

1929. ANUL XXI
10 APR 1971

Viata Rominească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

4868/D 24

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
Reg. Deva
Sala de lectură

05

4868

SUMAR:

- Tudor Vianu** . . . . . *Fragment. Atitudini și motive romantice în poeziile de tinerețe ale lui Eminescu. Stihuri de toamnă (Ploaie.—Baladă.—Priveghiu). Quia pulvis es... Trecut.*
- George Lesnea** . . . . . *Lichidarea unui imperiu.*
- Dragoș Protopopescu** . . . . . *Acordul.*
- Demostene Botez** . . . . . *De unde începe romanul.*
- Thomas Greenwood** . . . . . *Marea.*
- Alexandru Poenaru** . . . . . *Psihologia nemuririi (Trad. de D. I. Suchianu).*
- Vasile V. Georgescu** . . . . . *Între paseri (Giștele.—Curcile.—Ciorile.—Vrăbiile.—Botgrosul).*
- Emanuel Străinu** . . . . . *Note pe marginea cărților (Emil Ludwig).*
- Bernard Grasset** . . . . . *Plumb.*
- Lucia Mantu** . . . . . *Resturi de limbă scito-sarmată. Poezia lui Cezar Boliac.*
- Laurențiu Preutescu** . . . . . *D. E. Lovinescu este vesel!*
- Henriette Ivonne Stahl** . . . . . *Thomas Mann.*
- Al. Rosetti** . . . . . *Cronica teatrală : Iași (Topaze. — Prometeu. — Minna von Barnhelm).*
- D. Popovici** . . . . . *Cronica științifică (Mecanica nouă a lui L. de Broglie).*
- G. Ibrăileanu** . . . . .
- Mircea Mancaș** . . . . .
- O. B.** . . . . .
- St. Procopiu** . . . . .

Recenzii : Tudor Mănescu : O picătură de parfum. Demostene Botez. — P. Bogdan : Radioactivitatea și structura materiei. I. Plăcinteanu. — E. A. Poulopol : Despre teoria juridică a suveranității naționale. D. S. — Bernard Grasset : Psychologie de l'immortalité ; Al. Topliceanu : Lupta pentru petrol. D. I. Suchianu. — René Capitant : Introduction à l'étude de l'illicite. L'impératif juridique. George Băileanu. — Lucien Riollet : L'homme Nouveau. S. S. Birsănescu. — J. H. Clapham : An economic history of modern Britain. The early railway age, 1820-1850. Eckart F. : Introduction à l'histoire hongroise ; E. de Marcère : Une ambassade à Constantinople. La politique orientale de la Révolution française. A. Oțetea. — S. Reinach : Jean Baptiste et Jésus suivant Joseph ; I. Andrieșescu : Des survivances paléolithiques dans le milieu néolithique de la Dacie ; Nicolai Nic. Moroșan : O stațiune paleolitică în Dobrogea-Topalu. Noi contribuții preistorice asupra Basarabiei de Nord. P. Constantinescu-Iași.

Revista Revistelor : „Mașină și sentiment” (*Die Neue Rundschau*). — „Homo faber” (Albert Taubaudet. *Nouvelle Revue Française*). — „Școala de Paris” (Robert Rey. *Les Annales*). — „America latină dela 1926 la 1928” (Max Sorre. *L'année politique française et étrangère*). — „Atletul lui Cristos și maestrul necunoscut al Bucovinei” (Princesse Bibesco. *L'illustration*). — „Opera lui Gustav Cassel” (Henry Laufenburger. *Revue d'Ec. Politique*). — „Drenajul canalului Chicago” (J. Q. Dealey Jr. *The American Journal of International Law*). — „Statele-Unite ale Europei și exemplul american” (Jacques Lambert. *Revue gen. de Droit Internat. Public*). — „Rudyard Kipling și timpul său” (Henry D. Davray. *Mercur de France*). — „Migrațiile internaționale ca factor al păcii și al războiului” (L. Hersch. *Revue Internat. de Sociologie*). — „Sărutul. din punct de vedere al dreptului privat” (M. J. Gessler. *Revue Historique de Droit Français et étranger*). — „Scrisori către un tânăr monarhist” (S. Benda. *Nouvelle Revue Française*). — „Victor Hugo la Louis Philippe” (André de Breton. *Revue des Deux Mondes*).

Mișcarea intelectuală în străinătate : (Literatură. — Poezie. — Romane).
Bibliografie.
Tabla de Materie.

Biblioteca Municipality Deva
SALA DE LECTURĂ

IASI

Redacția și Administrația : Strada Alecsandri 10—12

1929

Viata Rominească apare lunar cu cel puțin 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 400 lei. — jumătate an 200 lei. — Numărul 40 lei. — Pentru străinătate : un an 600 lei. — jumătate an 300 lei. — Numărul 60 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea oprită

VIATA ROMINEASCA

REVISTA LUNARA

Iasi, Strada Alecsandri No. 10—12

ANUL XXI

CONDITIILE DE ABONARE

Abonamentele sint: semestriale si anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuar pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimişind suma *prin mandat poştal*.

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Preşul abonamentului pe anul 1929 este :

IN ŢARA :

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale pe an . 500 le

Pentru particulari :

Pe un an	400 lei
Pe jumătate an	200 „
Un număr	40 „

IN STRAINATATE :

Pe un an	600 lei
Pe jumătate an	300 „
Un număr	60 „

Abonaşilor li se acordă o reducere de 10 la sută din preşul volumelor editate.

Pentru siguranţa primirii regulate a Revistei, D-nii abonaşi sint rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 150 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 220 lei pentru străinătate.

Colecţii complete pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 şi 1924, se găesc în depozit la Administraşia Revistei cu preş de 200 lei colecşia, iar 1925, 1926, 1927 şi 1928 cu lei 300 colecşia.

Administraşia.

Viața Românească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL LXXX

ANUL XXI

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
VIAȚA ROMÎNEASCĂ

1929

Vista Romina

Revista literaria e científica

1912

Fragment ¹

Domnul Nedau își luase paltonul și aștepta pe Lazăr să iscălească în condica de prezență. Nae Inelescu, care mai avea și ora următoare, se legăna pe picioarele dindărăt ale scaunului; în cancelaria lungă și îngustă, în jurul mesei asemenea lungi, ca de mare consiliu, nu mai era nimeni altcineva.

Iar Nedau încheia conversația, care se legase în recreația dinainte:

— Ce mai, domnule, în istorie toate femeile mari, au fost mari și ca fizic; în orice caz înalte... Mă rog ți le poți închipui altfel, ți le poți închipui mici și cu picioarele scurte? făcu el cu dispreț profund, amintindu-și picioarele foastei sale soții.

Dar Inelescu, care în recreația anterioară îl combătuse, pe motiv că nu era firesc ca printre atâtea femei de care pomenește istoria să nu se fi întâmplat și de cele mici, crezu că-i poate servi și un exemplu, găsit în timpul orei intermediare.

— Dar Jeana D'Arc? întrebă el pe neașteptate făcând cu ochiul la Lazăr...

— Jeana D'Arc? Dar o călăreață grozavă ca aia fatal trebuia să fi avut picioarele lungi... Cum ar fi putut ea stăpîni caii uriași, ai evului mediu, cînd se repezea în galop la dușmani? Pentru că erau lupte alea domnule!... Și dumneata, știi ce va să zică un cal medieval, ce va să zică un cal de Normandia? Uită-te la caii primăriei; numai astfel de animale pot duce pompele de fier, după

---

¹ Din romanul „Brațul Andromedei” care va apare în editura Ciornei

cum în evul mediu duceau grelele armure de metal. Apoi pentru așa cai trebuia să ai picioare, nu glumă!

— Ah, care va să zică, nu era chiar de neapărată nevoie să fie mare, din toate punctele de vedere... Va să zică pentru a fi istorică o femeie era suficient să aibe doar picioarele lungi?... Interesantă teorie și îndrăzneță n'am ce zice... zi o fată slăbănoagă, sfioasă și religioasă ca Jeana D'Arc, dacă n'avea picioarele lungi...

— Astea sînt ironii eftine domnul meu; și pe urmă te înșeli amarnic dacă-ți închipui că Jeana D'Arc a fost slăbănoagă și sfioasă și... După tradiție a fost o fată voinică și vitează... Poftim, Jeana D'Arc sfioasă... mai auzii și p'asta... Englezii au făcut-o uscată și nevoiașe, tocmai să reese că ea învingea prin vrăji... Toate femeile istorice au fost, domnule, înalte și voinice... au fost ceiace se chiamă „belles“ adică frumoase și impunătoare, nu simple „jolies“ adică frumușele, lipsite de o voință superioară, de ambiții dominatoare, de puterea de a subjuga și conduce...

Nae Inescu făcu haz mare de această deosebire de înțelesuri.

— Bravo dragă ai putea să brevetezi acest *trouaille*. Deși eu te-ași sfătui să rămii la filologia ta clasică și să te lași de cea modernă... și de reconstituiri istorice... Păi bine tinere, izbucni el și mai forte după o pauză, gîndind la picioarele-i scurte; ce are aface structura sufletească a individului, inteligența, curajul lui, cu structura corporală? Antropologia e martoră că nici nu poate fi vorba de ceiace spui... Mai mult chiar, indivizii mici au jucat rolurile cele mai mari: Napoleon, Ștefan cel Mare, Carol cel Mare...

— Eu vorbesc de femei, domnule... Și'n orice caz chiar de-mi vei găsi dumneata vre-o excepție în istoria modernă, în antichitate vei căuta în zadar... Toate femeile antichității au fost înalte și vînjoase... toate eroinele și toate împărătesele... Romanii nici nu s'ar fi uitat la o fostă madam Nedau, te asigur—aminti el cu răutăcioasă plăcere de soția sa—pe cînd arheologia ne dovedește că numai o madam Cornoiu, a putut în cursul veacurilor să provoace inspirația sculpturii grecești și a tuturor artiștilor antici...

Eșiră, lăsînd pe Nae Inescu furios pe sine însuși că nu mai găsea încă un exemplu de femeie mică în decursul evurilor, care să fi jucat un mare rol și de care să nu mai încapă îndoială că a fost mică. Dar cunoștințele lui istorice se cam șterseseră din memorie, iar profesorii care veneau acum din clase se întimplau

să fie în ordinea intrării : de matematici, de științe, de gimnastică, „de tot ce vrei domnule, numai de istorie nici unul !“.

— Da și crezi că va ști unul ceva ? se mîngîie el la urmă, hotărît să caute singur acest lucru, neînțelegînd cum un om scund ca Nedau poate susține o astfel de erezie, cînd el își da sama de minune, că adevăratul farmec, chiar pentru un om mare e tot femeia mică (Inelescu între timp se dusese de mai multe ori la doamna Nedau, în zilele știute. Dar ziua nu mai venise)—în iubirea adevărată și firească intrînd și un contingent respectabil de instinct, de protecție, de ocrotire ; apoi decînd lumea preferința individului a fost pentru tot ce e mignon și miniatură, rarele excepții nefiind decît porniri nefirești și pervertite.

Nedau, ieșind însă, continuă să convingă pe micul și firavul Lazăr, care ascultîndu-l făcea urechi tot mai mari trăgîndu-se fericit și nervos de mustăcioara neagră.

...Antichitatea nu poate concepe pe femeia mică ! Zeițele toate sînt creații gigantice, care pentru a gusta plăceri muritoare cu oamenii, se strîng, devenind ca aceștia, însă păstrînd o statură apreciabilă, în așa fel ca să-și păstreze prestigiul lor zeesc și să păstreze asemeni, amorului lor, caracterul de preferință și de protectorat. Apoi se retrag în infinitul lor, destinzîndu-se subit la proporțiile lor universale, muritorul rămînînd cu farmecul gustării infinitului, dar cu conștiința micimii lui terestre :

— Acesta e sensul adevărat al mării, al adevăratei iubiri, dragul meu. Să te simți purtat ca un copil pe brațele ei imense, să te simți tu obiect mărunț, bibelou, jucărie, în minile acestea care te mîngîie și care ți-au dat rara mulțumire, că te-au socotit vrednic de a te considera jucăria lor...

Lazăr deși gusta cu savoare raționamentul lui Nedau, totuși îi acorda oarecare aproximație ; tocmai pentru că-l interesa, figura lui se schimonosi în ticuri nervoase ca de obicei cînd nu putea să-și răspundă complect la îndoelile lui sufletești și intelectuale ; căci deși ar fi vrut să fie astfel cum pleda Nedau, simțea că argumentației acesteia îi mai lipsea ceva ca s'o facă perfect convingătoare. Ori cît de limpede părea ea privită dintr'o parte, ca profesor de matematici, nu-i găsea totuși reciproca...

— Și închipuește-ți pe domnul Nae Inelescu vroind să fie domnitorul... vroind el să imprime voința lui fluidului zeesc, care subț infățșarea divină a doamnei Cornoiu, bunăoară, s'ar coborî asupra-i... e pur și simplu caraghios !

Lazăr ridică din umeri. Amicul său se îndepărta, pierzându-se în subtilități fără temeiu. De obicei în fața observațiilor el nu prea reacționa. Ar fi fost un efort prea mare pentru dînsul să-și ia partenerul din vîrfurile amețitor al apogeei concluziilor și să-l ducă treaptă cu treaptă înapoi, în subsol, spre a-i dovedi că ipoteza pe care a luat-o de fundament e inexistentă. Totuși de data asta, tocmai pentru că simțea nevoea ca susținerea asta neașteptată să fie cît mai plausibilă, îndrăzni :

— Bine, bine dar reciproca ??

— Cum reciproca ?...

— Femeia... ce faci cu femeia ? Dacă și ea are preferințe identice pentru bărbat... Adică, dacă se întimplă și ce să se întimplă, căci asta e de obicei ; dacă-l vrea și ea mai înalt, mai mîndru, mai bărbat ?...

— Femeia ?... Mai înalt... Ha, ha, ha... inexact... femeia nu-l vrea astfel ! Bărbatul doar, în imbecilitatea lui, a înțeles așa și s'a întronat domnitor ; și dacă a izbutit în celelalte direcții, monopolizînd totul pentru sine ; în amor, femeia s'a răzbunat ; femeia îl vrea jucărie în mîinile ei, auzi ? Aasta e... ascultă-mă pe mine... Excepțiile sînt exemplare slabe, supuse pieirii...

— Dar sînt mai numeroase excepțiile decît...

— Inexact...

— Decînd mergem pe stradă n'am întîlnit decît femei mici...

— Sînt toate pierdute... afară numai dacă or fi avînd corespunzătorul pentru care să fie mai mari... căci în definitiv ea poate avea și alte însușiri de superioritate decît cea fizică... dar în cazul acesta sînt incomplete... pe cînd tipul ideal e femeia înaltă, femeia... ca să zic astfel : femeia regină...

Apoi scoborînd vocea, reîncepu cu persiflajul său preferit :

— Uită-te la nevastă-mea, la fosta mea nevastă... o femeie bine, ce să spun... aud că-i fac mulți curte... Nu mă impresionează deloc aceste svonuri și nici măcar vre-o amintire... Nimic, absolut nimic... Parcă am fi fost complect străini... Ea crede, pentru că am prins-o înșelîndu-mă cu un elev... care tocmai își trecea examenul de capacitate.

Se porni pe-un ris sgomotos :

— Pentru că dragul meu, nu mi se potrivea... era incompletă pentru mine... era prea mică. Ori de cîte ori mi-aduc aminte de piciorușele ei scurte destul de subțiri jos, dar îngroșîndu-se, prea repede pînă sus, mă pufnește risul... Pe cînd închipuește-ți să fi

fost mare, să fi fost stăpînă cu adevărat a ființei mele ! Ași fi fost intransigent ; așa fi ucis poate—sau așa fi iertat... așa fi fost ridicol... eu știu... în orice caz n'ași fi lăsat cu una cu două să-mi scape un lucru prețios... Pe cînd așa... o bagatelă... o pierzi oricînd, fără interes...

Urmă o tăcere în care timp Lazăr, care știind cît e de subțire piciorul fostei doamne Nedau numai în intervalul dela glesnă până la partea cea mai umflată a pulpei, calculă mintal cam cît trebuie să se îngroașe până la șold, avînd în vedere și proporția în care bustul îi era dezvoltat față de înălțimea totală. Socoteala asta turbură mult pe matematician. Dar îl turbură și mai mult, cînd în mod firesc mută calculul la doamna Cornoiu, constatînd progresia într'adevăr minunată a dimensiunilor necunoscute, ținînd în samă pe cele cunoscute. Lazăr simți chiar puternice zguduirii în spate și figura lui se crispă iar, în toate direcțiile, îmbrîncită de curioasele lui ticuri.

— Experiența vine trăind, dragul meu, continuă Nedau. Soarta doamnei Nedau se hotărîse de cînd am început să prind tainicul mecanism al mitologiei, care oricît ți-ar părea o culegere de basme, e totuși o știință în toată regula ; e înregistrarea metodică a tuturor fluxurilor pe care intuiția omenească le-a absorbit dealungul timpurilor din misterul cel mare de dincolo de vederile noastre, acolo unde sălășluște perfecțiunea și modelul. Iar, oricînd mintea omenească a socotit perfecțiune și model tipul înalt și nu prea subțire, cum se crede, ci bine împlinit. Spune-mi tu, o zeiță cît de mică, vre-o nimfă, vre-o hamadriadă, vre-o nereidă a fost cîndva figurată în vre-o artă, avînd dimensiunile doamnei, din nefericire încă Nedau?... Mi-aduc aminte că privind prin cărțile mele de arheologie, toate acele figuri desăvîrșite, această doamnă s'a apropiat de mine mică și insignifiantă, le-a privit cu răceală și a strîmbat din nas. Pot să-ți spun și gravura : era o splendidă amazoană, reproducă după un basorelief necunoscut ; reproducerea era pe-o planșă. Știi ce-a exclamat doamna Nedau văzînd-o :

— „Ce e cu pompierul ăsta dragă, de te uiți la el așa ?“.

— ...„E o amazoană doamnă, i-am răspuns îndată pentru a o corija... nu vezi ce suplețe și ce grație !...“.

— „Oh, grație la așa girafă !“ mi-a răspuns, crezînd că eu glumesc. A fost inutil să mai continui... Însă soarta ei se pecetluse. A mai avut și proasta inspirație să se mai desbrace ; ei bine, cînd am văzut-o rotundă ca o bilă de popicărie, am terminat

definitiv cu dînsa. Iar peste cîteva zile am surprins pe acela... Și pentru că am ajuns aici să elucidăm și acest punct: niciodată nu voiu da, în afară de merit, o notă unui elev fie în minus fie și'n plus ; ăsta e un lucru sfînt la mine ! Totuși, dacă n'aș fi în stare să fac acest lucru pentru nimic în lume, nici din răzbunare nici din răsplată, de data asta am făcut-o... Ei da, am făcut-o... o mărturisesc... i-am dat măgarului mai mult cu două puncte decît merita... i-am dat zece și i-ași fi dat și mai mult dacă s'ar fi putut..

Gib I. Mihăescu

Atitudini și motive romantice în poeziile de tinereță ale lui Eminescu

Cînd I. Gherea înfățișa pe Eminescu ca pe un poet a cărui fire în același timp idealistă și naturalistă în sens păgîn a fost orientată de împrejurările mediului social cătră pesimism și reacțiune, piesele de căpetenie ale argumentării sale și în tot cazul acelea dela care el pornea, erau unele din poeziile de tinereță, precum „Înger și Demon“, „Împărat și Proletar“, „Mortua est“ și „Epigonii“. D. G. Ibrăileanu a arătat odată că șirul poeziilor apărute după 1883 și care în reprezentarea noastră determină imaginea unui „mare poet al amorului“, fiind necunoscute persoanelor contemporane cu activitatea sa poetică, fizionomia lui Eminescu în ochii acestora, trebuie să fi fost destul de deosebită de aceia cu care ea figurează pentru noi¹. Care va fi fost imaginea eminesciană pentru primii cetitori înflăcărați ai poetului, ne-o arată destul de bine felul în care I. Gherea alege din materialul poetic al ediției lui Maiorescu, acele aspecte care pentru sentimentul nostru sînt depășite de cătră producția ulterioară, nu numai pe linia timpului, dar și în scara valorilor.

Contrastul intim al naturii poetice a lui Eminescu, împărțită între idealism progresist și pesimism reacționar, era o generalizare pe care Gherea o putea face, menținînd în planul întăiu al cercetării, poeziile apărute între 1869 și 1874. O cunoștință mai întinsă a operei eminesciene scade astăzi valoarea generalizării lui Gherea. Dar prețul acestei generalizări va coborî cu atît mai mult dacā vom isbuti să arătăm, după cum ne propunem în încercarea de față, că atitudinile fixate în poeziile de tinereță ale lui Eminescu sînt, cel puțin în parte, dependente de modelele literare aparținînd unei sfere în care el și-a aflat elementele culturii și at-

¹ G. Ibrăileanu, Edițiile poeziilor lui Eminescu, în Viața Rominească Ianuar 1927, pg. 102.

mosfera în care geniul său putea respira mai bine. Dacă dovada va putea fi considerată ca făcută, se înțelege atunci că ceiace Gherea prezenta ca un contrast, nu era o atitudine rezultată din lupta poetului cu mediul său, ci una subordonată unui anumit curent literar și anume romantismului, față de care creația sa următoare trebuie înțeleasă ca un progres neconținut către cucerirea originalității. Dar afară de acestea, să adăugăm că ceiace Gherea socotea drept un contrast, ascunde de fapt o armonie lăuntrică, de a cărei posibilitate modelele literare pe care urmează să le reamintim, alcătuesc o limpede mărturie. Idealismul și pesimismul sau mai bine zis revoluționarismul împerechiat cu scepticismul, nu este un contrast iresolvabil și care ar fi sfîșiat natura intimă a lui Eminescu, dar mai de grabă termenii unei sinteze, realizată în multe împrejurări romantice. Pentru a evita orice neînțelegere, trebuie să precizăm că operele străine de care va fi vorba, n'au constituit poate niște izvoare literare ale lui Eminescu. Ele vor fi întrebuintate numai întru cît manifestă un spirit general care a pătruns și producția poetului nostru, în epoca tinereții.

* * *

Opera poetică a lui Eminescu, chiar dacă nu ținem samă decît de data publicării ei succesive, se lasă cu destulă ușurință sistematizată în cicluri. Într'un număr de ani relativ restrîns, Eminescu este totdeauna preocupat de anumite motive tipice. Pentru epoca tinereții, motivele preponderante sînt, pe de o parte îmbinarea dintre revoluționarismul liberar și reflecția sceptică asupra lumii și vieții, iar pe de altă parte, suferința iubirii desamăgite unită cu liniștea cucerită prin iubire. Lirica socială, filosofică și erotică sînt așa dar din primul moment categoriile de căpetenie ale poeziei lui Eminescu.

Începînd chiar din epoca poeziilor din „Familia“, îndrumarea către astfel de motive devine evidentă. Iată de pildă bucata „Junii corupți“, prima satiră eminesciană. Pe acești „juni corupți“ secătuiți de orice simțire, poetul vrea să-i înflăcăreze pentru idealurile libertății revoluționare, în care scop el invocă marea trecută a Romei și statura „poporului împărat“. „Poporul împărat“, despre care e vorba aci, este fără îndoială *le peuple souverain* al revoluției franceze și amintirile romane, la care poezia va mai face apel în două rînduri, sînt împrumutate aceluiași cerc de sentimente și de idei. Mult mai tirziu, cînd Eminescu se va ridica cu glasul maturității pentru a vesteji în „Scrisoarea III“, societatea contemporană, păcatul acestei societăți va fi tot scepticismul pe care-l acuză acum și care va rămîne totdeauna obiectul satirei sale sociale, iar amintirile romane, vor fi și atunci mijlocul prin care el încearcă să rușineze prezentul.

La data „Scrisoarei III“, poetul abjurase însă crezul revoluționar, care dealtfel este viu numai acum și doar pentru un singur

moment. Căci scepticismul pe care îl înfiercează în „Junii corupți“, este chiar fundalul de reflecție și melancolie din care se va desprinde viziunea sa despre lume. O bucată ca „Amicului F. I.“ acceptă acest scepticism, degustându-l ca pe un farmec subtil și învăluitor și o strofă ca :

Voiu, cînd mi-or duce îngerii sei
Palida-mi umbră în albul munte,
Să-mi pui cununa pe a mea frunte
Și să-mi pui lira la căpătăiu !

amintește accente din unele poezii ale maturității, precum variantele bucății „De-oiu adormi“ și acea aspirație către moarte, pe care în acestea și în altele o putem întilni de atîtea ori. Dar satira scepticismului și acceptarea lui se întrunesc, în modul cel mai caracteristic, chiar în cuprinsul unora din cele mai însemnate poezii ale tinereții.

Foarte semnificativă este din acest punct de vedere o bucată ca „Epigonii“, unde scepticismul contimporan, relevat prin comparația trecutului, nu mai inspiră poetului în cele din urmă niciun protest, nicio aderare cu atît mai înflăcărată la idealurile optimismului revoluționar, așa cum se întîmplase în „Junii corupți“, ci se închee cu meditația asupra nimicniciei vieții omenești și prin urmare cu o generalizare făcută asupra stării de spirit pe care mai înainte o înfierase.

Aceiași situație se repetă în „Împărat și Proletar“. Primul moment al poemei este ocupat de cuvîntul de revoltă al proletarului, un discurs în toată regula, cuprinzînd critica dreptății și a legilor, a virtuții, a religiei și a frumuseții, înfățișate ca niște unelte de apărare, de împilare sau de desfătare ale claselor stăpînitoare. Este aici un mod de a raționa caracteristic pentru toată ideologia revoluționară, care se complace în a demasca în categoriile culturii, tendințele și interesele clasei stăpînitoare. Manifestul comunist al lui Marx și Engels, afirmă și el o astfel de propoziție, cînd notează : „Legile, morala, religia sînt pentru proletar tot atîtea prejudecăți burgheze“. Dar în discursul proletarului eminescian au mai putut răsuna și alte amintiri. Astfel, critica frumuseții :

Sfărmași statuea goală a Venerei antice,
Ardeți acele pînze cu corpuri de ninsori ;
Ele stîrnesc în suflet ideea neferice
A perfecției umane, și ele fac să pice
In ghiarele uzurei copile din popor !

nu amintește oare părerea unui Proudhon că în afară de evulmediu, în care a fost interpreta spiritualității creștine, arta a lucrat totdeauna ca un agent de imoralitate ? ¹ În sfîrșit, contrastul din-

¹ Proudhon, Du principe de l'art et de sa destination sociale, 1865.

tre viața încovoiată de muncă și suferință a poporului și viața desfășurată în voluptate a clasei stăpînitoare, despre care vorbește strofa :

De ce să fiți voi sclavii milioanelor nefaste,
Voi, ce din munca voastră abia puteți trăi ?
De ce boala și moartea să fie partea voastră,
Cînd ei în bogăția cea splendidă și vastă
Petrec ca și în ceruri, n'au timp nici de-a muri ?

un astfel de contrast nu s'a impus odată și sensibilității revoluționare a lui Hugo, în versurile din „Melancholia“ (Les Contemplations, 1856) :

Et le fond est horreur, et la surface est joie.
Au-dessus de la faim, le festin qui flamboie,
Et, sur le pâle amas des cris et des douleurs,
Les chansons et le rire et les chapeaux de fleurs !
Ceux-la sont les heureux. Ils n'ont qu'une pensée :
A quel néant jeter la journée insensée ?

Dar dreptatea cauzei revoluționare, sprijinită prin atîtea argumente, provoacă în momentul următor al poemei reflecția Cezarului, împărat filosof care înțelege raportul de forțe pe care se întemeiază stăpînirea sa și care știe să le venereze. În sfîrșit, poema nu se termină cu un accent revoluționar, ci cu meditația sceptică și quietistă menită să arate neantul turburării pe care o evocase mai înainte.

Scepticismul pe care Eminescu îl vestește în societatea contemporană, răceala și sterilitatea inimii care prilejuesc primele sale accente satirice, îi smulg și primele acorduri ale suferinții și dragostei. Și dupăcum scepticismul rămîne totdeauna obiectul satirei sale sociale, deși el alcătuește în același timp propriul său sentiment modern de viață, tot astfel împietrita inimă a femeii, rămîne tema acelei părți a lirice sale erotice, în care procedează cu arma satiricului, ca în „Scrisoarea IV“ sau în „Dalila“. În această privință, atitudinea corespunzătoare începe să se organizeze chiar din primele sale poezii. Astfel, o bucată ca „Amorul unei marmure“, poate fi înțeleasă ca relatarea lirică a unui caz *aparte*, a unei împrejurări sentimentale monstruoase, dar și ca alegoria dragostei foarte omenești pentru un suflet rece și steril de femeie. În cazul acesta, „Amorul unei marmure“ folosește o comparație, pe care o va relua „Venere și Madonă“ și „Apari să dai lumină“, una din postumele lui Eminescu ajunsă mai tîrziu la cunoștința publică, unde versul : „O, marmură aibi milă de-a mele rugăminți“ apare, ca un refren modificat, de mai multe ori. Dar motivul dragostei pentru o piatră și comparația pe care el îl prilejuește și mai tîrziu poate să-i fi venit lui Eminescu tot pe calea unei

amintiri. Mitul sculptorului Pygmalion îndrăgostit de statua Galathei se va fi trezit în imaginația poetului nostru, chemat poate de unele împrejurări personale, mai cu seamă că amintirile sale mitologice sînt destul de dese în această epocă.

„Marmura” poeziei din „Familia”, cătră care se îndrepta iubirea imposibilă și desnădăjduită a poetului, devine așa dar în cîțiva ani, un simbol mai precis. Pentru sentimentul pios al omului medieval, statua de marmură a Venerei antice, desgropată din cînd în cînd dintre rămășițele culturii apuse, era o adevărată apariție demonică. Romanticii au reînviat acest vechiu sentiment medieval și au folosit uneori simbolul Venerii demonice, cătră care s'a îndreptat nu numai turburea pasiune a lui Tannhäuser, personajiu al unei vechi legende germanice îndrăgită de romantici și făcută celebră de Wagner, dar și aspirația altor poeți ai epocii. ¹

„Venere și Madonă” construiește pe tema contrastului dintre zeitatea antică a amorului și sfînta persoană care întrupează virtuțile pline de curățenie ale maternității. Puntea de trecere o formează comparația cu arta unui Rafael, despre care istoricii artei au observat de atîtea ori, că în chipul frumuseții antice, stilizează trăsăturile purității creștine. Tot astfel și poetul și comparația îi slujește acum pentru a smulge masca iubitei și pentru a divulga diabolica corupție a sufletului ei, cu gestul unui mare desabuzat al dragostei, plin de resentimentul iubirii înșelate și de o pasiune nesățioasă, așa cum începînd cu Lovelace, eroul romanului „Clarissé Harlow” al lui Richardson și până la portretul pe care Musset îl schițează despre sine în „Confession d'un enfant du siècle”, a fost de atîtea ori cazul poezilor romantici. Furtuna se potolește însă și poetul revine în cele din urmă, printr'un accent pe care Maiorescu îl socotea „căutat”, în timp ce Gherea îl credea cu totul natural, dacă luăm sama la felul sentimentelor furtunoase care se desfășoară aici, dar care în realitate este construit după cea mai autentică normă romantică. Sînt în scrierea citată a lui Musset mai multe scene de același fel. „La sfîrșitul acestor scene îngrozitoare, în care spiritul meu se epuiza în torturi și îmi sfișia inima, învinuind și batjocorind, dar cu o veșnică lăcomie de a suferi și de a mă înapoia cătră trecut; la sfîrșitul acestora o iubire stranie, o exaltație împinsă la exces, mă făcea să-mi tratez iubita ca pe un idol, ca pe o divinitate. Un sfert de ceas după ce o insultasem mă găseam la genunchii ei; îndată ce n'o mai acuzam, îi ceream iertare; cînd batjocura încetase, plîngeam” ². Marea mobilitate a stărilor de suflet care se inlocuiesc în furtuna și instabilitatea pasiunii a revenit de atîtea ori subț penelul romanticilor, încît analogiile pe care scena eminesciană le poate sugera, nu sînt decît prea numeroase.

¹ Vd. în această privință o interesantă pagină în R. Huc, Die Romantik, vol. I, ed. 1920, pg. 264.

² Ed. Larousse pg. 144.

Situația sentimentală din „Venere și Madonă“ este inversată în „Înger și Demon“, căci de data aceasta demonia este a bărbatului. Iată pe tânărul prezentat aici într'un cadru mistic, care amintește cadrul „Strigoilor“, dar și pe acela al bisericii pe sub bolțile căreia își plimbă neliniștea și melancolia un personaj ca „Ghiaurul“ lui Byron. Acest tânăr este un adevărat titan revoluționar, unul dintre aceia în numele căruia poetul articulase chemarea de desrobire din „Junii corupți“ sau din „Împărat și Proletar“. În cadrul mistic în care apare, felul meditativ și încordat către viitor al acestui revoluționar, sculptează în chipul lui trășături demonice :

Într'o umbră neagră, deasă, ca un demon El veghează

Revoluționarismul tânărului se îmbină în caracterul său cu un fel al scepticismului, cu răceala concepției :

Ea-l vedea mișcînd poporul cu idei reci, îndrăznețe

Iată însă alături de el, apariția diafană a iubitei. Două puteri morale contradictorii se înfruntă acum : visul îndrăzneț și utopic cu reculegerea în rugăciune, apostazia cu candoarea, îndărătnicia cu sfințenia. Această contradicție este și aceea a două lumi : a trecutului nobil cu prezentul revoluționar. Un astfel de contrast va mai opri pe Eminescu și altădată, cînd în „Strigoii“, întâlnirea lui Arald cu iubita lui, va pune față în față lumea barbară cu civilizația. Să spunem că o astfel de atracție peste clase sociale și civilizații îl va preocupa pe Eminescu, nu numai pentru : că imaginația romantică se complăce în prezentarea unor opoziții violente, dar și pentru că, arătînd cum limitele și obstacolele unor lumi deosebite sînt înfrînte, poetul poate să înfățișeze mai bine intensitatea romantică a pasiunii.

Dar dorința care se deșteaptă în tânărul demonic, se prăbușește și se prefăce în fervoare și rugăciune, cînd pe zidurile revelatoare ale bisericii se proiectează umbra aripelor îngerului de pază al iubitei sau poate ale însăși ființei ei angelice. „Îngerul de pază“ întrevăzut în ființa iubitei alcătuește un motiv final și culminant și în scurta poezie din această fază care poartă acest titlu și care poate fi astfel considerată ca un mic studiu preparator al poemei mai întinse despre care e vorba acum. Interesant este de notat că întrezărirea îngerului în iubită este și el un motiv romantic. Îl putem regăsi de pildă printre versurile lui Musset și anume acolo unde decăzutului Rolla, în ultima noapte de voluptate pe care și-o dăruște, i se nălucește o apariție îngerească împerechiată cu aceea a amantei și victimei sale :

O mon Dieu ! n'est-ce pas une forme angélique
Qui flotte mollement sous ce rideau léger ?

„Înger și Demon“ este poema răscumpărării prin femei. Blinda influență a iubirii, pentru care îl vom vedea și pe Arald sensibil, îndulcește acum caracterul tînărului răsvrătit. Quietudinea la care în „Împărat și Proletar“, poetul ajunge prin cugetare, este atinsă aici prin iubire. Iubirea învinge demonia în sufletul tînărului, și sărutul care vine în cele din urmă să se așeze pe chipul său de muribund, îi aduce iertarea cerului împreună cu o adîncă simțire de pace. Eroii și eroinele clasice, un Titus în „Berenice“ a lui Racine, Fedra din tragedia aceluiași sau Prințesa de Clèves din romanul d-nei de Lafayette, luptau împotriva pasiunii, conștienți de grozăvia răului care îi devasta interior, plini de grija imperativului sever al rațiunii sau al credinței. Romanticii cedează însă pasiunii, o acceptă cu conștiința că în elanul nestînjnit al inimii nu se găsește niciun grăunte de perversitate, ba chiar că în tumultul și spontaneitatea lui se poate recunoaște un „dar al lui Dumnezeu“. Expresia este a lui Rousseau, care în „Julie ou la nouvelle Heloïse“ ne-a dat exemplul pasivității romantice în fața pasiunii¹. Exemplul a fost de-atunci adeseori imitat. Recitiți așa dar moartea „demonului“ din poema lui Eminescu:

Dar prin negurile negre, care ochii îi acopăr,
Se apropie-argintoasă umbra nalt'a unui înger,
Se așează lin pe patu-i; ochii lui orbiți de plînger
Ea-i sărută—De pe dînșii negurile se descopăr...

Este Ea—C'o mulțămire adîncă, ne mai simțită,
El în ochii ei se uită—Mîndră-i de înduioșere,
Ceasul ultim îi împacă toată viața-i de durere;
Ah! șoptește el pe moarte—cine ești gîcesc, iubită.

Am urmat pămîntul ista, vremea mea, viața, poporul
Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis—
El n'a vrut ca să condamne pe demon—ci a trimis
Pre un înger, să mă 'npăce, și 'mpăcarea-i—e amorul.

Tot astfel Rolla, în poema lui Musset, trăește un moment de răscumpărare, cînd din sufletul nenorocitei cu care ultima sa noapte îl însoțise, îl întîmpină o rază de umanitate și iubire. Clipa morții vine pentru Rolla odată cu un sărut de pace și de eliberare. Recele și neînduratul revoluționar al lui Eminescu, întocmai ca blazatul erou al lui Musset își desăvirșesc astfel destinul în clipa de quietudine supremă a iubirii și morții:

¹ Asupra pasivității mistice în pasiune la Rousseau, vd. lucrările lui E. Seillère, în special: Mme. Guyon et Fénelon, précurseurs de Rousseau, 1918; J. J. Rousseau, 1921; Les étapes du mysticisme passionnel, 1919.

Elle se retourna sur le bord de sa couche.
Jamais son doux regard n'avait été si doux.
Deux ou trois questions flottèrent sur sa bouche ;
Mais, n'osant pas les faire, elle s'en vint poser
Sa tête sur la sienne et lui prit un baiser.

Il prit un flacon noir qu'il vida sans rien dire ;
Puis, se penchant sur elle, il baisa son collier.
Quand elle souleva sa tête appesantie,
Ce n'était déjà plus qu'un être inanimé.
Dans ce chaste baiser son âme était partie,
Et, pendant un moment, tous deux avaient aimé.

Quietudinea prin iubire a rămas din aceste sau alte amintiri romantice, un motiv constant al liricei erotice a lui Eminescu, atît în unele din poeziile acestei epoci, cum este „Noaptea,..“, dar și în unele din poeziile de mai târziu, printre care „Sonetul“ din seria publicată în 1879, cuprinde niște accente care nu mai rețin din sentimentul care în tinerețe putea fi doar o atitudine literară tipică, decît substanța lui clarificată și pură :

Tu nici nu știi a ta apropiere
Cum inima-mi de-adînc o liniștește,
Ca resărirea stelei în tăcere ;

Iar cînd te văd zimbind copilărește,
Se stinge-atunci o viață de durere,
Privirea-mi arde, sufletul îmi crește.

Acestea și poate și alte atitudini romantice s'au întretășut adînc în creația de tinerețe a lui Eminescu. Toate aceste motive și atitudini parțiale se încadrează însă în ceiace am desemnat drept amestecul demoniei revoluționare cu acceptarea filosofică a scepticismului. Imbinarea acestor trăsături, alcătuiește oare și ea o atitudine romantică sau este ea într'adevăr, produsul luptei poetului cu mediul său, așa cum credea I. Gherea ?

* * *

Scrierea lui Alfred de Musset, „Confession d'un enfant du siècle“ a fost adeseori prețuită ca un document de primul ordin pentru cunoașterea motivelor din care s'a dezvoltat romantismul. Aceiași scriere ne poate servi acum și nouă, pentru a arăta că unele din tendințele pe care poeziile lui Eminescu le întrunește în această epocă, reproduc situații sentimentale mai vechi și tipice. Nu întrebuițăm deci scrierea lui Musset ca pe un izvor literar, dar ca pe un text în care putem afla analogia structurii sufletești pe care o regăsim și în prima producție poetică a lui Eminescu.

Chiar în primele pagini ale cărții sale, Musset ne prezintă romantismul ca pe efectul unei epoci de tranziție, așezată între dispariția formelor de viață în care vechiul regim își găsisese liniștea și noile așezări, încă nedesăvârșite. „Toată boala secolului prezent, scrie Musset, provine din două pricini: poporul care a trecut prin 1793 și 1814, poartă în inimi două răni. Tot ce a fost nu mai e; tot ce va fi nu este încă. Nu cercetați în altă parte taina re- lelor de care suferim“. Vechile forme de viață au fost sguđuite de slăbirea religiozității generale: idee foarte răspindită și aceasta, printre filosofii catolici ai epocii, a unui Lamennais de pildă, care vorbește printre cei dintău de acea „boală a secolului“ (le mal du siècle), despre care ne întrețin și paginile lui Musset. Aceste pagini rețin explicația generală în aceeași epocă, relativă la cauzele revoluției, cind scrie: „Dar, dacă săracul, înțelegind bine într'un moment dat, că preoții îl înșală, că bogații îl fură, că toți oamenii au aceleași drepturi, că toate bunurile aparțin numai acestei lumi și că mizeria sa este lipsită de evlavie; dacă săracul, crezind numai în el și în cele două brațe ale sale, și-a spus într'o zi: „Războiu bogatului; ale mele să fie plăcerile de pe pământ, pentru că altele nu există! al meu să fie pământul, pentru că cerul este gol! al meu și al tuturor, pentru că sintem egali cu toții!“ o, filosofilor sublimi care l-ați dus până aici, ce-i veți răspunde, dacă va fi învins?“.

Iată așa dar că unirea scepticismului, deocamdată în materie religioasă, cu revoluționarismul, a fost recunoscută ca o situație de bază a romantismului. Cind prin urmare Eminescu va pune în gura „proletarului“ critica religiei și cind va înfățișa dispariția gândului despre răsplătirile de după moarte, ca una din cauzele avântului său revoluționar, el va relua o idee a romantismului și una din acele prin care acesta a încercat să se înțeleagă pe sine. Raționamentul lui Musset în „Confesiunile“ sale revine deci întocmai în strofa „Împăratului și Proletar“:

Religia—o frază de dinșii inventată
 Ca cu a ei putere să vă aplece'n jug,
 Căci de-ar lipsi din inimi speranța de răsplată,
 După ce-amar muncirăți, miseri viața toată
 Ați mai purta osînda, ca vita dela plug?

S'ar părea că în sufletul unui revoluționar nu poate să intre decît credință, optimism și afirmație. Aceasta era și părerea lui Gherea cind opunea idealismului revoluționar, negația pesimistă a scepticului. În structura sufletească a revoluționarului romantic, scepticismul se încadrează însă armonic și acest fel al lucrurilor apare nu numai în versurile lui Eminescu, dar și în paginile lui Musset; iar în acestea din urmă scepticismul este afirmat nu numai în legătură cu credința, dar ca sentiment general de viață. Acest

sentiment de viață este celace Musset numește în „Confession“, *la désespérance*, pentru a o defini: „Urmă atunci o negație a tuturor lucrurilor din cer și de pe pământ, care s'ar putea numi descântare (*désanchantement*) sau, dacă vrei, *désespérance*; ca și cum umanitatea în letargie ar fi fost crezută moartă de cătră acei care îi pipăiau pulsul. Intocmai ca soldatul care fiind întrebat odată „În ce crezi tu?“ răspunse: „În mine;“ tot astfel tineretul Franței, auzind această întrebare, răspunse cel dintâiu: „În nimic“. Pentru a traduce un astfel de sentiment, Musset găsește formula: „Numai uitarea este adevărată, toate celelalte sînt un vis“. Comparația vieții cu visul se întâlnește și altădată la romantici. O regăsim de pildă în exclamația eroului lui Chateaubriand, René, prosternat în fața cenușei lui Chactas și Atala: „Omule, nu ești decît un repede vis, o umbră dureroasă“! O astfel de comparație o vom afla și la Eminescu, în versul final din „Împărat și proletar“.

Că vis al morții'-eterne e viața lumi 'ntregi

dar și în versurile:

O, moartea e-un haos, o mare de stele,
Cînd viața-i o baltă de vise rebele

care aparțin poemei „Mortua est“, în care greșit s'a încercat a se identifica influențe schopenhaueriene, nu numai pentru că prima ei redacție este dela 1866 și prin urmare dintr'o vreme cînd Eminescu nu cunoștea încă pe Schopenhauer, dar și pentru că meditația sceptică și desamăgită care o alcătuiește, a putut să fie inspirată de alte modele literare, cum romantismul punea în mare număr la dispoziție 1. Influențele schopenhaueriene trebuiesc căutate aiurea 2.

Revoluționarul romantic se poate resfrînge în mentalitatea omului trăind încă în formele de viață ale vechiului regim ca un adevărat demon. Acesta este cazul tînărului din poema lui Eminescu, care nu este un „demon“, decît poate pentru că e privit din perspectiva „fiicei de rege“, care îl iubește. Dar mai sînt în natura lui și alte însușiri: o aspirație puternică, răceala și amărăciunea concepției, o dorință care escaladează treptele și ierarhiile, cum putem regăsi printre „ambitioșii“ lui Balzac. Este în toți aceștia firea omului nou, înzestrat cu niște pasiuni, care dacă sînt puternice și uneori generoase, nu exclud, ba chiar atrag și grupează în jurul lor, neîndurarea inimii și desamăgirea spiritului. Entuziasmul și scepticismul pot sta foarte bine alături în carac-

1 Titlurile poeziilor scrise de Eminescu între 1866 și 1870, între care figurează și „Mortua est“, le-a publicat d. G. Bogdan-Duică (ap. Mss. Acad. Rom. 2259), în revista „Datina“, VII, 7-9.

2 Asupra acestora vd. articolul meu: Eminescu și Etica lui Schopenhauer, în Revista de filosofie, 1929.

terul omului nou și posibilitatea acestei fuziuni de însușiri opuse o înțelegem cu ușurință, dacă pentru a-l cuprinde în întregime, îl privim mai întâiu din perspectiva lumii vechi pe care cu un suflet încărcat de resentimente și negație dorește s'o înlocuiască, apoi din perspectiva lumii nouă, cătră care idealismul și avântul său încearcă să străbată. Portretul „demonului“ lui Eminescu ține sama de toate aceste trăsături, care nu numai că nu se exclud, dar se implică și ele revin în propriul portret al poetului, așa cum el se deslușește din toate aceste poeme ale tinereții.

Tudor Vianu

STIHURI DE TOAMNĂ.

P L O A I E

Ploaia ploii plouă...

Peste moartea veche, peste viața nouă,
Intre-un cîntec straniu și un bocet vag,
Dincolo de țărmlu gîndului pribeag,
Cade peste lumea zărilor sihastre,
Cade peste groapa suferinții noastre,
Sufletele mute presimțesc strigoi,
De-i atita spaimă și tăcere 'n noi.

Plouă ploaia ploii...

Nu vedeți cum umblă printre noi strigoi?
Cum în vînt, cu corbii forfotînd se 'ndeamnă,
Cum stîrnesc să urle hohotul de toamnă

Și cum până 'n albul ochilor ne cată,
Cum ne-arată calea cătră niciodată,
Printre norii gîrbovi, printre pomii goi,
Zădărind strigoiiul cuibărit în noi ?

Ploaia ploii plouă...

Peste viața veche, peste moartea nouă.
Apa veșniciei ropotul și-l poartă,
Cu lumina 'n tândări, de 'ntunerice spartă.
Undeva, scriindu-și monoton isvodul,
Un duhovnic spune pentru noi prohodul
Și stafii zbucnite din afund de gîrle,
Bulgări de durere peste noi asvîrle.

Plouă ploaia ploii...

Zvîrle cu tristeță peste noi strigoii
Și cădem într'una fără să știm cum —
Și cădem în beznă și pornim pe drum :
Dar ne mină drumul ud, pe la răscruci,
Cătră țintirimul împînzit cu cruci,
Pe subt cerul putred, subt a ploii pripă
Și în noi strigoiiul desnădejdiei țipă.

BALADĂ

Groparii veseli de ciștiș,
S'au îmbătat din zori și cîntă,
Și-i toamnă, și-i pustiu, și-i frig;
Groparii veseli de ciștiș,
Pămîntul jilav îl frămîntă.

Din groapă, unul pe hirleș,
Aruncă-o hîrcă spălăcită,
Cu părul risipit răsleș,
Din groapă unul pe hirleș,
Aruncă-o fată putrezită.

Și ride cioclul : ha, he, hi...
Te-ai năruit așa degrabă,
Dar sufletul pe unde ți-i ?
Și ride cioclul : ha, he, hi...
De suflet numai proștii 'ntreabă.

Ești oase goale, dar ai fost
Atit de mindră și frumoasă,
Că-mi simt cuvintul sec și prost.
Ești oase goale, dar ai fost...
Acum țărina ta-i cleioasă.

Acesta-i osul de subt sini,
Acestea sint dela picioare
Și dela șold și dela mini.
Acesta-i osul de subt sini,
Dar sinii tăi pe unde-s oare ?

Și gura ta ce s'a făcut ?
Pe unde ți-s obrajii, hîrcă ?
Și ochii cum ți i-ai pierdut ?
Și gura ta ce s'a făcut,
De cînd te-a prins vecia 'n circă ?

Dar gîndurile unde ți-s ?
De-i tidva seacă și murdară.
Ai fost nădejde, ai fost vis,
Dar gîndurile unde ți-s ?
Sau chiar și ele pot să piară ?

Eh-hei ! fii bună să te-adun !
Os lingă os, aici grămadă.
Cu toamna 'n somn să te cunun.
Eh-hei ! fii bună să te-adun
Și să te drămuiesc în ladă.

Groparul a tăcut săpînd,
Morocănos ca niciodată.
Fulgi galbeni tresăreau căzînd,
Groparul a tăcut săpînd,
Răzbit de taină și de zloată.

Și-un clopot se porni, stingher...
Scheletul ce-și sfîrșise jocul,
L'au pitulat într'un ungher.
Și-un clopot se porni, stingher...
Venea alt mort să-i prindă locul.

PRIVEGHIU

Pe dealurile arse și deșarte,
A nins rugina dangătelor moarte,
Din clopotele vechi, ce au sunat
Prea mult în toamna asta peste sat.

Un țintirim se razămă trudit,
De satul unde prea mulți au murit.

Gropari bătrini, din zori și până 'n sară,
Tot sapă după nu știu ce comoară.
Și îndirjiți că nu mai au noroc,
De ani, de cind neconținut tot sapă,
Aruncă cite-un om în orice groapă
Și mi-o astupă repede la loc.

Iar ca un semn, să-l știe cît de cît,
O cruce-i pun să-i țină de urit.

O, țintirimuri unde vin țărani,
Să desmorminte morți de șapte ani.
S'adune mucezitele ciolane,
Cruciș să toarne peste ele vin,
Un preot scund, cu pletele bălane,
Cadelnițind deasupra lor senin,
Cu vechi cuvinte, ce în cuget scurmă,
Citania prohodului din urmă.

O, țintirimuri pline de strigoi,
Cînd oare spre comorile de veci,
Ne vor svîrli groparii și pe noi,
Să tacă-odată clopotele seci ?
Ca sufletul în beznă și în glod,
Să cînte sîngur propriul lui prohod.
S'audă corbii sus și viermii 'n glie,
Priveghiul toamnei peste țintirim...

Dar despre noi nimic să nu mai știe
Și noi, prin gropi, nimic să nu mai știm.

George Lesnea

Quia pulvis es....

Cum mă îndreptam la lecția de piano, ca totdeauna cu sufletul cît un pui de pit-palac, cu mintea uruindu-mi de game, note false și amenințări, cu pași de condamnat cu anticipație, o tresărire mă pironea locului.

În poarta casei în pereții căreia mă aștepta conspirația pianului și a profesoarei, două filii de doliu oftau cu vîntul.

— Drace, e casa ei!—Ba nu, e alături!—Ba da!

Grăbesc pașii.

Era casa profesoarei!

— A murit! țip în mine ușurat.

— Ce Dumnezeu! revin cu remușcare. —Să fi murit profesoara? —De ce nu? protesta școlarul din mine.

În concepția elevului un profesor e susceptibil să moară oricînd. Chiar fără boală. Pur și simplu, fiindcă e profesor.

Aveam pe ziua aceia un Czerny îngrozitor și cîteva game a-furisite care-mi făcuse ceasuri întregi minile rășchitoare și mi le crucificase la infinit pe calvarul clapelor.

Putea fi ceva mai natural ca să răpouseze Fräulein Aspasia?

La urma urmei avea să chinuiască copiii până la anul 2000?

— Bine, dar am văzut-o eri, sănătoasă, voinică, rea!..

— Tocmai asta! De aici, ce mai e până la o apoplexie? O moarte subită, na! E lucru mare? Mai mare e că a existat! ...Oare a existat intradevăr? N'a fost o greșală, a oamenilor, a lui Dumnezeu? Bine că greșala s'a îndreptat, în sfîrșit!

Se înlătură o confuzie; se curmă o dilemă!..

În curînd toată lumea va ști că ceiace se numea Fräulein Aspasia era o iluzie, o iluzie cubică de un metru și cincizeci, care își alesese ca domeniu pămîntul, să-l bîntue cu o umbrelă un piept colosal și o pălărie, deopotrivă întinsă înainte și duse astfel parecă dinapoi, mecanic“.

Nu. Fräulein Aspasia nu existase. Ea fusese cel mult o idee, ideea unui cuer sau portativ ciudat, menit să ducă pe străzile o-

rașului, dela 9 dimineața, la 6 seara, înfășurat într'un sweater care să facă talie, numitul piept ținut înainte ca o cutie de pălării, umbrela veșnic ridicată cu dreapta la nivelul șinilor și tartina uriașe de prune care aluneca de pe cap într'o veșnică aspirație spre cutie, fără să reușească însă să cadă, tot ce putea să facă fiind să rămie la nivel apropiat cu cutia și umbrela, ca astfel, cele trei poveri, ca duse de o baletistă fără sîrmă, să se potrivească și contrapună reciproc, și să se mențină într'un echilibru cu veleitățile cosmice.

A, Fräulein Aspasia fusese profesoară de pian. Muzica fiind singura ei lubricitate. Dar era tocmai ceiace vroia să uite elevul din mine.

De fapt mai avea și alte lubricități, — îi făceam eu pomelnicul în gînd: amorui ei platonic, peignoirele ei, halate de generalism în miniatură, puse cînd era îndrăgostită de vre-un nou elev, panglicele, bandeau-urile ei pe fruntea de Ifighenie îngrășată bine înainte de a fi jertfită pe altarul muzicei, decolteurile ei pipăite cu o mîină sugrumată de inele și șovăind să atragă atenția, la ele ori la șini; atîtea, în sfîrșit, transpirații estivale, cum și frauduloase transparențe...

Ha, nostima întîmplare pe care o povestea singură și pe care a dus-o fără să-i priceapă încă ironia în mormînt! La un concert al lui Sauer, fostul ei profesor la Viena, invitat de dînsa în mica localitate unde marele pianist condescendea în cele din urmă să se oprească în drum spre Capitală. Fräulein Aspasia în rangul I, apelpisită, agitată, polarizînd priviri, plămădindu-și aluaturile trupului pe scaunul neîncăpător, pus cu fața mai mult la sală. La doi pași mai la dreapta, în același rang, un Domn între două vîrste, cu monoclu și manichivră.

— Doamnă, vă rog.

— Domnișoară, domnule.

— Pardon domnișoară. Vă rog, fiți bună și trageți-vă scaunul în linie.

— Dar cum asta, și pentru ce mă rog?

— Vă rog, nu vreau să vă spun. Sînt timid. Trageți-vă scaunul vă rog.

— Dar spuneți, vă rog — insistă Fräulein, aprinsă de cuvîntul „timid“.

— Sînt timid... și bine crescut...

— Ve rog, spuneți, nu me super... La mine obișnuite, prea obișnuite cu omeni timide...

— Uf! făcu desigur în sine, domnul. — Ca să vă pot vedea din profil, domnișoară...

Biata Fräulein. Altfel atît de naivă și sentimentală, Dumnezeu s'o jerte: În căutarea veșnică după o aventură de dragoste, uitîndu-se la bărbat cu un veșnic ochiu extaziat și cocul emoționat în creștet, ca un șoarece care-a 'nghișit un bou, ducîndu-și, fără să

știe, în mormînt, un profil de împărat roman pe un trup de spălătoreasă...—Dumnezeu să o ierte!

Și cu aceste cuvinte treceam subt praporele negre.

În fundul curții un tăetor de lemne vorbind cu toamna. Mai încolo un cazan cu bulion își oprise fumegarea. Un forăș îmbrățișa în voe o mătură. Ceva de păragină pare că-și cuprinsese toată casa.

— Bulionul, mirosul ei favorit!, îmi spun. — Unde e să-l mai tragă pe nări cu voluptate de baiaderă?

Răspunsul mi-l dau doi bicepsi încrucișați, izbucnind din prag.

— A, Fräulein Aspasia, tocmai mă gîndeam la dumneata! Va să zică, n'ai... vreau să spun, n'ai ieșit în oraș!..

— E nebun la tine? Se ies chind are lecție? Ce vorbă? Nu știi deviza-al meu: datorie, datorie, datorie... Da nu știi. nenorocire mare. Murit maseza, propriatarea. Așa o maseză!..

— Imposibil, te lauzi!, îmi scapă din gură într'un acces de revoltă.

Dar Fräulein nu aude, cum pășește în casă, cu o mină jucîndu-și brelocul dela piept, cu cealaltă tamponîndu-și din colțul batistei, ochii.

— Așa o maseză!..

Profit de zmiorcăială și furișez subt scrumiera de pe măsuță, o hîrtie de o mie — chenzina.

În perfectă continuitate de idei mina stîngă sustrage volubil hirtia și o închide în caseta din șifonier, printre lacrimi.

— Așa o maseză... Uite vezi tote astea eu datorez la ea...

Și cum ne așezam la pian, gata să pun pe note plînsul ei în batistă, profesoara îmi luă de pe clape mina dreaptă, ca atunci cînd greșam vre-un acord, și mi-o punea să-i simt brațul athletic, sîinii, pulpa apocaliptică.

— Tote astea eu datorez la ea! Așa le lua cu două degete și le subție, parche tragea o mînușe...

— Chiar parcă e o piele de mînușe!

— Și cum spune la voi fleissig?

— Silitor.

— Și așa silitoare. Totă ziua alerga. Și așa sanatoase!

— Păi dacă era și bună și harnică și sănătoasă de ce-a murit—întrerup enervat că-mi ia timpul.

— Bolnavă sarache!

— Păi spuseși că era sănătoasă.

— Ei nu știe la tine ce e sănătate? Asta, cum spune, conglomerate de bole...

— A suferea de conglomerat?!

— Asta!! Copile crude! La tine jucărie! Da nu e jucărie. Morte e tragodie! Saperlipopet!

Nerăbdătoare, între timp, degetele încep să gonească game.

— Faux, faux la basse! Faux la basse!

Fräulein Aspasia, deși austriacă, vorbea în familie, ca o con-

cesie făcută modei dela noi, o franțuzească cubistă și ținea să comande la pian în același graiu, de dragul — adăoga dînsa—lui Cesar Frank, singurul post-wagnerian latin în care credea cu aceeași fervoare cu care iubea catedrala franceză, a cărei măestrită îmbinare de amănunt și masivitate dînsa o apropia cu inteligență de construcția și dantelura impunătoare a Simfoniei în *re* major.

— Și din nimiche tote ...Faux, faux, faux la basse!

— Cum din nimica toată? — mă răzbunam eu? Parcă vorbeai de un conglomerate!

— Ei, conglomerate, conglomerate. Faux! Do diez! Do diez!

— ?!

Profit de niște acorduri afurisite și mă opresc.

— Aste era la ea anii de zile!

— Atunci de ce a murit tocmai acum?

— S'a 'mpedecate! S'a 'mpedecate!

— Și din asta crezi dumneata că poate muri cineva?

— Da, da avea o inime!

— Bună, nu spuneai adineauri?

— Care bună? Bună, da suferea de inime!

— Atunci nu mai avea inimă bună!

— Ei la tine jucărie. Asta nu jucărie. Asta tragodie saperlipopet!

— Atunci să lăsăm lecția pe mine!

— Das ist zum schiessen! Ce are la tine lecția cu maseza?

Hai, Czerny! Incepe Czerny!

Incep un studiu greu ca escaladarea Hymalaei.

— Si bemol! Si bemol! Faux, faux la basse, faux la basse.

— În odaia de alături lumea-i mai fericită!... — fac eu, ca să-mi ușurez dezastrul.

Intoarcem capul. Odaia, cu ușa lăsată întredeschisă da într'un vestibul; acesta, printr'o ușe corespunzătoare, în odaia mortuară. Miros de tămie, voci și pași înăbușiți veneau până la noi.

Fräulein se repede să închidă bine ușa. Zgomotul însă tot mai sosea, ca de pe altă lume.

— D'acapo! Hai! Azi mizerie mare. D'acapo, gamele.

Si nicio vorbe, saperlipopet!

Prin uruiala gamelor pătrundeau încă pași greoi. O voce stentonană tușește din adîncul bojocilor, urmată de un joc metalic de cadelniță.

— E popa cu paracliserul, îmi spun în gînd.

— Faux la basse! Pfui Teufel! Ce este azi la tine?

Mă corijează repede. Și pornesc într'o ascensiune de note impecabile. Fräulein își suspendase răsuflarea, profesoara din ea își regăsea în sfîrșit elevul și cu elev cu tot, sustrasă morții și lumii din afară, urca, pedala pe un Pegaz imaginar, subjiindu-se, diafanizîndu-se de vîntul inspirației; căci o inspirație era pentru dînsa o notă bună, o terță izbutită. În astfel de clipe alături de mine nu mai era o mică geamandură aruncată de viață pe un mal

dunărean ca să gifie pentru tot restul anilor profesional; era blonda de șaptesprezece ani dela Conservatorul din Viena, cu chipul firav și ochi de candoare ridicați la cer de tîmple rafaelice prin care se plimbase parecă toate degetele văzduhului, blonda care într'o fotografie înramată în melci trona de pe pian ca un heruvim al gamelor.

Copila se da jos din ramă și ca sub ochii unui Sauer în-cingea clapele ca un dor din Schumann sau capriciu din Debussy.

— Faux, faux, faux! Faux la basse, faux la basse!

Troisième doigt, troisième! Faux! Do diez!

Faux, faux la basse! Das est zum schiessen! Saperlipopet!

— Da să tacă daravera aia! Ei istorie! Tocmai acum v'afi găsit? Ce, aci e biserică catolică?

Fräulein Aspasia se repede la uşe. Apasă pe clanța stricată,

— Das ist zum schiessen! Unde se știe acolo pope?

Și lecția reîncepe în surdină, într'o complicitate de mâni și capete care se ajută reciproc.

Fräulein îmi ia un deget și șoptește:

— Do la basse! Io, io, io!

Imi îndreaptă arătătorul, sau, încet, urcă ea însăși cîteva note, ca eu să-i urmez fidel, în liniște.

Un pasaj mi-e bine cunoscut. Il trec cu ușurință și mă angajez într'o *bravură* scînteitoare ca o cascadă în soare. Arpegiile bat luminos ca o ie în soare.

— Bon, bon, bon! Do la basse! Bon! Bon! Bon! Faux la basse, faux, faux, faux. Re bemol. Faux, faux la basse, faux la basse. Troisième! Faux la basse! Saperlipopet. Das ist zum schiessen!

— Da nu 'ncetează zdrăngănaia aia odată? N'am nevoie de muzica dumitale instrumentală cucoană! N'auzi?

...*In numele tatălui, și-al fiului, și-al sfîntului duh... D'ar fi barem orgă! Da sfrijitura aia dă pian!...*

—....*Duh, amin!.. sfîrșește paracliserul, cădelnițind din pragul odăii mortuare. In timp ce monumental, popa tună din barbă, în mijlocul vestibulului încarcat acum cu toată lumea de alături.*

— Taci, soro, suspina o mătușică îmbrobodită. Taci că nu să mai deslușește nimic!

— Păi zău, ori mort, ori pian! Să ne 'nțelegem! Și ce mai alabala, că-i mort ortodox! A, dac'ar fi catolic, treacă meargă!

— Ori protestant, îngîna, la curent, mătușica?

— Ori protestant, conceda popa. *Cu sfinții fă odihna, Doamne, suflului răposatului robului tău... Asta nu s'a mai pomenit! Nelegiuire curată!.. unde nu este durere, nici întristare, nici suspin, ci viață fără de sfîrșit...*

Popa se pomenea slujind acum în odaia cu pian. Peste ne-grul cadavru al pianului, cadelnița moțăia tămie ca și cînd n'ar fi vrut să-și întrerupă harul.

Speriată, Fräulein lăsă peste clape capacul și-l apăra cu coatele de o așa de funestă blagoslovire.

Apoi cu o *mea culpa* în ochii lăcrămați, urma în odaia de alături, împreună cu mine, pe popa care își continua gîngăvelile ca și cînd în toată casa ar fi fost numai morți.

La căpătăiul răposatei, un jandarm, cumnatul, rămăsese singur, cu capul plecat.

...— Nici întristare, nici suspin...—fără de sfîrșit.

Și acum și pururea... sufletului răposatei roabei tale...—Cum ai spus c'o cheamă, că mereu îi uit numele bat-o s'o bată! se apleacă popa enervat spre mătușică.

— Păi pă ea o cheamă Aspasia !

— Răposata ?

A, răposata ? Nu ! Răposatei îi zicea Nastasia.

—... Răposatei, roabei tale As...

— Nas... face ochi speriați mătușica.

— Nastasia, apasă popa ușurat...

Și bocetele reîncep dintr'o parte și alta. Popa își strînge patrahurul. Slujba s'a terminat.

Fräulein își urmărește cu ochi mari tiranul. Dar vocea lui nu mai tună : O bunătate lumească se reasează pe trăsături străine și distrat adineauri în debitarea de fapt divers a slujbei de înmormîntare.

Lumea începe să se împrăștie. O mîna deschide, ca să aerească, ușa de dincolo, dela bucătăria incremenită în ordine și curățenie exemplară. Prin fumul de tîmîe și mirosul de rășină se strecoară dulcoarea de lăuze transpirate a vaselor pîntecoase din cui. Și nu știi în ce odae miroase mai mult a descompunere.

— Zi așa, îmi făcuși fasonu ! Imi profanași bunăta'dă slujbă ! Păi să face ?

Incurajată de jovialitatea bătrînului, profesoara face nemțește din genunchi, ca o premiantă, și sărută mîna popei.

— Fräulein Aspasia !..

— Înțeleg, vorb'ia, să fi fost orgă, Fräulein Nastasia...

— Aspasia, Aspasia !

— Cum Aspasia ?! Asta-mi place ! Bine mătușică, dumneata pe semne, zău așa ! Ce 'ncurcați lucrurile, frate ? Bine, nici numele, pentru numele lui Dumnezeu ! Acum o să iau bunăta'dă slujbă dăla 'nceput ! ?

— Care nume, sfinția ta ?

Care nume ! Păi cum îmi spuseși, frate, c'o cheamă pă răposata ?

— Nastasia, părinte, Nastasia !

— Păi atunci ce tot îndrugă dumneaei de colo ? Adică le chema p'amîndouă la fel ?

— Nu. nu ! Sare profesoara speriată. — Aspasia spus eu. Sfinția ta gate era se spune : Aspasia. Da eu tras de cote matu-

șiche și ea îndreptat la Sfinția ta. Acum tote este în regule.—Așa o maseză...

— Care maseză ? Ce tot dă zor asta, mătușică ?

— Nastasia, Nastasia !..

— Nas..? Cum ? Profesoară de pian și maseză ?

— Nu, nu ! La mine Aspasia, As-pa-si-a !

— As... Care va să zică Aspasia ! Și As... Nastasia e răposata !

Păi ce nu spui așa mătușică !

Femeile rîdeau. Popa da din barbă, triumfal.

— Sfinția ta gata să me îngrope și pe mine !!

— Ei, Nastasia, Aspasia ! In definitiv, pulvis es, taică, pulvis es...

Dragoș Protopopescu

TRECUT

Eu singur nu știu cînd am fost
Că azi în mine totul e trecut
Din care știu crîmpeie pe de rost
Cum de-un cuvînt și-ar aminti un mut.

Din anii care-au fost mai înainte
Cu viața mea, cu tot ce azi mai sînt
E-un cîntec straniu care-mi vine'n mînte
Și'l știu dar nu mai pot să-l cînt.

Eu singur azi mă simt întreg compus
Din ce eu însumi mi-am mai amintit,
Așa precum trăește și Isus
Dintr'o legendă veche, dintr'un mit.

Din viața mea, a mea, îmi amintesc
Ca de-un roman cîndva foiletat
Pe care nu'l mai am ca să-l citesc,
Pe care l'am uitat.

Din tot ce-a fost atîta a rămas !
Pe unde-i viața mea și anii mei,
Cu ce-am trăit în fiecare ceas,
Toți anii mei...

Acei ce-odată mi-au fost dragi,
Pe care nu știu cine i-a ucis
Mi-apar abia prin amintire, vagi,
Ca oamenii ce i-am văzut în vis.

Și însumi eu cu tot ce-am fost pe lume
Cu tot ce nu-i din ce-a fost înainte,
Sînt numai ca un nume
Pe care-l știu
dar nu-mi mai vine'n minte...

Demostene Botez

Lichidarea unui Imperiu

Indiile fi-vor autonome ?

Trei secole le-a trebuit Englezilor pentru a-și constitui Imperiul Indiilor. Cabinetul d-lui Macdonald vrea să-l lichideze în trei luni. De ce ne-am mira ? După ce a părăsit Egiptul, și-apoi Mesopotamia, care trebuiau să formeze etape pe drumul Indiilor, el nu putea, logic, decît să le abandoneze și pe acestea. Și guvernul trade-unionist vrea să fie logic cu sine însuși. Așa se explică declarația senzațională a lordului Irwin, vice-regele Indiilor, la New-Delhi, în 31 Octombrie trecut.

În sensul acestei declarații, guvernul englez ar fi de părere că proclamația din 1917, prin care politica engleză în Indii se pronunța pentru „realizarea progresivă a unui guvern responsabil în Indii ca parte integrantă a Imperiului Britanic“, comportă implicit acordarea eventuală a statutului de Dominion. În consecință, lordul Irwin afirmă că, după examinarea rapoartelor comisiilor regale care și-au terminat ancheta în Indii, va fi convocată o conferință, în care vor fi reprezentate partidele indiene și interesele engleze în Indii, pentru a discuta problemele comune și a supune Parlamentului englez propuneri susceptibile de-a fi agreate.

Iată deci vești bune pentru naționaliștii inzi. Și totuși aceștia n'au primit cu entuziasm declarația lordului Irwin. Ei înregistrează gestul și reclamă, cu o insistență îndoită, acordarea imediată a statutului de Dominion. Cercurile moderate, din contra, văd în această declarație, începutul unei ere nouă și prospere pentru relațiile anglo-indiene. Întrucît privește opinia engleză, graba manifestată de trade-unioniști în favoarea revendicațiilor indiene și mai ales manevra neașteptată a cabinetului Macdonald, au provocat discuții pasionate în presă și la tribuna Parlamentului. Să desprindem mai întăiu elementele procesului care se desbăte acum între Anglia și Indii, pentru a-i preciza consecințele.

Constituția actuală a Indiilor

Să sistematizăm mai întâiu. Se știe că Indiile, din punct de vedere politic și administrativ, se compun din două părți distincte : Indiile engleze, dependente direct de Coroană și cuprinzînd două treimi din teritorul și trei sferturi din populația țării, și statele principilor inzi care sînt independente pentru chestiunile interne. Constituția actuală a Indiilor e definită de „Legea de Administrare a Indiei“ din 1919 (*Government of India Act*), al cărei principiu dominant e de-a spori progresiv cooperarea Inzilor în administrarea țării lor, cu scopul de a-i face din ce în ce mai apti pentru un guvern responsabil.

Astfel serviciile civile ale Indiei (Indian civil service) și-au deschis larg porțile tinerilor inzi care pot concura în această ramură a administrației imperiale pe un picior de perfectă egalitate cu colegii lor englezi. Tot astfel sistemul învățămîntului secundar și universitar, și organizarea armatei indiene au fost transformate pentru a permite o participare mai largă a Inzilor în învățămîntul superior și în cariera universitară. Astfel, în sfîrșit, au fost create consilii provinciale cu drepturi administrative extinse și consilii municipale autonome pentru educație, igienă și spitaturi, asistență socială, luminat, drumuri și lucrări publice. Reamintiți-vă însfirșit, inaugurarea solemnă a noii Camere legislative în 1921, de cătră d. Connaught, fratele regelui Angliei.

Dar dacă guvernul britanic a favorizat o politică de autonomie progresivă și generoasă în Indii, ultimul izvor de suveranitate rezidă totuși în Parlamentul englez. În adevăr, Indiile sînt guvernate de un vice-rege asistat de un consiliu de stat de 60 membri, din care 36 sînt aleși, iar 24 numiți, și de o Cameră legislativă care rezidă la Delhi și care se compune din 145 membri, dintre care 105 sînt aleși. Mai mult, vice-regele poate proceda împotriva hotărîrilor Adunării cînd interese vitale o cer, și el e supus directivelor generale ale Secretarului de Stat pentru Indii, unul din membrii cei mai importanți ai guvernului central din Londra. În ce-i privește pe cei 700 principii domnitori, 110 au dreptul de a rezida în Camera Principilor în care se discută mai ales chestiuni de ordin economic.

Comisiunea Simon

Constituția din 1919 stipulează însă că, zece ani după punerea sa în vigoare, o Comisie Regală, va fi numită, cu consimțămîntul Parlamentului, pentru „a studia dacă e desirabil ca gradul de guvernămînt responsabil existent în Indii să fie stabilit, extins, modificat sau restrîns“. În loc s'aștepte pînă'n Decembrie 1929 pentru a executa această clauză, guvernul d-lui Baldwin, care era atunci la putere, în Noembrie 1927 hotări printr'un vot al Parlamentului, instituirea unei Comisii Regale pentru Indii, prezi-

dată de Sir John Simon și compusă din șapte membri aparținând celor trei partide politice, ceiace dădea misiunii lor un caracter național depășind interesele de partid. Cam în același timp, un comitet a fost constituit sub președinția lui Sir Harcourt Butler pentru a studia relațiile dintre Statele Principilor inzi și coroana engleză.

Comisiunea Simon a fost de două ori în Indii, a parcurs țara în toate direcțiile timp de nouă luni, a cules informații, a ascultat plângeri și a înregistrat dorințe—minuțioasă muncă preliminară în vederea unei vaste reforme politice și administrative a continentului ind. Sarcina acestei Comisii Regale nu era de a dicta o constituție pentru Indii, ci de-a studia modul de-a ameliora constituția deja existentă. De aceea, ea a căutat dela'nceput să-și asigure concursul legislaturilor indiene invitându-le să aleagă un comitet comun care să ajute Comisiunea în lucrările sale. Sir John Simon a propus chiar numirea unui comitet indian de șapte membri pentru a forma cu anchetorii englezi „o conferință comună liberă” spre a discuta diferitele aspecte ale problemei, pe picior de perfectă egalitate. Această propunere, după cum se știe, a fost respinsă de adunarea legislativă din Delhi. De aceea lucrările Comisiunii Simon s'au izbit adesea de enorme dificultăți. Comisiunea a fost uneori primită cu pietre de fanatici ignoranți în orașele pe care le vizita; în alte orașe agitatorii naționaliști au izbutit să proclame *hartal*-ul sfânt, zi de doliu public autorizând toate excesele.

Reîntorși la Londra, de cîtva timp, membrii Comisiunii Simon își prepară concluziile care nu vor fi gata decît la sfîrșitul iernii. Pentru a-și complecta opera, ei au cerut și au obținut dela guvern autorizația de a-și extinde competența la relațiile dintre Indiile engleze și statele indiene, conform concluziilor prezentate de Comitetul Butler. Nu există îndoială că recomandările Comisiunii Simon ne vor rezerva surprize. Lordul Irwin anticipatu-le-a cînd și-a făcut declarația? Lucrul e îndoelnic, căci se pare că membrii Comisiunii Simon n'au fost consultați de guvern în această privință. În fața acestei lipse de tact politic, care putea compromite unitatea de front pe care au manifestat-o până aici, unii dintre ei ar fi avut chiar intenția să-și dea demisia.

Amenințări de „Revoluție pacifică”

Căror motive li se poate atribui acțiunea politică a cabinetului Macdonald față de Indii? E adevărat că laburiștii au arătat totdeauna naționaliștilor inzi o bunăvoință uneori exagerată. Dar la constituirea Comisiunii Simon, socialiștii, ca și liberalii, i-au promis întregul lor sprijin. Extremiștilor din partidul său, care voiau să denunțe imperialismul cabinetului Baldwin, D. Macdonald le-a răspuns în mai multe rînduri că aprobă în întregime inițiativa guvernului conservator și a dat chiar instrucții membrilor

laburiști ai Comisiunii să facă front cu colegii lor contra revendicațiilor nejustificate ale partidelor indiene. De aceea e greu să căutăm de partea aceasta explicația declarațiilor lordului Irwin.

Cauza condescendenței cabinetului laburist față de naționaliștii inzi trebuie căutată mai curînd în teama de dezordinile anunțate pentru sfîrșitul acestui an. În adevăr, Congresul Național ind, care reprezintă secțiunea avansată a mișcării autonomiste indiene, a publicat în Decembrie 1928 un ultimatum amenințînd Indiile cu o „revoltă pacifică” începînd cu 1 Ianuar 1930 dacă guvernul englez nu acordă țării lor până la această dată statutul de Dominion. Ar fi curios de știut dacă această amenințare va fi pusă în execuție după declarațiile lordului Irwin, și mai ales forma pe care ar putea-o lua. Totul depinde de lupta care s'a încins pe chestiunea indiană între cabinetul laburist și partidele de opoziție.

Contrastul între două civilizații

Unii s'ar putea întreba de ce Englezii nu acordă Inzilor libertatea de-a se guverna cum vor. Întrebarea implică o greșală de proporție și de apreciere istorică. În adevăr, se vorbește adesea de Indii, ca și cum ar fi vorba de o țară europeană. Însă cu cele 350 milioane de locuitori și cei 4.800.000 km² de suprafață, Indiile sînt tot așa de mari și de populate ca Europa, fără Rusia. Dacă Europa, cu tradițiile sale de civilizație comună n'a ajuns încă la unitate, cum se poate pretinde ca Indiile să organizeze un guvern stabil de azi pe mîine? Trebuie să se țină samă de pildă de un mare număr de rase vorbind mai mult de două sute de limbi deosebite și aparținînd mai multor religii. Rivalitățile religioase, în deosebi, se manifestă fără discontinuitate; și ele sînt atît de intense încît alegătorii nu pot vota din convingere politică, atît de invincibilă-i aversiunea lor pentru un candidat de-o altă religie.

Și fiindcă am vorbit de alegători, să spunem că în Indii există abia opt milioane de alegători, în 10 provincii numai cifra analfaștelor atîngînd 95% din numărul populației. Apoi una din cele mai mari dificultăți ar fi structura intimă a regimului civil însuși: în Indii există sute de caste ierarhisate, iar membrii castelor superioare se consideră ca fiind de-o natură omenească deosebită de aceea a membrilor castelor inferioare. Clasele inferioare au acceptat de secole, cu un fatalism oriental, consecințele acestei degradări. Iar paria, care nu aparțin nici unei caste, nu pot lua parte la viața comună din Indii. Însfîrșit, trebuie să adăugăm că supușii principilor domnitori sînt puțin dornici să ceară o completă emancipare politică. În aceste condiții, ar fi greu să socotim Indiile mature pentru o constituție modernă garantînd drepturile și privilegiile indivizilor.

Cîțiva șefi și cîțiva agitatori instruiți europenește agită masa

și se străduiesc s'o opue administrației țării prin Englezi. Și masa-i ascultă, fiindcă tradițiile și misticismul ei contrastează cu ale Englezilor. Popor practic și intuitiv de dominatori și de organizatori al căror misticism e foarte atenuat de grija de a reuși și de convingerea misiunii lor civilizatoare, Englezii consideră Indiile ca un fapt, ca o realitate pe care trebuie s'o introducă în cadrele, lărgite pentru această împrejurare, ale vieții lor. Ei nu fac teoria castelor, comparații metafizice între brahmanism și mohametanism; ei nu caută să știe de ce jainismul interzice agricultura și nici derivația non-cooperației gandhiste din *Samlaya* Upanishadelor. Dar ei profită de aceste fapte pentru a sistematiza exploatarea lor în Indii și pentru a împărtăși în schimb aceste țări de progresele civilizației occidentale.

În adevăr Englezii n'au venit în Indii pentru a studia țara și a renunța la propriile lor tradiții. Misionarii și savanții au venit pe urma militarilor și negustorilor. Ajungând la Calcuta, Vasco de Gama a arătat calea Indiilor, și pe urma lui aventurieri portughezi, olandezi și francezi au avut curajul să înconjure capul Bunei Speranțe. Indrăsneala marinarilor englezi le-a permis să cucerească pentru patria lor, moștenirea predecesorilor lor pe coastele Malabarului și Coromandelului. Dar ar fi injust să se pretindă că Englezii n'au înțeles Indiile. Câtă vreme Brahmanul își caută idealul în suprimarea acțiunii pentru a atinge *nirvana*, Englezul, moștenitor al Romei antice, condamnă inacțiunea pentru a exalta succesul. Două lumi, două concepții deosebite despre viață: debarcând în Indii, Englezii au pus sub o formă realistă elementele acestei lupte fără eșire între ființă și devenire.

Thomas Greenwood

ACORDUL

Afară a 'noptat pe nesimțite.
Noi nici n'am prins de veste. Prin perdele
Trimite luna raze liniștite
Și pune-argint și aur pe podele.

Tu ai cîntat. Octava o cuprinde
C'un ultim gest, abilă, mîna mică
Acordul terminal încet și 'ntinde
Aripile și 'n aer se ridică.

Ne umple casa. Ne pătrunde 'n suflet.
Noi stăm tăcuți cuprinși de clipa sfîntă,
De vraja ei abia avem răsuflet...
Acordul stîns afară 'n suflet cîntă.

Alexandru Poenaru

De unde începe romanul

I.

Intr'un număr trecut al „Vieții Românești“,¹ încercasem o definire a epicului în genere, deosebită de cele curente azi pe piața criticei și istoriei literare. Ne străduisem să vedem dacă în determinarea conceptului epic, nu există cumva și alte criterii de cercetare decît acelea—folosite până acum—de expunere comparativă a conținuturilor genului și de speculațiune asupra valorii acestor conținuturi. Pe scurt, am căutat să vedem dacă în opera de delimitare a conceptului epic, se poate adopta un criteriu *formal* și universal-valabil pentru toate manifestările literare ale genului.

Trebuiau înlăturate, întrucît se aplicau numai la cazuri izolate, toate cercetările referitoare la proveniența și calitatea personagiilor operei literare, cum și investigațiile privitoare la atitudinea creatorilor față de această operă.

Imbrățișînd un punct de vedere eminent sociologic, am definit epicul ca un reflex în literatură al fenomenelor sociale de relație și-l opuneam, astfel, conceptului liric, ecou al unui fenomen individualist de izolare. Cetitorul care a avut răbdarea să ne urmărească argumentarea expusă în articolul sus amintit, a izbutit, credem, să deslușască, alături de autor, jocul infinit al fenomenelor de relație, în toate creațiile epice analizate acolo, dela baladă la epopee și dela simpla povestire la romanul de mare anvergură. Și a putut să remarce odată cu noi că datele istoriei literare și ale investigației psihologice sînt numai unelte auxiliare ale muncii de delimitare a genurilor literare, pentru fixarea cărora trebuie utilizată, cu necesitate, o riguroasă metodă pur critică.

---

¹ Nr. 5—6, 1929.

Ambele concepte, epic și liric, au un *conținut* comun : omul, —de orice calitate și origină ar fi el—dar îmbracă *forme* distincte : relația socială sau izolarea individualistă, adică însăși modurile de existență ale individului. Teoria genurilor literare a abordat mai întâiu studiul speculativ al conținuturilor stabilind raporturi de valoare între ele, tendință ce ajungea la un stadiu maxim și era prezentată cu un impresionant aparat științific în încercarea lui Brunetiére asupra „Evoluției genurilor literare“. Pe de altă parte, o direcție mai nouă, ignorînd și ea elementele formale ale genurilor literare, direcțiune pe care o vom numi psihologică, leagă procesul de naștere și diferențiere a genurilor de înclinările sufletești ale scriitorilor, deplasînd astfel întreaga problemă din domeniul literaturii în domeniul biografiei.

Nici criteriul speculativ și nici acela psihologic nu au dat rezultatele dorite. Am arătat cu destule exemple, tot în paginile acestei reviste, cum cel dintăiu a devenit desuet și cum definiția epicului creată pe tipicul lui, nu mai are niciun punct de coincidență cu literatura modernă, începînd cel puțin cu opera epică a lui Lesage, în care întilnim moduri nouă de viață și acțiune. Deasemenea, criteriul psihologic suferă și el de multe neajunsuri și nu sînt rare cazurile cînd el primește desmințiri flagrante.

În orice efort de cunoaștere, trebuie să judecăm după rezultate dacă am urmat sau nu calea sigură a adevărului. „Dacă —se exprima Kant în prefața celei de a doua ediție a „Criticii rațiunii pure“—după tot felul de pregătiri, întilnim obstacole nouă tocmai în momentul cînd credeam că ne vom atinge scopul ; sau dacă, pentru a-l atinge, sîntem siliți adesea să ne întoarcem de unde am plecat și să pornim pe un alt drum ; sau, încă, dacă este imposibil ca diverșii cercetători să convină asupra modului în care scopul comun trebuie urmat, să fim siguri că opera pentru care ne trudim nu a intrat nici pe departe pe calea dreaptă a științei, rămînînd, încă, o simplă încercare“. Ori, vechile criterii de fixare a genurilor literare au făcut pe critici să dispezeze în chiar momentul cînd își închipuiau că triumfă iar părerile lor și ale cetitorilor sînt așa de împărțite cînd e vorba de a se ști dacă o scriere ține de un gen sau altul, încît au căzut cu toții într'o serie de poziții antinomice, în care chemații și nechemății susțin cu aceleași argumente tezele cele mai contradictorii. În acest sens, e cu deosebire amuzant spectacolul pe care-l oferă critica universală în caracterizarea operei lui Cervantes, care devine epică sau lirică, la discreția primului venit. La fel procedează critica romînească cu scrisul marelui nostru prozator Sadoveanu și cunoaștem critici, care într'o zi au afirmat cu toată seriozitatea maniera exclusiv epică a povestitorului și a doua zi au demonstrat, cu aceeași seriozitate, cetitorilor uluiți, lirismul caracteristic d-lui Sadoveanu, pentru ca a treia zi să revină cu facilități și fără remușcări, la întăia părere, și așa mai departe.

De aici nevoia de a îmbrățișa un criteriu eliberat de contingente, variabile și efemere prin însăși existența lor. Asistăm, de pildă, la o neconținută transformare în conținuturile genurilor literare. Indivizi din cele mai diferite categorii, mentalități multiple și contradictorii, credințe și eresuri, nădejdi și decepții, atitudini originale sau banale, apar și dispar pentru totdeauna sau se repetă, înfrățindu-se peste veacuri. O sută de mii de personaje se ridică și, cercetate aparte, nici zece nu se aseamănă. Cum poate sta Ulisse lângă Sancho Pansa și Siegfried lângă Pantagruel? Ce știm despre creatorul Nibelungilor și, în definitiv, care este adevărata părere a lui Cervantes despre eroii săi?

De aici netăgăduita superioritate a punctului de vedere formal. În opera de fixare a genurilor, nu trebuie să ne intereseze decît modurile de existență, formele de viață ale indivizilor prezentați într'o scriere: dacă un personaj se afirmă ca un element al unei colectivități sociale sau dacă, desfăcut de această colectivitate, își trăește un destin aparte. În primul caz, personajul studiat va prezenta caractere epice; în cel de al doilea, el va avea trăsături lirice. Că un personaj e nobil sau moșic, milionar sau calic, că un autor e activ sau visător, auster sau libertin, procopsit sau boem, acestea sînt mizere amănunte, bune pentru amatorii de curiozități sau rentabile pentru meșterii isteți ai vieților romanțate. Dar nu au nimic comun cu teoria genurilor literare. Ele pot, cel mult, aduce o lumină de ordin secundar într'o chestiune controversată. Cu cît, oare, ne-am schimbat ideile asupra „Iliadei“, dacă într'o bună zi un savant ar așeza, în pragul istoriei, figura, până acum necunoscută, a legendarului Omer?

II.

O definiție, odată bine articulată, devine un comod instrument de cunoaștere și raportarea ei la un număr mare de spețe îi verifică neconținut valabilitatea, deschizînd, în același timp, drumuri sigure și nouă pentru cercetător. După ce în articolul nostru amintit mai sus, am formulat o definițiune a epicului în genere, să pășim acum la o formă aparte a literaturii epice, romanul.

Este incontestabil că romanul este o *istorie a individului* și marii teoreticieni ai lui sînt unanimi în a susține aceasta, oricît de diverși în aprecieri ar fi ei în ce privește celelalte fațete ale problemei romanului, referitoare la origina, formula și tehnica lui. Și e interesant de remarcat că romanul întîrzie să apară acolo unde scriitorii nu găsesc în jurul lor un număr suficient de individualități, care să le servească drept material de observație și creație. Deaceia erau foarte juste concluziile la care ajungea d. Ralea, cînd explica, într'un eseu, lipsa „devenită națională“ a romanului românesc, prin raritatea extrem de simțită a unor individualități bine conturate, în societatea noastră.

Dar noțiunea de individualitate e prea generică. În conținutul ei încap toate nuanțele, care merg dela timida afirmare a unei personalități până la acele splendide manifestări a unor existențe capabile de a acapara atenția unei societăți sau unui veac întreg. Ori, întreaga producție în domeniul romanului, demonstrează până la evidență că dacă începuturile rudimentare ale personalității nu pot furniza material de inspirație pentru roman, cu atât mai greu pot face aceasta etapele maxime ale individualității. Balzac, ca și tovarășul său întru genialitate, Dickens, și-a cîștigat celebritatea nedesmințită niciodată, prin înfățișarea unor figuri de umanitate medie, dar a eșuat oriciteori a încercat să depășească normalul. Romanul său ratat, intitulat „A la recherche de l'Absolu“ constituie cea mai elocventă dovadă. Romancierul creiază tipuri rezumative ale umanității. Geniul, însă, nu este un tip ci o excepție, un eveniment extraordinar, o formă de gândire sau una de emoție religioasă sau estetică. Geniul și intelectul nu sînt puncte de contact cu restul oamenilor. Ci, dimpotrivă, motive de izolare. Anatole France a fost foarte abil cînd a plasat pe domnul Bergeret într'o lume de cancanuri, intrigi și mizerii. Ca orice scriitor de roman, France nu putea să ignoreze exemplul ilustrului său înaintaș, Cervantes, care alăturase fantasticului Don Quichotte figura bonomă și normală a lui Sanchs Pansa.

Un scriitor nu poate sesiza și explica o existență care-l depășește. „Un artiste — spune Thibaudet — fait concurrence à l'état-civil qui enregistre des hommes ; il ne fait pas concurrence au registre divin où lui-même est inscrit et où s'immatriculent les génies“. Materialul oricărei creații trebuie să fie supus voinței și posibilității de înfăptuire a creatorului, care trebuie să rămînă până la sfîrșit un dominator. El nu poate îngenunchia în fața propriului său erou, fiindcă extasul paralyzează. Culmile imateriale ale individualității nu pot fi strunite pentru filele unui roman. Așa se explică, de pildă, cum antichitatea, care pe lîngă masele anonime a cunoscut o serie de uriașe personalități, nu a avut roman¹.

E numai decît nevoie, prin urmare, să procedăm dela început, prin eliminare și să înlăturăm din materialul de inspirație și creare a romanului o parte din conținutul conceptului de individualitate, și anume întreaga categorie a sufletelor de excepție.

---

1 Nu e mai puțin adevărat că antichitatea își satisfăcea nevoia de povestire a dramelor colective, cu ajutorul Istoriei. Tit Liviu, Tacit și ceilalți analiști ai Romei aveau o manieră patetică de a prezenta personagiile și evenimentele. Dar nu trebuie să explicăm lipsa romanului la cei vechi numai prin aceste indeltniciri de mîna stîngă ale Istoriei, fiindcă deși acesta din urmă a continuat să-și imbine preocupări de artă cu cele de documentare până la Michelet, Thiers și mai încoace, romanul apare în literatură cu canoanele lui proprii. Iar nașterea lui nu are nici o legătură cu vre-o schimbare de manieră în scrierea Istoriei.

III

În cartea plină de interesante sugestii, „Le liseur de romans“, Thibaudet situează începuturile romanului, în evul-mediu, considerându-l născut din colaborarea intimă a trei factori: unul de sensibilitate creștină, altul de sensiblerie feminină, ultimul fiind apariția „saloanelor“ literare feudale, unde se întâlnea boema trubadurilor cu langoarea claustrată a femeilor nobile. Mai mult, unii istorici literari, merg până la a stabili o serie de corespondențe între romanele medievale și cele moderne. Astfel, Lanson găsește că „Lancelot“ al lui Chrétien de Troyes ar fi un adevărat roman „à thèse“ ca oricare dintre ale lui Bourget. Dar se exagerează. Și vom arăta de ce.

Literatura menestrelilor și a femeilor a sfărîmat pentru totdeauna marele cadru epic al epopeelor, alcătuit din țândările lui celebra serie medievală a romanelor bretone. Două date nouă prezidau la această transformare: curentul de idealizare romantică a femeii și generozitatea creștină. Pluteau obsedante în atmosfera timpului și călătoreau pe drumuri de pulbere și apă cu trubadurii, pelerinii și hoții: invadau Italia și Provența, urcînd grăbite spre nord, să se așeze statornice la Arras, Cambrai și Rheims. Epopeele nu le cunoscuse. În desfășurarea lor vastă, momentele de înduioșare în fața unei femei sau a unui dușman erau aproape inexistente. Astfel, Elena e un mobil de prea mică importanță ca să se explice prin ea singură uriașul conflict de sub zidurile Ilionului. Nu lacrimile bătrînului Priam, ci sfatul prudent al zeilor îndeamnă pe neînduplecatul Achile să înapoeze trupul batjocorit și tîrît în țărînă al lui Hector. Elementele creștine sînt extrem de rare în cîntecul Nibelungilor și prea scurte clipele de iubire ale Kriemhildei. În schimb, nemaipomenita răzbunare a acesteia acaparează și scaldă în sînge mai mult de jumătate din acțiune.

Ar fi cu totul interesantă și încărcată de nebanuite surprize, o examinare comparativă a protagoniștilor epici antici și medievali. Un cercetător cu vederi de ansamblu ar remarca nu numai enorma distanță care-i separă, dar raportînd întregul proces de evoluție literară la evoluția socială, ar observa odată cu Brunetièr cum „o diferențiere a genurilor pare aproape contemporană cu o diferențiere a claselor sociale“ și cum unei stări deosebite de progres al civilizației generale îi corespund manifestări nouă de literatură.

Între figurile epice antice și cele medievale se schițează o deosebire fundamentală. Cele dintăiu erau concepute și înfățișate mitologic, ele avîndu-și filiația și explicația psihologică direct în divinitate. Configurația sufletească a eroilor medievali este mult mai omenească. În destinul efemer al romanelor bretone, putem sesiza un travaliu de umanizare a personagiilor epice. Interesul acesta pentru elementul uman, abia conturat în timpurile de

mijloc, promovează o timidă diferențiere a indivizilor de masele rămase încă omogene. În sufletul omului, alături de credință și eres, pîlpie, delicată, lumina cunoașterii de sine. Pe măsura acestui om, trubadurii și feudații minuiitori de sabie și condei crează un șir de eroi deformați de căutarea supranaturalului și, totuși, umanizați de neînfrînata lor înclinare spre iubire și generozitate, porniți irezistibil să realizeze imposibilul și cerînd, în schimb, un zîmbet naiv de castelană.

Dar aprofundarea medievală a eului era de ordin pur religios. Nu era permis individului să năzuiască spre o cunoaștere integrală și liberă a lumii spirituale, fiindcă s'ar fi întimplat ca, acolo, el să descopere posibilități de eliberare intelectuală și de ascensiune morală, lucruri mult mai prețioase decît cele recomandate de biserică. Societatea ar fi cîștigat un mare număr de individualități. Dar biserica ar fi pierdut un același număr de credincioși. Deaceia, veghea cu ruguri și temnița ca insul să nu se abată dela preocupările poruncite de ea. Subt greutatea pumnului teologal, lumea evului de mijloc s'a plecat, a tăcut și a știut să se ascundă. Afirmările insului medieval au fost timide și pline de spaima și întunericul atîtor refulări. Personalitatea se manifesta prin latura lirică a șovăelii și izolării, etapă primară în procesul de formare a individualității.

Strînse în încheeturile rigide ale castelului și breslelor, ce impuneau omului un mod uniform de gîndire și acțiune, fenomenele sociale de relație rămîneau încremenite și confuze. Nici o idee îndrăzneată și nouă nu le anima spre o țintă. În tîrgul umanității medievale nu circulau decît ideile marcate cu întreita pecetie a bisericii, feudalității și scolastice. Deaceia, literatura evului mediu—cu excepția lui Dante—era impersonală, universală și anonimă.

Romanul nu a putut să apară în evul mediu, căci el e, doar, cum toată lumea o afirmă, o istorie a individului. Și cele cîteva lumini, ce tremurau sfioase în spiritul omului medieval, nu însemnau, încă, o eliberare și o înălțare a acestuia. Se ivea, noduros, un pumn sau se înălța, sveltă, o spînzurătoare—și luminile se stingeau.

Cu acestea, am invederat adevăratul sens al ipotezei lui Thibaudet asupra originii medievale a romanului. Deși cu mult mai plauzibilă decît altele, ea se vedește infirmată în principalele ei afirmații. Ca orice ipoteză, spre a nu fi, altfel, considerată ca o opinie de pură imaginație, ea trebuie să plece dela o dată certă, necontestată. Trebuie să aibă o plecare din realitate. În teoria romanului, această dată precisă este materialul de creație, adică personalitatea omenească, diferențiată de ambianța maselor. Iar această personalitate era, așa cum am văzut, aproape absentă în cursul evului de mijloc. Neputînd fi raportată, ca principiu de explicație, la această dată indispensabilă a romanului, ipoteza lui Thibaudet asupra începuturilor acestuia, rămîne un

act de frumoasă, poate cea mai frumoasă imaginație, dar nu un desăvârșit instrument de cercetare literară. Ea, totuși, se dovedește valabilă în ce privește afirmațiile de a doua mină: apariția unei sensibilități feminine și creștine în literatura medievală, invazia elementelor lirice în cadrul epic și formarea unui nou public de cetitori, lucruri ce pregăteau atmosfera, în care mai târziu avea să apară romanul.

IV

Lipsită de mobiluri precise, acțiunea epopeelor se grupa în jurul unor mari fapte de arme. Peripețiile se desfășurau fără nici o țință de interes practic sau personal. Aventura era îndrăgită pentru ea însăși și niciodată pentru urmările ce le-ar fi avut. Era, cu alte cuvinte, gratuită.

Literatura medievală, mai ales cea de tip „breton“, substituie acestei lipse, un ideal: femeia. Deacum, pasiuni fantastice se desfășoară în preajma ei, iar aventura se închiagă, uriașă, interminabilă și neverosimilă, numai pentru ea. Eroii o iubesc sau o detestă într'o măsură extraordinară. Halucinantă obsesie, ea tronează în mijlocul evenimentelor, concentrând la picioarele sale întreaga acțiune. Un chip îndepărtat și zîmbitor de castelană plutește ca un duh sfânt deasupra bătăliilor și însoțește, nedespărțit, vagabondajul menestrelilor dela Apus la Răsărit și, de acolo, înapoi. Literatura medievală este, aproape în întregime, o literatură cu femei, inspirată de femei și scrisă pentru femei.

Deaceia, era firesc să se producă o reacție. Într'adevăr, alături de literatura oficială feministă, se forma un curent popular antiromanesc. Multă vreme anonim, acesta avea să poarte în fruntea sa, spre sfârșitul Renașterii, două nume ilustre: pe Cervantes și Rabelais.

Cervantes, ca și contemporanul său francez, a știut să deslușască ideile false ale veacului. Își dădea sama foarte bine că viața aristocrației era o simplă parodie a celei medievale și că imitarea trecutului defunct devenise o sinistă caricatură. Cruciațele încetase de mult și totuși preocupările nobilimii și cărțile din biblioteci te întorceau, nefiresc, cu patru sute de ani în urmă. Resuscitarea umbrelor ținea secolul în loc. Peste toate domnea o confuzie manifestă a legendei și a adevărului, a credinței și a misticismului, pe care Cervantes și Rabelais au denunțat-o cu indignare și, cu genialitate, au înlăturat-o.

Eroul lui Cervantes, don Quichotte, își făcuse o educație și o mentalitate medievală. Preotul și bărbierul satului descoperă în biblioteca lui celebrele cărți cu care să narcotizeze o bună parte a Apusului: „Amadis din Galia“, „Esplandian, fiul lui Amadis“, „Amadis din Grecia“, „Regina Pintiquiniastra“, „Păstorul Darinet“, „Cavalerul Platir“ și multe altele, cu nume răsunătoare și bizare, cu aventuri chilometrice și ireale. Indopat cu asemenea

enormități, printr'o explicabilă dedublare a personalității, don Quichotte se confundă într'o bună zi cu vreunul din eroii lecturilor sale favorite și cu ochii ațintiți spre un ideal nevăzut, pornește să străbată Spania, să îplinească și el minunile, pe care, cu atita ușurință, le săvârșeau atîția alții în două-trei pagini de roman.

Dar între el și predecesorii săi există, despărțitoare, o simplă nuanță, care pune, totuși, o prăpastie între literatura cavalierească medievală și opera lui Cervantes: don Quichotte nu-și atinge niciodată idealul. Toate isprăvile lui entusiaste se transformă într'o nesfîrșită serie de eșecuri. Existența lui Don Quichotte, în tot ce are mai intim și mai caracteristic, e concentrată într'o atitudine unică de negare a realității și aceasta, la fiecare cot al vieții și al gîndului, îi apare dureroasă, implacabilă.

Cervantes a ținut să arate imposibilitatea și ridiculul acțiunilor din literatura epică medievală. Înainte de toate, opera sa are o mare valoare critică. Thibaudet o numește, pe bună dreptate, un „anti-roman“. Adică o carte de spulberare a neveridicului.

Dacă Cervantes ar fi fost apogetul eroului său, dacă l-ar fi făcut să izbutească în extraordinara lui întreprindere, cartea sa ar fi fost o copie sarbădă a celor mai dinainte. Tocmai modul deosebit în care și-a conceput pe don Quichotte, face noutatea și farmecul neîntrecut al scrierii lui Cervantes. Extazul pe care-l afectează, față de don Quichotte, compatriotul său de astăzi, essai-istul Unamuno, nu se potrivea romancierului Cervantes: Pe Unamuno îl atrage elanul superb al eroului spre un ideal irealizabil și tragedia, care se răsfîrînge, de aici, în inima cavalerului cu chipul întristat. Cervantes observă, însă, cu predilecție înfățișarea morală a unui biet om zdrobit de greutatea unor scopuri ce-i depășesc cu mult puterile nevolnice și îndrăsneala de împrumut. Don Quichotte e un om nesperios¹. E numele ce se dă aceluia care, datorită unui defect de conformație sufletească, nu poate sesiza disproporția dintre scopurile ce-și propune și mijloacele de realizare a lor.

Dar noutatea cea mare, în cartea lui Cervantes, era Sancho Pansa, omuleț bondoc și simplu, cu inimă bună, duhliu și naiv, deosebit de bonomia literaturii curente în sensul că nu era suportul unei glume sau al unei răutăți, ci o ființă autentică din cele ce forfoteau, nenumărate și anonime, în burgurile Spaniei de atunci. Să vedem în Pansa pe întăiul individ comun pornit pe aripile Aventurii, monopolizată până la el, cu exclusivitate, de nobili și pelerini. Prin el, starea a treia își scutură amorțeala de secole și intră timidă dar originală în literatura marilor scriitori.

¹ Departe de autor gîndul de a fi un detractor al eroului. Nu facem altceva, aici, decît să dăm un nume unei situații psihologice. Dealtfel, oridecîteori nu acționează, Don Quichotte e un om serios, sau, cum așa de bine spune Florentin în prefața traducerii franțuzești din sec. XVIII-lea a operei lui Cervantes, „don Quichotte est fou dès qu'il agit, il est sage dès qu'il raisonne“.

Cu minte cumpănită și cu infinit de mult bun simț, Sancho se alătură stăpînului său într'o fantastică împerechere, năzuind cam fără încredere, e drept, spre un ideal mai puțin nobil dar mai accesibil. Don Quichotte rivnește o glorie supraterestră, eternă și dezinteresată. Sancho Pansa, mai practic, tinde către un omenesc ideal de bună stare.

Totuși, Pansa cel ponderat și abil, cu vorba-i luminată și înflorită de înțelepciunea proverbelor, nu era încă o individualitate. Ființei lui morale îi lipsea o finalitate proprie. Idealul lui era unul de împrumut. „Seniore—spune el către stăpînul său—să nu te superi și să nu uiți că tu mi-ai vîrit în cap insula asta, la care eu nici nu visam”¹. Sărmana lui insulă era doar o fărămitură de aur din ospățul divin pentru care se pregătea cavalerul Tristei Figuri. În strania și magnifica întreprindere, numai don Quichotte avusese inițiativa. Scutierul se mulțumise să se entusiasmeze sau să protesteze fără convingere și să-l urmeze.

Concepuți și prezentați sub aspecte atît de diferite, aproape ireconciliabile, Don Quichotte și Sancho Pansa se întîlnesc, cu toate astea, într'un plan psihologic comun: amîndoi sînt neserioși. Unul prin tendința către absurd, altul prin absența unei inițiative proprii.

Un ins din masa anonimă a privit întăia oară peste marginile burgului său și a dorit să plece în lume să o cunoască și să o domine. Fricos, s'a alăturat unuia, care din nefericire nu știa ce e teama. Dorința modestă a scutierului s'a întîlnit cu aceea, suprafirească, a cavalerului iar voioșia slugii s'a lovit neconținut de neînduplecata întristare a stăpînului. Cervantes a înfrățit la o răscruce a Istoriei pe fanaticul unor vremi ce nu voiau să moară, cu un credul, care abia îndrăsnea să se afirme.

Dar cel ce agoniza a putut să dea noului născut o lecție de curaj și să așeze în inima lui sămînța minunată a ascensiunii.

„Stăpîne—strigă Sancho—dacă eu voi ajunge rege, Ioana, nevastă-mea, va fi și ea regină și copiii mei infanți?”

„Să nu te îndoiești niciodată!”² răspunde cavalerul, scrutînd viitorul în care copiii sărmanului Pansa aveau să fie regi.

V.

Deși Cervantes inaugurase o manieră inedită în literatură prin introducerea în primul plan al domeniului epic a unor elemente de umanitate fără glorie, ascendență și blazon, cu toate astea opera sa nu constituie încă un adevărat roman. Don Quichotte era numai o umbră și Pansa numai un început de individualitate. Însemnătatea operei lui Cervantes este mai mult de ordin critic și meritul nemuritorului spaniol, dealtminteri ca și

¹ *Don Quichotte*, 2, cap. XXXVI.

² *Idem*, 1, VII.

al lui Rabelais, stă, mai ales, în anularea literaturii fantastice și tandre a evului de mijloc.

Urmașii naivi ai lui Pansa și cei, obraznici, ai lui Pantagruel, aveau să atragă deacum înainte atențiunea și talentul scriitorilor, oferindu-le un material de inspirație neexplorat încă: realitatea.

Noua literatură, care tindea înainte de toate să fie veridică, a numărat în fruntea ei, dealungul veacului al XVII-lea, nume ilustre ca ale lui Sorel, Furetière și Scarron, astăzi uitați, ca toți aceia ce și-au luat sarcina ingrătă de a purta mai departe un crez formulat de alții. În proză, curentul realist era general și se trăda chiar în literatura extravagantă—merovingiană, egipteană, romană și mexicană—a d-rei de Scudery sau a lui La Calprenède. În cărțile acestea, de efemeră vogă, contemporanii deslușau, subt cele mai ingenioase travestiri, figurile, situațiile și cancanurile zilei. „Il n'y a pas dans son livre—spunea Boileau despre unul din romanele d-rei de Scudery—un seul Romain ou une seule Romaine qui ne soit copié sur le modèle de quelque bourgeois ou de quelque bourgeoise de son quartier“, procedeu poetic pe care dealtfel, autorul „Artei Poetice“ nu-l recomanda:

Gardez donc de donner, ainsi que dans *Clélie*,
L'air ni l'esprit français à l'antique Italie;
Et sous des noms romains faisant notre portrait
Peindre Caton galant et Brutus dameret.

Spiritul clasic, inclinat spre o ținută abstractă, urmărea crearea unor tipuri universale, rezumind în două-trei trăsături comune aspecte din cele mai disparate. Procedeu rezumativ al clasicilor exprima, cu deosebire, anumite forme de gândire. Corneille diviniza o calitate și Molière ridiculiza un defect, dar amândoi se mișcau într'un plan spiritual comun: creau tipuri, tipare. Înainte de a înfățișa pe individ, clasicismul ținea să arăte *cum trebuie să fie* acesta și *cum nu trebuie să fie*.

Disprețuind procedurile didactic-moraliste ale clasicilor, prozatorii epocii își atribuiră o misiune mai ușoară în aparență, aceia de a prezenta pe individ *asa cum era*. Avantagiile manierei realiste se vădiră imediat. Scriitorii, în căutarea unui material nou de inspirație, abordară mulțimea, și talentul lor scrută cu pasiune strada, piața publică și larva variată a foburgurilor, descoperind acolo o infinitate de nuanță și atitudini originale, situate între extremele mărețe și imobile ale clasicismului.—De aici se desfăcu un curent ponderat, de echilibru între asemănări și nuanțe, curent ce trebuia să-și găsească o frumoasă expresie în opera lui Lesage.

Cu Lesage intrăm într'o lume extraordinar de variată. Pe cită vreme prozatorii de până atunci prezentase numai cite o categorie socială sau numai cite un aspect al acesteia, cum făcuse, de

pildă, Scarron în „Le roman comique“ sau Furetière în „Le roman bourgeois“, Lesage, lucrînd într'un plan mai vast, îmbrățișază societatea contemporană în ansamblul ei. Ceiace interesează în scrierile acestuia este circulația neîntreruptă a personajilor dealungul tuturor mediilor sociale. „Gil-Blas“ este o adevărată școală a vieții. Cu eroul, trecem cu ușurință din grotele tâlharilor în anticamera nobilimei, din tavernele tovărășiilor suspecte în atmosfera austeră a mănăstirilor, din destrăbălarea naivă a plebei în lumea vițiului aristocrat, pătrundem în orice locuință prin față, pe scara de serviciu sau pe fereastră. Gil-Blas suride, se intrinsează și se încruntă, se înalță și se umilește și, elastic, își strecoară norocul printre șarlatani, actori, rentieri și aristocrați. Gil-Blas este o creație a evenimentelor și deaceia nu le disprețuește și nici nu li se opune. Vagabondașul lui neobosit i-a creat o experiență. El știe că evenimentele sînt, înainte de toate, ocazii de progres și că sînt atît de numeroase, încît nu este om căruia să nu-i fie hărăzită, în viață, una. Gil-Blas străbate atîtea obstacole, întîmpină atîtea dureri, se ridică din atîtea eșecuri și, în cele din urmă, izbutește. Celitorul rămîne cu impresiunea binefăcătoare că dacă fericirea nu-i durabilă, în schimb nici nefericirile nu sînt definitive. „Gil-Blas“ e o carte reconfortantă. Saint-Beuve recomandă lectura ei în vremurile turburi de răsturnare a ordinii morale, sociale și estetice.

În cărțile lui Lesage, elementele romanului, care nu peste prea mult timp avea să atingă forme definitive, se separă de elementele teatrului. Un erou de roman nu e stăpînit și împins la acțiune de nemăsurata ambiție a dominării absolute a evenimentelor. Ceiace-l animă este dorința mult mai omenească de a merge în pas cu ele. Deaceia, în timp ce eroul de teatru învinge sau se prăbușește, eroul de roman, în cel mai rău caz, se resemnează. Al lui Lesage este meritul de a fi stabilit, pentru uzul urmașilor, configurația psihologică și socială a eroului de roman și liniile mari ale cadrului, în care peste o sută de ani Balzac și Dickens vor așeza figurile nemuritoare ale lui Rastignac și Oliwer Twist.

Între scrierile lui Lesage și cele anterioare de manieră medievală, există o distanță enormă. În cărțile lui, aventura extraordinară se transformă în vagabondaș și fantasticul în neprevăzut. Idealul antic: gloria și cel medieval: femeia, sînt scoborîte depe vîrfurile înalte și inaccesibile și subordonate tendinței de parvenire socială a indivizilor. Idealul acestora devine, acum, unul de bună stare. Peste o sută de ani, Stendhal punea în fruntea unui capitol din „Le rouge et la noir“ cuvinte cinice și amare: „La Paris ești respectat fiindcă pozezi o trăsură, nu fiindcă ești virtuos“. Balzac, el însuși obsedat de cele mai fanteziste planuri de îmbogățire, realiza trei celebre figuri din lumea banului: Grandet, avar abject și fără strălucire, Gobsek, cămătar avid și calculat, Nucingen, maestru al combinațiilor financiare în stil grandios și prim bancher al Franței.

Cită deosebire între aventura zădarnică a sărmanului Pansa și vagabondajul remuneratoriu al descendentului său epic, Gil-Blas! Sancho Pansa, antrenat în întreprinderea altuia, se vede silit să îndure toate capriciile și eșecurile acestuia. Un plan străin și absurd apasă pe umerii lui slabi și deaceia Pansa îl abandonează cu satisfacție, întorcându-se, după eșuarea aventurii, acolo de unde a plecat. Gil-Blas lucrează pe cont propriu, perseverează și face un mare pas înainte, căci el tinde spre un ideal mai ușor de împlinit.

Romanul lui Lesage prezintă o etapă avansată de umanizare a aspirațiilor individuale, de normalizare a finalității sociale, arme cu care starea a treia se pregătea pentru supremație.

* * *

Revoluția, insingurată și grandilocventă în Franța, tăcută și albă în Englitera, așeza definitiv schema juridică prin intermediul căreia ideile de emancipare morală și economică, neorganizate până atunci, aveau să se raporteze la milioane de cazuri individuale.

Revoluția crea o mentalitate, o legislație și o personalitate extraordinară: Bonaparte. Cea mai caracteristică intrupare a ei nu era tribunul limbut și neînfricat, Danton, și nici Robespierre, justițiar fanatic și tăcut, ci elanul splendid cu care un om trecea din anonim în istorie și în eternitate.

Personalitatea uriașă a lui Napoleon și cariera lui fantastică nu pot alcătui material pentru un roman, ele depășind cu mult limitele inspirației și posibilitățile de creație ale unui autor. În vreme ce oricare prozator jonglează cu figura spelbă și nehotărâtă a nefericitului Nicolae Romanov, Bonaparte nu constituie încă, de mai bine de un secol, figura centrală a unui roman. Ci numai în câteva cărți, apare, o clipă, ca o lucire suprafirească, în contrast cu ritmul de totdeauna al umanității.

Bonaparte nu poate fi niciodată un personajiu de roman, dar poate fi oricând un model și o obsesie. Chiar așa a fost pentru contemporani și posteritate, pentru Stendhal și Balzac, pentru cei mai mulți din eroii acestora. Cariera îndrăzneată și rapidă a lui Julien Sorel e croită pe aceia a Împăratului și lipsa de scrupule a amindurora samănă de minune. Bonaparte aducea în patul său de plebeu, sub nasul Europei supuse, o fată de Habsburg. La fel, seminaristul Sorel intră fără remușcări în așternutul nobilei domnișoare de la Mâle.

Revoluția oferea, la îndemâna tuturor, posibilități de progres. Fiecare soldat purta în raniță un baston de mareșal și fiecare burghez ducea în inimă un titlu de nobleță și, mai ales, multe titluri de rentă. Ideologia liberală a revoluției definea individualitatea în tot ce avea mai caracteristic: *forța de ascensiune socială a unui ins.*

Scriitorii nu aveau, acum, decît să privească în jurul lor

spre a găsi în abundență, personajii, situații și moduri de viață nouă. Romanul, în forma lui definitivă, coincidea cu apariția individualității în milioane de exemplare.

Deaceia el e o formă de literatură specific europeană. Am zice chiar specific apuseană. Dealtfel, chiar la îndepărtații ruși, începuturile romanului corespund cu infiltrarea ideilor libertare ale Revoluției în realitatea specifică a mediului. De pildă, Levin, unul din eroii lui Tolstoi, este cea mai caracteristică încarnare a acestor pozițiuni contradictorii. Epopeia, mitul și balada, reflexe a unor moduri de viață colectivă și nediferențiată, se pot întilni pretutindeni și cu multe dificultăți am putea să le determinăm limitele etnice. Romanul, însă, apare ca o formă aparte a literaturii epice. În el întilnim, suprapusă categoriei relației sociale, comună tuturor creațiilor epice, o categorie nouă, aceea a finalității individuale. În roman, fenomenele de relație nu se mai prezintă omogene și amorfe, ci organizate de voințele individuale. Ca niște linii mari de forță, aspirațiunile indivizilor străbat fenomenele de viață colectivă, coordonându-le în vederea unor scopuri de finalitate socială. *Romanul e o formă a literaturii epice, în care individul e înfățișat nu numai ca un produs al colectivității, ci și ca un agent activ al ei.* Romanul e documentul literar al acestei colaborări și nicidecum reflexul tragic a unui antagonism. Pentru această din urmă situație, rămâne indicată literatura dramatică.

Romanul desăvârșit, așa cum l-au închipuit și realizat citorii lui iluștri, Balzac și Dickens, e produsul fazei democratice a procesului de evoluție socială, fază datorită pe trei sferturi Revoluției. Să nu uităm că Balzac vedea lumina zilei în clipa cînd Revoluția, în plină desfășurare, arunca la picioarele lui Bonaparte demnitatea de prim consul, și că Dickens venea pe lume în momentul cînd marea epopee se pregătea să intre în veșnicie. Cînd cei doi romancierii începură să creieze, oamenii Revoluției muriseră de mult, dar amintirile și elanurile stăruiau în aer și în suflete.

Așa cum toată critica și istoria literară o afirmă, romanul e o formă evoluată a epopeei, dar evoluția a fost mult mai îndelungată de cit au crezut Thibaudet și alții. Literatura bretonă — curtoază, neveridică și tandră — reacțiunea lui Rabelais și a lui Cervantes și opera lui Lesage sînt numai trei etape pregătitoare ale romanului.

* * *

Romanul înfățișază istoria unor indivizi, sau, mai exact zis, a unor individualități, dar nu în ceiace ele au ca extraordinar și unic, ci în ceiace ele prezintă ca obișnuit, normal și etern. Firește că umanitatea se manifestă în exemplare variate și în situațiuni mereu înoite, fiindcă D-zeu sau natura — cum vrei să

spuneți—nu fabrică indivizi în serie. Totuși, genialitatea romanțierului stă în a sesiza, pe deasupra efemerului, trăsăturile comune ale acestora, în a lăsa cetitorului impresia că figurile lor le-a mai întâlnit undeva sau că e foarte posibil să le întâlnească, în a-l face să simtă că printre rindurile cărții se desfășoară o viață unanimă, de totdeauna și de pretutindeni, că tot ce are înaintea ochilor e numai o părticică dintr'un mare tot armonios. Romanul autentic procedează prin reducere la universal.

Rostul romanului e de a înregistra tendințele de degajare a individului din mediul uniform al masselor. Dar această eliberare nu merge până la separarea definitivă a insului de restul întregului social, fiindcă ar însemna să cădem în cealaltă extremitate, în care o ființă romantic-abstractă, pusă într'un conflict tragic cu societatea întreagă, se prăbușește țipând frenetic și luind pe D-zeu de gît și universul ca martor. Finalitatea individuală, ca și miticul Anteu, își trage forțele mereu improspătate și-și împrumută metodele din rezervele inepuisabile ale mediului. Deaceia romanul este o operă literară de echilibru între anarhismul romantic și conformismul epopeilor.

Uneori, ascensiunea indivizilor, eroi de roman, este mai precipitată, cum se arată, de pildă, aceia a lui Julien Sorel, Rastignac sau a evreului Süss, eroul lui Feuchtwanger. Alteori, ea este mai lentă și mai sigură, ca aceia a lui Tom Tulliver, eroul din „Moara de pe Floss“. Adesaori, se întâmplă ca la jumătatea eforturilor, un personaj să observe că idealul cătră care se îndreaptă e imposibil de atins și să-l abandoneze, abordînd un altul mai accesibil. E cazul de rară frumuseță omenească al eroinei *Uni* din „Virsta fericită“, care știe să renunțe, dureros dar fără lamentări, la cariera artistică, spre a să împăca cu un ideal burghez de căsnicie și maternitate. Toate acestea se ridică și se desfac, se reliefează și dispar în lumina puternică și binefăcătoare a cotidianului.

Și e interesant de subliniat că umanitatea nu îndrăgește și nu păstrează decît cărțile care se ocupă de ea. Iubirea pe care a arătat-o Anglia din epoca victoriană față de Dickens este unică în istoria literaturii. Prima fasciculă din „Aventurile domnului Pickwick“ apărea în patru sute de numere și a cincisprezecea în patruzeci de mii. Toată Englitera să pasiona să afle dacă David Capperfield se va căsători cu Agnes sau cu Dora sau dacă Micawber va isbuti să iasă cu fața curată din ultima încurcătură. Explicația? E simplă. În romanele lui Dickens, poporul britanic își văzuse, ca într'o oglindă fidelă, destinul.

VI

D. Ralea conchidea cu multă justeță atunci cînd explica întirzierea romanului românesc prin lipsa, atît de accentuată la noi, a indivizilor, „cu viață sufletească autonomă, cu caracteris-

ticul visurilor si aspirațiilor bine delimitat¹. Apariția romanului într'o literatură nu este o chestiune de talent sau de tehnică, ci, cu necesitate, una de *material* de inspirație. Nu ne plingem de lipsa talentelor. Cît despre tehnica romanului—dacă o fi existînd vreuna proprie—ea nu poate fi atît de alambicată ca să nu și-o fi putut însuși niciunul din scriitorii noștri. Și în literatura noastră circulă numeroase și definitive figuri epice. D-nii Sadoveanu, Cezar Petrescu, Rebreanu, Ionel Teodoreanu și alții le-au desprins din realitatea romînească și le-au descris în opere fără cusur. Totuși adevăratul erou de roman întîrzie. Personagiile epice ale literaturii noastre sînt concepute static, cu o psihologie dată, fixă. În spiritul lor, neanimat de dinamismul unor aspirațiuni permanente și bine configurate nu intervin modificări. Ori nouă ne trebuiește un ins care se înalță din rețeaua anonimă a mulțimii și care, în vederea acestei eliberări, își cercetează, plecat asupra sufletului, posibilitățile și metodele de parvenire și adaptare la situațiuni mai bune. Romancierul este obligat să evedențieze în opera sa, tocmai acest proces, mai lent sau mai rapid, de *formare* a unei personalități. Nu interesează parvenitul, ci *parventrea*.

Cu toate acestea, păstrăm pentru romanul romînesc cele mai frumoase nădejdi. O mentalitate modernă, un ritm mai repede al evenimentelor și o legislațiune revoluționară de curînd începută și neterminată încă, vehicule generoase ale elementelor de democrație apuseană, vor crea la noi, într'un foarte apropiat viitor, posibilitățile de apariție, în sute de mii de exemplare, a individualităților. Materialul de roman va fi din abundență, gata. Romancierii vor smulge din realitate destinele noastre. Și noi, ca o dinioară cetitorii lui Dickens, vom comenta cu pasiune cărțile lor.

Octombrie, 1929

Vasile V. Georgescu

1 De ce nu avuta roman, V. R. 1927, 4

M A R E A

M'am întâlnit cu marea subt balcon...

Tîrziu, în calmul nopții înstelate,
Ea mi-a rostit în spumegate
Șoapte
Cu glas teribil și aфон
Din înălțimea unui misterios amvon
Chemarea ei.

Invăluită 'n noapte,
Cu corpul gol și umezit în ceață
— Haotică cascadă de guri nenumărate—
Părea un mitologic monstru din antichitate

Simțeam, subt respirația-i de gheață
 Cu care desmierda bătrînul lut
 Ce limita eternul ei sărut,
 Tentaculara morții 'mbrățișare.

Și-așa, cu ochi adinci de calm și nepăsare
 Priveam perduta zare 'ntunecată.
 Deodată, marea înfuriată
 Isbind cu uriaș vacarm faleza,
 Și 'ndoliind un colț senin de cer
 Mi-a povestit întregul ei mister :

— Geneza

Ce a creiat în lume fatala izolare
 I-a aruncat uscatul neputincios în cale ;
 De-atunci, răsbunătoare,
 Ea 'și strigă 'n larg blestemul,
 Iși cîntă 'n plin poemul
 Pe care îl întrece cu fiecare an ;
 Și jertfa urii sale
 Cuprinsă de vraja depărtării
 Și purtată de farmecul uitării
 De limitat și cert,
 Sporește — corp inert —
 Nisipul din ocean.

.....
Tăcut, priveam în zare, departe...

Jos pe plajă

Nemîngîiata mare

Iși întindea misterioasa-i vrajă,

Și 'n sbuciumări deșarte

Isbia

Și pălmuia

— Cu suveran dispreț —

Pleșuvul mal ce încă se opunea semet,

Și am plecat cu pașii stinși.

Fermecătorii nopții ochi aprinși

Imi luminau cărarea,

Pe care-am rătăcit până tîrziu.

Era pustiu.

Atunci abia am înțeles chemarea,

Prin care marea

— Cu o nostalgică privire —

A încercat eterna-i cucerire.

Emanuel Străinu

Psihologia nemuririi

Toată explicația omului stă în două cuvinte : nu poate admite că va sfinși. Faptul că viața îl învață de foarte timpuriu că-i muritor,—nu este o dovadă că s'a și deprins cu aceasta. „A se ști muritor“ nu-i, la dreptul vorbind, pentru omul normal, decît o simplă noțiune, care se impune inteligenței, dar nu modifică instinctul. Poate că nici n'ar fi exagerat să spunem că un om nu poate trăi decît în măsura în care se simte nemuritor. Și cu acest prilej se poate vedea toată inconștienta acelor moralisți care strivesc pe om sub greutatea firii sale ușuratece, făcîndu-i o vină din aceia că se poartă ca și cînd ar fi etern. Și cîte, la dreptul vorbind, nu datorează omul—dela acțiunile lui cele mai simple pînă la întreprinderile cele mai vaste—acestei pretense firii ușuratece, adică facultății de a se iluziona asupra propriei sale durate!

Știu bine că anumite înalte morale isbutesc, fără să abată pe om dela viață, să-l pătrundă totuși cu marea amenințare ; ba chiar să-l facă a privi moartea ca termenul dorit al eforturilor sale. Decît, toate acestea se plătesc cu prețul unei nădejdi, care este nemurirea. Singure cîteva spirite răslețe, gîndind pe căi de înconjur necunoscute celor mulți, pretind a admite fără revoltă ca moartea să fie termenul absolut al oricărei existențe individuale. Și încă,—ei nu isbutesc, după noi, să scape de credinți pe care le numesc iluzii ale altora decît îmbibîndu-se cu iluzii care sînt ale lor.

* * *

Dacă această „nevoie de a dăinui“ rezistă la tot ceiace inteligența poate cuprinde, la tot ce rațiunea ne silește să primim,—pricina este că această nevoie nu izvorăște din inteligența omului, că nu s'a născut dintr'un concept, și că deci un alt concept n'o poate distruge. Ea vine dintr'un instinct, asupra căruia inteligența n'are nici-o putere ; vine—dece să n'o spunem ?—dela natura noastră animală. Ceva mai mult : nevoia de a dura îmi apare ca

forma conștientă a acelei apărări a individului, pe care Natura a lăsat-o oricărei ființe vii. Funcțiune la vegetale, instinct la animal, voința de a trăi este legea însăși a vieții. Cum oare omul ar putea-o ocoli? Și cum, de vreme ce instinctul lui e de a dura, să nu găsească potrivnic firii lui de a sfârși?

Imortalitatea,—instinct omenesc. Mă tem că simpla împărechere a acestor cuvinte să nu scandalizeze pe foarte mulți. Omul de atîta vreme își exercitează facultățile intelectuale asupra temeii imortalității, încît conceptele la care a ajuns în acest domeniu îi par creații spontane ale spiritului său. Deaceia nu-i vine ușor să admită că în fond a ajuns la ele datorită unei nevoi ale naturii sale animale. Ba chiar o asemenea credință trece drept un fel de sacrilegiu, ca și cînd dintr'însa ar decurge oarecum o decădere a omului, sau mai precis ca și cînd aceasta ar însemna o negare a persoanei omenești. În fond, a raporta o putere a omului la instinct nu însemnă a-i nega personalitatea, după cum a raporta instinctul unui animal la legile generale ale vieții nu însemnă a nega acel instinct.

E foarte departe de noi gîndul de a nesocoti legile proprii ale persoanei umane. Dimpotrivă, vrem tocmai să vedem cum, asupra unui punct esențial, persoana omenească răspunde exigențelor instinctului. Și mai întăiu de toate, cum le pricepe. Este vorba aici, mai presus de orice, de o chestiune de înțelegere. Căci Natura a binevoit să neglijeze de a se adresa inteligenții pentru a robi pe om la legile ei.

* * *

De altfel, Natura, edictînd legile vieții, pare a fi neglijat nu numai inteligența omului, dar și persoana însăși, mai exact individualitatea omenească. Omul, neputînd accepta o asemenea indiferență din partea Naturii față de persoana sa, silit totuși să o suporte, n'a găsit altă eșire decît de a refuza să o recunoască. Sau, mai bine zis, omul, încolțit între personalitate și instinct, s'a aliat cu unul contra celuilalt, devenind oarecum complicele persoanei sale, și pretinzînd a o pune în locul adevăratelor țeluri ale Naturii pe care instinctul său i le impusese.

Ne amintim cu toții accentele poetului, conjurînd lucrurile să păstreze ceva din tiparul ființei lor fugitive. Se poate mai mișcătoare mărturie de revoltă a omului contra indiferenței Naturii, și de eroarea la care îl duc exigențele persoanei sale! A opune antitetic, pe deoparte ceiace timpul cruță și rapida vremelnicie a omului pe de altă,—nu-i oare ca și cînd am refuza să recunoaștem că sînt frunze nouă acele care cresc în fiecare primăvară? Nu însemnă oare a confunda legile vieții cu nevoile individului? Omul e etern ca și Natura, sau, mai simplu, nu-i nici-un motiv ca specia umană să fie, mai mult ca alta, amenințată de a se sfîrși. Așa încît numai confundînd persoana cu specia, omul poate invidia Naturii neconținutele ei reîntineriri.

* * *

Că dăinuirea e legea însăși a vieții, — cine se mai îndoiește? Cum să tăgăduim că instinctul animal tinde la perpetuarea speciei. Desigur, Natura își ajunge țelurile prin satisfacerea individului. Dar satisfacerea individului nu este scopul ei. Este doar teoria omului. Dealtminteri, procedînd astfel, omul nu face decît să asculte de legile persoanei sale, adică, la urma urmelor, tot de Natură, care le-a edictat. Și așa, s'ar părea că Natura însăși l-a constrîns pe om să se abată dela propriile sale scopuri.

Cum a fost adusă persoana omenească la toate aceste abateri, — iată tocmai ce voim să cercetăm aici. Și avem altă ambiție decît de a arăta, în afară de orice metafizică, ce lumini aruncă asupra psihologiei omului, asupra greșelilor și necazurilor sale, această curioasă rezistență a persoanei sale față de adevăratele legi și țeluri ale Naturii.

* * *

Încă de mult, bătrînul Lucrețiu văzuse în satisfacerea individului mijlocul de care uzează Natura pentru a-și împlini scopurile ei de perpetuitate. Poetul latin își inaugurează explicația printr'un imn închinat Plăcerii, principiu, al oricărei vieți: „Veneră! Toate ființele ard de dorința de a te urma pretutindeni unde te vei duce...“. În această invocare cătră o zeiță protectoare, Lucrețiu statornicește cea mai înaltă dintre legile vieții. Într'adevăr, satisfacerea e singurul mijloc, cerut de instinct, prin care viețuitoarele ascultă de poruncile Naturii, sau, mai bine zis, este legea însăși a individului care îl silește să-și perpetueze specia.

Ar părea firesc ca omul să simtă ca o înșelătorie această întrebuițare a persoanei sale pentru un scop ce o depășește. Decît țelurile Naturii nu obișnuesc să i se înfățișeze cu o astfel de claritate. Sau mai bine zis, aceste țeluri, dacă îi siluiesc instinctul, nu se impun însă inteligenței. Dimpotrivă, omul e ispitit să se creadă pe el însuși scop al Naturii, pentru simplul fapt că el are nevoie de ea. Și trebuiesc deziluzii solide — pe care i le dăruiește viața — pentru a-l face să renunțe la eroarea lui. Și astfel, înainte ca observarea altor spețe să-l fi luminat asupra alei sale, el este tentat să învinuiască Natura mai de grabă de nedreptate decît de înșelătorie.

* * *

E deajuns să ne plecăm asupra copilăriei pentru o măsură exigențele omului instinctiv, sau, mai exact, pentru a vedea apărînd acel drept, pe care și-l atribuie, de a fi satisfăcut. Căci, într'adevăr, ca un drept își urmărește copilul satisfacerea nevoilor sale. Și astfel ajunge el să atribuie unei nedreptăți toate necazurile lui, de îndată ce poate lua cunoștință de ele.

Fără a zăbovi cu cercetarea, în instinctul copilului, a tot ceiace, încă la această vîrstă, nu se poate explica decît prin preocuparea Naturii de a se perpetua,—să ne mulțămim că, numai din observarea copilăriei, așa cum ea se înfățișază celor mai puțin pătrunzători, să desprindem acea nevoie de a dăinui, care comandă instinctul omenesc,—înainte ca noțiunea „raționalului“ să o fi întunecat. Ceiace omul numește rațional nu este, într'adevăr, decît ansamblul de renunțări la care îl constrînge viața; sau mai bine zis, vîlul pe care ar voi să-l svîrle peste nevoile pe care nu le poate împlini, pentru a-și pune persoana la adăpostul realităților piea crude.

A fi la adăpost, și anume de singura primejdie a cărei amenințare omul nu o poate suporta: moartea: cît apare de limpede că aici stă toată rugămîntea copilăriei, și că aceasta vrea să însemne apelul său pasionat pentru protecțiune. Realitatea morții e inacceptabilă pentru copil: nici un raționament n'ar putea să vie de hac revoltei sale împotriva acestei idei. Și ceiace copilul cere aceloră cărora instinctul său li atribue puterea s'o facă, este, la propriu nu la figurat, să pună pe fugă o asemenea primejdie.

Să nu se spună că astfel de temeri și pretențiuni sînt la copil lucruri excepționale; ele sînt firești și inevitabile. Dacă unii cred că au scăpat de ele, e numai pentru că au fost scutiți de a simți acea amenințare ce apasă orice viață, într'o vreme cînd instinctul lor n'ar fi fost în stare să-i suporte lovitura.

* * *

Dealtminteri, copilul nu se lasă păcălit complect de vorbele prin care il asigurăm că persoana lui nu este amenințată. Trebuie, nedeslușit, să simtă el că nu-i este dat să primească aici altceva decît cuvinte. Poate chiar nu simte decît nevoia de a face să treacă răspunderea nenorocirii ce i s'ar putea întimpla asupra acelor care, crede el, au datoria să o îndepărteze. Parcă n'ar putea găsi liniștire decît lăsîndu-se în voia celor de care atîrnă, după ce le-a încredințat sarcina temerilor sale. Așa par a se petrece lucrurile, dacă observăm un alt moment, foarte asemănător acestuia: momentul cînd se lasă în propria lui voe, cînd parvine să se liniștească el însuși, cînd a aflat că nu poate aștepta dela nici o altă ființă securitatea reclamată de persoana sa.

La această liniștire, sau mai exact, la această acceptare, la care crede că a ajuns omul adult, copilul ajunge nu prin singura înțelegere a legilor vieții, ci printr'o lăsare în voia acestor legi neînclăturabile care samănă cu aceia din primii ani, o lăsare în voia legii tatălui. Și fără a pretinde aici că religiunea omului n'are altă obîrșie decît o astfel de constrîngere,—cum să nu observăm în treacăt că, încredințînd Providenței sarcina de a îngriji de nevoile lui, omul, prin aceasta, își predă însăși persoana sa aceluia care deține puterea de a dispune de ea.

* * *

Nu vrem să ne întindem prea mult asupra acestui mijloc—singurul—oferit omului pentru a accepta inevitabilul și care consistă în lăsarea întregii sale ființe în voia unei autorități pe care nu o poate reduce. Dar, observînd cum funcționează acest procedeu în vremea copilăriei, sub forma legii tatălui, nu putem să nu remarcăm că este aici vorba de o adeziune unde se amestecă oarecum chestiuni de inimă. Acest abandon în minile tatălui—de care, dealtfel, nu toți sînt în stare—ar fi astfel cea dintăiu dintre acele renunțări, sau mai bine zis dintre darurile pe care Natura le sugerează persoanei omenești, în munca sa de acomodare la legile acesteia. Căci, după cum vom vedea, Natura ține sub silnicie nu numai instinctul nostru; țelurile ei, ea și le impune însăși persoanei omenești, prin aceea că nu-i dă voie să găsească satisfacțiuni adevărate decît în supunerea la îndeplinirea lor.

* * *

Desigur nu în anii copilăriei Natura cere persoanei noastre cele mai grele renunțări. Țelurile ei asupra speciei se reduc atunci la o apărare și la o dezvoltare a individului. Natura chiar apare astfel ca o complice a copilului pentru toate exigențele persoanei lui. Sau mai precis: Din cele două instincte ce servesc țelurilor sale de perpetuare: instinctul de apărare individuală și instinctul de procreație,—numai cel dintăiu se manifestă în timpul copilăriei. Și atunci, țelurile Naturii par a se confunda cu nevoile individului. Dar acest instinct de apărare sau, mai bine zis, forma omenească a acestui instinct, apare în anii copilăriei, atît de limpede, în cît în acești ani trebuie să-l măsurăm, dacă voim să cîntărim exigențele pe care omul este nevoit să le sacrifice în folosul țelurilor Naturii. S'ar putea aproape spune că întreg copilul nu-i decît o apărare. Și prin asta nu trebuie să înțelegem numai că el urmărește, cu fatalitate, satisfacerile răspunzînd la conservarea și dezvoltarea ființei sale fizice, ci, în sensul cel mai propriu, că, din clipa în care distinge persoana lui de ceiace o înconjoară, nevoia de a o face să triumfe vorbește mai tare decît toate nevoile particulare, care adesea nu-s decît pretexte. Cuvîntul „capriciu“ nici n'a fost inventat decît pentru a numi cazurile sau pretextele care au rămas nedescoperite.

Nu putea să reiasă mai limpede că legile însăși ale persoanei sale, și nu vre-un sentiment dobîndit sau vre-o pretenție ce ar fi isvorît dintrînsul, sînt care fac ca omul să fie atît de atașat de persoana sa încît instinctiv să pretindă, ca la un drept, la asigurarea că ea nu va fi niciodată amenințată. Dacă această „nevoie de imortalitate“ nu se manifestă în toată amploarea decît la copilărie, este numai pentru că atunci omul n'a pierdut încă orice nădejde de a o satisface, și-și îngăduie să o dea în vileag.

* * *

Așa dar, încă pe vremea copilăriei, cînd lui Natura nu pare a-i impune altă țintă decît el însuși și altă grijă decît durata individului,—omul se vede silit să îndure amenințarea ce apasă asupra persoanei sale.

Dar cînd vine momentul să ne îndrumăm instinctul pe căile procreațiunii, de atunci încolo „Dame Nature“ începe a părea mai exigentă. Ea pare a ne fi așteptat să fim gata de a servi, prin procreație, țărilor ei de perpetuitate, parcă anume pentru a ne arăta că persoana noastră e străină de ele și că nu-i rămîne decît să le împărtășască. Se poate chiar spune că atunci este momentul cînd aptitudinea noastră de a împărtăși cu Natura grijile sale începe să condiționeze cealaltă aptitudine a noastră, pe care o numim fericire. Astfel, fericirea s'ar confunda, după noi, cu gustul de a servi, prin creațiile tale, planurile de perpetuitate ale Naturii. Și aparenta vocație a unora pentru nenorocire n'ar avea poate altă obirșie decît revolta lor neputincioasă împotriva acelor planuri.

* * *

N'am trebui atunci noi oare să renunțăm de a mai fi auziți de acei pe care Natura i-a îngenunchiat cu blindețe sub legile ei? Cum putea-vor ei să recunoască o ordine care is'ar putea călca, în nevoia lor de a transmite viața ce le-a fost doar împrumutată, și în atașarea lor la creațiile pe care li le-a inspirat amorul? Simțindu-se perpetuați prin existențele născute din persoana lor, ei reportează asupra acestor ființe nouă toate preocupările care odinioară îi atașau numai de ei înșiși.

Privilegiații, care au ajuns să le pară firesc a se uita pe sine în mijlocul creațiilor lor, sînt ce-i drept, rău pregătiți pentru a pricepe tragicele rezistențe ale unora la anumite neînlăturabile renunțări. Cu atît mai puțin lesne ne va fi să-i convingem că asemenea rezistențe ale persoanei se referă la pretenția ei de a opri durata în loc.

Oricît de nebună ne-ar părea o asemenea pretențiune, ea nu-i mai puțin în acord cu cel mai profund instinct al naturii noastre. Dar viața și educația au isbutit iute să îngroape acest instinct sub ale lor constrîngeri, și cu multă greutate mai putem pe urmă să-l desgropăm. Căci costă scump, pentru mîndria noastră. Să-l recunoaștem după ce, atît de timpuriu și pentru totdeauna, am trebuit să renunțăm la el!

* * *

Încă din primii noștrii ani, înainte de vîrsta procreației, Natura, după ce ne-a cerut o listă întreagă de renunțări, ne pregătește la renunțările omului creator. Deabia începe copilul să aibă

sentimentul persoanei sale, și deja exigențele sale imperioase se izbesc de refuzurile Naturii; deja fericirea lui începe să atirne de sentimentul că în zadar s'ar uza împotrivindu-se, și că trebuie să renunțe la anumite satisfaceri. Pe dealtă parte, în jurul lui lucruri și ființe îi apar ca obiecte de folosire a cărei posesiune nu i-ar putea fi decât pe nedrept interzise (de altminteri aceste obiecte nici nu le prea distinge bine de el însuși). Atunci el va resimți orice privațiune ca un atentat la integritatea persoanei lui. Deaceia am fi ispitiți a spune că, supunându-se celor dintăiu constrîngerii ale vieții, deja se îndrumează înspre o admitere a propriului lui sfîrșit. Căci, la această epocă, persoană și domnie suverană se confundă; a renunța la una înseamnă a renunța la cealaltă.

Aptitudinea omului pentru renunțări cerute de viață dela cele mai mici pănă la aceia supremă a întregii lui ființe, își are rădăcinile în cele mai vechi purtări ale sale. Straniu privilegiu, acest sentiment al persoanei, pe care Natura nu ni-l dă decît pentru a ne obliga să-l abandonăm, suspendîndu-ne fericirea de acest abandon care începe din primele zile ale vieții, și care cuprinde toate drepturile care crezusem că-s legate de ea!

* * *

Este locul să arătăm rolul precumpănit al inimii în renunțările omului. „Renunță la exigențele tale”,—este o poruncă ce n'ar putea îndupleca persoana noastră, „Abandonează-mi mie toate exigențele”.—este o propunere care poate mișca inima noastră.

„Abandonează-mi mie toate exigențele”—ce-i asta, la urma urmelor, decît chemarea dragostei? Și cum să nu recunoaștem, în abandonul securității sale pe care copilul o face aceluia ce i se par că trebuie să-l apere, întăiul răspuns al inimii.

Nu credem că înjosim amorul statornicindu-i astfel îndepărtata lui obîrșie în nevoia copilului de a fi protejat. De altfel nu atît în însăși această protecție găsește el liniștirea, cît în încrederea pe care o pune în protectori, sau mai bine în faptul de a le abandona persoana lui însărcinîndu-i cu toate temerile și aspirațiile lui. S'ar părea chiar că, încă dela acest prim abandon, copilul simte că nu s'ar putea ușura de nevoile lui decît depunîndu-și toată greutatea persoanei sale.

Și atunci, cine nu vede că această greutate prea grea, care este persoana sa, rămîne, dealungul întregii vieți, marele mobil al inimii, și că astfel omul este împins la abandonul persoanei sale tocmai din pricina excesului de nevoi care îl leagă de ea!

* * *

Tocmai astfel, însuflețindu-ne cu această nevoie de a ne abandona persoana, pretinde Natura că răspunde exigențelor subt care persoana noastră este îngenunchiată. Mai exact: Dragostea

e care a fost însărcinată de Natură a răspunde exigențelor noastre și a ne face să suportăm propria ei indiferență. Dar, cum acest răspuns al dragostei nu se adresează inteligenței, trebuie ca Natura să ne facă grația de a-l auzi și de a ne face să fim mulțumiți cu el.

Prin ce împrejurări potrivnice o asemenea grație le-a fost interzisă unora, rămași astfel osîndiți a ridica împotriva Naturii persoana lor neputincioasă, fără a o putea dărui? Nu ne trece prin gînd să căutăm aici de ce. Ne-a fost deajuns să punem în lumină că Natura nu i-a dat omului nici-un alt mijloc să scape de tirania nevoilor sub care i-a strivit persoana, decît dăruind-o pe aceasta dragostei,—și că facultatea de a se dărui începe dela primii ani ai vieții.

Oricît de legate ar fi între ele satisfacerea persoanei noastre și abandonul acestei persoane, dăruite prin dragoste, nu e însă mai puțin adevărat că acest dar, sau mai precis nevoia aceasta de a ne dărui este origina și condiția celui transferat sufletesc curios, prin care facem să treacă asupra creațiilor noastre toate preocupările care până atunci ne legau numai de noi înșine. După părerea noastră nici-un sacrificiu, până la cel suprem, nu-și trage obîrșia de altundeva decît din chiar excesul exigențelor persoanei noastre și din nevoia de a depune povara lor.

Și așa, pe căile proprii noastre satisfaceri, Natura ne mină până la uitarea de noi-înșine, isbutind—dacă se poate spune—a ne face să împărtășim cu ea totodată indiferența ei față de persoana noastră precum și complezența ei față de creațiile noastre.

Ar fi poate timpul să ne explicăm asupra acestor creații ale omului, singurele capabile să trezească, față de el, interesul Naturii: Ne grăbim a spune că trebuie să confundăm laolaltă sub același cuvînt „creațiune“ atît cele izvorîte din ființa noastră fizică, mărturie a acelei puteri care se chiamă sexualitate, cît și felurile mărturii prin care se afirmă personalitatea, și care de altfel nu se mărginesc doar la creațiile cărora li se zice „ale spiritului“.

A creia, este actul însuși al vieții, e afirmarea ei, porunca ei. Sau, dacă vreți, este puterea pe care Natura a încredințat-o oricărei vieți, spre împlinirea planurilor sale eterne. Nu putem deci despărți aici instinctul care duce ființa noastră fizică să transmită viața, și nevoia personalității noastre de a se afirma prin creațiuni proprii. De altfel, observarea tulburărilor patologice provocate de înțilnirea, în sufletul omului, a instinctului său de procreație și nevoii personalității sale de a se impune în afară, ne va confirma că aceste două constrîngeri pornesc din același izvor, sau, mai exact, că ele nu-s decît două aspecte ale celui triumf al individului prin care Natura își urmărește propriul ei triumf.

* * *

Spunînd astfel că atît triumful cerut de personalitate cît și acel chemat de instinct se trag din grija de perpetuitate a Na-

turii, nu ne prevalăm de cine știe ce revelație intuitivă metafizică. Nu pretindem aci decît a apropia între ele două constrîngeri care apar observatorului ca prea asemănătoare pentru a nu avea aceeași origină. Alții să vină să discute asupra acestei origine, și să ne facă să ne depărtăm dela înțelegerea imediată a simțului comun. Cît despre noi, e de prisos să spunem că doar pentru comoditatea expunerii am numit Natură principiul, oricare ar fi el, care cirmuește viața. Căci omul nu poate descrie și chiar concepe legile ființei sale decît atribuindu-le planurilor unei Puteri, căreia deci trebuie să-i dea un nume.

Și dacă voim a vedea în triumful pe care îl caută individul numai îndeplinirea țelurilor de perpetuitate ale Naturii, — este pentru că, după părerea noastră, la lumina acestei idei, se deslușește tot ce ține de ființa om.

* * *

Triumful individului; triumful Naturii. Mijlocul și scopul. Iluzia și realitatea. Fericirea persoanei noastre atîrnînd de abandonul acesteia, dăruită creațiunilor noastre, după cum satisfacerea instinctului atîrnă de opera generală a vieții! Spiritul, ca și corpul, servitori ai duratei. Ce limpezire a înțelegerii omului moral, a năzuințelor, greșelilor, supărărilor sale!

Și nici n'am putea pricepe legile care cirmuesc manifestările persoanei, în deosebi acele ale geniului creator, altfel decît prin comparațiile ce am putea face cu principiile de care ascultă transmisiunea vieții. Sau, dacă vrei: o aceeași facultate de a ne dăruie este care îngăduie creațiilor noastre atît spirituale cît și trupești să existe și în același timp să fie satisfăcute. Aceleași țeluri slujesc amîndorura —; și aceste țeluri nu sînt ale noastre.

* * *

Este nevoie aici, pentru a ne face mai bine înțelegi, să revenim puțin asupra celor două forțe contrării în prada cărora ne-a lăsat Natura: exigențele persoanei și înclinările inimii, nevoia de a reține și aceia de a dăruie.

Ori cît de spontane, într'adevăr, ar deveni celor mai mulți oameni îndeletnicirile creatoare, plăcerile și bună voința pe care le pun în creațiile lor nu pot totuși să-i detașeze cu totul de ei înșiși. De îndată ce persoana lor e pe neașteptate primejduită, îi vom vedea copleșiți de exigențele cele mai tiranice. Este nevoie să mai aducem încă o probă? Și anume aceia că omul, atunci cînd se apropie pentru el ceasul ultimelor sale renunțări, oricît de prețioase i-ar fi existențele prin care el se simte perpetuat, trebuie să puizeze din exaltarea vre-unui triumf interior, pe care i-l inspiră atunci Natura — dacă n'ar fi decît din orgoliul de a se preda fără revoltă — puterea de a îndura suprema înfrîngere a

persoanei sale (afară numai dacă micșorarea treptată a ființei sale nu este suficientă pentru a ascunde conștiinței această înfringere).

Dar nici nu avem nevoie să ne închipuim asemenea împrejurări extreme, căci ne este lesne să observăm rezistențele persoanei față de abandonul creator chiar în momentele când acest abandon pare cel mai spontan, și cel mai puțin contrariat de exigențele persoanei. Actul creator fiind, într'adevăr, esențialmente o transmitere către existențe nouă a acelei puteri care este viața, oricât de natural i-ar părea autorului său, nu poate să nu fie resimțit de acesta ca o abdicare a unei părți din propria lui putere. Sau, mai bine zis: orice viață însămnă exigență; și exigențele propriilor noastre creațiuni sînt adevărate ofense aduse persoanei noastre. Nu există paternitate, oricît de triumfătoare, care să nu cunoască acea amărăciune a abandonului pe care l-a avut să-l facă creaturilor sale, și a deposedării totale care trebuie să vină într'o zi. Deposedare. Este cuvîntul cel mai dureros din cîte poate omul auzi. Și cuprinde într'însul întreg adevărul despre om. Ba chiar, credem noi, tocmai în momentele când în chip particular operele amorului nostru ne dăm sama mai limpede că sînt sortite să triumfe asupra noastră. Și poate că în asemenea împrejurări cei mai puțin pătrunzători vor recunoaște că melancolia lor n'are alte prîcini decît pretenția neputincioasă a persoanei lor de a ține durata pe loc.

Prin „opere ale amorului“ înțelegem — este nevoie să o mai spunem? atît creațiunile spiritului cît și ale cărnii. Sîntem, într'adevăr, osîndiți la aceeași deposedare prin lucrări cît și prin copii. Și aceeași este amărăciunea care se amestecă triumfurilor paternității și triumfurilor geniului.

* * *

Astfel, prin însăși legea ființei sale, omul se găsește a fi meșteșugarul propriei sale deposedări. Fericiți cei ce primesc fără revoltă această lege aspră, și care nu refuză Naturii să-i aducă în tribut creațiile sale plătite cu bucăți din propria lui existență. De altfel, în paguba noastră vom încerca să lipsim Natura de operele noastre. Căci Natura, ca să triumfe, n'are nevoie de consimțimîntul persoanei noastre, și pedealtă parte, dimpotrivă, nu putem, nepedepsiți, să facem să sece izvoarele de viață pe care Natura ni le-a încredințat.

Și totuși, acestei nebune pretențiuni, cîțiva își sacrifică fericirea. Pretenție? Acest cuvînt nu se potrivește doar în aparență, cu tragicele lor sforțări. Mai degrabă dintr'o neputință le vine lor himerica nădejde de a rămîne, refuzîndu-și darurile, la adăpostul deposedării nefînlăturabile. Sau, mai bine zis, pentru a nu fi plecat urechea la chemările dragostei și a nu le fi răspuns, rămîn acești nenorociți subț osînda de a se îndoi subț greutatea prea grea a persoanei, de a nu mai putea să depună povara.

Nu trebuie să căutăm o altă origine acelor drame ale personalității, care aruncă o deosebită lumină asupra ființei noastre morale : nebunești încercări ale unora de a se angaja în triumfuri pe care Natura nu le îngăduie, vis extravagant, care îi strivește, visul de a ține pe loc cea durată care nu ne poate aparține !

La sterilitate pură se osindesc ei înșiși acei cărora Natura le-a refuzat grația abandonului în favoarea propriilor lor creațiuni. Și, încă odată, nu vreau să facem aci nici o distincție între abdicările inimii și acele ale spiritului. Căci de aceeași neputință de a da sint legate și una și alta, și la aceleași dezastre duc amîndouă. Las altora grija de a aprecia în ce măsură aceste revolte ale persoanei pot fi agravate prin faptul unei excepționale puteri a spiritului, sau, dacă vreți, de a se întreba dacă unii oameni n'au primit dela Natură așa de grele daruri, încît n'au putut decît să sucombe sub greutatea lor.

* * *

Subt această lumină, darurile care ne-au fost făcute de natură apar ca niște poveri dacă n'am putea la rîndul nostru să le dăruim, sau, mai bine zis, aceste puteri ale vieții dacă nu le punem din nou în slujba Naturii, s'ar întoarce împotriva noastră. Așa că nu prin aceste daruri Natura ne fericește, ci prin aceea că ne lasă la rîndu-ne să le dăruim.

Prin dăruire nu trebuie să înțelegem aici numai acea cheltuire a ființei noastre care e deajuns pentru a transmite viața, ci mai de grabă acceptarea independenței creațiunilor noastre. Cu acest preț Natura ne îngăduie să ne bucurăm de ele. Tot ce e viață este și independență. Și încă odată, fie că-i vorba de creațiile minții, fie de ale cărnii. Dacă amîndouă sînt mărturii de triumf, fiecare îl reclamă pe al ei. A ne întirzia în propriul nostru triumf, însumnă a sacrifica totodată existența acestor creații, și fericirea noastră.

* * *

Trebuie să observăm aci că, în materii de creațiuni ale minții, numai datorită abandonului pe care omul îl poate face și deci independenței pe care și-o asigură astfel, operele de geniu pot exista și supraviețui. „A sfîrși cere un suflet de oțel“, scria un mare pictor, mărturisind prin aceasta cît de mult costă această dăruire a noastră altora, care e condiția oricărei acțiuni isprăvite. Dar oricît de crudă ar fi pentru noi o asemenea despărțire, ar însemna pur și simplu să refuzăm viața creațiilor gîndului nostru dacă am vroi să le reținem pentru noi ca niște mărturii de putere. Sau, mai exact, operele noastre trebuie să fie mărturii de puterea acestor creațiuni, iar nu de a noastră ; și nu triumful nostru, ci al lor trebuie noi să urmărim, întocmai cum facem cu creațiile trupului. Deaceia nici nu ne poate ferici altceva decît triumful lor. Dacă

1-ar urmări numai pe al lui, omul ar vedea crescîndu-i fără limită exigențele orgoliului său, fără în schimb a le putea satisface. Nu-i este dat să se bucure de puterea operelor sale decît cu condiția să se preocupe de ceiace alții vor culege dintr'insele, și nu se va bucura decît în măsura în care este în stare să se complacă în satisfacția pe care ele i-o pot da.

Până și acele gajuri de supraviețuire pe care Posteritatea le asigură celor mari (și pe care le cuprindem de obicei sub cuvîntul imortalitate), până și acest privilegiu, oricît ar părea el de personal ar fi pierdute — credem noi — pentru om, dacă el n'ar putea mai întăiu să le dăruiască. Vrînd să reținem aceste gajuri pentru propria noastră persoană, pentru a nutri propriul nostru triumf, nu ajungem la nimic alt decît să simțim încă mai aspră amenințarea nefericirii noastre. Numai cu prețul unei binefaceri pentru alții, poate omul să găsească plăcere în nădejdea propriei sale nemuriri.

* * *

Și astfel, acea putere a spiritului, din care omul e dispus să tragă mai mare glorie decît din aceia pe care o împărtășește dea-valma cu tot ce e în viață ; acea putere care se găsește atît de legată de persoana lui încît numele singur al persoanei sale e deajuns pentru a o designa ; această putere nu-i poate fi rezervată mai mult decît aceia mai modestă pe care Natura a clădit perpetuitatea vieții. Sau mai bine zis, numai cu prețul aceluiași abandon Natura ne-a îngăduit să ne bucurăm de toate puterile pe care ni le-a încredințat.

Imprumutînd omului aceste puteri, putea oare Natura evita ca omul să revendice pentru propria lui persoană nemurirea pe care aceste puteri tocmai o servesc ?

(Tradus de D. I. Suchianu)

Bernard Grasset

Intre paseri ¹

Giștele.

Un om a trecut grăbit pe lângă cîrdul de giște, care dormitează pe pajiște. Cu elasticitate de șarpe cele dela margine întind gîtul spre dușman și-l petrec gîgînd aprig. Tulburarea ciștigă îndată cîrdul întreg, ca o învăluire pe fața unei ape. Treptat apoi strigătele învălmășite și imperioase slăbesc. Mai potolite, mai fără încredere, întreținute la răstîmpuri tot mai lungi de cîte o reflecție singuratică, se pierd în vibrații scăzute, la marginea tăcerii.

Intr'un tîrziu, un freamăt ușor se înalță. Giștele se trezesc dintr'o ațipire ușoară. Cîte un ochiu albastru de faianță luminează rece de subt pleoapa opacă, abia ridicată. Capetele se întorc domol unele cătră altele, se stabilesc grupuri discrete, povestiri felurite se înfiripă în sunete monotone și dulci. Din cînd în cînd tăceri liniștitoare se lasă și atunci gîturile se arcuesc ușor în jos, într'o parte, și pliscurile portocalii rup manierat cîteva fire de iarbă. Replici frivole se întretae în aerul liniștit:

— Ga-ga ?

— Ga-ga-ga !

Tot vocabularul se reduce — pentru om — la această silabă. Dar, prin modulări subtil nuanțate, giștele își împărtășesc impresiile momentului, dau știre de vre-o primejdie, fac proiecte pe a doua zi și-și duc în rînduială desăvîrșită viața lor socială.

---

1 Din volumul *Umbre chinezești*, care va apărea în curînd.

Printr'o măestrită scădere a tonului sfatul cade iar :

— Ga-ga...

— ...ga... se mai aude rar, ca prin vis.

Camee pure și albe în smaraldul erbii, giștele incremenesc la un ordin auzit numai de ele, — tainică amintire din traiul sălbatec de demult, cu primejdii și călătorii lungi, când paza unei discipline aspre era chezașie de viață ori de moarte.

Fulguri de lumină —, corpurile lor par că se dematerializează în aerul puțin voalat al înserării și mișcările ușoare ale respirației le saltă pe toate deodată, în ritm sincron, gata să le desprindă de pe pământ.

Impinziri străvezii, ca de fum, se lasă din cer pe livada tăcută.

Curcile.

Prin fața casei, pe o cărărușă îngustă, șerpuită prin tros-cotul creț, trec curcile spre poiată. Curcanul face scurte popasuri, se umflă cu o periculoasă exaltare și zgirie pământul cu aripile desfăcute și rigide. Una după alta, curcile, pline de o mindrie ce pare cugetată, se perindă în văpaia asfințitului și-și incordează în echilibru silit capul mic și ușor. Pungile de subt gît, socotite de om ca adaosuri fără rost ale înfățișării lor ciudate, își dezvăluie în această clipă taina. Străpunse de raze roșii, se aprind ca în luminișurile depărtatelor păduri ancestrale și — cît ar ține un fulger — fiecare pasere poartă la gît, ca'ntr'o nălucire, o salbă de trandafiri tăiați în mărgean cristalin.

Ciorile.

În stol hrăpareț și gălăgios se năpustesc asupra prunilor încărcăți de roade. Alungate, se îndepărtează în filiiiri grele, fără frică adevărată, croncănind afurisenii și ocări. Și cum se proectează masive pe seninul diafan, soarele le tivește cu aur marginea aripilor și le îmbracă pieptarul în albăstrimi întunecate de păuni ratați.

Vrăbiile.

Fulgi de omăt au căzut în tăcere adîncă, toată noaptea, din singurătățile norilor. În zori un ger cumplit i-a cimentat într'o

splendidă rocă cristalină, peste care o palpitare viorie fuge ca năluca unei neguri. Copacii culcă pe fondul alb umbre compacte, de un albastru înghețat și straniu.

Un salcîm familiar își clatină crengile lingă fereastră, în bătaia vîntului subțire și crud. Sfere cenușii de puf, cu cioc geometric și codiță neliniștită, vrăbiile au înțepenit puzderie pe crengi și ciripesc cu disperare, așa de clar și de precis, de parcă sună în fereastră nenumărați zurgalai minusculi de cristal. Din gîtlejul fragil și negîndit de mic sonorități fantastice se închiagă, ca niște mărgelile de ghiață, repezite cu desnădejde împotriva gerului.

Monstrul transparent, imaterial și neîndurat încleștează într'un imens bloc de azur imobil văzduhul întreg, prin care un limpede răsărit de Februar se înalță în revărsări de lumină.

Botgrosul.

A pornit din vre-un cireș de pe dealul plin de livezi și de liniște al Tătărașilor și, ispitit ici de o frunză înroșită, colo de o gîză mărunță, a aterisat tocmai în grădina asta, din mijlocul orașului. Bine înțepenit pe piciorușele de chibrituri, cu degetele resirate ca o stea știrbă, botgrosul întoarce capul în toate părțile și ia cunoștință de împrejurimi.

Grădina s'a nimerit mare, tăcută și sălbatecă. Tulișuri de cătină își mlădie până'n pămînt ramurile lungi, cu ghimpi moi, crescuți în glumă, cu frunzele ca o bură verde-cenușie. Iarba s'a ridicat înaltă, năpădind aleele și leagănă în adierea dulce a după amiezii inflorescențe de ovăz sălbatec și de *tremurătoare*, resirate larg pe cozi invizibile, ori spice de orz pădureț, pline și palide ca ale grîului, ori păroase, rigide și verzi de mohor.

În liniștea grădinii, inundată de viața ei vegetală, la ceasul cînd ciorile sînt în excursie spre dealuri, iar vrăbiile s'au mistuit fără urmă, botgrosul zburdalnic și iscoditor aduce o neașteptată însuflețire.

Salcimii lehemetiți de căldură, socii strînși grămadă în boschete învălmășite, mișcă ușor cite o frunză mirată cătră arătarea aceasta necunoscută.

Țupăind mereu, căutînd cu seriozitate el știe ce, botgrosul s'a oprit deodată, cu capul lăsat pe o parte, cu un ochiu în sus,

parcă în admirare: O punte de lumină, între două tufe de hurmuz, înseamnă, cu teci lunecoase de aur, urma soarelui pe un fir părăsit de painjen.

Cu săriturile lui mărunte botgrosul a tăiat în diagonală grădina și într'o clipă dispare prin crăpătura zidului în ograda bisericii, -- un alt labirint al tăcerii, plin de cucute și de brusturi.

Subt ploaia de lumină a soarelui e bine acuma în tot locul. Dar, oricît de timpuriu e ceasul zilei, noaptea s'a pornit din depărtări și se apropie pe nesimțite să prindă în cercuri tot mai strimte de întuneric mărunta vietate rătăcită.

Alarmat de un avertisment misterios, botgrosul se oprește din jocurile lui; simțindu-se fără veste înstrăinat... Și, din vârful unui oțetar singuratic, își ia deodată zborul peste valea abia înfiorată de umbre, spre dealurile din fund, care pilpie încă în flăcările asfințitului.

Lucia Mantu

Note pe marginea cărților

Emil Ludwig :

„Dacă actuala generație moare pentru a face loc alteia care nu cunoaște grozăviile războiului și-l dorește — și aceasta se întâmplă aproximativ la fiecare 40 ani, atunci omenirea va fi bîntuită de războiu. Acesta e cursul lumii“ (Iuli 14, p. 226).

Cu aceste cuvinte se desparte Cambon, trimisul Franței la Berlin de Jagow — secretarul de stat german dela Externe în ajunul războiului.

În firea omului stă însă să uite chiar propria experiență oricît de penibilă ar fi ea; așa se explică de ce se consideră de multe ori enormă cantitatea de gîndire acaparată de fenomenul extraordinar dezlănțuit între anii 1914—1918. Decît că prospețimea sau readucerea în minte a consecințelor războaielor nu este singura armă împotriva lor. Garanția primă stă în faptul că războiul nu este un fenomen natural inerent firii lucrurilor.

Deplasarea centrului de greutate în cercetările istorice dela punctul de vedere cronologic-personalist la punctul de vedere sociologic este aducătoare de noi orizonturi și constituie în știință un progres. Trebuie recunoscut totuși că de puțină vreme se poate vorbi în evoluția popoarelor mai mult de influențele sociale generale, de socialitate, decît de voința individuală a conducătorilor lor... Și războiul e un fenomen mai explicabil în epocele în care popoarele sînt conduse, decît în acelea în care ele au ajuns să se conducă singure.

Privite subt aspectul biologic al necesității contradicției, a luptei elementelor componente ale unui organism, războiul și revoluția se exclud, se contrazic, își servesc reciproc de cauză și de remediu. Marele epoci din istoria popoarelor încep cu războaie și se termină cu revoluții, care dacă înseamnă mai totdeauna momentul decadenței din punctul de vedere al puterii aparente, fixează nu mai puțin și momentul progresului civilizației și culturii. Faptul are o explicație. Pe măsură ce se definesc interesele diferitelor clase sociale, lupta este localizată subt diferite forme

înăuntrul aceluiaşi organism social în care elementele componente *fiintesc să-şi asigure supremaţia în raport cu contribuţia*, rudimentul natural al ideii de dreptate.

Normală şi în firea lucrurilor, lupta ca mijloc de realizare a ideii de dreptate, apare astfel în cadrul unui organism în care elementele în luptă sînt chemate să şi conlucreze pentru un scop care le depăşeşte şi care le asigură unitatea. Condiţiile acestea nu se verifică în relaţiile dintre popoare care nu sînt elemente ale unui tot sezisabil de cătră ele; umanitatea este mai mult un concept, un postulat. În relaţiile internaţionale individul nu e numai obiect (oppenheim) ci şi subiect de drepturi. Statele sînt intermediare necesare. (Politis: *Les nouvelles tendances du droit international*). La acest principiu s'a ajuns greu deşi punctul de plecare e fixat încă de Grotius. În relaţiile interne clasele sociale nu sînt intermedii numai, între indivizi, ele nu au nimic formal, sînt realităţi.

Societatea (deci clase sociale...) e un fenomen natural, statul însă nu, spune Schäffle. Acesta este o coordonare supraorganică: *eine geistige Gemenischaft* (Ratzel) ceiace presupune ca reacţiune naturală, unitate spontană, mai puţină forţă de manifestare. În cunoscuta sa lucrare *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Tönnies arată că diferenţierea de clase sociale a venit cu trecerea dela gospodăria casnică comună şi agricultură la gospodăria comercială comună şi industrie. Societatea în evoluţia ei dela comunitate devine o activitate de relaţii. În comunitate indivizii sînt „*wesentlich verbunden*“, în societate „*wesentlich getrennt*“... „*und während dort verbunden bleiben trotz aller Trennungen, hier getrennt bleiben trotz aller Verbundenheiten*“. Exact suficient ca interesele economice să determine antagonismul dintre clase. Statul însă e o unitate politică şi în disputa concepţiilor mecaniciste şi organiciste, savantul german Jelinek conchide la un *nominalism al statului* care se defineşte ca o unitate teleologică de raporturi (Ludwig Stein). Aşa dar nu în calitate de cetăţeni ai statelor respective pot veni în conflict indivizii în raporturile internaţionale.

Dacă prin ipoteză am avea pe toţi indivizii componenţi ai unor state ajunşi la un suficient grad de înţelegere a intereselor lor şi dacă aceştia ar fi puşi în situaţia de a-şi determina singuri, fără influenţe constrîngătoare, voinţa lor, ar trebui să conchidem în ce priveşte trecutul că multe războaie trebuiau să nu se fi petrecut, şi revoluţii care au apărut tîrziu în istorie să-şi fi produs de mult consecinţele.

Bătăia în relaţiile individuale este inerentă şi... fiind ea însăşi o relaţie, un... argument, o manifestare psihologică, nu poate dispărea decît împreună cu celelalte, adică niciodată.

Revoluţia la fel va dispărea odată cu diferenţa de clase sociale, în orice caz manifestările de revoltă nu pot dispărea înaintea mizeriei neproporţionate. Războiul însă nu se prezintă ca o even-

tualitate la capătul unor relațiuni inerente în care motivul personal-psihologic sau social economic al indivizilor să contribuie la *voirea* lui mai mult sau mai puțin conștientă de către popoare. Acest element al irascibilității psihologice sau economice în nici un caz nu poate fi presupus de jos în sus ci invers. Războiul a apărut totdeauna ca un fapt voit de conducătorii puțini ai popoarelor. Când acestea vor reuși să-și manifeste într'adevăr voința lor, războiul va fi un fapt al trecutului din ce în ce mai îndepărtat.

Deaceia preocuparea încă actuală de ultimul războiu e utilă, cu atât mai mult cu cât se va lămuri mai bine că el a fost, deslănțuit nu de popoare ci de conducătorii lor; (presumpția mandatului nu e valabilă pentru războiul ofensiv).

Ultima operă a lui Emil Ludwig încearcă a dovedi—și izbutește în cea mai mare parte—că războiul mondial nu a fost voit de nici un popor și că lipsa de informație precisă, suspiciunea și sugestia au fost cauzele care au împiedicat înțelegerea conducătorilor.

Este un om a cărui vină rămâne necontestabilă: Berchtold—ministrul de externe al Austro-Ungariei, omul care a frânt opoziția pacifistă a Contelui Tisza și a terorizat toate capitalele Europei prin ascunderea intențiunilor sale războinice fixate iremediabil într'un ultimatum inacceptabil prin voința sa.

Wilhelm al II-lea și marele duce Nicolai au răspunderea primelor grele sugestii războinice în țările lor, primul prin girul alb dat Austro-Ungariei căreia i-a asigurat concursul pentru orice împrejurare, lăsându-i acesteia puțința unei inițiative culpabile, al II-lea prin influența sa asupra țarului, presat a ordona mobilizarea generală și pus în fața unor fapte împlinite care zădărniceau înțelegerea dintre Germania și Rusia. Autorul manifestă frequent încercarea de a lumina atmosfera vinovată ce s'a creat în jurul ex-Kaiserului care a încercat în mod continuu mediațiuni cu șefii celorlalte state. Rămâne totuși în greaua sa sarcină faptul de a nu fi retras aliatei sale concursul necondiționat până când încercările de înțelegere s'ar fi epuizat.

Autorul urmărește pas cu pas evenimentele premergătoare războiului începînd cu atentatul dela Sarajewo.

Sînt schițate cu rară măiestrie și pătrundere aproape toate personalitățile conducătoare ale Europei.

Nu este uitată atmosfera generală și concepția diriguitorilor din fiecare țară beligerantă.

Dorința de războiu a militarilor (Moltke, James Kiewici)—argumentația „momentului celui mai prielnic“, față de adversar, diplomația secretă cu tot cortegiul de intrigă și minciună, de surprindere și lașitate, de voință originală: încetineala mediațiunilor, așteptarea momentelor în care se putea comunica doar „imposibilitatea în fața faptelor împlinite“; ritmul tragic și fantastic al evenimentelor, irascibilitatea generală—au covîrșit intențiile de înțelegere oricît de sincere ar fi fost și ori de unde ar fi venit.

În capitole speciale, autorul analizează chestiunea ţărilor neutre, problema Belgiei a cărei atacare era indiscret cunoscută şi Franţei din 1907 (I...), situaţiunea Angliei care prin Sir Grey a făcut repetate încercări de înţelegere între Germania şi Rusia problema Italiei şi României etc.

Paralel cu manifestarea războinicilor mai mult în cabinete şi în corespondenţă, autorul relevă mişcările populare prin presă sau întruniri începînd cu congresul internaţional socialist de la Bruxelles unde a răsunat ultima dată cuvîntul de pace al lui Jaurès (der ungekrönte König), mişcările de stradă înăbuşite în Rusia, acţiunea socialiştilor germani care în cele din urmă au făcut defecţiune prin votarea creditelor de războiu (chiar şi de către Liebknecht, singurul care încercase la început opoziţia) solidarizarea cu patria atacată a socialiştilor francezi după asasinarea din ajun a lui Jaurès, şi opoziţia definitivă pe care a făcut-o în Anglia partidul laburist politicei lui Sir Grey.

La pp. 110, 111, 112 Ludwig înserează un articol dat spre publicare la Berliner Morgen Post în ziua de 30 Iulie 1914, dar care nu a putut apărea a doua zi căci începuse războiul. Autorul articolului—medicul Artur Bernstein prevedea atunci toate evenimentele şi consecinţele războiului: Italia va rămîne neutră sau va lupta alături de Antantă, Anglia la fel antrenînd cu ea America şi toată lumea. Germania va pierde războiul. Cere o ultimă chibzuire pentru a se evita catastrofa de pe urma căreia nu va avea vre-un câştig nici învingătorul. Bilanţul va fi un milion de cadavre, două milioane de infirmi şi 50 miliarde datorii. Istoria i-a dat dreptate—socotise doar prea mici nenorocirile aduse de războiu.

Chiar dacă apărea atunci, articolul acesta nu putea trezi pe nimeni dintre autorii războiului. Astăzi dintre aceştia, au dispărut mulţi—moarte silită şi-a găsit numai Contele Tisza—cel mai nevinovat din toţi. Dar viaţa nimănui nu poate însemna o răscumpărare. Rămîn doar învăţămintele ce se pot trage pe urma acestui cataclism.

Instituţia dela Geneva este desigur cea mai mică cheazăsie a păcii faţă de tendinţa ce pare a se manifesta în relaţiile dintre popoare şi indivizi. Ea răspunde totuşi unei mari nevoi de coordonare a intenţiunilor pacifice, care până în ultimul moment ce a precedat războiul mondial a lipsit. Astfel sînt pline de adevăr cuvintele lui Ballin aşezate pe frontispiciul cărţii: „Man branchte Kein Bismark zu sein, um diesen dümmsten aller Kriege zu verhindern.

Cartea nu e susceptibilă de a fi rezumată, nici strălucirea ei nu se poate învedera prin citaţii: ea trebuie citită.

Laurenţiu Preutescu

PLUMB

I

(Valentin și Mia trec scena alergînd. Mia caută să nu fie prinsă, apoi se lasă deodată în brațele lui Valentin. El o cuprinde, ea se zbate rîzînd, cochetînd. Valentin caută să o sărute).

Mia.—(forțat, obraznic, căutînd să nu pară sentimentală) Uite... nu mai pot... nici respira! (o sărută) Am putea fi (o sărută) serioși!

Valentin.—Altădată, aminăm pe altădată!

Mia.—(cochetînd) Vai, ce măgar ești... ce măgar!

Valentin.—...și tu dulce... dar știi... (o sărută) grozav de dulce.

Mia.—Inutil... tot măgar rămii.

Valentin.—Și tu tot dulce (o sărută) rămii. Imi placi extraordinar de mult. Da, extraordinar (o sărută după fiecare silabă). Trebuie să recunoști că dacă sînt (o sărută) măgar, e din vina ta (ascultă atent dacă nu vine nimeni din culise)... nu... îți pot rezista (o privește mulțumit)... nu mai știu de nimeni, de nimic (privește spre culise)... în afara ta!

Mia.—(pe același ton sacadat, neatent) Până o să te prinzi nevestă-ta!

Valentin.—(patetic) O! Azi, Livia e preocupată cu o durere de cap, cu o migrenă „extraordinară“ (o sărută după fiecare silabă) ex... tra... or... di... na... ră... Mai bine, uite (o sărută lung) taci din gură.

Mia.—În condițiile astea într'adevăr (Valentin începe să o sărute mărunț și repede) ar fi și greu să vorbesc! (izbucnesc amîndoi în ris).

Valentin.—Da, dulce, prea dulce (iar se uită să nu fie surprins) periculos de dulce. Să știi că am să fac o nebunie, o prostie de ale mari, și asta... pentru tine (o sărută)... viața mea... sufletul meu (o cuprinde strîns).

Mia.—(căutînd să-i vadă fața) Care prostie? Tu nu ești în stare de cît să vorbești prostii nu să și faci!

Valentin.—(amețit) Ba da, ba da; ai să vezi!

Mia.—Da!

Valentin.—Da, da, ai să vezi (o sărută lung) Strașnică femeie! (rîd ușor) Ascultă, știi? eu nu mai pot fără tine! (o privește serios) Mio, știi, nu mai pot fără tine! Zău!

Mia.—(foarte atentă, deloc amețită) Da, și de cînd ai descoperit asta?

Valentin.—Poate că mai de mult! (exagerînd deodată patetic)... poate că de cînd te-am văzut întăiași dată trecînd prin fața ochilor mei. N'are importanță. E vorba că e serios lucru că nu mai pot fără tine. Mă gîndesc mereu la tine, mereu, prea mult. A devenit obsesie. (viu) Mio te iubesc, dar știi cum te iubesc! Zău dacă nu te iubesc!

Mia.—Mă iubești!

Valentin.—Da, te iubesc!

Mia.—(liniștită) Vrei poate să spui că mă dorești!

Valentin.—Tot una e!

Mia.—Da, și nu. Eu cred, că a dori...

Valentin.—Te rog Mia, te rog isprăvește. Imi ajung predicile conjugale. O să ne doară pe urmă și pe noi capul ca pe Livia! Cel puțin nu acuma filosofie. Nu sîntem așa de des singuri ca să stăm de vorbă în momente (o sărută) ca astea. Vorba e bună știi, la început, până face omul cunoștință! Dar pe urmă! „fi donc“ Timpul e tare scurt (rîzînd) nemărginit, ca să vorbesc ca Livia și...trebuie profitat—ca să vorbesc ca mine. Nemărginit (declamă și o sărută după fiecare silabă, se oprește brusc și îi spune apoi obraznic și răsfățat) Îți făgăduesc că vei fi a mea! Asta e lucru sigur! Da știi! (semn că lucrul e cert).

Mia.—(rîzînd) Bine, dar asta o spui numai tu, nu și eu, și... după cîte mi se pare, după cîte mă pricep... n'ar ajunge!

Valentin.—(cald) Mio, eu nu cunosc altă lege decît dorința, și acum doresc Mio, te doresc, te vreau, te vreau, Mio.

Mia.—Să așteptăm atunci să-ți treacă dorința.

Valentin.—(enervat o întoarce către ei) Eu sînt absolut sigur că și tu mă dorești! Nici o îndoială! Că doară nu sîntem copii să ne jucăm de-a „vațea-scunselea“: ascundem dorința în dosul cuvintelor, a sărutărilor, a mîngîierilor: bine dar crezi că asta ajunge ca să nu mai știm ce dorim, ce vreau, ce vrem, ce o să fie, auzi, ce o să fie!

Mia.—Cu toate astea îți făgăduesc că nu voi fi a ta.

Valentin.—Ce ai înebunit? Dar Mio, eu nu mai pot fără tine!
Ți-am spus că nu mai pot fără tine!

Mia.—Bine, nu mai poți! Și apoi!?

Valentin.—Cum apoi!?

Mia.—Ei da, găsești vre-o soluție la asta?

Valentin.—(obrasnic) Eu ași găsi (caută să o cuprindă)

Mia.—(desfăcîndu-se de el rece) Eu n'ași primi-o!

Valentin.—(trist) De cînd mă tot chinuiești am început să te cred.
Și e absurd ce faci. N'are sens.

Mia.—Bine dragul meu, dar uiți că ești însurat!

Valentin.—...și tu nemăritată! Ascultă Mio, cel puțin nu-ți bate joc de mine. Cred că dacă a uitat cineva că sint însurat, ai fost tu cea dintâiu. Nu? Tu ai făcut cea dintâiu curte, Nu? (*Mia* face semn că da, *Valentin* o cuprinde) așa bine! Dar acum! Dece vii lângă mine dacă sint însurat, dacă nu vrei nimic! Și cum lângă mine! Cum poți vorbi așa când uite (ți arată că e la el în brațe) vezi?

Mia.—(emoționată, enervată) Nu-mi bat joc, dar... nu vreau... nu pot... nu se poate... așa nu se poate (il mîngie) *Valentin*, așa nu se poate (ride silită) să spunem că a fost un simplu joc... și acum îl continui așa... din încăpăținare... obișnuință, prostie, slăbiciune... tot ce vrei. (il mîngie) Imi placi foarte mult ca îndrăgostit. Imi face plăcere că mă dorești și pe dealtă parte nu m'aș complăce deloc în postura de femeie părăsită! (exagerează cuvintele ca să ascundă enervarea) și altă eșire nu aș vedea!

Valentin.—(gînditor) Da, n'ar mai lipsi decît vitriolul! Tabloul ar fi complet! Dar dece să te gîndești să te părăsesc! Așa cum te iubesc acum...

Mia.—Bine, atunci să mă gîndesc să-mi fac cărți de vizită noi: domnișoara *Mia* metresa „pour la vie“ a lui *Valentin*, și apoi să-mi caut un bărbat legitim care să ne „chaproneze“ amorul! Nu, situația ar fi deslușită! N'aș putea dori într'adevăr nimic mai mult.

Valentin.—(căutînd să o cuprindă) Mio? Mjo dragă, dacă ai ști cît țin la tine, și uite cum ești tu de rece, cum cauți să fugi de mine... nu știu ce să mă fac, nu mai pot așa!

Mia.—(cuprinzîndu-l brusc) Și eu te iubesc, și eu te doresc!

Valentin.—(căutîndu-i fața) Ce?

Mia.—(exagerat, nervos, rîzînd surd) Da, da, crezi că nu se poate. Te doresc... și nu vreau nimic... Cel puțin așa cum vrei tu, nimic. Ținem fiecare în felul nostru (căutînd gluma) tu mă dorești într'un fel, eu, te doresc... platonic... sentimental... dezinteresat...

Valentin.—(o cuprinde violent) Ești o nebună! Dar eu nu mai pot fără tine, nu mai pot... (se sărută lung... pătimaș. Intră *Dan*. Vede scena. Rămîne locului. *Mia* îl zărește, se desface de *Valentin*, înalță din umeri și părăsește scena fără nici o jenă, parcă mulțumită de întîmplare. *Valentin* singur cu *Dan*)

Valentin.—Ce te uiți așa la mine?

Dan.—Nu poate avea oricine prezența de spirit a Domnișoarei *Mia*, ca să fi putut dispărea și eu tot atît de simplu!

Valentin.—(furiOS) Te rog să isprăvești! Nu e nevoie...

Dan.—(foarte sever) Atunci e chiar mai grav decît îmi închipuiam. Iți dai sama ce faci?

Valentin.—(aproape iluerînd) După cîte îmi pare, cred că da!

Dan.—Cum, tu vrei să spui că în momentul ăsta iți dai sama ce faci și ce însămnă purtarea ta?

Valentin.—Da, da, da, sigur că da ; că doară nu sînt nebun !

Dan.—Poate mai rău decît nebun : inconștient.

Valentin.—Îți foarte mulțumesc.

Dan.—Poți să-mi explici, la ce vrei să ajungi cu purtarea ta ?

Valentin.—Îa ascultă, dragul meu, crezi că nu ar fi timpul să isprăvim, sau crezi că, dacă sîntem prietini, trebuie să-mi devii și tutore ? Deslușit : mă privește ce fac !

Dan.—Uîți însă că o privește și pe Livia.

Valentin.—Da, dar nu pe tine. Și... apoi Livia nu știe !

Dan.—Ai mai uitat însă, mi se pare, că eu sînt prietin și cu Livia și o să știe căci îi spun eu !

Valentin.—Cum ?

Dan.—Da.

Valentin.—Ai face așa ceva... ești în stare de așa ceva ! Dan... ascultă Dan... dar nu se poate... n'ai să faci așa ceva... știam că ești înțelegător... asta cu adevărat s'ar numi o nebunie... n'ar avea sens.

Dan.—Totuși, îi voi spune și cred că are sens.

Valentin.—Apoi să știi că are să fie un gest stu... inutil, ei da, stupid, inutil, fără nici un rost. N'ai să reușești decît să o faci pe Livia să sufere. Atît. Și cred că așa ceva nu dorești... tocmai tu.

Dan.—Poate că în afara suferinții, va fi și altceva mai folositor pentru ea.

Valentin.—Nimic. Nimic. Uîți că Livia mă iubește. Nu o să fie altceva decît suferință.

Dan.—Cum, tu îți închipui că Livia o să tolereze ca tu... să...

Valentin.—Livia o să tolereze orice, îți spun ; Livia o să tolereze orice, ca să nu mă piarză. Mă iubește, îți spun... și deci... (Dan se uită la el cu uimire) Bine, bine, sînt tot ce vrei tu : inconștient, nebun, stricat, laș, cinic : n'ai să găsești calificative noi care să mă miște, le cunosc pe toate, dar totul e inutil căci eu am dreptate. Realitatea e asta : mă iubește și deaceia o să găsească motive ca să erte, ca să nu mă piardă, o să erte sigur, deci e inutil ca tu să-i spui. Ea nu mă cunoaște, nu mă înțelege, crede că sînt numai un... copil răsfățat, o jucărie a vieții, deaceia mă răsfată și ea și... crede că cu atîta trebuie să fiu mulțumit, nu mă cunoaște, dar nici nu e nevoie să mă mai cunoască deacum înainte. Dacă ai să-i spui tu... o să sufere... o să erte... și o să continue să sufere. Acum însă e fericită.

Dan.—(atent) Și dacă va fi altfel ? Dacă nu va erta !

Valentin.—(rîzînd) Cine, Livia să nu erte ? Dar Livia are un suflet uite așa, de cîrpă ! Da, e foarte bună Livia.

Dan.—(sustînut) Și dacă, totuși, nu te va erta ?

Valentin.—(batjocorind) În tot cazul, cred că tu ai fi tare... satisfăcut ! Să nu erte... să aibă Livia „atîta putere“ (exagerează) încît să nu erte !

Dan.—Bineînțeles ! Ai merita...

Valentin.—(izbucind în batjocură) În fine recunoști... era și timpul !
Ești delicios !

Dan.—Nu înțeleg ce...

Valentin.—Hai, hai, ce atâtea mofturi ! Sau crezi că sînt orb ?

Dan.—(violent) Ce vrei să spui ? Nu poți vorbi deslușit ?

Valentin.—Ba da : că ești îndrăgostit de nevastă-mea.

Dan.—(gest crispat, surd de enervare).

Valentin.—Ei da, ce, că doară nu este de azi de eri ! Dacă îți place ce vrei să-ți fac ! Nu mă supăr de loc, dimpotrivă, poate chiar mă măgulește. Ești un om de gust... Ași înțelege să fiu supărat dacă ași bănuși că Livia ar putea fi necinstită, știu eu... că și ea, față de tine... atunci bineînțeles că dacă...

Dan.—Isprăvește ! Nimănuși nu i-ași fi permis atîta. (stăpînindu-se) Nu crede, că dacă vorbești așa cum faci, eu am să tac, că nu îi voi mai spune Lievei ce am văzut. E meschin mijlocul pe care îl întrebuițezi ca să mă faci să tac. Li voi spune Lievei ce am văzut și cum înțelegi să trăești alături de ea. Livia ți-a ertat tot ce ți-a ertat până acum, pentru că ea credea că tu o iubești, că trăești cu adevărat alături de ei. Dacă te va putea erta și primi așa cum o să te vadă deacum înainte, adică așa cum ești, atunci... bine, dar nu înțeleg să o las să trăească, să erte ce nu cunoaște.

Valentin.—(traza să fie marcată) Ce nu cunoști nu există !

Dan.—(o mișcare de milă și dispreț)... să o las să trăească în minciună !

Valentin.—E fericită așa.

Dan.—(ridicînd glasul)... în meschinării ; da, în meschinării. Poate o cunosc și eu întrucîtva pe Livia și mă tem că de data asta ai să ai surprize, să nu fie chiar așa cum spui tu, să aibă într'adevăr „atîta putere“.

Valentin.—Profită dragul meu, profită, e momentul. Destăinuește-ți crima mea și tot focul tău. Recunoștința ei pentru tine va fi mare ! Ce nu face omul în momente de turburare. Profită, profită... și în definitiv fă ce vrei... faceți ce vreți dar lăsați-mă pe mine în pace că m'am săturat ! Morală, morală și iar morală ! E ridicol ! Nu s'ar pare că mă tem ! Fă ce vrei, faceți ce vreți, descurcați-vă cum voiți, dar pe mine scutiți-mă (mereu crescînd) și în definitiv o să fie chiar mai bine așa. Poate că am să-ți mulțumesc pentru serviciu ; eu m'am săturat, într'adevăr m'am săturat. Uite îmi dau seama că nu mai pot. Incep să-ți mulțumesc de pe acuma pentru serviciu și te asigur că sînt sincer, o să-mi fie mult mai ușor așa... (intră Mia. Se oprește în prag, foarte degajată. Valentin se îndreaptă către ea).

Mia.—Mă conduci până acasă ?

Valentin.—(o cuprinde strâns de braț) Desigur, desigur. (intră Livia. Un moment de jenă pentru toți).

Livia.—(mergînd către Mia, cu un suris crispat) Dacă se poate, să nu fii supărată că până acum n'am coborît. Mă durea capul. Cred că ți-a spus Valentin. O migrenă extraordinară (cuvîntul spus deslușit. Trecînd la Dan îi dă mîna. El o sărută. Valentin și Mia jenați) cred că nici tu nu te-ai supărat pe mine! (se întoarce iar către Mia. Ei au rămas de braț unul lîngă altul. Îi privește lung. O pauză. Mia e cu pălărie și mînuși). Pleci?

Valentin.—(sacadat) Plecăm. O conduc eu.

Livia.—(aceiași privire) Bine... (căutînd ceva de spus)... S'a răcorit... ar trebui poate să-ți iei pardesiul.

Valentin.—(între dinți). Se pare că iar ai uitat că sînt major!

Livia.—Se vede!

Dan.—(deslușit) Dacă nu te supără, eu aș vrea să rămîn.

Valentin.—(sacadat, deslușit) Bineînțeles!

Livia.—(se întoarce brusc, dar îi spune forțat de blînd)... cred... că te întorci pentru masă.

Valentin.—(izbucînd) Nu știu, așteaptă și tu cît vrei.

Livia.—(tresărînd) Bine!

Mia.—(căutînd să se degajeze de Valentin. El nu o lasă. Se apropie așa cu el de braț de Livia. Își dau mîna) Bună seara! (se întoarce către Dan. Ca să evite să dea mîna se apleacă. Valentin vede mișcarea, atunci iese repede ducînd pe Mia. Pauză).

Livia.—(încet) Ce s'a întîmplat?

Dan.—(enervat, incurcat) E stupid... adică situația... e... stupidă...

Livia.—S'a supărat că nu am coborît? Pentru... Mia... desigur!

Dan.—(jenat) Nu... Nu tocmai.

Livia.—Bine, dar de ce era așa de enervat. Nu l-am văzut niciodată așa. În tot cazul nu era motiv pentru că n'am coborît... N'am vrut să jignesc pe nimeni...

Dan.—Nu pentru că n'ai coborît se poartă așa cu tine! Asta o știi prea bine!

Livia.—(brusc) Dar de ce atunci? (privire intensă).

Dan.—E greu... așa... eu...

Livia.—Nu... îl găsești și tu schimbat... de cîtăva vreme (tără să-l privească, așezînd scaunele).

Dan.—Da, e schimbat.

Livia.—(Tresărînd) A... da... e schimbat, nu-i așa?

Dan.—Da.

Livia.—(se așează) Și, nu bănuiești pentru ce?

Dan.—(așezîndu-se) Dar tu?

Livia.—Eu... eu... (repede) Așa a fost el întotdeauna: răsfățat, capricios. (suride jenată) Nu?

Dan.—(pauză) Da, răsfățat a fost întotdeauna.

Livia.—(frămîntîndu-se) Îi stă bine de altmînterea!

Dan.—(cu o vădită mișcare de desgust) Depinde!

- Livia.*—(căutînd să ascundă enervarea) Depinde, de ce ?
- Dan.*—De... măsura capriciilor.
- Livia.*—(izbită) O ! dar ce aspru ești pentru el !
- Dan.*—Poate nu destul și mai ales tu, nu destul.
- Livia.*—O dar azi e grav, grav de tot, din toate părțile grav ! Ce ai cu „săracul de el“ ?... (suride alb) Nu face rău nimănui, (căutînd să pareze) rău, cu... adevărat rău, rău în înțelesul adevărat al cuvîntului.
- Dan.*—Crezi ?
- Livia.*—(jenată, căutînd încă să glumească) Cum, ai să te plîngi de ceva ? (mai încet) Sau eu ? (vin) Să nu mi-l vorbești de rău că-i iau apărarea, te anunț.
- Dan.*—(enervat) Văd, și mai văd că pui întrebări la care ar trebui să-ți răspund așa cum ai dori să fie lucrurile nu așa cum sînt.
- Livia.*—(în șoaptă) Da.
- Dan.*—(crud) Atunci, consolare, nu ?
- Livia.*—(emoție puternică, lacrimi stăpînite) Poate că da, Dan, poate că da...
- Dan.*—(emoționat, se scoală) Livio dragă... iartă-mă... n'am vrut...
- Livia.*—(lacrimi) Da, da, așa... până într'atît... până aici am ajuns !
- Dan.*—(cu căldură) Și crezi că nu ar fi mai bine Livio, mai bine și pentru tine și pentru el...
- Livia.*—(gest larg de descurajare) Mai bine... mai bine... (plînge) ce e mai bine !... și în definitiv nici nu văd ce ar putea fi mai bine, ce ar putea însemna mai bine ! Cum să fiu ? Mai aspră, mai indiferentă ? Viața mea alături de un om pe care să nu-l bag în samă ? (exaltată) Ei bine, nu pot, nu pot, mi-e imposibil. Am nevoie de mai mult decît atîta și nu pot forța pe nimeni să-mi dea ceiace doresc, chiar dacă de această dorință depinde viața mea... Dacă se poate da de bună voe, da, dar de frică ! Și apoi singura mea bucurie față de el, e tocmai să-l răsfăț. E tot ce pot face pentru el. Știu, exagerez, duc lucrurile prea departe, până dincolo de marginile obișnuite, nu mai știe nici el ce e permis și ce nu, dar iarăși, nu pot, nu pot, nu pot altfel (mai rar) față de el nu pot fi altfel.
- Dan.*—I-ai ierta orice „răsfățare“ ?
- Livia.*—(se gîndește pe cuvinte) Cred... că da. (încet) Nu pot altfel. Are nevoie de mine... el nu știe cîtă nevoie are de mine, nici nu bănuște cîtă nevoie are de mine. (cu mîndrie)
- Dan.*—Și nu te revoltă să întrebuițezi tot ce e putere în tine ca să stai aplecată asupra unui om slab care nici nu bănuște măcar ce faci pentru el ?
- Livia.*—Cînd te simți puternic devii foarte blind față de cei slabi. Nu ?
- Dan.*—Dar atunci cui rămîne viața, dacă cei care au puterea să trăiască stau aplecați asupra celor slabi ?

Livia.—(simplu, surizînd) Celor ce au avut norocul să nu fie prinși de cei slabi probabil! Simplu hazard?

Dan.—Livio, nevoia de a iubi, nevoia dragostei, e o nevoie atîta de tiranică încît nimeni nu are răbdarea să aștepte, să controleze calitățile și defectele aceluia pe care începe să iubească. Te prinzi și te dai repede...

Livia.—...și odată ce ai început să iubești, atunci s'a sfîrșit; e prea tîrziu. Te-ai legat prea adînc, iubești cu adevărat, și iubești, iubești... și nu mai poți deosebi care ți-au fost la început iluziile și ce ai căpătat într'adevăr dela dragoste. De cele mai multe ori iubim într'un om iluzii neîmplinite.

Dan.—(pare că se luptă pentru a vorbi deslușit) Livio... Livio și tu nu crezi... tu nu crezi că există datoria atunci cînd știi toate acestea să vrei, să trebuiască să găsești adevărata înțelegere, viața?

Livia.—Și dacă mie mi se pare că tocmai în sacrificiul mărunț, în datoria asta a căsnicieii, datoria de fiecare clipă, zi de zi, cu ce te leagă viața mai puternic, pun eu tot ce pot mai mult, că asta e datoria mea deacum?

Dan.—Dacă ai crede așa ceva, cu adevărat dacă nu ai dori altceva, dacă nu ar fi o simplă amețire, atunci e bine, e frumos, e foarte bine. Totul depinde dacă rabzi pentru că ești nevoită să rabzi, sau răbzi pentrucă vrei, pentrucă așa crezi că e bine. E slăbiciune sau voință...

Livia.—(timid) Eu am impresia că vreau să mă port așa cu Valentin... așa trebuie... așa e bine. Nu mă silește nimic. Ce m'ar putea sili?

Dan.—Atunci de ce nu ești liniștită? Dece te zbați? Și citeodată într'atît încît îmi dai impresia că ai să înăbuși, că nu mai e aer, și că deodată ai să izbucnești și ai să strigi, ai să strigi... că nu se mai poate așa, că vrei viață, aer viață... înțelegere... Livio, înțelegere.

Livia.—(pare dusă de cuvintele lui Dan. Pauză. Se reculege și apoi cu glasul tremurat). Pentruce îmi vorbești așa? azi... nu pot... mă doare... (deodată violent, înăbușînd) Dan... mă doare... mă doare... (parcă înăbușe).

Dan.—Trebuie, trebuie să pleci, trebuie!

Livia.—(deodată se stăpînește. Spune deslușit și tare). *Nu trebuie!*

Dan.—Ești sigură că nu trebuie?

Livia.—Da. Eu înțeleg tot ce spui tu, dar în același timp recunosc că nu se mai poate altfel: după ani, nu se poate rupe o căsătorie pentrucă ai găsit defecte în cel care îți stă alături. Pentru asta nu izgonești. Deacum nu se mai poate, deacum asta e. (repede)... și apoi la noi, ca în orice viață; o zi mai bună, alta mai rea... și bucurii citeodată... și durere multă deobicei... Azi e greu... nu știu dece, mai greu ca de obicei... dar tu nu știi, citeodată mi se pare că e bine (se montează) bine, că nu se poate mai bine decît atît.

Atunci am putere, atunci știu pentru ce trăesc. Astea sînt zile bune, zile cînd pot crede că viața are sens... și tu... tu nu trebuie să vii să strici ce clădesc eu... cu atîta caznă.

Dan.—(abătut). Viața nu are sens, vieții trebuie să-i găsești sens.

Livia.—Pentru mine, viața este asta care o știi. E sensul pe care l-am găsit. Deacum sînt asta care mă vezi!

Dan.—(violent). Și dacă ești alta și nu te cunoști?

Livia.—(cu un ton care să-l reamintească pe Valentin) Ce nu cunoști, nu există!

Dan.—(Pauză) Cum... și tu... vorbești așa!

Livia.—(Se sperie, se scoală). Dan. Dan dragă ce e, ce ai, de ce te uiți așa la mine? Ce e?

Dan.—(rar de tot, cu un gest larg și greu de descătușare). Dar... dacă Valentin nu ar mai avea nevoie de tine?

Livia.—O! atunci! (cu putere, apoi deodată cu indoială, suferință și din ce în ce mai slab) atunci... cred... eu cred... dacă el nu ar mai avea nevoie de mine... (căutînd să se reculeagă)... nu știu, nu pot judeca așa... nu am simțit niciodată asta... eu (incet), Dacă Valentin nu ar mai avea nevoie de mine... atunci ce rost ași mai avea eu lîngă el... eu ce rost ași mai avea (fierbinte) dar pentru ce îmi vorbești așa?... pentru ce, pentru ce... azi (se apropie de Dan). Ai văzut tu... ți-a spus el... tu crezi că deaceia el... spune tu crezi că Valentin... te rog, dar te rog vorbește pentru numele lui Dumnezeu, vorbește... nu mă lăsa așa... tu nu vezi că doare, cum doare... de ce te uiți așa la mine... vorbește... tu crezi că Valentin... Dan... Dan ce s'a întîmplat?!

Dan.—(după luptă îi spune foarte emoționat). Nu... nu știu nimic; liniștește-te, eu nu am văzut nimic... pentru ce atîta spaimă... nu știu... simplă... discuție!

Livia.—(ris nervos cu plîns de copil speriat). Am crezut, am crezut... că vrei să-mi spui ceva... precis... așa am crezut (îi se strînge gîtul de lacrimi). De cîteva zile, de mai multe zile, de... foarte mult timp chiar... e greu. Sînt slabă, înfricoșată, mereu aceeași teamă... neîntemeiată... am impresia că sînt bolnavă, nebună... și nu știu nimic... precis.

(Intră Valentin cu o degajare obrasnică. Se oprește, îi privește, îi vede turburați, malța din umeri, suride batjocoritor și trece în grădină. Deacum pe nesimțite se întunecă).

Valentin.—(trecînd). Cînd veți isprăvi, mă puteți găsi în grădină. Voi asculta concluziile.

(în urma lui, Livia face cîțiva pași, uimită).

Livia.—Ce-i asta? Ce a vrut să fie asta?

Dan.—E ridicol.

Livia.—Dar ce a vrut să spue?

Dan.—(incurcat) Nu... am înțeles nici eu.

Livia.—(merge spre grădină în urma lui Valentin).

Dan.—(enervat, cu bruschetă), Lasă-l te rog, nu te duce.

Livia.—Dar nu înțeleg ce aveți astăzi... Intr'adevăr că nu mai înțeleg... că nu se mai poate așa. E imposibil de răbdat (strigă spre grădina) Valentin, Valentin!

Valentin.—(din ușă, foarte obrasnic). Ce vreți?

Livia.—Cum ce vrem? Dar tu ce ai vrut adineauri să spui? Ce au fost gesturile și tonul tău?

Valentin.—Pentru asta nu era nevoie să mă chemi, te poate desluși și Dan și încă bine de tot. Îți dau voie să crezi tot ce ți-o spune (vrea să plece).

Livia.—(cătră Dan). Ce vrea să spue?

Dan.—(tare, deslușit). Nimic.

Valentin.—(se întoarce). Cum nimic? Ce-ți veni?

Dan.—(privindu-l cu înțeles). Nimic, absolut nimic. Pur și simplu că nu am nimic de spus. Cred că înțelegeți. N'am spus nimic (repede).

Valentin.—(izbucnește) Bravo, bine, foarte bine... de minune. Nu mă așteptam la atita abnegație... de minune... ești delicios. dar regret... nici nu-ți închipui ce serviciu mi-ai fi făcut...

Livia.—(scoasă din fire) Dar pentru Dumnezeu ce sînt toate cuvintele astea?

Dan.—(violent) Inconștient!

Valentin.—(enervat) S'a ris deatîtea ori asupra cuvîntului încît încep să cred că e un titlu de glorie!
(Dan îi întoarce spatele scribit).

Livia.—(mergînd cătră Dan, repede, speriată) Nu înțeleg ce aveți astă seară... (căutînd să surdă). Deobicei ești mai blînd cu el!

Valentin.—Al doilea tutore! Știu că sînt bine păzit! Să mă scoateți duminica la plimbare, să mă mai distrez și eu!
(între timp Dan sărută mina Liviei, care pare fără margini de uimită).

Dan.—Cred că nu te supără că plec. Acum nu pot sta aici!

(lese, fără să-l privească măcar pe Valentin).

Livia.—(cătră Valentin, tulburată de plecarea lui Dan). S'a supărat, și nici nu știi... cîteodată, zău, ești de nesuferit (pare că vrea să-l urmeze pe Dan)

Valentin.—Lasă-l că va găsi și singur motive ca să se reîntoarcă (Livia se întoarce). Știi prea bine că nu poate fără tine!

Livia.—(întreabă, fără să se poată stăpîni). Cine, Dan?

Valentin.—Sau vrei să spui că nu știi că este îndrăgostit de tine?

Livia.—(suris clar, mînile întinse) Ești gelos?

Valentin.—(rîde batjocoritor) De Dan? Dar crezi că altceva n'am de făcut!

Livia.—Cum vorbești Valentin!

Valentin.—Cum vorbesc, cum mă mișc!... dar lăsați-mă odată în pace pentru numele lui Dumnezeu, că doară nu oiu fi jucăria voastră.

Livia.—Dar, acum nu ai putea să te stăpînești puțin? Nu îmi amintesc să-ți fi spus nimic rău!

Valentin.—Nu știu zău, care din noi ar trebui să se stăpînească mai curînd!

Livia.—Tu.

Valentin.—Bineînțeles, ca de obicei!

Livia.—Lucru devine intolerabil! (tare, brusc, foarte tare chiar).

Valentin.—(degajat, mulțumit parcă de conversație). Într'adevăr! Eu cel puțin m'am săturat!

Livia.—(atentă) Săturat! Alegi cuvintele în astă sară! Ce vrei să spui?

Valentin.—Nimic altceva decît ce am spus: că într'adevăr, viața asta devine intolerabilă!

Livia.—(privindu-l). Și atunci?

Valentin.—Ei da, și atunci? Și atunci, cînd lucrurile se complică prea mult, se simplifică dela sine!

Livia.—Ce?!

Valentin.—Ei da, da! Nu se mai poate, nu se mai poate și atunci... se isprăvește (un suris satisfăcut, un gest gol, răsfățat). Eu am răbdat cît am putut...

Livia.—(exagerat de blind). De ce vorbești așa!? Nu s'a întîmplat nimic! Dan s'a supărat... dar singur ai spus (suride blind) că o să se reîntoarcă... atunci o să ne purtăm mai bine cu el, să uite... și o să ștergem supărarea. Te liniștește te rog și să nu ne mai gîndim la ce a fost.

Valentin.—(enervat) Ușor de zis. Eu nu pot!

Livia.—Lucru s'a putut de atîtea ori.

Valentin.—De prea multe ori! Resursa s'a epuizat!... complect!

Livia.—Și de ce strigi așa la mine?

Valentin.—Nu știu... mă enervezi în definitiv cu tonul ăsta!

Livia.—(tresare) Valentin!

Valentin.—(obraznic) Iartă-mi cuvîntul, dar e așa!

Livia.—E cam mult... (ii tremură glasul). E prea mult... și nu știu... eu ași fi fost ca de obicei... gata să nu mă mai gîndesc la nimic... și... tu... nu știu de ce... (Slab începe să plîngă).

Valentin.—Vai, vai, vai... dacă ai putea să mă scutești, să nu mai plîngi, mi-ai face un mare serviciu!

Livia.—(căutînd să surîdă). Bine, dar atunci nu mai ești nici tu supărat!

Valentin.—Bineînțeles! Da sigur, foarte ușor! Și ne jucăm apoi de-a „menajul fericit“, nu? (strigă) ei bine nu se mai poate nu se mai poate (silabiseste). Nu se mai poate!

(între timp Livia deodată se stăpînește și-l privește foarte atent, aplecată, dar urmărind parcă altceva decît cuvintele lui Valentin!)

Valentin.—(incurcat subț privirile Liviei). Hai în casă, trebuie să fie ora mesei!

Livia.—(calmă). Nu ai putea să mă deslușești de ce ești azi... așa de nervos?

Valentin.—Dar nu am nimic dragă! De ce nu mă lași liniștit? De ce te uiți la mine iar? (exasperat). Prevăd că asta e începutul unei alte comedii, cu alte plînsete, cu alte renunțări, împăcări... hai mai bine în casă!

Livia.—Spune-mi de ce adineauri, cînd eram cu Dan, cînd ai trecut spre grădină, ai avut gesturile, cuvintele... ce ai vrut să arăți cu asta ?

Valentin.—Dan... nu ți-a spus nimic ?

Livia.—Nimic... care să fi putut... dar nu pricep... de ce tu ai...

Valentin.—(tăios) Indiferent. N'are importanță ! Cel puțin acum. Sînt obosit. Să lăsăm pe altădată. Te asigur că avem tot timpul.

Livia.—(insistent) V'ați certat ?

Valentin.—Nu... Altceva. Dar te rog... sînt obosit... enervat... am spus să lăsăm pe altădată.

Livia.—(fără să se miște) Totuși eu ași vrea să știu ce e ? Ce ai ? Te rog chiar (apăsător, hotărît).

Valentin.—(căutînd să domine). Știi prea bine că dacă îmi era poftă... (se incurcă) adică dacă era... dacă este necesar, ți-ași fi spus și singur, fără atîtea rugăminți.

Livia.—(rar) Crede, că nu pentru că îmi este poftă te rog să-mi vorbești, nu ; ci pentru că este necesar.

Valentin.—(batjocoritor). Ce frază... ce frază ! Știi și eu că este necesar, o știu și eu tot atît de bine ca și tine, și eu voiam să vorbesc... cu tine... dar m'ați enervat într'atita încît...

Livia.—Cine, m'ați ?

Valentin.—Dan și cu tine... ce Dumnezeu !

Livia.—(stăpinindu-se) Da... încît ? (cu glas tare).

Valentin.—(scos din fire) Incît uite... (mișcări dezordonate de enervare).

Livia.—(și mai calmă). Liniștește-te... te rog... așa... și vorbește acum... Trebuie. Eu ascult. Am toată... răbdarea.

Valentin.—(turburat). Livio, nu ai vrea să lăsăm toate lucrurile astea pe altădată ?

Livia.—Nu.

Valentin.—(turburat) Bine... desigur... cu toate că, eu cred... dar dacă tu... înfine cum vrei... mai curînd ori mai tîrziu situația... într'adevăr că... Livio eu... (pauză).

Livia.—(speriată, se apropie de Valentin). Dar ce e ? Ce s'a întîmplat ?

Valentin.—E greu?. e tare greu... de spus... acum văd... că e greu.

Livia.—Dar ce e ? S'a întîmplat ceva ori... poate eu... tremuri tu.

Valentin.—Nu, nu, nu așa ! (se degajă încet cu jenă) lasă-mă !

Livia.—Atunci... despre ce e vorba ? Vorbește te rog.

Valentin.—(încet). Despre noi.

Livia (un pas înapoi) Despre noi ?

Valentin.—Da.

Livia.—Și... atît de grav ?

Valentin.—Da.

Livia.—(pauză, apoi cu glasul strangulat). Spune acum, spune, ascult.

Valentin.—(Violent) Dar pentru numele lui Dumnezeu, ce e tonul ăsta acum ?

Livia.—(Același ton) Iartă tonul... dar vorbește, și... cit de repede.

- Valentin.*—Bine, dar vezi tu... dacă, dacă tu... Nu voiam să-ți spun în felul acesta. Eu ași fi vrut...
- Livia.*—(rar) Mai deslușit, dacă se poate, nu înțeleg așa... și repede te rog, cât de repede... (înăbușind).
- Valentin.*—(tace incurcat).
- Livia.*—(tot rar) Pot auzi orice. Am puterea asta! (îi tremură glasul) Tu Valentin, poate nici nu știi cât pot eu pentru tine!
- Valentin.*—(repede) Ba da, ba da, nu mă indoesc de loc... știu... dar tocmai deaceia...
- Livia.*—Bine, spune atunci: greșelile spuse sînt mai ușoare (suris palid în fața tăcerii lui Valentin) Sau poate vrei să procedăm ca la copii, prin întrebări?
- Valentin.*—(crispat). Față de mine ai avut întotdeauna predilecție pentru cuvîntul „copil“. Nu cred că azi e chiar nevoe. Voiu vorbi și singur: uite eu... Da e greu, e foarte greu... (Livia îl privește. El tace).
- Livia.*—(pauză apoi întreabă foarte rar și deslușit). Crezi că nu mai ai nevoe de mine? (Valentin pleacă fruntea. Livia continuă cu glasul șters, ca pentru ea). E singurul lucru pe care trebuie să-l știi! Crezi că nu mai ai nevoe de mine, că poți fi fericit fără de mine? (emoție în glas). Răspunde te rog! (Valentin rămîne nemișcat)... A da... asta e! (înfrigurare) da... bine, am înțeles... da, asta e!
- Valentin.*—(deodată) Livio, Livio eu...
- Livia.*—Taci... stai nițel... stai. (tăcere)... bine, bine Valentin, am înțeles.
- Valentin.*—(foarte repede). Nu cred că poți înțelege. Desigur că ai să înțelegi greșit (Livia pare că ascultă foarte atentă. E ușor aplecată asupra lui. Dar din nou se vede că urmărește altceva. O privire fixă ca de împietrire). Eu nu vreau să spun că nu mai țin la tine, nici n'aș putea spune așa ceva! Tocmai deaceia ași vrea să te fac să înțelegi... că... eu țin foarte mult la tine. Ce s'a întîmplat, singur hazardul a făcut începutul, și eu, acuma... mă simt obligat, cred că e de datoria mea, mă cunoști destul ca să înțelegi... că sînt obligat acum. Ești destul de inteligentă ca să înțelegi ce vreau să spun. Eu țin chiar foarte mult la tine, dar... în fine, cum să-ți spun!... oricînd, dar oricînd, dacă tu ai avea nevoe de mine... în viață eu ași face-o... trebuie să înțelegi că eu... cum să-ți spun?...
- Livia.*—(îndreptîndu-se, extraordinar de liniștită). Ajunge!
- Valentin.*—(oprindu-se speriat). Cum?
- Livia.*—Nimic. Am spus că ajunge. Explicațiile ajung. Te asigur că nu mai este nevoe de nimic în plus: nici de explicații nici de scuze. Nu trebuie să te mai obosești. (crud) Sînt destul de inteligentă ca să fi înțeles și cu afit... cât mi-ai spus!... și... cu cît am văzut! Nu mai e nevoe de nimic în plus. Atît. E simplu. (stăpînind emoția) Da, cred că de data asta am înțeles.

Valentin.—(ofensat). Dar sint, dragă mea, lucruri care ar desluși... pentrucă... e datoria mea să ți le spun!

Livia.—De acele lucruri, nu am nevoie. Te asigur că atât cât mi-ai spus e suficient, complet suficient, absolut suficient. Față de mine nu ai nici o datorie.

Valentin.—(enervat). Dar...

Livia.—Și singura rugămintă e să isprăvești. Cît de repede. E tot ce te rog.

Valentin.—(măsurînd-o). Asta e despărțirea între noi! Astfel știi să te desparți de mine? După ceiace a fost între noi, asta e tot ce găsești? Foarte frumos!

Livia.—Poate ai dori acum o scenă cu lacrimi, renunțări?!

Valentin.—(viu). Poate că da Livio, poate că da! E ușor de înțeles că da.

Livia.—Dacă ași ști că asta te-ar lăsa să pleci ușor de lângă mine... ..fericit, crede că ași regreta de data asta, infinit că nu pot plînge... dar nu pot, acum nu pot! (gest larg, alt ton), Dealtmînterea, cred că nici nu îți este chiar așa de necesar...

Valentin.—Cum! tu vorbești așa? Bine, dar... eu cred că nu îți dai seama ce se întîmplă, ce spui acum... ce e acum!..

Livia.—Te asigur că știu: ne despărțim.

Valentin.—Dar eu nu văd ce ai, eu nu am vrut să te supăr cu nimic!

Livia.—Dimpotrivă, nu?

Valentin.—(o privește, apoi cu dispreț și furie). Pentru nimic în lume nu mi-ași fi închipuit ca în tine să găsesc atîta răceală! Atîta batjocură a tot ce a fost... între noi! Niciodată atîta răceală, prefăcătorie, dela tine... după ani și ani! Să stai atîta vreme lângă un om... și tu așa deodată! tu... Să vezi că el nu a înțeles nimic din tine, că a rămas ca un străin lângă tine! Eu nu știu cum să-ți spun mai blînd: „plec“ și el îți răspunde... fluerînd: „pleacă“! Pe mine, auzi, mă doare, mă doare cînd îți spun că plec de lângă tine... ce crezi că nu se poate? Crezi că dacă vrei să te desparți de cineva înșamnă că te poți desparți așa ușor fără durere? Crezi că asta se face fără suferință! Auzi: vreau, nu înșamnă: pot. Vreau, dar mă doare... și tu... tu stai ca de piatră, cu batjocura în ochi, mă privești ca pe ceva ridicol, mă sfidezi, strigi la mine să plec, și să plec repede... parcă așteptai de mult să scapi de mine... cu bucurie... pîndeai momentul... te simți ușurată, asta e... și e... desgustător, desgustător, scîrbă, desgustător!
(se oprește fără respirație).

Livia.—(simplu, ochii de lacrimi, glasul slab). Nu găsesc cuvinte cu care să-ți mulțumesc pentru tot ce ai spus acum (Valentin o privește încrămenit). Nu crede că glumesc! Îmi faci un bine imens. Fiecare cuvînt al tău a fost potrivit pentru a ușura despărțirea noastră! Nu crede că glumesc. (plînge încet, aproape liniștit). Îți mulțumesc pentru tot ce mi-ai spus.

Mi-ai făcut un bine imens. Aveam nevoie de asta. Acum... e mai ușor!... mai ușor (plînge). N'ai fi putut cu nimic să te porți mai bine pentru a-mi ușura despărțirea asta. Insultele îmi erau necesare. E... poate... singurul bine pe care mi l-ai făcut vreodată... îți mulțumesc.

Valentin.—Ai înebunit ?

Livia.—(pe gânduri, plînge încă) Nu, nu cred... dimpotrivă a-și spune.

Valentin.—(pauză) Ei, și acum ce facem ?

Livia.—(cu o mișcare de stăpînire) Și acuma... tu ai să pleci !

Valentin.—(strigînd)... și pentru totdeauna !

Livia.—Da, pentru totdeauna !

Valentin.—(tot strigînd) Cu alte cuvinte, ai găsit mijlocul să mă dai tu pe mine afară. Bravo, bine am ajuns ; hai pleacă, du-te, bine că am scăpat ! Ei bine nu te știam așa de tare.

Livia.—Și cu alte cuvinte : te-aș ruga, te rog, te rog foarte frumos, Valentin, acum că știm fiecare ce dorim, să nu tîrăgănim, să nu prelungim... (caută cuvîntul)

Valentin.—(patetic, exagerat)... agonia.

Livia.—Da, agonia. E mai urîță decît moartea. (simplu)

Valentin.—Și ?

Livia.—Și să pleci. Te rog să o faci cît de curînd. Să scutim tot ce ar putea fi josnic, meschin... și asta nu se mai poate decît despărțindu-ne cît de curînd.

Valentin.—Pot pleca și astăsară... la hotel, dacă vrei.

Livia.—Să pleci astăsară aș dori-o, ar fi mai bine pentru amîndoi ; unde... (semn de indiferență)

Valentin.—(apropiindu-se cercetător de Livia) Adevărat ?

Livia.—Da, extraordinar de adevărat. (cuvîntul extraordinar e bine deslușit).

Valentin.—(amețit) Livio... tu îmi vorbești așa... mie ?

Livia.—Sîntem străini acuma, despărțiți.

Valentin.—(isbucnind cu glasul și gesturile) Dar la dracu, până la sfîrșit n'ai să te lași de fraze... mari, goale ! E ridicol, e rușinos. Nu înțelegi ? Ne despărțim, ne despărțim, auzi ? Asta e o realitate, asta nu e o atitudine... asta nu e o frază (silabisește) Ne despărțim.

Livia.—Ne despărțim ! Doamne, acuma și asta este o simplă „frază”. Noi eram de mult despărțiți, te asigur, pentru că o despărțire nu se poate face așa într'o clipă. Eram despărțiți, numai că nu o știam. Noi credeam că sîntem încă împreună pentru că aveam un nume și o casă pentru amîndoi. Acuma însă știm adevărul. Tu ai știut-o cu o clipă mai devreme, nu învinui pe nimeni. Ai spus singur, hazardul a făcut începutul. Dar acum știu și eu, mi-am dat și eu acuma samă. Da, și acum cînd strigi : că ne despărțim, abia acum faci și tu o simplă „frază”. E prima dată cînd vorbim la fel : în fraze goale, mari... dar ca de obicei, nu ne înțelegem.

- Valentin.*—Am impresia că dacă mai stau aici, am să nebunesc. Pe cuvînt dacă mai înțeleg ceva din tine! Asta e curată demență! Ești extraordinară, revoltătoare,... și... seacă la suflet... nimic în suflet... ești pur și simplu, da, revoltătoare.
- Livia.*—Pentru amîndoi, încă odată te rog să scutim sfîrșitul cu tot ce poate fi josnic, meschin. E greu, da, extrem de greu, înțeleg, dar nu pot fi altfel. Și trebuie, trebuie imediat.
- Valentin.*—(aproape plîngînd) Dar eu nu pot așa! Nu pot, nu pot să-mi bat joc de mine, de nervii mei, așa! Asta nu e o despărțire, asta e o nebunie. Mi se pare că ce a fost între noi... (repede) Nu înțeleg atunci ce ai vrut dela mine, cît ai fost lângă mine? De ce te-ai purtat atîta timp așa cu mine... și acuma... așa deodată...
- Livia.*—Crezi că nu ți-ar face bine, că nu te-ar liniști, dacă ți-ai aduce aminte că nu eu, ci tu ai vrut despărțirea noastră?
- Valentin.*—Bine, dar...
- Livia.*—Caută și-ți amintește motivul pentru care te desparți (încet, cu emoție și milă, mîngîios ca față de un copil) Și apoi crede, crede-mă, e mai greu, atît de grea, numai clipa asta a despărțirii noastre (încet) cred că în urmă o să fie mai ușor. O să-ți fie mai ușor. (S'a înserat) Eu nu îți port nimic urît în suflet, nimic, dimpotrivă, Valentin. Tot ce am crezut înainte frumos, va rămîne întreg. Pentru mine nu a fost nimic minciună... tot ce ți-am spus, tot ce ți-am dat, a fost dat și spus din tot sufletul, cinstit. Crede-mă!
(Deodată Valentin pleacă fără nici un alt cuvînt, repede, ca speriat. Livia rămîne singură în întunerec. Se aude trîntindu-se ușa. Apoi glasul lui Dan din culise):
- Dan.*—Livio... Livio...
(întră, aprinde lumina, o vede pe Livia care stă nemișcată, orbită, amețită. Înaintînd repede, speriat cătră ea) Ce e Livio? Livio, ce e?
- Livia.*—(Are minile căzute de-alungul trupului, ca frînte. Ea cu fața spre public. Deodată violent, apăsător) Pentru ce ai lăsat să mă'njosească... Tocmai tu... Pentru ce atîta înjosire?
- Dan.*—Livio... credeam că îl iubești...
- Livia.*—(tresărînd)... A da... și eu... credeam. (apasă pe cuvîntul „credeam“)... și acum ce gol... ce gol! Cîțiva ani... (plînge) Dan e îngrozitor! (plînge violent) ... tu nu știi... tu nu poți ști... ani goi... (plînge violent).
- Dan.*—(cîțiva pași spre ea) Livio... Livio...
- Livia.*—Lasă... lasă... e bine... e bine... e foarte bine... e foarte bine acum (plînge violent)... e mai... ușor... acum e mai ușor... Dan e ușor... e bine, e bine acum...

(Cortina)

II.

(O odaie bărbătească de lucru : bibliotecă, birou, divan, scaune de piele, etc. Totul sobru, bogat. Dan, singur la birou, scrie. Intră un servitor).

Servitorul.—Conașule, o doamnă vrea să vă vorbească.

(dă o carte de vizită. Dan uimit, se ridică în picioare).

Dan.—(după o ezitare). Poftește te rog. (servitorul iese)

(o clipă și intră Mia. E îmbrăcată de oraș : mănuși, pălărie. Dan merge spre ea. Lasă să se vază destul uimirea).

Mia.—(nervos). Da, da, eu sînt, nu te înșeli. Eu aici, la dumneata. Văd toată mirarea dumitale... e natural... și crede că, dacă...

Dan.—Recunosc că...

Mia.—Desigur, desigur... e curios... eu aci... și totuși așa e. Voiu explica imediat. Nu-mi trebuiesc decît cîteva momente. Nu ne va deranja nimeni, nu-i așa (semn afirmativ la Dan). Bine, bine... (caută cu privirea un scaun). Se poate, nu ?

Dan.—(politicos, dar foarte rece). Da, cum de nu, cum de nu !

Mia.—(se așează amîndoi. O pauză cu jenă). Am venit la dumneata (rar)... pentrucă am nevoie de ajutorul dumitale... de dumneata.

Dan.—De mine ?

Mia.—Da de dumneata. Și, trebuie să-mi ajuți.

Dan.—(enervat, sec). Dacă se poate... cu toată plăcerea, cu toate că nu văd... înfine... dacă se poate, cu toată plăcerea. Ascult. (Mia a văzut între timp fotografia Liviei pe birou. O fotografie destul de mare. O ia, o privește).

Mia.—(surizînd crispat). Livia.

Dan.—(foarte nemulțumit). Da.

Mia.—Buna dumitale prietină (rîde batjocoritoare. Așează încet fotografia la loc). Dumneata cel puțin ești fidel !

Dan.—(scos din fire). Asta-i tot ce ai de spus ?

Mia.—(privindu-l deodată fix). Nu.

Dan.—Atunci ?

Mia.—Atunci fii fără grijă, voiu vorbi. Voiu vorbi numaidecît. Pentru atîta lucru (arată fotografia) nu te-ași fi deranjat ! Sînt alte lucruri de spus mult mai grave, și care o privesc tot pe Livia. Te asigur că vei asculta !...

Dan.—(crispat, abea stăpînindu-se). Dacă îți pot fi de folos !

Mia.—(repede). Nu deaceia vei asculta ci pentrucă te va interesa. Am spus că e vorba și de Livia.

Dan.—(tăios). Permite-mi să nu văd deloc unde vrei să ajungi !

Mia.—Da, da... (se oprește). Te rog să treci peste orice te-ar putea împiedica... dacă cumva ți-ar veni greu... Nu am venit să-ți cer lucruri extraordinare... o simplă deslușire... dar te rog să-mi răspunzi. E tot ce te rog. Sînt sigură că dumneata o poți face. Tocmai pentrucă ești prietin cu Livia o vei putea face... mă vei putea lămuri.

Dan.—Dar nu văd deloc despre ce e vorba !

- Mia.*—(enervîndu-se). O clipă! Desigur că Livia ți-a vorbit de lucrurile astea... nu se poate altfel! Sau poate ai văzut chiar singur... în tot cazul trebuie să știi mai mult ca mine. Ai văzut-o des pe Livia?
- Dan.*—(după o ezitare). Da, destul de des!
- Mia.*—Trebuie să înțelegi că vreau și eu să știu adevărul, trebuie să știu, e drept să știu. Nu se poate altfel. Trebuie să știu, dumneata trebuie să mi vorbești. (brusc, strangulat). De cînd a reînceput Livia să-l revadă pe Valentin?
- Dan.*—(buimăcit). Poftim?
- Mia.*—(repetă fraza însă fără intonație de întrebare, căutînd să-și stăpînească glasul). De cînd a reînceput să-l revadă Livia pe Valentin? Întreb pentru că am dreptul să întreb, pentru că acum sînt și eu amanta lui Valentin.
- Dan.*—(violent). Dar nu mă interesează domnișoară, nu mă interesează cîtuși de puțin! Dumneata și el sînteți liberi să faceți ce voîți din partea mea și nu înțeleg ce dorești cu mine (se scoală).
- Mia.*—(fără să se miște). Dar Livia și ea e tot liberă să facă tot ce vrea, tot ce dorește?
- Dan.*—Ce amestec are Livia în toate acestea? Cum îți permiți față de mine... cum îndrăznești acum...
- Mia.*—Bineînțeles, în condițiile astea, nu pot vorbi... cu toate că... înfine cum dorești... iar cît mă privește, mă voiu lămuri și singură! (se scoală să plece).
- Dan.*—(brutal). Nu se pleacă așa! Azvirli insultele ce-ți trec prin minte și te supără în urmă o atitudine mai... mai...
- Mia.* (privindu-l batjocoritor)... mai... violentă, vrei să spui poate.
- Dan.*—Cum vrei, îndefinitiv...
- Mia.*—Da, și?
- Dan.*—Și deslușește.
- Mia.*—Nu crede că îmi permit să azvirli orice cuvinte care îmi trec prin minte, fără să le pot lămuri. Nu, pot repeta ceiace am spus și afirm ceiace am spus.
- Dan.*—(violent). Da, și?
- Mia.*—Cum și? Atît! Pot repeta ceiace am spus adineauri, fără să mi se pară că insult, ci, că spun simplul adevăr. Pot repeta și acum ceiace am spus adineauri cu toate că acum am înțeles că între dumneata și Livia nu este numai o simplă prietinie. Da, ce am spus este adevărat. (cu spaimă) da, este adevărat (își cuprinde fruntea) este așa cum am spus!
- Dan.*—Dar ce vrei să spui, pentru numele lui Dumnezeu, ce vrei să spui?
- Mia.*—Cum pentru numele lui Dumnezeu ce vreau să spun? că doară nu vorbesc în enigme! Am lămurit dela început și... atît de crud încît te-a făcut pe dumneata să uiți de buna cuviință îmi pare. (Dan tace. Acum Mia rar). Am spus (greu) că Valentin... și Livia...

Dan.—(strigă). Ceiace ai spus n'are nici un sens!

Mia.—(stăpînind plîsul). Da, da, n'are nici un sens, ştiu că nu are nici un sens şi totuşi aşa este! Înţelegeţi? Este aşa. Şi deaceia am venit la dumneata, pentrucă nu mai pot singură, nu mai ştiu ce să fac, nu mai înţeleg... Credeam că ai să poţi dumneata să-mi ajuţi... nu mai pot... atîta bătae de joc (văzînd emoţia ei, Dan o priveşte foarte uimit. Ea vede privirea lui Dan) nu-i aşa că sînt ridicolă? Să sfîrşesc prin a veni aici la dumneata, ca să strig că mă doare, să plîng... e ridicol...

Dan.—(blînd şi căutînd să se stăpînească). Se poate întîmpla oricui să plîngă, fără a fi numai decît şi ridicol!
(susţinut). Dar dacă eşti bună, vrei să continui... ce spun-
neai adineauri?

Mia.—(reculegîndu-se). Da. Cred că Valentin (rar) a simulat faţă de mine comedia dragostei, a divorţului... Mai simplu: că şi-a bătut pur şi simplu joc de mine, că m'a avut şi că acum a reînceput din nou legătura, căsătoria lui cu Livia, înfine, că s'a întors la Livia.

Dan.—(violent, foarte violent). Nu-i adevărat... nu-i adevărat... nu-ţi permit... nu-i adevărat.

Mia.—(tresare zdruncinată). Cum! Ce-i asta? De unde ştii?

Dan.—(căutînd să se stăpînească). Ştiu. Nu este adevărat. Ştiu că nu este adevărat.

Mia.—Ba da este adevărat. Şi eu ştiu că este adevărat!

Dan.—(ameţit). Nu se poate... nu se poate... (o ia de amîndouă minile)... Nu se poate... auzi?

Mia.—(se desface violent, nestăpînit. Repede). Este adevărat. Nu mă înşel. Este aşa cum îţi spun. Poţi crede ce îţi spun! După ce şi-a bătut joc de mine aşa cum a făcut-o Valentin, ai puterea să vezi şi să crezi orice, oricît de murdar ar fi lucrul.

Dan.—(complex turburat, căutînd cu caznă să urmărească ce spune Mia). Ce vrei să înţelegi prin „a-şi bate joc“... a-şi bate joc?

Mia.—(crud, privindu-l în faţă). Cum nu înţelegi: m'a vrut. (semn de enervare la Dan) şi, pentrucă eu nu voiam, a minţit, a simulat divorţul. Acum sînt amanta lui. S'a împlinit ce dorea, deci se reîntoarce la nevasta lui, indiferent ce lasă în urma lui, ce sufăr eu acuma, indiferent... orice. Dorinţele lui trebuesc împlinite!

Dan.—(pare că se reculege, aproape suride). A, da! Asta e! Asta te doare! Cu alte cuvinte, nu eşti mulţumită de cum se poartă Valentin cu dumneata! Aşteptai dela dragostea lui altceva?

Mia.—(semn afirmativ).

Dan.—Atunci de ce o amesteci pe Livia în toate astea? Ce amestec poate avea Livia în toate astea? (vorbeşte cu plăcere). Sau poate ai să ajungi chiar să spui că Valentin a simulat divorţul ca să te aibă, ajutat, sfătuit de Livia poate. Nu?

Mia.—(violent). Da e ridicol... ce spui !

Dan.—În tot cazul, ori cum ași fi eu acuma, toate aceste nemulțumiri, simulări, trebuiesc să se petreacă numai între dumneata și Valentin. Te asigur (aproape prietinește). Ceiace spuneați este un lucru imposibil, absolut imposibil.

Mia.—(gata să plingă). Ce vrei să spui că este imposibil? Ceia ce ți-am spus eu de Valentin ?

Dan.—(rar). Că s'ar fi putut reîntoarce la Livia. Și te-ași ruga să nu mai repeți fraza aceasta!

Mia.—Chiar dacă este adevărată ?

Dan.—Nu poate fi adevărată. Nu este adevărată. Eu știu. Dacă spun aceasta e pentru că sînt sigur de ce spun... ascultă... poate... dacă vrei să mă ascuți... să te pot lămuri, să te pot liniști... vrei să ascuți ?

Mia.—Bineînțeles, cu toate că eu cred că eu nu dumneata trebuie să lămuresc... în fine...

Dan.—Ascultă te rog : Iau lucrurile mai din urmă : nu știu ce a fost între dumneata și Valentin, nici cît ține sau a ținut la dumneata, lucrurile astea nu interesează, dar ceiace știu și știu sigur, e că Valentin e incapabil, să combine un „plan“, să mintă cu scop, chiar pentru a avea o femeie. Fii sigură că tot ce a făcut el, tot ce ți-a spus, a fost sincer și făcut simplu. E prea impulsiv pentru ca să poată simula. Dacă asta îți poate aduce o mulțumire, o liniștire a vanității, pot crede că atunci cînd ți-a spus că te iubește a spus pentru că o credea, pentru că așa simțea. Valentin nu e cinstit pentru că și-ar face din cinste o credință, nu, dar e cinstit pentru că l-ar plictisi să mintă, a fost întotdeauna așa de răsfățat de viață, încît nici nu a avut încă nevoie să mintă. Din a nu minți, și-a făcut o atitudine, iettină dar și-a făcut-o : cere și spune totul fără înconjur. Are curajul inconștienței lui.

Mia.—Da, da...

Dan.—(mulțumit). Da, așa e.

Mia.—(deodată ca deșteptîndu-se). Bine, dar toate astea nu înseamnă că nu am dreptate cînd spun că s'a întors la Livia. Dimpotrivă, tocmai pentru că nu se poate stăpîni, am putut să văd ce se petrece cu el, și...

Dan.—Acum o reîmpăcare între Valentin și Livia în afară că este exclusă, dar nici nu s'ar mai putea face fără să o știu și eu. Acum, nu se mai poate (suride) te asigur poți fi liniștită. Cred că înțelegi ce vreau să spun !?

Mia.—(batjocorind). Vrei să spui, că acum, Livia, este îndrăgostită și ea de dumneata și că deci nu se mai poate reîntoarce la Valentin, fără să nu ți-o spue !

Dan.—(enervat de tonul Miei). Da. Poate că da.

Mia.—(drept în față). Dar dacă ți-a mințit ?

Dan.—(măsurînd-o). Cred că dacă ai putea dovedi aceasta, demult ai fi făcut-o, și mai cred... că ar fi bine să terminăm.

Mia.—Totuși am dovada ! E așa cum am spus ! Am dovada !

Dan.—Cum... vrei să spui !... (pauză, apoi ride căutînd să glumească).
Și ai avut răbdarea să rezervi dovada pentru plecare !

Mia.—(rar). Îți spun că am dovada.

Dan.—(repede). Dar ce înțelegi prin dovadă ?

Mia.—(dominînd). De exemplu o scrisoare !

Dan.—O scrisoare ! (sînt în picioare unul în fața celuilalt).

Mia.—Da o scrisoare.

Dan.—Ce scrisoare ? Cătră cine ?

Mia.—Cătră Livia. Dela Valentin cătră Livia.

Dan.—(surd). Ce înseamnă asta ! Unde e scrisoarea ?

Mia.—Nu o am aici, deaceia nu am vorbit „dela început de ea.

Dan.—(izbucnește într'un ris crispat). Vezi !

Mia.—Nu o am aici, dar o știu pe dinafară. Sînt numai cîteva cuvinte, ca oameni care sînt demult înțeleși. Ți-o pot repeta : „Livia, draga mea, fii la șapte acasă la tine. Valentin“.
Am găsit scrisoarea azi.
(Pauză).

Dan.—(amețit). Unde e scrisoarea ?

Mia.—Am pus-o din nou la Valentin în buzunar.

Dan.—(izbucnînd). Și pentru ce ai făcut asta ! Cum îndrăznești să învinuiești fără dovadă ! De ce n'ai adus scrisoarea ? Ce înseamnă toate astea !

Mia.—Nu am adus-o, pentru că dacă Valentin ar fi văzut că-i lipsește din buzunar, ar fi putut bănuși că eu am luat-o și s'ar fi ferit și așa nu i-ași mai fi putut prinde, ba mai mult, el ar fi născocit o poveste extraordinară ca să-mi explice că mi se pare tot ce vîd, tot ce știu, că nu este nimic adevărat din tot ce știu, că-i fac zile amare fără motiv, numai așa din gelozie, că sînt nebună... Nu, nu, nu îl cunosc suficient, îmi trebuie altă dovadă decît o scrisoare care se poate lăsa interpretată. Vreau să-i surprind. Desigur că nu s'a săturat încă complect de mine... vrea să mai mă păstreze cîtăva vreme îi va fi mai ușor atunci să se despartă de mine... știu cum procede cînd se desparte : l-am văzut despărțindu-se de Livia, dar eu nu pot face ca ea, eu vreau să știu.

Dan.—(care tot timpul pare că se frămîntă chinuit să se poată reculege, nu ascultă decît crîmpee). Cînd ai găsit scrisoarea ?

Mia.—Azi de dimineață am spus.

Dan.—Și acum ?

Mia.—Bănueam. Am plătit servitorul. Metoda clasică !

Dan.—(izbucnește, scos din fire). Plătești servitorii, deschizi scrisori. nu le poți arăta... ce sînt toate poveștile astea înjositoare. De ce n'ai adus scrisoarea dacă ai venit la mine ? Cum poți învinui cînd nu ai nici o dovadă ? Ce vrei dela mine ?

Mia.—Pentru mine dovada există și este suficientă... dar... dacă ești așa de sigur... că Livia nu minte, pentruce toată enervarea asta și încă cu un ton atît de deplasat față de mine?

Dan.—Pentru că sînt dezgustat, scos din fire de purtarea dumitale! Indrăznești să o amesteci pe Livia în toată intrigăria asta ieftină, și cine, dumneata, pe Livia, Livia care s'a purtat așa cum s'a purtat atunci cînd dumneata, fără să vrei să știi ce lași în urmă, ca să întrebuițez cuvinte de ale dumitale, poate ai să înțelegi mai bine, ai făcut tot ce ți-a stat în putință ca să-i strici casa! Și toate le făceai în casă la ea, fără înconjur, fără sfială...

Mia.—În tot cazul cred că ai fost cel din urmă să te plîngi de asta. Și dumneata și eu așteptam același lucru.

Dan.—Da, dar cu mijloace diferite, cu suflet... și în tot cazul asta nu te privea pe dumneata... lucrurile astea nu le poți dumneata înțelege. E cert că ai intrat la ea în casă și nu ai lepădat nici un mijloc ca să reușești. Nu poți nega: subț motivul prietiniei cu Livia, am văzut ce ocazii găseai ca să faci ce ai făcut!

Mia.—(violent). Il iubeam!

Dan.—Nu este un motiv, nu așa se poate căpăta o dragoste: murdărind-o! Și probă! Nu au trecut cîteva luni, și vii la mine să te plîngi de el. Și cum? Invinuind pe Livia care, chiar atunci cînd ar fi fost în dreptul să se apere, să caute să-l reție pe Valentin n'a făcut-o.

Mia.—Atunci ar fi fost imposibil să-l reție.

Dan.—În tot cazul, cînd vrei un lucru, chiar dacă nu reușești să-l faci, tot îl încerci! Dumneata nu cunoști despărțirea lor, sînt sigur că Valentin nu a avut curajul să ți-o povestească așa cum a fost. Da, nici o laudă pentru el, dar eu știu, știam demult ce era între ei, știu cum s'au despărțit și pentruce s'au despărțit, (se montează) eu știu și de aceia nu-ți dau voe, nu permit să fie Livia învinuită de minciună, de fățarnicie,... ea nu poate, nu are pentruce minți! Da, pentruce ar minți? Dacă te gîndești, vezi că nu are pentru ce minți! Tot ce ai spus adineauri nu se ține în picioare!

Mia.—Ți-e frică și strigi singur ceia ce nu crezi, ca să-ți faci curaj. Dar îmi poți spune atunci, ce înseamnă scrisoarea pe care am găsit-o?

Dan.—Adevărul vreau să-l aflu, o explicație îmi trebuiește, bine-înțeles, dar îl vreau numai ca să-mi arăt că eu am dreptate, că nu este adevărat ce spui, ca să arăt că se poate trăi și fără minciună. Nu, nu este adevărat, Livia nu a putut minți, ea nu minte, și, de cîte ori spun aceasta: „că Livia nu a putut minți“, simt cum îmi revine în suflet liniște, simt toată încrederea caldă, sigură. Ar fi monstruos, ar fi...

Mia.—...(ironic) Poate că nu a mințit, a tăcut numai din gură. O simplă slăbiciune,... din milă—poate—(ton schimbat). Iți spun că am văzut scrisoarea! Crezi că mie îmi vine ușor să mă gândesc, să spun că este adevărat ce spun! Și totuși este așa... da este așa... am văzut scrisoarea!

Dan.—(frământându-se). Ai spus singură că o scrisoare se poate lăsa interpretată!

Mia.—Da, cînd vrei să te lași înșelat. Dar cînd vrei să știi adevărul, lucrurile se schimbă! Crede-mă, astfel de scrisori nu au decît o singură interpretare: învoire între ei amîndoi. Dar faptul că nu au transcris încă divorțul?

Dan.—Nu știu... nu știu...

Mia.—Nu știu, nu știu, pentrucă sare în ochi tot ce este! Trebuie să te hotărăști să știi. În definitiv toată discuția asta este inutilă... trebuie să hotărîm!

Dan.—(brusc, hotărît). Îi voi spune totul Liviei. Simplu!

Mia.—(sare). Cum! ce ai înebunit? Cum, vrei să faci așa ceva?

Ești în stare de atîta slăbiciune? Dar nu-ți dau eu voe! Auzi nu-ți dau voe! Nu ești numai dumneata în joc. Poate că lucrurile mă dor și pe mine, nici eu, nu mai pot suporta să mă batjocurească cu toate minciunile lui. Nu înțelegi că dacă am făcut tot ce am făcut; dacă am stricat casa Liviei, ceiace poate că m'a costat și pe mine totuși să o fac, dacă am trecut peste toate acestea era pentrucă îl iubeam, pentrucă am crezut că și el ține la mine... am crezut că va fi așa mai bine pentru amîndoi... pentru toată lumea... iar acuma dacă am avut puterea să nu-i azvîrl scrisoarea în obraz, e pentrucă mai presus de ori ce vreau să nu-și bată joc de mine.

Și-a bătut joc până acum, îmi ajunge... Nu mai pot răbda îndoiala, cinstit trebuie să se hotărască, să aleagă.

Nu-ți dau voe să strici ce vreau să fac și ce e de făcut e foarte simplu: te vei duce la ora aceia la Livia acasă și îi vei surprinde. Eu nu o pot face pentrucă nu cunosc casa și servitorii.

Dan.—Cum? Dar asta niciodată și pentru nici o siguranță din lume. Vrei să rețîn dragostea cu ajutorul poliției și a servitorilor? Nu. Asta niciodată. Îi voi spune Liviei.

Mia.—Dar nu te gîndești că dacă a mințit până acuma va trebui să mintă și deacum înainte? Nu pricep ce te revoltă în asta: te duci pur și simplu la ora aceia la Livia și afli adevărul. Dacă nu găsești nimic urît, ea nu poate bănui nimica din ce ai vrut (suride). totul poate trece ca o simplă vizită... (Dan nu vrea). Și nu înțeleg de ce refuzi.

Dan.—Nu voi face așa ceva!! Nu cu astfel de mijloace voi afla adevărul

Mia.—Mijloace, mijloace!

Dan.—Niciodată nici un gest de al ei, niciodată nimic din partea ei nu mi-a permis să o bănuiesc... și acum, așa dintr'o simplă învinuire de a dumitale... Cum, nu pricepi că dacă așa întrebuița astfel de mijloace n'aș mai putea niciodată șterge dintre noi această murdară amintire? Și, cu cât s'ar dovedi mai cinstită, cu atât mai urît ar fi gestul meu! Cum, îți închipui că se poate așa ceva : eu o bănuiesc, continuu să mă port cu ea ca înainte, ca să-mi dau timp să o spionez fără să bănuiescă nimic, o să aflu apoi că este cinstită și-i spun : „nu face nimic, nu băga în seamă, am crezut că mă înșeli, că minți și cu ajutorul servitorilor te-am spionat ; m'am înșelat, deacum am iar încredere în tine!“ Dumneata crezi că cu astfel de dovezi se poate recăpăta încrederea într'un om ! Crezi că mine nu s'or ivi noi motive de chin, îndoială și turburare ! Dragoste fără încredere nu se poate !

Mia.—Ba da.

Dan.—Se numește slăbiciune, nu dragoste !

Mia.—Sau poate durere.

Dan.—Cum vrei, dar nu dragoste.

Mia.—Bine, bine, cum vrei, dar cum, după toate probabilitățile, minte, și pentrucă eu nu vreau să dovedesc că e cinstit ci dimpotrivă că minte, căci sînt sigură că ei mint... și cum nu doresc decît dovada..... ca să....

Dan.—(strigă). Atunci dacă mint nu se poate să nu aflu adevărul. Și asta fără să întrebuițez mijloacele propuse de dumneata. Trebuie să spue singură adevărul. Dacă am ceva de deslușit cu Livia, o voi face—pe față, fățiș, ori cîtă durere s'ar putea aduce prin asta. Ea știe, că primesc mai bine ori cîtă durere decît minciună între ea și mine. Lucrurile se vor desluși.

Mia.—Același lucru doresc și eu. Numai că văd lucrurile mai practic. Știi : atunci cînd cineva a avut motive să mintă, continuă să mintă, cîteodată chiar dacă nu ar mai avea pentru ce să o facă.

Dan.—Ai dreptate, dar mijloacele pe care vrei să le întrebuițezi sînt din cale afară de meschine.

Mia.—Găsim un mijloc mai... elegant... mai corect ? (îndoială la amîndoi).

Dan.—Uite ce cred,... cred că se poate... da, asta se poate... li voi spune Lievei că vin azi la ea la șapte, aceiași oră ca în scrisoare, voi vedea îndată ce față face, ce hotărîre ia.

Mia.—Vine azi la dumneata ?

Dan.—Da.

Mia.—La cîte ?

Dan.—(peste o oră, la șase ! Se uită la ceas).

Mia.—(pe gînduri). Bine... și.. ce spuneai ?

Dan.—Că îi voi spune că merg azi la ea la șapte. Voi vedea îndată ce față face.

Mia.—Da, și ?

Dan.—Cum și ? Și dacă mi s-o părea cît de puțin că n'ai avut dreptate, atunci crede-mă îi voi da toate posibilitățile de-a spune adevărul, ori care ar fi el. Voi face să-i vină atît de ușor să recunoască adevărul, încît să-l poată spune... și cred că nu e puțin lucru !

Mia.—Desigur, desigur ! O să te mîngie, o să te roage să nu vii, cine știe ce motiv... Din partea dumitale ar fi deplasat, inegant să insiști, deci...!

Dan.—Voiu insista. Nu uita că și eu doresc... mult... să știu adevărul !

Mia.—Are timp să trimeată vorbă lui Valentin să vină el la altă oră.

Dan.—Da. Dacă este înțeles cu ea, dar îți va fi ușor să afli.

Mia.—Ușor e drept. Voiu găsi o nouă scrisoare, (ironie). Dar o scrisoare se poate interpreta... deci ?

Dan.—(violent). Isprăvește !

Mia.—Dar dacă Valentin nu a trimis însă scrisoarea care am găsit-o azi de dimineață ? Dacă Livia nu știe încă de ea ?

Dan.—Asta e mai puțin probabil. Dar atunci, în ultima clipă, va trimite vorbă lui sau mie, să nu venim.

Mia.—Da, e simplu !

Dan.—Grozav de simplu !

(pauză).

Mia.—Pe mine mă găsești azi toată ziua acasă. Asta pentru că se poate întîmpla să ne mai vedem până diseară... și... încă odată te rog, oricare ar fi motivul, nu strica ce am hotărît, trebuie să lămurim, pentru amîndoi, acum că am hotărît, ...că ne-am înțeles... (se pregătește de plecare)... te rog să nu strici nimic... chiar dacă Livia... nu-i așa... (se aude o bătae în ușă. O bătae vie. Tresar amîndoi, intră Livia veselă, elegantă).

Livia.—(până nu observă pe Mia în timp ce e întoarsă ca să închiză ușa în urma ei). Am venit mai devreme... (se întoarce, o vede pe Mia, are un gest de uimire, imediat caută să se stăpînească. Devine rigidă).

Dan.—(cătră Livia, cald, căutînd să surîză). Dacă vrei să iei o clipă loc ! (îi arată canapeaua în dosul Miei. Livia rămîne loelului fără să-și ascundă nemulțumirea).

Dan.—(cătră Mia, foarte politico). Atunci rămîne așa. (se pleacă de bună ziua, fără să-i întindă mîna. Mia deasemenea. Trecînd pe lîngă Livia, dă bună ziua numai din cap, rece, Livia același joc, mai nervos. Mia pleacă. Doi pași o conduce Dan spre ușă. Intre timp Livia se îndreaptă spre canapea, se așează. Are fața aplecată în jos).

Dan.—(întorcîndu-se viu, o privește apoi blind, o strigă dela ușă). Livio !

Livia.—(rugător, mîngăios și slab). Livio !

Dan.—(nu răspunde, se crispează mai tare),

Livia.—(ridică brusc privirea). Ce a căutat femeia asta la tine ?

Dan.—Ce importanță are ce a căutat ? Nu știu, nu mai știu ce a căutat. Acum nu mai știu decît un singur lucru ; că ești tu aici, Livia mea.

Livia.—(mai blind). Răspunde te rog ce a vrut, ce a putut vrea ?

Dan.—(încet, rar). Te-ași ruga să nu vorbim acum de asta, dacă ai putea să ai atîta răbdare și să nu mă întrebi acum de ea. Îți făgăduesc, că îți voi spune îndată ce se va putea, dar acum Livio, te rog să nu mă întrebi... acum să stai cu mine. Am atîta nevoie de tine... numai de tine...

Livia.—(se scoală speriată). Nu s'a întîmplat nimic rău ?... Nu înțeleg ce a putut vrei.

Dan.—Răul, nu poate veni pentru mine, decît dela tine !

Livia.—Dan !

Dan.—Și cred că nu s'a întîmplat nimic rău !

Livia.—(cu elan mare). Dan... ce-i asta !

Dan.—(aproape de ea, îi cuprinde fața în mîni. O privește intens)... Ochii și fața !... Dacă ai ști cît de dragă, cît de dragă... Livio... niciodată... dacă vreodată... dar nu... (se oprește brusc și își ascunde fața pe umărul ei. Emoție intensă).

Livia.—(speriată, căutîndu-i fața). Ce s'a întîmplat... ce e ?... ce ai ?... doamne... Dan, (îi tremură glasul) dragul meu !

Dan.—Nimic... nimic... stai așa ! Stai cu mine, aproape. Nu s'a întîmplat nimic... nimic... ești aici lîngă mine (ea se strînge de el) ești aici... nu s'a întîmplat nimic... ești lîngă mine... dacă ai ști cît te iubesc... te-ai înspăimînta.

Livia.—Dan, nu înțeleg...

Dan.—Nimic, nimic... Imi ești mai scumpă ca viața, asta-i tot. E tot ce pot spune... Totul nu este decît tu, tu... numai tu. (se oprește). Și.. totuși...

Livia.—(urmărind cu încordare). Și totuși ?

Dan.—(surîzînd ușor). Și totuși... (repede) n'ar trebui să-ți spun lucrurile astea, n'ar trebui să-ți vorbesc așa.

Livia.—(repede). Cum ? Dece ?

Dan.—Pentru că nu trebuie vorbit așa... nu trebuie să te leg cu astfel de lucruri, pentru că ar trebui să am puterea asta: să nu-ți spun astfel de lucruri... și... nu pot, acum nu mai pot. Dacă ai ști Livio de cînd te iubesc, decînd aștept... mi se părea că voi aștepta toată viața, că te voi aștepta toată viața zadarnic... și acum... e prea mare fericirea lîngă tine, cu tine, nu mai pot fără tine, da, da, și îmi dau seama că nu trebuie să-ți vorbesc așa, dimpotrivă chiar, ar trebui să te las să-ți fie ușor, drag, să stai lîngă mine, să nu stai niciodată pentru că eu n'ași putea fără tine, să stai din teamă că n'ași putea fără tine, trebuie

să am puterea să te las să-mi poți spune orice, oricînd, să fii liberă lîngă mine... să nu crezi că eu n'aș putea... dacă tu vreodată... chiar dacă eu vorbesc acum așa, tu nu trebuie să ții în seamă, nu trebuie să crezi că eu nu ași putea fără tine... eu pot fără tine... Livio vezi, dacă ar trebui, eu... da nu, nu asta, nu voiam să spun asta...

Livia.—(tot speriată). Dar ce e spaima asta... mîinile astea reci, privirea asta? Dece vorbești așa?

Dan.—(cu un suris slab). Nu, acum e bine Livio, e bine, mult mai bine... o să fie mult mai bine... dacă tu... o să vrei să stai mereu cu mine... așa... mult mai bine... și n'am să mai vorbesc așa.

Livia.—(căutîndu-i privirea), Nu vrei să-mi spui ce ai? Te-am supărat eu cu ceva ce nu știi? Vrei să-mi vorbești și nu...îndrăznești (surizînd).

Dan.—(sărutîndu-i ochii). Nu.

Livia.—(se lasă mîngîiată). Tu nu simți cît de mult sîntem unul altuia? Ce te mai poate turbura?

Dan.—Livia adevărat?

Livia.—Cum, tu nu știi? Dece tresari așa?

Dan.—Ba da, ba da, știu, dar e bine cînd o spui, tu. Face atît de bine, cînd o spui, tu.

Livia.—Și acum că te-ai mai liniștit, vrei să-mi deslușești ce ai avut? Ți-a spus Mia ceva ce te-a putut turbura? S'a întîmplat...

Dan.—A nu, Dece! Nu. Dar vezi... poate, cîteodată, te iubesc prea mult. (repede). Da, asta e: te iubesc prea mult!

Livia.—(cald). Să iubești prea mult nu se poate. (surizînd).

Dan.—(același joc). Prea mult pentru dintr'o dată.

Livia.—Bine, și atunci?

Dan.—(grav). Și atunci mă înpăimînt. Mi-e teamă să nu se întîmple nimic rău dragostei noastre. Mă turbur, tremur pentru fiecare cuvînt, fiecare gest. În fiecare, vreau să văd mereu, mereu că dragostea e vie, că o doresți și tu așa cum o doresc eu, că nu înțelegi tot ce însemni tu pentru mine, că înțelegi tot ce vreau dela tine. (brusc). Livio te rog să nu-mi ascunzi nimic, să ai încrederea în mine, să crezi că eu ași avea putere pentru orice... dacă tu vreodată ai crede că trebuie să-mi vorbești, să o faci... niciodată să nu te temi... să nu-mi ascunzi nimic din tot ce gîndești și dorești. (înăbușe. Livia se uită înpăimîntată la el)... N'ai nimic de spus... ești sigură că n'ai nimic de spus... nu simți nevoia să-mi spui nimic?

Livia.—(speriată). Nu știu... nu pricep... (cu glasul tremurat și foarte slab)... s'a întîmplat ceva... noi... (e gata să plîngă).

Dan.—(dîndu-și sama că a speriat-o). Nu, nu nimica... Livio nimic... Livio ce ai, îți jur că nimic...

Livia.—(cu destindere de nervi, izbucnește în plîns violent). Am crezut... credeam...

Dan.—Nu, nu micuța mea... nu... iartă-mă, dar ce prost am fost... nu Livio, nu nimic... te iubesc...

Livia.—(strîns lîngă el, încă cu lacrimi în glas). Dacă ai vedea ce ochi ai, și cu ce glas mi-ai vorbit... eu cred că mai curînd tu ai avea lucruri de spus, nu eu... tu niciodată n'ai fost așa cu mine.

Dan.—Da, da ai dreptate... să ștergem ochii... dragi... da, da ai dreptate, ceartă-mă, fii rea cu mine, dar iartă-mă... iartă-mă...

Livia.—(cuprinzîndu-l). Da.

Dan.—(o alintă) să stai... mereu cu mine, să nu pleci niciodată de lîngă mine, e bine așa... atît de bine.

Livia.—(același ton). Da bine lîngă tine, e bine, e viață. Cînd sînt așa nu mai doresc nimic, e bine, cînd sînt departe, totul nu este decît o așteptare a ta.

Dan.—Da.

Livia.—...atunci tot ce se întîmplă, tot ce trăesc departe de tine nu este făcut decît ca să știu că timpul trece și mă aproprie din nou de tine (se strînge).

Dan.—(cu emoție). Dacă ai să-ți dai seama vreodată ce greutate îmi ridici acuma de pe suflet... vorbind așa...

Livia.—(atentă). Ca să ridic o greutate, a trebui totuși să fie greutate, să se fi întîmplat ceva! Spune?

Dan.—Nu, nimic, ași fi fost nebun, iartă-mă.

Livia. (același joc). Dar ca să iert ar trebui să știu ce ierta.

Dan.—(căutînd să scape). Iartă... că te-am speriat degeaba.

Livia.—Totuși nu crezi că ar fi bine să-mi spui ce ai avut?

Dan.—Un lucru atît de copilăresc... încît... Să nu mai vorbim de asta, te rog, te rog mult... altădată... cînd se va putea; nu e absolut nimic... da, nu e nimic Livia mea... un lucru atît de absurd...

Livia.—Nu crede că este tocmai ușor ce îmi spui. Mai ales azi! Cred că înțelegi că nu mi-a făcut tocmai plăcere să o găsesc pe... Mia aici? Dar în fine... dacă vrei tu așa (pe gînduri) nu-mi închipui că ar putea fi ceva cu adevărat rău și nu mi-ai spune! Vreau să cred că într'adevăr e mai bine să nu mai vorbim de asta... dacă așa spui tu... cu toate că îți spun drept că nu înțeleg de loc, dar deloc...

Dan.—(brusc). Tu nu știi de ce Valentin n'a transcris divorțul până acuma?

Livia.—(tresărînd). Cum? ce-i asta acum?

Dan.—(cu căznă). Te întreb dacă nu știi de ce până acum Valentin nu a transcris divorțul?

Livia.—Dece mă întreb pe mine? Știu tot atît cît și tine! (brusc ca luminîndu-se). De acela a venit Mia la tine? De asta ești tu așa de turburat?...

Dan.—(incurcat). Da, adică... da, da și pentru asta.

- Livia.*—Și ce i-ai spus?
- Dan.*—Că nu știu nimic!
- Livia.*—(pe gânduri). Eu cred că zilele astea trebuie să-l transcrie.
- Dan.*—(chinuit). De unde știi că zilele astea trebuie să-l transcrie? Cine ți-a spus?
- Livia.*—Cum de unde știu? Nu mi-a spus nimeni. Imi închipui. E natural să fie așa! Nu poate dura la înfinit. Asta nu e o situație! Tu crezi că dacă noi am fi împreună, cu adevărat împreună, s'ar mai putea întâmpla neînțelegeri între noi, ca azi? Acum pricep de ce ești așa nervos azi, turburat! Desigur a venit să te întrebe de ce nu se termină divorțul. Nu? O fi crezut că eu nu vreau! Dar pentru ce să te turburi tu? Ți-a făcut rău că ți-ai amintit?... Nu înțeleg de ce să nu-mi fi spus ce ai? Îți era teamă că o să-mi fac și mie rău!
- Dan.*—(incet, capul plecat). Da. (apoi cu elan). Ești bună, Livio, ești nesfârșit de bună... îți mulțumesc! (fără să-și dea seamă vorbește exaltat). Ascultă, Livio, dacă tu vrei, tu dacă vrei... uite da... eu îți cer voie să vin azi la tine... acasă... astă seară... am să vin târziu... la zece... la unsprezece chiar... nu se mai poate așa... toate nebuniile astea... să ne chinuim așa... (uimire la Livia).
- Livia.*—Cum?
- Dan.*—(se oprește). Spuneam, că dacă vrei tu, diseară pot veni la tine... dacă nu te supără... dacă tu vrei!
(pauză)
- Livia.*—(îi dă mâna). Vreau Dan, vino. (îl privește, apoi se lasă deodată la el în brațe).
- Dan.*—(cuprinzînd-o). Fii a mea Livio, a mea. E o copilărie să mai așteptăm... începem viața noastră de acum... tot ce a fost în urmă a trecut... s'a uitat... acum e viața noastră... avem dreptul... te doresc Livio, te vreau a mea, numai a mea (tot febril) numai a mea... îți mulțumesc pentru toată încrederea ce o am în tine, pentru tot ce e curat, frumos, între noi, pentru tot ce-mi dai tu. Tu nici nu știi ce însemnă asta pentru mine: să te privesc și să știu că ești a mea, de acum mereu a mea... să am încredere în tine... să știu că nu mai am nimic de ce să mă tem... că te-ași mai putea pierde... să știu că pot fi fericit, că tu... (ceasul începe să bată. Cinci bătăi. Dan se oprește și ascultă toate bătăile, atent).
- Dan.*—(complect schimbat, speriat). Cinci!
- Livia.*—(care a ascultat și ea ceasul). Da, cinci! (văzîndu-l pe Dan schimbat). Dar ce ai? Ce s'a întâmplat?
- Dan.*—Nimic! Cum... trece timpul!
- Livia.*—(surizînd, căutînd să-l reție). Da, și?
- Dan.*—(sculîndu-se enervat). Nu știu! Îmi face rău!
- Livia.*—Cum? De ce? Ce-i asta? Ce vrei să spui?

Dan.—Nu știu... îmi pare că trece... trece... apoi îți aud glasul spunînd: „acum trebuie să plec“.

Livia.—Da, dar am să adaug: „peste cîtva timp sîntem iar împreună!“ (privindu-l cu dragoste). Dan, împreună!

Dan.—(chinuind un gînd). Și... azi... ai să pleci curînd?

Livia.—(drăguță). Da, destul de curînd. Azi, mai devreme ca de obicei, pentrucă am și venit mai devreme decît spuseseam.

Dan. (cu o atenție chinuîță). Vrei să pleci? Trebuie să pleci acum.

Livia.—Nu chiar acum! Mai pot sta puțin! (se uită la ceas).

Dan.—(același ton). Cît mai poți sta?

Livia.—Ași vrea să fiu acasă... așa cam pe la șease... cel mai tîrziu.

Dan.—(chinuit, stăpinindu-se) înainte de șapte?

Livia.—(îl privește uimită, căutînd să suriză). Bine înțeles că înainte de șapte, dacă spun că așa vrea să plec cam pe la șease!

Dan.—Dece vrei să fi înainte de șapte acasă?

Livia.—Cum dece?

Dan.—Pentru ce vrei să fii înainte de șapte acasă?

Livia.—Nu înțeleg ce vrei să spui: Am spus că vreau să fiu înainte de șapte acasă. Atît.

Dan.—(sacadat). Și eu, te întreb, pentruce vrei să fii înainte de șapte acasă. Atît.

Livia.—Dar nu înțeleg deloc ce vrei! N'am nici un motiv afit de extraordinar, încît să cred că trebuie să ți-l spun și fie. Nimic important... Presupune orice fleacuri... în fine indiferent... n'are importanță, dar așa dori să fiu înainte de șapte acasă. Deacea am și venit mai devreme la tine, ca să am totuși timp să stau cu tine. (caută să-l cuprîndă. El rămîne rece, nemișcat).

(Pauză).

Dan.—(rar, Liviei, care pare jicnită). Dacă te-ași ruga să rămii aici să nu pleci, ai face-o, ai rămîne?

Livia.—(destul de rece..) mi-ar fi cam greu... ar trebui să anunț acasă...

Dan.—Servitorii?

Livia.—(iovită). Cum vorbești (pauză). Da, poate servitorii. Am spus într'adevăr că vin mai devreme.

Dan.—(cu același privire fixă, chinuîță). Dar dacă totuși, te-ași ruga să rămii?

Livia.—(tot rece). N'ai nici un motiv să o faci... mai ales că peste cîteva ceasuri ai spus că vii la mine!

Dan.—Dacă te-ași ruga totuși, așa fără nici un motiv... să nu pleci?

Livia.—Dar pentruce privirile astea, glasul ăsta... și n'ai nici un motiv!

Dan.—Așa fără nici un motiv te rog să rămii aici... pentrucă alt fel eu...

- Livia.*—(din nou lovită). Pentru că altfel tu ?
- Dan.*—(incet). Pentru că altfel ași suferi.
- Livia.*—(cu elan). Dan, ce-i asta ?
- Dan.*—Nu știu... dar este așa !
- Livia.*—Dar n'ai pentru ce. Nu are sens ce faci... Tu știi că mi-ar face plăcere să stau cu tine... că la tine am venit, și că diseară o să fim iar împreună... dar acuma... nu înțeleg ce ai, și nu vreau așa... nu se poate așa... nu are nici un sens ce faci...
- Dan.*—(Dan sever și cercetător). Și dacă totuși te-ași ruga să rămii așa fără nici un motiv... (apasă pe cuvinte)... fără nici un sens, ai rămîne ?
- Livia.*—Fără motiv ?
- Dan.*—(După ce o privește fix). Da, să spunem, fără motiv.
- Livia.*—(incet). Nu, n'ași rămîne.
(pauză).
- Dan.*—(rar). Pe cine aștepți ?
- Livia.*—(iar lovită, tresare). Ce vrei să spui ?
- Dan.*—(violent). Nu vreau să spun nimic, te rog numai să rămii aici !
- Livia.*—(tresare, apoi îi privește o clipă). Nu pot. *Acum nu se mai poate.*
- Dan.*—...încă odată : dece ?
- Livia.*—(deslușit). Pentru că n'are sens ce faci. *Acum* ăsta-i singurul motiv : pentru că n'are sens ce faci.
- Dan.*—Totuși...
- Livia.*—Dela tine nu pot primi așa ceva. Asta era bun pentru Valentin.
- Dan.*—(viu). Cum ?
- Livia.*—Da, fața ta, privirile astea, toate mi-l amintesc.
- Dan.*—(incet, fără să o mai privească). Ți-ar face atît de rău ?
- Livia.*—Întrebi ? Bine dar... Ascultă Dan (îl întoarce cu fața către ea)... într'atît de rău, încît uite acum îmi dau seama că dacă mă port așa cu tine, dacă mă încapăținez să plec acuma... fără nici un motiv... e pentru că mi'l amintești. Purtarea ta mi-l amintește, mi se pare că retrăesc clipe din care au fost lingă el... pentru că nu mai pot tolera capricii, strigăte, scene, nebunii nemotivate... nu nu, eu nu mai pot. Numai cînd mă gîndesc la ele, la cum eram lingă el, mă turbur... se înecă mîntea, voința... e înjositor... (violent) așa ceva nu se mai poate suporta... nu mai pot și... acum tocmai tu, tu Dan... tocmai azi...
- Dan.*—(slab, mîntile căzute). Da.
- Livia.*—Da, da, sigur că da.
- Dan.*—(incet, rar, chinuit, cu o rugămintă de copil în glas). Și... acuma tot ai să pleci ?
- Livia.*—Da.
- Dan.*—Rămii te rog.
- Livia.*—Și eu te rog să mă lași să plec, te rog (caută să-l mîntie).

Dan.—(se degajă deodată, după ce a părut că se frământă să se reculeagă, să adune voința). Ascultă Livio, dacă tu pleci acuma voui fi și eu la tine acasă la șapte. (alt ton). Cred că nu ai nici un motiv să nu mă primești!

Livia.—(uimire, disperare, oboseală). Bine dar asta-i nebunie... Cum la șapte ?

Dan.—Da, la șapte. (repetă textul scrisoarei). Azi la șapte voui fi la tine.

Livia.—Bine... dar adineauri spuneai.. credeam că ne-am învoit, că ai înțeles...

Dan.—Livio, ajunge. (se așează pe canapea).

Livia.—(gata să plîngă). Dar n'are sens să te porți așa cu mine. Eu nu ți-am greșit cu nimic... și tu așa fără motiv strici așa totul... nici nu pot înțelege ce vrei dela mine, ce sînt toate astea... nu mai pricep nimic... ce vrei să faci din noi... credeam că niciodată n'o să fie lucruri de astea între noi... astfel de scene... și cum îmi vorbești.

(Dan o privește, pare din ce în ce mai stăpînit, și atent)... de ce mă privești așa... de ce te uiți așa la mine ?

Dan.—Îți pare atît de extraordinar că vreau să vin la tine mai... devreme ?

Livia.—Nu-mi pare extraordinar decît purtarea ta față de mine !

Dan.—(vorbește greu). Liniștește-te. Dacă nu e nimic rău... vor trece toate dela sine. Acum du-te acasă. La șapte voui fi la tine. Ne vom lămuri acolo, ne vom lămuri cîteva ceasuri mai devreme. Cred că va fi bine pentru toată lumea. Acum sîntem prea turburați ca să putem continua... dar... (suride crud) nu avem pentru ce aștepta până la 10 ca să ne lămurim : cu cît mai devreme cu atît mai bine.

(pauză).

Livia.—Asta-i tot ?

Dan.—Da.

Livia.—(un timp, apoi încet). Plec, la revedere. (îi întinde mîna).

Dan.—(se scoală, o privește, apoi o trage la el). Dacă încă odată te-ași ruga, acum, să rămii, ai rămîne ?

Livia.—(încet). Nu.

Dan.—(o îndepărtează și spune strangulat). Bine... du-te.

(Livia pleacă. Rămas singur, Dan cade pe fotoliu, capul răsămat de birou. Mimică de disperare. Izbucnește în plîns) Livio... Livio, ce faci... ce faci Livio...

(Cortina).

Henriette Ivonne Stahl

(Sfîrșitul în numărul viitor)

Resturi de limbă scito-sarmată¹

Dacă istoria și civilizația popoarelor scito-sarmate este destul de bine cunoscută astăzi, în schimb, cercetările lingviștilor sînt mai puțin avansate; aceasta provine din mai multe cauze; materialul de care dispunem, pentru cunoașterea limbii acestor populații, este sărac și nu întotdeauna sigur: cîteva cuvinte transmise de scriitorii clasici, glose de o interpretare dubioasă și material onomastic și toponimic extras din inscripțiile orașelor pontice grecești; în sfîrșit, cercetarea atentă a toponimiei Daciei și Rusiei de sud, din antichitate și din zilele noastre, îmbogățește lista cu alte cîteva nume. Apoi, cînd vrem să interpretăm acest material lingvistic, ne lovim de un alt neajuns: istoria dialectelor iranice, în special a dialectelor de nord, nu e încă bine cunoscută; lingvistul trebuie să opereze cu informații fragmentare, și, de cele mai multe ori, să se adreseze, pentru comparație, la grupuri dialectale vecine, în neputința de a cita forma veche a dialectului de care ar avea nevoie; posibilitatea reparației, mulțumită unei descoperiri fericite, a unor grupuri lingvistice dispărute, rămîne însă deschisă: reinvierea recentă a tokharicei și a grupului iranic oriental justifică această nădejde.

Scopul articolului de față nu este de a relua, în amănunte, examenul resturilor de limbă scito-sarmată: această lucrare a fost întreprinsă și dusă la bun sfîrșit de alți cercetători, cu suficientă autoritate; mă voi mulțumi, deci, să examinez, rapid, cîteva cuvinte caracteristice și să indic care sînt rezultatele la care s'a ajuns în această materie; îmi propun să insist, apoi, asupra problemei cuvintelor iranice intrate la o epocă veche în limbile romanice, și în special în romînă. Cu acest prilej, vom examina metoda care trebuie urmată într'o astfel de cercetare, pentru că lingvistica dispune astăzi de o metodă riguroasă și de mijloace de control suficiente: încrederea în metodă presupune, firește, un „act de credință“,

1. Am tratat acest subiect într'o conferință ținută la *Institutul de studii sud-est european*; v. *Neamul românesc* din 12 mai 1929.

ABREVIĂȚIUNI. *alb.* = albanesă; *av.* = avestică; *dr.* = dacoromînă; *gr.* = greacă; *ir.* = iranică; *lit.* = lituană; *oss.* = ossetă; *ot.* = (turcă) otomană; *pers.* = persană; *prov.* = provansală; *r.* = rusă; *retorom.* = retoromană; *sl.* = slavă; *sp.* = spaniolă; *ung.* = ungară; *v.* = vechi.

prealabil, care, odată acordat, permite lingvistului să renunțe la apropieri în aparență seducătoare, dar care nu sînt justificate de metodă.

I

Vom examina, mai întăiu, care erau locuințele Scito-Sarmaților în cursul antichității și evului-mediu, mișcările executate de aceste populații în acest răstimp și numele subț care ele sînt cunoscute.

Pe la 750 în. d. C., *Sciții* înlocuesc pe *Cimerieni* în Rusia de sud; mai tîrziu, în timpul lui Darius (521-483 în. d. C.), *Sciții* sînt semnalăți între Dunăre și Don; la estul Donului sînt așezați *Sarmații*, semnalăți de scriitorii greci în jumătatea a doua a sec. al IV-lea în. d. C., pe cursul mijlociu al Donului. Împinși spre vest de Mongoli, *Sarmații* ocupă, în a doua jumătate a secolului al III-lea, stepele dintre Don și Nipru. *Massageții* și *Sacii* sînt așezați la estul Mării de Aral (Oxiana), pe Araxes; la aceiași epocă, Armenia, Capadocia și Pontul sînt colonizate de Perși. Începînd cu secolul I d. C., *Sacii* sînt semnalăți în India de nord-vest, în provinciile Panjal, Wachan, etc.; ei cucerise cu două veacuri mai de vreme provincia *Drangiana*, care căpătase numele cuceritorilor: *Sakastan* (<*Saka*), azi *Seistan*. În sec. I d. C., la vestul *Sarmaților*, așezați între Nipru și Don, găsim pe *Iazygi*, care se întind până la Carpați; ei trec Dunărea și Tisa pe la 50 d. C. *Aorsii* sînt semnalăți la vestul Donului, iar în 62 d. C. *Roxolani* locuesc la vestul Niprului. *Sigynii* apar pe malurile Mării Caspice; ei sînt semnalăți apoi în Dacia, în Oltenia și în Bănat, de unde, prin valea Savei, ajung pe țărmurile Adriaticei. *Sarmații* n'au distrus sau asimilat pe *Sciții*; aceștia sînt semnalăți în Crimeea și în Dobrogea, după venirea *Sarmaților*. Ca și *Sciții*, *Sarmații* sînt un popor iranic, cu infusiune de sînge mongol; această origine dublă poate fi dedusă și din monumentele de artă scito-sarmată, pe care sînt figurate două tipuri de luptători: unul mongol și celălalt indo-european. Scito-Sarmații au în comun nu numai tipul etnografic, dar și organizația politică și economică; deosebirea residă în armament și în tactica de luptă: *Sciții* sînt arcași pedestri, pe cînd *Sarmații* sînt călăreți și se servesc de lănci. Pe de altă parte, stilul animal, care caracterizează arta scită, apare evoluat la *Sarmați*, în sensul că animalele devin ornament și obiectele sînt polichrome ¹.

1. Stilul animal a fost dus probabil de Huni în China, unde a provocat renașterea artei chineze subț dinastiile Ceu (sec. VI—IV în d. C.) și Han (206 în. d. C.—220 d. C.). Am evitat să întrebuintez, în cursul acestui articol, termenul *turan*, din cauza neprecisiunii sale; în adevăr, prin *Turan* se înțelege regiunea dela nordul Pamirului și Thibetului, cuprinsă între Marea Neagră și Marea Galbenă. Pe acest teritoriu întins s'au întîlnit popoare de rasă cu totul diferită; cît privește numele *turanică*, dat unei familii de limbi (limbile turcești, mongola, tunguza și limbile fino-ugriene), el este abandonat astăzi.

Pârvan a arătat că monumentele de artă scito-sarmată descoperite în regiunea carpato-dunăreană sînt departe de a atinge strălucirea celor din Rusia de sud: în nordul Thraciei nu s'au stabilit, în mijlocul populației locale, decît mici grupuri iranice, pe cînd în Rusia meridională a existat un bloc iranic compact. Grupări iranice mai importante sînt semnalate în nordul Ungariei, în sudul Ardealului 1 și în stepa Țării Romînești. Sciții din nordul Ungariei n'au fost în contact cu cei din sudul Ardealului: cei dintăiu fac parte din grupul de populație iranică care s'a răspîndit în nordul Basarabiei, Bucovina, Galiția, Silesia și Brandenburg. Celălalt val de populație iranică s'a răspîndit din Basarabia spre vest, acoperind sudul Moldovei și trecînd în Ardeal prin văile Mureșului, Oltului și prin pasul Oituz. În sfîrșit, Iranii au mai pătruns în Dacia și în Bulgaria prin cîmpia Țării Romînești, trecînd apoi spre Adriatică, și prin Dobrogea; ei urmează drumul pe care l-au apucat mai tîrziu Goții și Bulgarii. Despre *Agathirși*, care locuiau pe amîndouă malurile ale Mureșului și care sînt semnalăți în jurul Abrudului, avem știri precise culese de Herodot la Olbia, colonie grecească care era în legături comerciale cu sudul Ardealului. Agathirșii supuseser populația dacă locală, dar, cu timpul, au fost asimilați de Daci: la 100 d. C., procesul de asimilare era desăvîrșit. În sec. IV d. C. *Alanii*, în solda Hunilor (neam turcesc), înaintează spre vest; la începutul secolului al V-lea îi găsim în Panonia. Mult mai tîrziu, în sec. al XIII-lea, regele Bela al IV-lea colonisă Ungaria cu Alani și Cumani. Teritoriul Alanilor 2, între Budapesta și Debreczen, se întindea pe amîndouă malurile ale riului Zagyva; acești Alani nu sînt urmașii Alanilor semnalăți mai înainte la Dunăre. Îi găsim la nord de Sevastopol în sec. al XIII-lea, și în sec. al XV-lea aflăm că Alanii se întind din Crimeea până la Cetatea-Albă 3.

E. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; M. Ebert, *Südrussland im Altertum*, Bonn-Leipzig, 1921; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922; V. Pârvan, *Getica*, București, 1926 (aceste patru lucrări sînt fundamentale și conțin toate referințele bibliografice; cf. exposeul lui G. Radet, *Le monde scythe*, în *Journal des savants*, 1923, p. 247-259 și Schrader-Nehring, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde*, 1917-1929, s. v. *Iranier* și *Skythen*; o hartă, cu indicația satraپیilor imperiului persan, sub Dariu, în *The Cambridge ancient history*, IV, 1926, p. 194-195); V. Pârvan, *Dacia, an outline of the early civilizations of the carpatho-*

1. În sudul Ardealului, această civilizație a lăsat urme mai însemnate în județele Trei Scaune, Odorhei, Mureș-Turda, Tîrnava și Alba de jos.

2. Ung. *Jászszág* <v. r. *Jasi*, r. *Jasy* „numele Osseților” <Ăs.

3. Indicațiile bibliografice date în cursul acestui articol se mărginesc la strictul necesar; amănunțele sînt date în lucrările la care se trimite, care conțin bibliografia completă.

danubian countries, Cambridge, 1928 (sinteză clară și elegantă). Asupra artei scito-sarmate, v. și M. Rostovtzeff, *L'art gréco-sarmate et l'art chinois de l'époque des Han*, în *Aréthuse*, Paris, 1924, p. 81 urm. și Id., *L'art chinois de l'époque des Han*, în *Revue des arts asiatiques*, Paris, 1924, n-l 3, p. 11 urm. Cf. H. d'Ardenne de Tizac, *L'art chinois classique*, Paris, 1926, p. 7. urm.; W. Ginters, *Das Schwert der Skythen und Sarmaten*, Berlin, 1928.

AGATHIRȘI. C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrsen*, Akademie der Wissenschaften in Wien, Anzeiger, 1925, p. 69 urm. (ajunge la aceleași rezultate ca și Pârvan).

ALANI. Articolul lui Tomaschek (*Alani*), din Pauli-Wissowa, *Real-Encyclopedie der classischen Altertumwissenschaft*, I, col. 1282 urm., merită să mai fie consultat.

SACI. Studiul lui G. Hüsing, *Völkerschichten in Iran*, în *Mitteilungen d. Anthropolog. Gesellschaft in Wien*, 46, 1916, p. 199 urm., trebuie consultat cu multă critică.

Dacă examinăm, acum, diferitele denumiri ale acestor populații constatăm două lucruri:

1. Toate numele se explică prin iranică.

Alani ('Αλανοί) < *Ārya* (cf. gr. ('Αριανή), potrivit legii fonetice *-ry->-l- care caracterizează grupul de nord 1; cf. oss. *Ir* „Osseți, țara Osseților“ < av. *airya*.

Aorsi ('Αορσοί), nume dat Alanilor, cf. av. *auruša* „alb“.

Asai ('Ασαιοί) „Alanii] dela Don“, cf. av. *asav-* „iute, rapid“ (av. *asu-aspa* „calul iute“). *As*, nume dat Alanilor, după sec. al IX-lea; cf. 'Αλανορσοί, la Ptolemeu < 'Αλανοί + 'Αορσοί.

Δαούρσοι „Dacii albi“ din Dalmația < Δάοι „Daci“ + 'Αορσοί (Pârvan, *Getica*, p. 38-39); cf. Δάος, la Olbia.

Massageți (Μασσαγῆται) „Geții mîncători de pește“, cf. av. *masya*—„pește“.

Roxolani ('Ρωξολανοί) „neam sarmat“ (Strabo, Ptolemeu); cf. av. *raoxšna-* „luminos, lucios“ + 'Αλανοί=„Alanii blonzi“. Redarea lui xš și š prin gr. ξ e normală: cf. av. *axšaēna* = gr. ἄξεινος și av. *aša-* (+ *paða*) „pe drum“ = gr. Ἐξαιπαιός „Bugul“ (Hypanis; Herodot. 2.

Saci (Σάκαι), nume generic al triburilor iranice dintre Oxus (Amudarja) și Jaxarte (Syrdarja), în inscripțiile suveranilor Achemenizi: „cei de dincolo de mare“ și „cei dela est“; cf. v. pers. *Saka-* „Scit“.

2. Denumirile acestea sînt date de vecini aceleași populațiuni iranice de nord, după cum veneau în atingere cu cutare sau cutare trib iranic, și porecle (cf. *Massageți*, *Roxolani*, etc.). Numele na-

1. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. III.

2. Densusianu, *Grai și suflet*, IV, 1929, p. 146—147.

țional al acestei populații este *Scoloți* (Σκόλοτοι), *Așgūzaai*, în inscripțiile asiriene; Grecii i-au denumit *Sciți* (Σκύθαι) „populația iranică dela nordul Mării Negre, dela Marea Caspică și dela Marea de Aral“, extinzînd, astfel, asupra întregii populații iranice de nord, numele unui grup, numit *Saka-* de Perși, Σάκαι, la scriitorii greci (cf. glosa lui Hesychius: σκαλα „sărbătoare scită“) 1. Sacii din Dacia, care au lăsat urme în numele de localități (cf. *Sacidava*, lângă Durostorum și la sud de Apulum), sînt, prin urmare, Sciți 2.

Caracterul iranic al acestei populații este, deci, bine definit: el e confirmat prin ceace știm cu privire la civilizația scito-sarmată, care reprezintă avangarda civilizației iranice în Europa.

II

Putem trece, acum, la examenul resturilor de limbă scito-sarmată.

Am enumerat mai sus izvoarele de care dispunem pentru cunoașterea acestei limbi. Concluzia examenului este că cele mai multe nume se explică prin iranică. Aceasta nu înseamnă, firește, că Scito-Sarmații erau toți Irani: ceiace pare sigur, este că aristocrația care domina această populație era iranizată: Scito-Sarmații vor fi încorporat în organizația lor politică oarecari triburi mongole; teoria „mongolă“ (Geza Nagy, Minns, J. Peisker, Treidler) este, deci, în parte cel puțin, justificată. Trebuie relevat aici, pe de altă parte, că, unele nume din materialul amintit, sînt thrace: aceasta se explică mulțumită strînselor relații dintre Thraci și Scito-Sarmați, în Dacia.

Las să urmeze, acum, cîteva numiri iranice dela nordul Dunării; mai întăiu, cîteva nume proprii culese în inscripțiile din orașele pontice grecești: Olbia, Tanaïs, Tyras, începînd cu sec. al II-lea în. d. C.:

φιδας, cf. oss. dig. *fidä* „tată“. ζούρτας, cf. oss. *furt* „fiu“ (cf. numele de persoană *Furduh*, într'un document din 1323 provenind din Ungaria). λεΐμανος, cf. oss. *limän* „prieten“.

Trecem la numele toponimice:

Numele Dunărei, și în primul rînd dr. *Dunăre*, pune o serie de probleme, pe care le vom examina rapid.

Pe lângă forma romînească, și lăsînd de o parte denumirea Ἰστρος, găsim atestate două forme, cu un vocalism diferit: *Danuuius* (la Caesar) și *Danuwis* (Δάνουβις), deci forme cu vocalismul *a* al radicalului, și, pe de altă parte, forme cu vocalismul *o* sau *u* (trecerea la *u* e un fapt fonetic banal și general): Δούναβις, la

1. Asupra numelui Sarmaților (Σαυρομάται și Σαρμάται, două popoare diferite [?]), v. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks*, p. 112 urm. și Vasmer, *Die Iranier in Südrussland*, p. 51.

2. Pärvan, *Getica*, p. 15, 119, 261, 271-272 și 284; Patsch, *loc. cit.*

Pseudo-Cesar din Nazianz, și *Dōnawi, *Dūnawi* (nominativ), *Dū naujai (dativ), în gotică, *Dunavū* în v. slavă.

Cum se explică aceste forme?

Originea celtică a formei occidentale nu mai este admisă astăzi; părerea lui Pârvan, după care aceste forme ar fi fost transmise Celților de Scito-Sarmați, care erau la ei acasă în părțile Dunărei, e foarte verosimilă. Formele cu vocalismul *a* se explică, prin urmare, dacă plecăm dela av. *dānav-* „rîu, fluviu”¹; pentru cele cu vocalismul *o*, *u*, trebuie să pornim dela o formă cu vocalismul *o* al radicalului, cf. oss. *don* „rîu”. Partea a doua a cuvîntului, în romînă, slavă și gotică e alcătuită dintr’un sufix al limbii împrumutătoare: *-ris* în thracă (dr. *Dunăre*), *-avo-*, *-ava-*, sau *-ajo-* în slavă, *-v-*, sau *-j-* în gotică. Singura dificultate care subsistă, dacă adoptăm această explicație, residă în faptul că sîntem obligați să admitem, în acest caz, că ir. *a* trecuse la *o* la o epocă veche; în adevăr, dacă n’am admite aceasta, atunci n’am mai putea pleca dela un radical cu vocalismul *o*; se știe că trecerea lui *a*, *a* + *n*, *m* la *o* e atestată în ossetă², și se admite că acest fenomen s’a produs înainte de contactul dintre ungară și ossetă, deci, cel mai de vreme înaintea sec. IV d. C. Dar avem oare dreptul să admitem că fenomenul e foarte vechi? Cuvinte ca *ἄλαιοι* sau *τάλαια*, de ex., nu ne autoriză, în toate cazurile, să atribuim acestui fenomen o mare vechime. Totuși, aceasta pare a fi, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, explicația cea mai mulțumitoare: căci explicația lui Skok (*a-u* > *u-a* prin metatesă vocalică [!]), deși ar avea avantajul să simplifice problema, prin faptul că am porni dela un singur radical cu vocalismul *a*, este inadmisibilă.

V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, București, 1923, p. 16 urm. (*Analele Ac. Rom.*, seria 3-a, t. I, liter.); E. Gamillscheg, *Zum Donaunamen in Zeitschrift für slavische Philologie*, III, 1926, p. 149 urm.; A. Stender-Petersen, *Slavisch-germanische Lehnwortkunde*, Göteborg, 1927, p. 345 urm.; P. Skok, *Dunaj et Dunav*, în *Slavia*, VII, 1929, p. 722 urm.

Νάρακον (στόμα) „canalul Sulinei”, cf. oss. tag. *naräg* „strîmt”. *Πόντος Ἀξεινος* „Marea Neagră”; cf. av. *axšaena-* „de culoare întunecată”, cu *xš* redat prin gr. ξ, procedeu examinat mai sus. Cf. *Πόντος Μέλας* „Marea Neagră”, la Euripide, și *Σκόθαιος Πόντος*, la Theocrit.

Πύρατα (*Πυρτός*, Herodot) „numele scit al Prutului”; cf. gatha, av. *pərətav-* „trecere, vad, punte”; în Evul mediu Prutul e numit „Alanus fluvius”.

1. Pentru flexiunea acestei forme, v. H. Reichelt, *Awestisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1909, p. 194.

2. Oss. *o* corespunde ir. *a*, *a*+nasală; cf. Miller, *Die Sprache d. Osseten*, p. 20.

τάνας „Donul“, cf. av. *dānav-* „rîu, fluviu“, oss. *don* „rîu“; *t* inițial este o grafie improprie pentru a reda sonora corespunzătoare.

Pe lângă acest material, mai sînt nume proprii din aceeași regiune care se explică prin pehlvi sau persană; vom examina mai departe repartiția dialectelor iranice. Prezența onomastice persane e datorită influențelor culturale (influența regatului Pontic asupra regatului Bosforului cimerian): cu alte cuvinte, numele care se explică prin persană n'au valoare pentru stabilirea grupului dialectal din care face parte limba scito-sarmată.

III

Ne rămîne, înainte de a trece mai departe, să examinăm trei nume păstrate până în ziua de astăzi în Dacia și în Rusia meridională, care se explică de asemenea prin iranică.

Dunărea, explicat mai sus.

Jasska, sat pe Nistru, în Rusia; cf. av. *āsav* „iute“; același etimon îl are toponimicul nostru *Iași* (capitala Moldovei și sat în jud. Gorj; cf. *Gura Iașului*, în Romanași, și *Valea Iașului*, în Argeș). Cuvîntul a pătruns la noi prin canal slav, după cum probează protesa lui *j-*; cf. v. r. *jasi* (pl.) *Jasiskyjĭ tŕgŭ* „tirgul Osseților“. Forma *Iași* ar fi un plural, ca toponimicile *Buglari*, *Ruși*, *Sirbi* dela delata Dunărei, semnalate, pentru comparație, de Philippide 1.

Zărand (din munții Apuseni) ar putea fi apropiat de *Zárandos*, n. pr. în regiunea Donului (pentru care cf. oss. *zărond* „bătrîn“); Densusianu explică numele romînesc prin av. *zaranya-* „aur“ 2, dar fonetismele nu corespund: ne-am aștepta, în adevăr, la forme de tipul oss. (*sugh-*) *zărînă* „aur“; cf. ung. *arany* „aur“, zyr.-votjak *zarňi*, etc.

SCITO-SARMATA. M. Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven. I: Die Iranier in Südrussland*, Leipzig, 1923 (de consultat cu critică pentru partea etimologică); Id., *Iranisches aus Südrussland*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 367 urm.; Id., articolul *Skythen* (Sprache), în Ebert's, *Reallexikon der Vorgeschichte*, XII, 1928, p. 236 urm. (informații bogate, presintate concis; referințe bibliografice); V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, București, 1923 (*Analele Acad. Rom.*, seria 3-a; t. I, liter.; fără a fi lingvist, Pârvan a reușit să dea indicații prețioase; detaliul trebuie, însă, revizuit).

1. A. Philippide, *Originea Romnilor*, I, p. 728 urm.; cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 26. Philippide, *l. c.*, p. 730: „*Iaș*, singular analogic după pluralul *Iași*“. Vezi acum și G. Weigand, *Balkan-Archiv*, IV, Leipzig, 1928, p. 176.

2. O. Densusianu, *Noms de lieux roumains d'origine iranienne*, în *Donum natalicum Schrijnen*, 1929, p. 426.

Pentru informația generală, există compendiul publicat de W. Geiger și E. Kuhn, *Grundriss der iranischen Philologie*, 4 volume, Strasburg, 1895—1904 (vol. I în 2 părți și un supliment, datorit lui Vs. Miller și consacrat ossetei; vol. II tratează despre literatură, istorie și cultură), care nu mai e la curent cu stadiul actual al cunoștințelor noastre, mai ales după descoperirile din ultimii ani. Cf. expoziturile lui H. Reichelt, *Iranisch*, în *Festschrift für W. Streitberg*, Heidelberg, 1924, p. 273 urm., și în vol. 4, partea a doua din *Gesch. d. indogerm. Sprachwissenschaft*, publ. de A. Debrunner și F. Sommer, Berlin-Leipzig, 1927.

Pentru lexic, *Altiranisches Wörterbuch*, întocmit de C. Bartholomae, Strasburg, 1904, completat de același, *Zum altiranischen Wörterbuch*, Strasburg, 1906 (*Beiheft* la vol. XIX din *Indogerm. Forschungen*) 1.

VECHEA PERSANĂ. A. Meillet, *Grammaire du vieux perse*, Paris, 1915.

PERSANA. Paul Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, Strasburg, 1893 și H. Hübschmann, *Persische Studien*, Strasburg, 1895.

OSSETA. H. Hübschmann, *Etymologie und Lautlehre d. ossetischen Sprache*, Strasburg, 1887; Vs. Miller, *Die Sprache der Osseten*, Strasburg, 1903 (supliment la vol. I al *Grundriss*-ului publ. de Geiger-Kuhn); H. Sköld, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, 1925 (concluziile autorului sînt discutate); Z. Gombocz, *Osseten-Spuren in Ungarn*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 105 urm.; Id., *Ossètes et Iazyges*, în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, III, 1925, p. 5 urm.

SOGDIANA. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, Paris, 1914—1923 (numai fonetica; partea a doua, redactată de E. Benveniste, este în curs de tipărire).

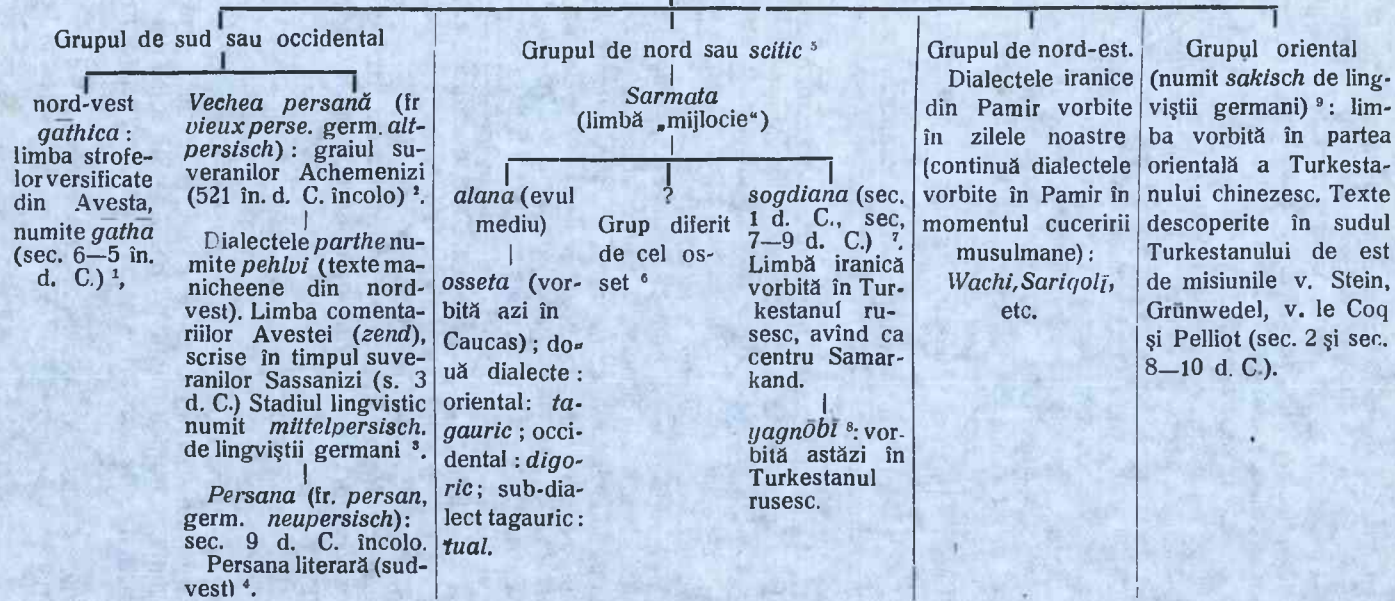
IRANICA ORIENTALĂ. E. Leumann, *Zur nordarischen Sprache und Literatur*, Strasburg, 1912 (ediție de texte și comentariu); cf. P. Pelliot, în *Mémoires de la Soc. de linguistique de Paris*, XVIII, 1913, p. 89 urm.; H. Reichelt, *Das Nordarische*, în *Indogerm. Jahrbuch*, I, 1914, p. 20 urm.

IV

Așa dar, materialul onomastic și toponimic din Dacia și din Rusia de sud pe care l-am examinat până acum, se explică prin grupul de nord al limbilor iranice, numit *scitic*. Această constatare are o consecință imediată: de cîte ori vom avea de explicat prin

1. Dicționarul lui Vs. Miller, *Ossetisch-russisch-deutsches Wörterbuch*, publ. de A. Freiman, I, Leningrad, 1927, nu mi-a fost accesibil la București.

Iranica comună

1. Inscriptiile achemenide sînt redactate în limba care trebuie să fi fost vorbită de aristocrația persană din epoca lui Dariu (521—483 în d. C.). Vechea persană prezintă particularități lingvistice caracteristice, care o separă de celelalte grupuri iranice.

2. Limba suveranilor Sassanizi e numită *parsi* „limba Persiei“, după caracterele persane întrebuintate în textele din acea epocă; tot astfel, textele scrise în caractere *zende* poartă numele *pazend*. Așa dar, *parsi* nu denumește la origine o „limbă“, ci o „transcripție“. *Zend*—„explicație, comentariu“; comentariile în prosă ale strofelor versificate din *Avesta* (numite *gătha*), sînt scrise în limba *pehlevi*, adică în limba persană din epoca sassanidă. În rezumat, zice Darmesteter, succesiunea lingvistică în Persia, dela origini pînă în zilele noastre, țeste: *v. persană-parsi-persană*, sau *v. persană-pehlevi-persană*, sau *v. per-*

iranică un cuvînt din aceste regiuni, va trebui să ne adresăm la dialectele septentrionale. Vom vedea mai departe care sînt consecințele acestui principiu: pentru moment, ne oprim la următorul tablou de ansamblu, care înfățișează stadiul cunoștințelor noastre actuale asupra dialectelor iranice.

s. *mă-medio-persană-neo-persană* (denumirea din urmă, care are avantajul de a nu preta la echivoc, e întrebuițată de lingviștii germani; v. J. Darmesteter, *Études iraniennes*, I, Paris 1883, p. 38 urm.).

3. Se numește *persană* limba vorbită de Perșii mahometani și notată cu caractere arabe, începînd cu sec. al IX-lea d. C. Formele dialectale citate uneori ca persane nu aparțin limbii scrise, care are ca basă un mic grup de dialecte locale din sud-vest.

4. Textul *Avestei* ne-a fost transmis într-o redacție sassanidă. Compilatorii au inserat la întîmplare, în textul comentariilor, o serie de strofe versificate numite *gāthā* „text vechiu și original“, scrise într-o limbă care, în momentul redactării, se îndepărta de limba vorbită și pe care compilatorii tardivi o înțelegeau rău. Limba *gāthicā* e grea de localizat: în timpul din urmă, s'a propus localizarea în nord-vest (A. Meillet, *Trois conférences sur les gāthā de l'Avesta*, Paris, 1925, p. 26-27— *Annales du Musée Guimet*, Bibl. de vulgarisation, t. 44). Strofele *Avestei*, redactate probabil de mai mulți autori, reproduc predicile reformatorului religiei iranice, Zoroastru (*Zaradustra*), născut pe la 660 în d. C.; comentariile în prosă, care întovărășeau strofele, s'au pierdut; autorii acestor strofe își exprimă dorința ca alți șefi, care ar favoriza poporul crescător de vite, să vie la putere. Peste mai puțin de un veac, Dariu învingea șefii locali și conducea provinciile prin satrapi, reprezentanți ai puterii centrale (v. A. Meillet, *loc. cit.*, unde se dau și indicațiile bibliografice necesare; cf. observațiile lui M. Mauss, în *L'Anthropologie*, 34, 1924, p. 295 urm.).

5. „A un moment donné de l'antiquité, il y a eu une langue scythique qui était assez peu différenciée pour que les Sogdiens, les Xorazmiens et les peuples de langue très voisine de celle des Ossètes et des Alans fussent $\delta\mu\delta\gamma\lambda\omega\tau\tau\circ\iota$ $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}$ $\mu\iota\kappa\rho\acute{\nu}\nu$ “ (Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. 3). Cele mai vechi monumente de care dispunem pentru cunoașterea scitei sînt inscripțiile grecești din orașele Pontice: sec. II în. d. C. încolo.

6. Unele cuvinte iranice din limbile caucasice de nord nu se regăsesc în ossetă și nu pot fi explicate prin ossetă: ele presupun, prin urmare, existența în Caucazul de nord, la o epocă veche, a unui dialect iranic diferit de ossetă; v. N. Troubetskoy, *Remarques sur quelques mots iraniens empruntés par les langues du Caucase septentrional*, în *Mémoires de la Soc. de linguistique de Paris*, XXII, 1920, p. 247 urm.

7. Textele sogdiane au fost descoperite în Asia centrală, în special în provincia chineză Kan-Su. Sogdiana e o limbă „mijlocie“, ca medio-persana (pehlvi).

8. Asupra dialectului *yagnōbi*, vorbit în valea *Yagnōb*-ului, vezi, afară de expozeul lui W. Geiger, *Über das Yagnōbī*, în Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 334 urm., darea de samă a lui R. Gauthiot, care a fost la fața locului: *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Comptes-rendus des séances de l'année 1913*, Paris, 1913, p. 671 urm.

9. Textele scrise în acest dialect se află la același grad de evoluție ca medio-persana (pehlvi); inovațiile lingvistice atestate în iranica orientală se regăsesc în wachi și sariqoli (grupul din Pamir). Nici Geiger (Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 290), nici Meillet nu admit identificarea adoptată de lingviștii germani: „l'affirmation que l'iranien oriental serait du sace est bien aventurée“ (Meillet, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XIX, 1914, p. 55).

Singura diferență pe care o putem stabili, în baza materialului cunoscut astăzi, între scită și sarmată, este cronologică: cea dintâiu este mai veche și trebuie deci comparată, ca vechime, cu avestica (*gathica*), pe cînd sarmata e o limbă iranică „mijlocie“, adică mai recentă, și se află în aceeași stare de dezvoltare ca dialectele parthe. (Vezi tabloul de mai sus).

Divergențele dintre diferitele grupuri lingvistice pe care le-am examinat sînt exprimate în spațiu și în timp; cînd comparăm două forme din două dialecte diferite, trebuie ținut samă de amîndoi acești factori: din punctul de vedere al „gradului“ de evoluție (deci, factorul „timp“), o formă medio-persană se află în același stadiu de evoluție ca o formă sogdiană: dar, pentru sogdiană, în primul rînd al comparației ar veni scitica, și, în lipsa ei, formele moderne (*osseta* și *yagnōbi*), pe cînd medio-persana ar trebui comparată mai întăiu cu vechea persană. A doua observație de care trebuie să ținem samă este profunda divergență dintre grupul de sud-vest și grupul de nord, care se traduce prin inovații lingvistice particulare în fiecare grup.

V

Trecem acum la examenul problemei cuvintelor iranice împrumutate de limbile romanice.

Prima întrebare la care se cuvine să răspundem, este următoarea: ce condițiuni trebuie să realizeze un astfel de împrumut, atestat în romînă, de exemplu? Răspunsul este ușor de dat, în urma expozeului din paginile precedente: un cuvînt din această categorie trebuie să aibă o formă fonetică care să corespundă tratamentului din grupul scitic, pentru că știm că singur acest grup iranic a fost în contact neîntrerupt cu populațiile din Dacia și din teritoriile vecine; lingvistul se conformează prin aceasta realităților geografice și culturale, care justifică o astfel de apropiere.

Iată două exemple. Retorom. *betsch* „vițel“, *berr-* „țap“ (cuvîntul apare, cu variații de vocalism și de sens, în italiană, franceză, provansală, albaneză și romînă) au fost explicați de Ov. Densusianu prin pers. *beč(č)e*, *bač(č)a* „pui de animal, copil“, *ber(r)e*, *bar(r)a* „miel“ 2. Dar, după cum a arătat Meillet, apropierea nu este justificată, pentru că *b* inițial este un tratament exclusiv persan literar și, deci, valabil numai cu începere din sec. IX d. C 3. În adevăr, lui *b-* din cuvintele persane corespund *v* sau *w* inițiali în toate celelalte dialecte iranice 4 (grupul oriental are o spirantă,

1. Ov. Densusianu, *Irano-romanica*, în *Grai și suflet*, I, 1923—1924, p. 39—71 și 235—250.

2. *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXV, no. 77, p. 88.

3. Celelalte dialecte persane au *v-*: *vače*, *večā*, *večē*, *vare*, *ver(r)á* etc., Horn, *op. cit.*, p. 43 și 49.

4. Leumann, *op. cit.*, p. 39—40.

deși e notată *b*)²⁶. Așa dar, obiecțiunea prezentată de Meillet e suficientă pentru a ne face să respingem apropierea propusă, care nu ține samă de istoria dialectelor și de cronologie. Același criteriu a permis citorva lingviști (Meillet, Mladenov, Trautmann) să explice prin slavă, și nu prin iranică, cum propuneau unii (Berneker, Schrader-Nehring) pe v. sl. *bogŭ* „Dumnezeu“, pentru motivul că *baga* e un cuvânt persan iar Slavii n'au venit în contact cu Persii, ci cu Scito-Sarmații²⁷.

O explicație care trebuie primită cu rezerve a fost propusă de Jokl pentru alb. (cuvântul e atestat numai în ghega de nord-vest) *šak*(ε), f., pl. *šaka* „cățea; femee publică“²⁸; tratamentul inițialei (*š*) și faptul că cuvântul turc ot. *sek* (imprumutat din persană) e întrebuințat numai în limbajul poeziei, îl face pe Jokl să se adreseze limbilor iranice pentru a explica prezența cuvântului în albaneză. Dar nici pehlvi *sak*, nici pers. *sag* „cîne“ nu pot fi luați în considerație. Jokl e deci obligat să presupue că un trib iranic de păstori, emigrat spre vest, va fi transmis albanezei cuvântul cu *š* inițial (cf. wachi *šac*, deși această presupunere nu este justificată de istoria dialectelor iranice, astfel cum o cunoaștem astăzi).

Incercarea lui Bröndal de a explica prin iranică câteva cuvinte din spaniolă, italiană și franceză, cuvinte care se regăsesc, pe de altă parte, în islandeză și în fino-ugriană¹, pornește dela cunoașterea civilizației scito-sarmate²: această civilizație putea da cuvinte care fac parte din terminologia construcției colibelor, prelucrarea pieilor de animale, creșterea cailor și fermentarea laptelui. Și, într'adevăr, Scito-Sarmații ne apar ca o populație nomadă, care domina o populație de cultivatori; nimic din cele ce știm, cu privire la Scito-Sarmații, nu ne îndreptățește să vedem într'înșii păstori nomazi. Dintre apropierea propuse de Bröndal, acele care iau în considerație cuvinte ossete sînt, firește, singurile care pot fi luate în samă pentru problema care ne preocupă.

VI.

Pe lingă criteriile examinate până acum, care ne permit să stabilim dacă un cuvânt dintr'o limbă romanică oarecare poate fi

¹ Schrader-Nehring, *op. cit.*, II, 1929, p. 416, Meillet, în *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXII, 1921, p. 49—50, Mladenov, în *Revue des études slaves*, IV, 1924, p. 190 urm., Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, 1923, s. v. *baga-* (p. 23), Berneker, în *Aufsätze zur Kultur und Sprachgeschichte... E. Kuhn... gewidmet*, München, 1916, p. 177 urm. Cuvântul se explică prin sl. comun *baga-* „parte“; cf. în v. sl. *ubogŭ* „sărac“, *nebogŭ* „nenorocit“, *bogatŭ* „bogat“, lit. *bagotas* „id.“. Sensul lui *bogŭ* „Dumnezeu“ e, prin urmare, limpede: „acel care împarte, acel care dă în stăpînire“.

² N. Jokl, *Albanisch-iranische Berührungen*, în *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, XXXIV, p. 30 urm.

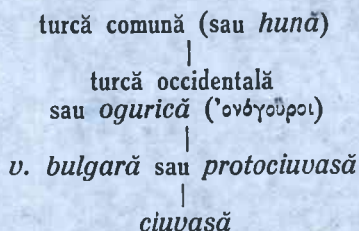
²⁹ Fr. *alêne*, „sulă“, v. fr. *cote* „colibă“, fr. *sur* „acru“, *rosse* „mîrtoagă“, sp. *raposa* „vulpoaică“, prov. *esturlenc* „tînăr luptător“.

³ V. Bröndal, *Mots „scythes“ en nordique primitif*, în *Acta philologica scandinavica*, Copenhaga, 1928.

explicat prin iranică, mai e un criteriu de care trebuie să ținem seamă, pentru că e un bun mijloc de control, și anume comparația cu ungara. În adevăr, în timpul perioadei de comunitate fino-ugriană, înainte de despărțire, Fino-Ugrienii au venit în contact cu grupul indo-iranic; de atunci datează împrumutul unui cuvânt ca acel care denumește „aurul”: ung. *arany*, mordv. *sirñe*, zyr.-voțjak *zarñi*; cf. av. *zaranya-* „aur”. După despărțire, Ungurii au trăit sub stăpînirea Hunilor la nordul Caucasului, în așa numita *Lebedia* (între Don și Cuban). Aici, între sec. IV—VI d. C., după unii cercetători ¹, în al VIII-lea ², după alții, ei împrumutură Alanilor o serie de cuvinte (34), care au caracterele fonetice ale ossetei orientale. Prezența acestor cuvinte iranice septentrionale în ungară are, prin urmare, o mare importanță pentru studiul nostru: căci în amîndouă cazurile avem de-aface cu împrumuturi dela același grup iranic, și, prin aceasta, putem controla deducțiile noastre ³.

Nu-mi rămîne, spre a încheia acest expozeu, decît să rezum rezultatele la care am ajuns: limba scito-sarmată și, mai tîrziu, alana, fac parte din grupul septentrional al limbilor iranice; cuvintele iranice păstrate pe teritoriul Daciei și în Rusia meridională se explică prin acest grup; de aceea, cînd e vorba să explicăm un cuvînt dacoromîn prin iranică, se cuvine să ne adresăm la grupul iranic de nord. Prin aceasta, respectăm cerințele metodei, care ne împiedică să ne adresăm la grupuri dialectale cu care populațiile din regiunile noastre n’au fost în raport.

Excurs: *despre relațiile ungarei cu limbile turcești.*
După cercetările din urmă, filiațiunea vechei bulgare este următoarea:

Ungara a împrumutat o serie de cuvinte dela v. bulgară în sec. V—VI d. C., în regiunea fluviului Volga. Ungurii se stabilesc în Caucas în sec. V. Timp de șapte secole, strămoșii Ungurilor și Ogurienii au făcut parte din imperiul hun:

1. K. B. Wiklund, art. *Finno-Ugrier (Sprache und Anthropologie)*, în *Ebert's Reallex.*, III, 1925, p. 364 urm.

2. H. Sköld, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, 1925, p. 81.

3. Evident, controlul nu poate avea loc decît atunci cînd cuvîntul e atestat în amîndouă grupurile.

Hunii au dat strămoșilor Ungurilor clasa lor dirigentă; limba hună este și ea o limbă turcă. În 1078, Pecenegii uniți cu Uzii sînt semnalati la vestul Niprului, sub numele de *Cumani* (Κόμανοι); Cumanii nu erau nici Uzi, nici Pecenegi, ci un nou val al poporului turc îndreptat spre Europa. În sec. XIII o parte din Cumani, goniți de invazia mongolă, se instalează în Ungaria, unde sînt colonizați, dimpreună cu Alanii, de regele Bela IV; ei sînt numiți *Cuni*, în cronicile latinești, nume care reproduce pe ung. (pl.) *Kün-ok* „Cumanii”. Prin *Cumania* se înțelegea stepa dela nordul Mării Negre, spre est; prin *kipčak* sau *kipčak-cumană* se înțelege limba turcă vorbită în sec. XI d. C. în Crimeea și în stepele Rusiei meridionale; *Codex Cumanicus* (scris în 1303), conține un vocabular și o serie de texte, în limba cumană¹. Invazia pecenegă împinse pe Unguri spre vest, în regiunea dintre Nipru și Siret numită *Atelkuzu* (ung. *Etelköz*); aici, ei se uniră cu poporul turc al Kabarilor; Ungurii intră în Ungaria, dimpreună cu Pecenegii și Bulgarii de vest, în 896.

H. Paasonen, *Sur quelques mots relatifs à l'agriculture empruntés par les langues finno-ougriennes au proto-aryen ou à l'aryen ancien*, în *Journal de la Soc. finno-ougrienne*, 34, Helsingfors, 1917; P. Pelliot, *Apropos des Comans*, în *Journal asiatique*, avril-juin 1920, p. 125 urm.; J. Szinnyi, *Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur*, ed. a 2-a, Berlin-Leipzig, 1921; H. Jacobsohn, *Arier und Ugrofinnen*, Göttingen, 1922; Z. Gombocz, în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, I, 1923, p. 204 (dare de samă a lucrării precedente); Kai Donner, *Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojeden und Türken*, în *Journal de la Soc. finno-ougrienne*, 40, 1924; Sköld, *op. cit.*; Wiklund, *op. cit.*

CODEX CUMANICUS (bibliografie mai recentă). S. Salaville, *Un manuscrit chrétien en dialecte turc, le „Codex Cumanicus“*, în *Échos d'Orient*, XIV, 1911, p. 278—286; P. M. Bihl, în *Archivum franciscanum historicum*, VII, 1914, p. 138—144 (cu bogate indicații bibliografice și trimiteri la articolele lui W. Bang); S. Salaville, *Un peuple de race turque christianisé au XIII-e siècle, les Comans*, în *Échos d'Orient*, XVII, 1914, p. 193—208; J. Deny, în *Journal asiatique*, juillet-septembre 1921, p. 134—135.

Al. Rosetti

1. *Codex Cumanicus* e scris probabil de misionarii Franciscani care se duseseră să evanghelizeze triburile așezate în împrejurimile Mării Negre și Mării Caspice, între sec. XIII—XIV.

Poezia lui Cezar Boliac

Este în genere cunoscut că una dintre caracteristicile romantismului francez, sub influența căruia s'a regenerat literatura română, a fost manifestarea de preocupări universale, tendința de a îmbrățișa și soluționa toate problemele ce se puteau pune spiritului omenesc.

E foarte firesc, în cazul acesta, ca cercetările să se îndrumeze în sensul de a stabili care anume dintre aceste preocupări, s'au înserat în ordinea de motive tratate de poezia română. Că întreaga noastră literatură cultă a fost supusă acestei influențe, este un fapt ce nu se mai poate discuta. Și nu se poate contesta nici faptul că, alături de o nouă directivă imprimată poeziei cultivate la noi înaintea apariției sale, ea a creat genuri nouă și, în cadrul genurilor existente, specii nouă.

În cele următoare ne propunem să arătăm că forța creatoare a influenței franceze a mers atît de departe încît a creat, cu dimensiuni care le impun atenției cercetătorului, personalități literare. Este cazul lui Boliac, unul dintre cele mai fecunde spirite ce s'au manifestat în al doilea și al treilea sfert al veacului trecut. Îmbrățișînd activitatea sa, cercetările noastre vor avea, deci, ca prim obiectiv, precisarea dimensiunilor influenței franceze, în cazul dat.

Nota personală a literaturii lui Boliac a fost, se știe, cea socială. Prin aceasta el pune, clar, o problemă nouă în literatura română. Dar toate preocupările sale în sensul acesta nu sînt decît reflexul celor ce se petreceau aiurea: în Germania, în Franța și, mai departe, în Anglia, de unde mișcarea franceză și germană au primit mai mult decît simple sugestii. Din aceste trei centre, mișcarea literară cu preocupări sociale a radiat în toate direcțiile, astfel că, pentru cine vrea să înțeleagă just activitatea identică a lui Boliac, judecarea ei în cadrul indicat este o necesitate căreia nu i se poate sustrage.

Dar influența franceză se exercită asupra întregii activități poetice a lui Boliac. „Meditațiile“ din 1835, lucrarea cu care el apare în literatură, sînt colorate de felul de a simți al lui Lamar-

tine și de acela, pe care și el și contemporanii săi îl primeau tot prin filieră franceză, a lui Joung. Influența aceasta se poate urmări în întreaga sa operă, suprapunându-se unui fond personal cu rădăcini ce-l fixau, în anumite cazuri, de Orient.

II

Activitatea multilaterală a lui Boliac arată, într'însul, pe scriitorul modelat după cerințele romantismului. El aducea, e drept, în osebitele direcții în care s'a manifestat, o pregătire absolut insuficientă; dar faptul acesta nu putea constitui o piedecă în fața tendinței de creare — și de creare vertiginoasă. Oricît de împrăștiată ar fi fost, însă, această activitate, un lucru se desprinde cu putere dintr'însa: năzuința de a realiza același scop. În felul acesta să nu ne surprindă faptul că arheologul, părăsind terenul propriu, se ocupă cu probleme pe care le desbătea și în ziare, în discursuri politice și — paralel — în unele dintre poeziile sale.

Înglobînd astfel poezia printre mijloacele cu care se urmărea realizarea unui scop practic, Boliac arată o concepțiune anumită despre rolul poetului. Nu căutînd să se retragă în singurătate, ci rămînînd în mijlocul semenilor săi, participînd intens la toate bucuriile și durerile lor, — își îndeplinește el datoriile sale. — Un rol de luptător, deci.

Concepțiunea aceasta ne întîmpină și la alți poeți romîni, în primul rînd la Eliade. Ea derivă din felul de a vedea al unora dintre reprezentanții romantismului francez. Era viu exemplul lui Lamartine, poetul care a avut atît de puternice răsunete la noi, și care înțelegea să alăture activității sale poetice, preocupări de ordin social. Dar mai cu seamă¹ Béranger și Victor Hugo sînt puternic reprezentați, pe această latură, în literatura romînă. Influența lor strînsă răsare și din atitudinea pe care Boliac a avut-o față de chestiunile sociale ce se desbăteau. Iată ce spune, în sensul acesta, Béranger :

„Les chansons nées depuis 1830 semblent se rattacher plutôt „aux questions d'intérêt social qu'aux discussions purement politiques. Et doit-on être étonné ? Une fois qu'on suppose reconquis „le principe gouvernemental, pour lequel on a combattu, il est „naturel que l'intelligence éprouve le besoin d'en faire l'application „au profit de plus grand nombre. Le bonheur de l'humanité a été „le songe de ma vie.

¹ C. Bouglé, *Le romantisme social*, în *Annales de l'Université de Paris*, 1928, p. 431; în aceeași publicație, 1928, p. 439: A. Le Breton: *V. Hugo, chef de l'Ecole romantique*. Spre deosebire de Hugo, Lamartine, deși înțelegea să celebreze tot ce interesează comunitatea, nu exploatează evenimentul zilei. V. A. Bellessort: *V. Hugo*, în *Revue Hebdomadaire*, Janv. 1929, p. 396. Iar pentru mai multe amănunte, lucrarea anterioară a lui Necdham: *Le développement de l'esthétique sociologique en France et en Angleterre, au XIX-e siècle*, Paris, 1926.

„...„Mais il a fallu bien des circonstances extraordinaires pour „qu'il fût permis au chansonnier de s'immiscer dans les hautes „questions d'améliorations sociales. Heureusement, une foule d'hom- „mes, jeunes et courageux, ont donné depuis peu, un grand déve- „loppement à ces questions et sont parvenus à les rendre presque „vulgaires“.

„Que nos écrivains travaillent donc sérieusement pour cette „foule si bien préparée à recevoir l'instruction dont elle a besoin“ 1

Poezia pusă în serviciul poporului, iată părerea lui Béranger. Deaceia ea va trebui să exploateze evenimentele politice, sociale, să caute să vulgarizeze marile probleme ce se puneau în legătură cu poporul și care preocupau spiritele contimporanilor. În același sens se îndrumează și părerea lui Hugo :

„Il y a deux intentions dans la publication de ce livre, „l'intention littéraire et l'intention politique ; mais dans la pensée de „l'auteur, la dernière est la conséquence de la première, car l'his- „toire des hommes ne présente de poésie que jugée du haut des „idées monarchiques et des croyances religieuses“ 2

Și revenind, el ajunge să precizeze în felul următor misiunea poetului :

„Si l'homme a sa voix, si la nature a la sienne, les évé- „nements ont aussi la leur. L'auteur a toujours pensé que la mission „du poète était de fondre dans un même groupe cette triple pa- „role qui renferme un triple enseignement, car la première s'a- „dresse plus particulièrement au cœur, la seconde à l'âme, la „troisième à l'esprit... (Le poète) n'est il pas entièrement compris „sous ce triple aspect de notre vie : le foyer, le champ, la rue ? „Le foyer qui est notre cœur même, le champ où la nature nous „parle ; la rue, où tempête, à travers les coups de fouet des partis „cet embarras de charettes qu'on appelle les événements politi- „ques. Et disons-le en passant, dans cette mêlée d'hommes, de „doctrines et d'intérêts qui se rue si violemment tous les jours „sur chacune des œuvres qu'il est donné à ce siècle de faire, „le poète a une fonction sérieuse“.— Sans parler même ici de son „influence civilisatrice, c'est à lui qu'il appartient d'élever, lors- „qu'ils le méritent, les événements politiques à la dignité d'évé- „nements historiques“ 3

Și ajunge în 1864, atunci când influența lui nu se mai exercita asupra lui Boliac, la mărturisirile următoare, care-și au valoarea lor și pentru trecut, însă :

„Travailler au peuple, c'est la grande urgence ; — transfor- „mer la foule en peuple, par le livre... C'est à ce travail que se

1 Béranger, *Chansons*, ed. 1883, Préface. Aceste preocupări ale lui Béranger au fost remarcate înainte ca el să le fi formulat în prefața ediției din 1833 ; v. Ph. Charles în *Revue de Paris*, fev. 1830. Menționat de P. Martino, *Parnasse et Symbolisme*, Paris, 1928, p. 8.

2 V. Hugo, *Odes et ballades*, 1822, Préface.

3 Hugo, *Les voix intérieures*, 1837, Préf.

„sont dévoués, dans ces quarante dernières années, les hommes qu'on appelle socialistes. L'auteur de ce livre est un des plus anciens“¹

Și într-o expresie pregnantă, el caracterizează atitudinea aceasta în felul următor:

„Romantisme et socialisme, c'est le même fait.“² Iar aiurea, dînd o nouă interpretare părerilor precedente, el face, din ceiace considera ca o datorie a poetului, o necesitate organică a sa:

„C'est qu'il fallait à ma pensée
„Tout un grand peuple à remuer.

. . . . .

„Le génie a besoin d'un peuple que sa flamme
„Anime, échauffe, éclaire, embrase comme une âme“³

Deaceia el — poetul — este îndreptățit să ceară popoarelor să-i dea ascultare:

„Peuples, écoutez le poète,
„Écoutez le rêveur sacré“.⁴

Și tot el este păzitorul drepturilor pe care poporul le-a căpătat după îndemnul său:

„Et la liberté rassurée
„Confia sa cause sacrée
„A ton bras, défenseur des rois“.⁵

Interesîndu-se astfel de aproape de semenii săi, luminîndu-le calea către progres cu flacăra geniului său, poetul are, în vremurile noastre, rolul profetului conducător de noroadă. Și nu numai în lupta întreprinsă pentru a-și recăpăta drepturile smulse de cei tari, dar și în activitatea desfășurată în vederea promovării culturii poporului la un nivel care să-l facă în stare să se bucure de străduințele sale, — poetul trebuie să meargă în frunte. El trebuie să transforme gloatele oarbe, lipsite de orice ideal, în popor conștient de drepturile sale. Și aceasta se putea realiza cu ajutorul cărții. Iată deci o nouă înfățișare a influenței civilizatoare de care vorbește Hugo, în afară de cea exercitată de poezie ca atare.⁶

1 Hugo, *W. Shakespeare*, II, 5, 2.

2 Idem, v. și C. Bouglé *art. cit.*, p. 434.

3 Hugo, *Odes et ballades*, *Fin*.

4 Hugo, *Les rayons et les ombres — Fonction du poète*.

5 Hugo, *Odes et ballades — Se génie*.

6 Rolul scriitorului în popularizarea marilor idei ale veacului era subliniat și de teoreticianii socialiști ai epocii, — între alții de Saint-Simon, în *Catehismul Industriașilor*, tr. rom. ed. Cultura Națională, p. 45; dar mai cu samă discipolii săi au accentuat valoarea socială a artei; V. Bouglé, *l. c.* p. 429. Ei au atras pe scriitori la mișcarea socială. Încă din 1826, *Le Producteur* proclamase „funcțiunea socială a artei“. În noua Religie, preconizată

E un deziderat pe care l-am întilnit și la Béranger, formulat în termeni aproape identici. Derivat din puncte deosebite, influența lui va fi, deci, cu atât mai marcantă.

Revenind la Boliac, părerile sale transpun cu fidelitate pe cele expuse mai sus :

„poetul trebuie să se considere numai ca un conducător al omului pe pământ“... spune el, ¹ vorbind despre rolul poeziei moderne, după ce arătase că, în epoca primitivă, poetul a fost „un mediator al pământului către cer“, reproducind, aici, părerea pe care o avea Hugo despre poezie, dar care nu face nici o distincțiune de epoci ².

Tărmurindu-i în felul acesta domeniul de exploatat, poezia va trebui, aici, „să fie organ al veselilor generale la solemnități și sărbători“, ³ — dar ea va trebui, mai cu samă, să exploateze evenimentele de altă natură :

„Am voi să știm unde s'a năpustit mai cumplit nenorocirea, unde muncește mai tare durerea și, prin puterea harpei dum-neavoastră, să coboare acolo mila celor cu putere...”

„...a desmorți pe cei striviți și a îmblinzi pe cei înverșunați încă, aceasta este *misia poeziei* și filosofiei veacului nostru; și muza românească se poate inspira tot atât de bine în bordeiul muncitorului și sub cortul țiganului, cași în cîmpul slavei, cași în locașul arhangelilor“. ⁴ — Dar poezia trebuie să meargă mai departe decît atât, ea trebuie să țintească la o prefacere totală a conștiinței.

„Schimbarea tuturor ideilor ce a avut și are și până astăzi omul despre lume. Să cerceteze cu deamănuntul izvoarele inegalității în societate și să nimicească toate formele și reformele sociale, politice și religioase, prefăcînd acea iubire numai teoretică de libertate și egalitate în libertate și egalitate practică și actuală“. ⁵

— Și continuînd, el atribuie poeziei, asemenea maeștrilor săi,

---

de Saint-Simon, artiștii aveau rolul de preoți. v. P. Martino, *l. c.* p. 12—15.

Pe Saint Simon, Boliac îl cunoaște; *Romînul*, 1859, No. 29. Dealtfel, doctrina dulceagă a reformatorului francez a avut o largă răspindire. v. E. M. Butler, *The Saint-Simonian Religion in Germany. A study of the Jounq German Movement*. Cambridge, 1926, care pune accentul pe aspectul sensual al sistemului menționat; R. Palgen, în *Revue de littérature comparée*, 1929, p. 196 sq.

¹ Boliac, *Poezii nouă*, 1847, Prefața.

² Hugo, *Les rayons et les ombres, Fonction du poète* :

„Car la poésie est l'étoile

„Qui mêm à Dieu rois et pasteurs“.

³ Boliac, *Poezii nouă*, 1847, Pref.

⁴ *Foaia pentru minte*, 1844, 313 sq.

⁵ *Poezii nouă*, 1847, Pref.

și obligația „să organizeze... o educație populară care să se întindă peste tot popoul”.¹

— Acestea sînt preocupările pe care el le indică muzei sale. În oda cu care începe volumul din 1847, răsunetele lor se resimt cu putere :

„Pe coardele sonore vibrează libertatea
„Și toată armonia să-ți fie-egalitatea
„Și mila fie-ți legea, și pacea ținta ta...

. . . . .
„Societatea geme și păsul omenimii
Durerea de confrate, întîmpinul cruzimii
E misia prescrisă creștinului poet...

. . . . .
„Pe unde auzi plîngeri și trist este norocul
Te-oprește consolînd ;
Și orice chin, durere, și orice apăsare
Impacă și alină cu sacra ta cîntare
Depune tu speranță în omul suspinînd”.²

Tema e reluată în „Cugetarea II” :

„De-a sclavului durere el singur (poetul) se atinge ;
A sceptrului putere prin el se mai învinge
Pe om la libertate el numai îl împinge
El singur e-avocatul a orice drept călcat”.

Rolul acesta de consolator al celor nenorociți, de apărător al celor nedreptățiți, este rolul poetului lui Béranger, al cărui „vis al vieții a fost fericirea lumii” ; dar, mai cu samă, el se desprinde cu contururi puternice din numeroasele versuri pe care i le închină Hugo :

„Faut-il, en ces jours d'effroi,
Rester sourd aux cris de ses frères,
Ne souffrir jamais que pour soi ?
Non, le poète sur la terre
Console, exilé volontaire,
Les tristes humains dans leurs fers.

. . . . .
Le poète, en des temps de crime
Fidèle aux justes qu'on opprime
Célèbre, imite les héros :
Il a, jaloux de leur martyre
Pour les victimes une lyre
Une tête pour les boureaux”.³

¹ Poezii nouă, 1847, Pref.

² Poezii nouă, 1847, «La muza mea».

³ Odes et ballades, Le poète dans les révolutions.

Iar în altă parte :

„Soutiens ton frère, qui chancelle,
Pleure si tu le vois souffrir“. ¹

Cași Hugo, Boliac arată bogatului datoria pe care o are față de săraci și, în oda citată, în contradicție cu ceiace el susține aiurea, arată acestora, ca drum de urmat, prin mijlocul nenorocirilor de care sînt copleșiți, calea pe care le-o hotărîse Hristos :

„Ii spune (bogatului) că tot spicul cu care miluește
Pe un sărac ce plînge, rodește, se 'ntutește
În cîmpuri empiree, în holdele cerești.

Săracilor zi iară : pe ăst pămînt voi treceți
Vă poartă grija Domnul și cît aici petreceți
Voi credeți și răbdați.
Nu pismuiți bogatul ce seamănă și strînge,
Rizînd de mușca voastră, rizînd de cel ce plînge
lertați-l voi pre dînsul și-l binecuvîntați“. ²

Un îndemn asemănător adresase Hugo cătră bogați :

„Heureux ceux que mon zèle enflamme
Qui donne aux pauvres prêle à Dieu“. ³

Și mai departe el își mărginise preocupările la aceeași situație cași Boliac, de care se diferențiasse numai prin accentuarea contrastelor :

„Le sage cependant qui songe à leur destin
Ramasse tristement les miettes du festin
„Tandis que l'un l'autre ils s'enchantent,
Puis il donne ce pain aux pauvres oubliés
*Aux mendiants rêveurs en leur disant : Priez,
Priez pour ces hommes qui chantent*““. ⁴

Dar Boliac nu mărginea aici rolul poetului. Lăsînd la o parte afirmația că una din obligațiile sale ar fi „să dezvolte, să analizeze și să popularizeze științele abstracte prin practică vie“ ⁵ și rămînînd tot în mijlocul societății, el trebuia să aibă și alte preocupări decît cele indicate. Poetul român cerea, formulînd, astfel, ceva ce plutea în atmosfera vremii aiurea și la noi, emanciparea femeii, libertatea amorului, pentru că, spune el, „cel mai prețios tezaur ce posedă umanitatea este inima de femeie“ și „nimic nu

1 *Odes et ballades. La lyre et la harpe,*

2 *Poezii nouă, 1847, La muza mea.*

3 *Les voix int., Dieu est toujours là.*

4 *Les voix int., VI.*

5 *Poezii nouă, 1847, Pref.*

izolează pe om mai mult în societatea actuală decât familia".¹

Desființarea familiei era un desiderat al comunismului francez și Boliac putea s'o ceară sub influența lui Fourier, al cărui program atrăsese atenția multora. Mai departe, el spune că trebuie să se ajungă la o „proprietate comună a populilor ca un product al tuturor membrilor statului“. El nu cerea numai desființarea proprietății individuale, ci și cultura ei în comun și comunizarea industriei,² reproducind și de data aceasta păreri care circulase în ideologia revoluției franceze și care continuau încă să circule. Comunizarea bunurilor o ceruse și Fourier, care era o autoritate în Țara Românească, grație încercării lui Mehtapciu de a-i realiza programul.³ Dar ea era nota caracteristică a ideologiei babouviste — și pe Babeuf Boliac îl cunoștea,⁴ desigur din epoca studiilor de istorie dela Paris.⁵ Cătră aceleași regiuni ne îndrumază și cererea lui de a desființa toate religiile existente și de a întemeia una singură : a rațiunii. Biserica să se transforme în școală, iar preoții în învățători, al căror rost ar fi să facă pe oameni conștienți nu de inexistențele lor datorii cătră cer, — ci de datoriile lor terestre. Iar aici pe pământ, să înlătore regalitatea, să înființeze republica și să pregătească „fiece popul la ideia frăției universale, la ideia de cosmopolitism, ca ultimul ferice al locuitorilor globului“. ⁶

Predicind cosmopolitismul, Boliac nu era absolut nou în literatura română ; dar nou este el când, cerînd instituirea cultului rațiunii, se face ecoul ideologiei hebertiste, care izbutise să se impună, la un moment, revoluției franceze.⁷

În felul acesta Boliac trece dincolo de marginile fixate de cei doi maestri ai săi, poeziei, și lasă vizibilă influența exercitată asupra sa de doctrinarii socialiști ai epocii. Altoind astfel de idei extremiste pe concepția lui Hugo, el o transfigurează în așa măsură că, abordată prin formularea ei ultimă, devine de necunoscut. Poetul francez a avut cultul familiei ; iar atunci când preamărește progresul realizat în secolul în care trăia, nu-și poate împiedeca neliniștea ce-l minează în ascuns :

„Une chose, ô Jésus, en secret m'épouvante

„C'est l'écho de ta voix qui va s'affaiblissant“⁸

— Respectînd datele esențiale pe care se bazează organizarea societății actuale, socialismul lui Hugo păstrează o evidentă coloratură burgheză. Prin acesta el este în concordanță cu multe

1 *Poezii nouă*, 1847, Pref. în *Buciumul*, 1857, No. 4, vorbind despre proiectul de constituție din 1838, B. spune că prevedea și emanciparea femeii.

2 *Poezii nouă*, 1847, Pref.

3 *Românul*, 1859, No. 29 : I. Ghica, op. c. Buc. 1914, III, p. 208.

4 *Românul*, 1859, No. 29.

5 *Familia*, 1875, No. 32.

6 *Poezii nouă*, 1847, Pref.

7 Asupra lui Hébert v. F. Aulard, *Le culte de la Raison et de l'Etre suprême*, Paris, 1890.

8 Hugo : Les voix int. *Ce siècle est grand et fort*.

din teoriile socialiste ale vremii sale. Într'adevăr, pe atunci, socialismul nu era ceva prohibit, ci un vis roz al societății burgheze. El a și fost aspru judecat de conducătorii mișcării muncitorești, în primul rînd de Engels.¹ Dar alături de mișcarea socialistă exista și cea comunistă. Cea dintăiu dorea evoluție, cea din urmă dorea revoluție. Ținînd samă de distincțiunea stabilită de Engels, pentru epoca aceea, între socialism și comunism,² Boliac nu se integrează socialismului, ci comunismului.

Faptul nu trebuie să ne surprindă. Înaintea lui Boliac, — Eliade spirit eminent conservator, ajunsese la socialism și cosmopolitism³.

— Pe baza datelor revoluției franceze se ajunsese și în alte părți la inaugurarea de sisteme comuniste. Menționăm comunismul juridico-economic al lui Fichte, expus în lucrarea „*Der geschlossene Handelsstaat*“ (1800). El predică instaurarea unui sistem comunist de stat, bizuit pe prohibiționism, în care statul trebuia să supravegheze la „satisfacerea tuturor trebuințelor compunătorilor săi.”⁴

În momentul cînd Boliac expunea părerile sale, literatura socialistă se îmbogățise cu cîteva opere de mare răsunset; memoriile lui Proudhon asupra proprietății și *Voyages en Icarie* a lui Cabet. Se pune întrebarea: a cunoscut Boliac pe acești doi corifei comuniști, în 1847? Il despărțiau, de lucrările menționate, șapte ani. — În Mart 1850, el cunoaște pe Proudhon;⁵ iar pe Cabet îl citează într'un articol din 1859, în care studiază socialismul și comunismul⁶ dar între poezia din 1850 și articolul din 1859, pe deoparte — și prefața comentată mai sus, pe de altă parte, se plasează revoluția dela 1848, care aruncă pe poet la Paris, unde succesele momentane ale comuniștilor francezi aduceau energie pe planul actualității sistemele comuniste imaginate. Aici — și acum — Boliac putea să ia cunoștință de ele. La acestea se adaugă considerațiunea următoare: Boliac, care nu s'a obosit niciodată prea mult cu aprofundarea sistemului economic comunist, care s'a mulțumit totdeauna cu afirmațiile introductive și concluziunile acestui sistem, ar fi putut găsi, în „*Qu'est-ce que la propriété*“ a lui Proudhon, o formulă energică: „*La propriété c'est le vol* care i-ar fi fixat atenția și pe care n'ar fi scăpat prilejul să o întrebuinteze⁷. — Toate acestea provoacă înclinarea cătră credința că, în 1847, Boliac nu cunoștea pe Proudhon și pe Cabet.

¹ *Le manifeste communiste*, tr. Ch. Andler, in bibliothèque socialiste, p. 15—16.

² I. c. 16.

³ Iorga: *Ist. presei romînești*, 52; *Ist. lit. rom. în veacul XIX-lea*, p. 257 și nota 1; G. B. Duică: *Ist. lit. rom. mod. I*, 150 și 173.

⁴ G. del Vecchio: *Il comunismo giuridico del Fichte*, Roma, 1905, p. 4.

⁵ V. poezia „*Se naște sau se face omul*“, ed. Minerva p. 291.

⁶ *Romînul*, No. 29 din 1859; *Culegere de articole*, Buc. 1861, p. 117, sqq.

⁷ Propriu zis, formula derivă din Babeuf, dar ea era greu de desprins dintr'un ziar din epoca revoluției, „*Tribun du peuple*“, No. 33.

Dar, cunoscuți sau nu, el nu se ridică până la expunerea unui sistem amănunțit. Boliac plutește în vagul afirmațiilor generale, spicuiind din toate părțile cite ceva. În felul acesta nu se poate precisa o atitudine pe care s'o poți urmări în derivarea ei de amănunt dintr'una sau alta dintre personalitățile mari, creatoare de ideologii comuniste. Astfel, am văzut că el ar fi putut cere desființarea proprietății sau sub influența lui Babeuf, sau subț aceia a lui Fourier. În cazul acesta, singura afirmație certă ce se poate face, este aceea că Boliac ar fi o creațiune a întregului curent comunist.

Subț aceste influențe, Boliac își curăță atitudinea sa de orice coloratură burgheză. Dar aceasta numai într'un moment al dezvoltării ideilor sale și, în mod precis, numai în prefața volumului din 1847. Ceva mai târziu el va adopta o nouă atitudine. Dar și atunci și mai târziu, dincolo de elementele comuniste pe care le-a asimilat, influența covârșitoare este aceea a lui Hugo. Acestei influențe i se datorește concepția poetului luptător, a poetului—„vișător sacru”—conducător de noroade,—a poetului profet.

Acesta este rolul social al poetului; dar, asemenea modelului său, el trebuia să rețină și să exploateze și domeniile în care se manifestase și se manifestau cu predilecție poezii: „le foyer qui est notre cœur même” și „le champ, ori la nature nous parle”.— În oda adresată lui Iancu Văcărescu facem cunoștință și cu complinirile izvorite pentru poet din cercetarea acestor regiuni, impuse de tradiție și de natura poeziei însăși:

„Zefirul primăverii, a dragostii zîmbire,
Cîntarea filomelii, a viselor unire,
Nu va mai imita?”

— „Nu va mai imita” toate acestea harpa Văcărescului? Și în începuturile sale poetice, Boliac se resumă la acești doi termeni: natura și propria lui simțire,—natura fiind utilizată spre a evidenția fondul sufletesc personal.

Dar dacă acesta este rolul poeziei, care este concepția lui Boliac asupra naturii sale?—Sînt lucruri care nu pot fi prinse cu ușurință într'o definiție. Dar considerente de felul acesta n'aveau credit pe lîngă generația eroică dela 1840. Creatori uriași în toate direcțiile, era firesc, deci, ca nici una dintre problemele ce se puneau spiritului lor să nu rămîină nerezolvată.

Așa și cu poezia.

— Eliade scrisese o „gramatică a poeziei” în strînsă dependență de poetica lui Boileau, Marmontel, Voltaire 1. Arătînd că poezia este înainte mergătoarea celorlalte arte 2, Boliac reproduce

1 G. B. Duică, l. c. 115.

2 Boliac, *Poezii nouă*, Prefața.

pe Eliade și pe maeștrii acestuia. Dar cînd caută să precizeze mai strîns concepția sa, se depărtează de dinșii și dezvoltările întreprinse rămîn pe propria lui socoteală.—Astfel poezia este concepută ca obiectivarea ideilor și sentimentelor omului; dar această obiectivare este imediat identificată cu manifestarea ideii de infinit: „cînd a obiectivat sentimentul său de bunătaie sau de iubire, „fondat în conștiința lui și a trebuit să închipuească existența „unui obiect de adorat; cînd s'a manifestat — zic — ideia de infinit, „a fost lucrare numai a poeziei“ 1.

— Dacă, în primul caz, depășind realitatea și înglobînd în sfera poeziei orice manifestare intelectuală și artistică, Boliac rămîne consecvent părerii anterioare, identificarea stabilită ulterior frînge orice suport rațional. Dar cum *Prefața* nu este un model de logică, obiecțiunea se cuvine a fi lăsată la o parte. Se pune însă întrebarea: de unde derivă ideia de infinit în definiția lui Boliac? Răsunete ale filosofiei lui Schelling!

Accepțiunea specială pe care o are în definiția dată de poetul român ar trada o înțelegere particulară a filosofului german. Deaceia este mai de crezut că *ideia de infinit* era un element de recentă sudură în vocabularul lui Boliac și că el l-a plasat aici, în avîntul nestăvilît cu care și-a scris *prefața*, fără să caute prea mult să descifreze sensul expresiei din istoricul ei.

Dar nu numai ideia de infinit este elaborată de poezie, ci: „Tot simțimîntul în om este efect al imaginației, al poeziei intime, „și aceasta se mărginește, se umflă și scade după mărimea, pu- „terea și agerimea prisme poetice, sau după doza de poezie ce posedă individul 2“...

Deci nu poezia este creată de sentiment, ci sentimentul de poezie.

Născută odată cu omul, poezia este ceia ce îl diferențiază de animal. Și-l diferențiază așezînd în sufletul, său „acel barometru al dorințelor și cunoștințelor“, „acel termometru al iubirii“ etc. 3. Iar într'un articol anterior 4, discutînd, el și Eliade,—„ca adevărați filosofi“ și deducînd, în această calitate a lor, din identitatea ce există între spirit și materie—identitatea dintre fizionomia poetului și imaginile întrebuițate în poezia sa, Boliac abordează și tema desbătută mai sus și se exprimă în felul următor:

„Poezia este centrul inimii noastre, care aruncă și primește reflec- „țiile obiectivărilor sale în lumea ideală; de unde ochiul fantaziei „se înalță și se întinde în acel luminos spațiu în care se scaldă și „se înfrățesc sentimentele cele nobile și de unde iară se afundă și „se strîng în acel întunecos haos în care se îngină și se sfîșie „patimele monstruoase“.

1 Boliac, *Poezii nouă*, Prefață.

2 Id.

3 Id. În felul acesta Boliac colora științificește poezia sa, fapt remarcant de contemporanii săi. V. *Revista Carpaților*, II (1861), pg. 341.

4 F. p. m. 1845, No. 8.

S'a făcut atîta caz de cultura filosofică a lui Boliac. Rîndurile reproduse mai sus ne edifică suficient asupra valorii sale, arătîndu-ne că granulele de cugetare, care—e drept—nu sînt prea rare, sucombă adesea sub fulminanța nestăvilită a verborității. Înaintea lui, Momuleanu izbutise să se facă înțeles pe aceeași temă ; dar Momuleanu nu era, ca Boliac, *un filosof*.

Cînd Boliac apare, în 1835, în literatură, cu *Meditațiile* sale, el le armează cu două prefețe : una, de închinare, către colonelul I. Cimpineanu, cea de-a doua către tinerimea romînă.

Solicitînd bunăvoința cetitorilor el își dă sama că nu prezintă decît „niște începuturi slabe, încercări neîngrijite“.

— „Am scris fără țintă și fără șir — spune el — și n'am făcut decît să presăr niște idei vagi și să le încălzesc cu un sentiment, căruia singur nu știu ce nume să-i dau“. ¹ Iar opera nu face decît să documenteze caracterizarea cu care o însoțea.

Departee de a vedea în fiecare din bucățile ce alcătuiesc volumul, reflexe ale unor întîmplări personale, ² *meditațiile* ne trădează, prin coloratura lor afectivă sumbră, o atitudine impusă de moda curentă. Derivarea lor, prin tendința de anihilare a valorilor vieții“ din *Noptile* lui Joung, a fost dovedită, ³ „Înșelăciunea nădejdiei“, „Neîncrederea în prietinie“, „Suicidul“ — sînt cîteva din subiectele tratate. Atunci cînd vorbește despre dragoste, îi spune: „Zeu spurcat ce în a ta cauză lumea toată o tirăști“ ; viața este „un puțin mai luminos loc decît nesimțirea“, iar moartea, pe care o îmbie să audă „duioasele răcnete ce îi urmează urlînd“ din partea vulgului, nu este decît un „paznic ce ne transportă în nemurire din curățitorul foc ce-l numim lume“. Și în *Meditații* și mai tirziu ⁴ — fericirea îi apare poetului dincolo de moarte.

Subt chista negației de împrumut pulsează, însă, propriul fel de a simți. Dacă moartea este mesagerul care ne conduce la fericire, ea trebuie să fie ceva bun ; dar faptul acesta nu-l îm-

¹ Prefața către tinerime, 1835.

² G. B. Duică, *l. c.* I, 292—3.

³ P. Grimm, în *Daco-Romania*, III, 288 sqq.

⁴ Influența lui Joung se prelungește cu mult dincolo de *Meditații*. V.

între altele *Schitul* :

„... a fericirii poartă
 Ț dincolo de moarte și-acolo vă gîndiți“.

Tot aici versurile :

„Cași milionarul, așa și-un cerșător
 „Se plîng de a lor soartă, de-a lor nemulțumire“

care amintesc un pasagiu din noaptea X (ed. Paris, an III, t. II, p. 95) : „Il est arrêté que l'homme, noblement tourmenté par sa grandeur, soupirera sur le trône comme sous la chaume“. În genere, însă, sînt prea puține complectări, în amănunt, ce se pot aduce studiului d-lui Grimm.

piedecă de-a face parte dintre cei ce-i „urmează urlînd, cu răcnete duioase“. Iar discordanța dintre datele simțurilor și ale inteligenței i se pare că nu poate fi temperată decît de divinitate:

„Fă simțirile mele a prețui acest bun, ăst sfînt instrument „ce așa lesne precurmă chinurile și varsă adevărata fericire“.

Unitatea de atmosferă este, astfel, stricată în *Meditații*. Se poate urmări aceasta și izolat, dar și în întregul lor. În felul acesta, meditația XI-a contrastează în chip ciudat cu celelalte:

„Ah! Facă cerul ca aste chinuri
 „Ce până acum am suferit,
 „Ca niște visuri ce nu se'ntoarce,
 „Ca riul grabnic piară'n trecut.

„Cu ele rele, cu ele chinuri
 „Cu ele noaptea din care ieșii;
 „Viață dulce, viață lină
 „Viață nouă acum să gust“.

Notele ce ne întîmpină în această bucată, sînt absolut nemotivate de datele antecedente. Ea nu se altoiește nici pe o stare sufletească diferită ¹, ci transpune, fidel, un moment din noaptea XXIV a lui Joung, căruia i se aprinde, aici, un ochiu de lumină în ceața ce-l copleșește:

„Adieu, nuit! Je ne me vois plus enveloppé de tes ombres: „un jour éternel est commencé: la joie boille et pénètre mon „âme. Etre né du néant, puis-je me plaindre de quelques maux „qui me seront payés par une félicité sans fin? O, mon âme!
 „Pendant les instants qui nous restent, goûtons encore la vie“. ²...

— Inconsecvența pe care ea o înscrie se poate, totuși, accentua, dacă cercetăm paralel crezul lui Boliac din poezii și din prefața aceluiași poezii:

„Mă bucur a vedea în toate zilele crescînd sentimentul de „patriotism, întrecerea la învățătură, produse literare și întin-derea luminilor“. ³.

Iar bărbații mari din epoca lui sînt preamăriți cu accente total opuse celor din operă. Toate acestea vin să infirme părerea că ne-am găsi în prezența unor ecouri derivate din experiența strict omenească a poetului. Sînt simple exerciții, întreprinse sub imperiul unor influențe străine, așa cum singur mărturisește în prefață.

Dealtfel, aceasta nu era numai părerea lui: cînd, în 1845,

¹ G. B. Duică, *l. c.*, 292.

² Joung, *Nuits*, trad. Letourneur. Paris III-e année. Este pasagiul final din noaptea XXIV-a, înlăturat de Marcovici în traducerea sa. Boliac a cunoscut, prin urmare, textul francez.

³ Prefața către tinerime 1835. *Curierul Rom.* 1845, p. 6.

Eliade vine să vorbească despre Boliac, el îi spune : „acel pigmeu de acum zece ani“. — „Pigmeul de-acum zece ani“ este autorul *Meditațiilor* din 1835.

Superficialitatea de inspirație din *Meditații* își găsește un corectiv parțial în poezia erotică, pe care Boliac n'a cultivat-o decît într'o parte a activității sale poetice.

Conștient de datoria sa de poet romantic, Boliac purta cu sine regretele unei iubiri, căreia moartea i se așezase în cale. În sinul naturii, în Carpați, el cunoscuse o fecioară

„Frumoasă ca un angel ce cerul ne arată“,

care-l făcuse să simtă fiorii dragostei, a acelei dragoste ce-și manifestă regretul că

„Sinu-i de-alabastru în veci era'nvelit“. 1

Iubirea aceasta a cîntat-o el în două dintre poeziile sale : *Rechemarea* și *O dimineață pe malul lacului*.

Obosit și desnădăjduit, poetul nu mai trăește decît din amintirea dragostei sale, nutrînd speranța că în curînd se va duce să-și întilnească iubita :

„Viața mi-e întreagă în astă suvenir

„Ce vine ca speranță să-oprească-al meu suspin“.

. . . . .

„ : : : : : num'astă suvenir

„Imi poate'ndulci viața din care tu scăpași

„Mai fie dar cu mine și până la unire

„Cînd, lepădînd povara, voi fi'ntr'al tău lăcaș“. 2

Scrisă în ton lamartinian, tema abordată derivă din poezia aceluiași poet francez ; iar unele dintre accentele ce o individualizează sînt de natură să precizeze și mai amănunțit sursa sa : „să vin pe aste maluri, — să văd astă dumbravă — să calc aste colnice“... alături de importanța extremă pe care o are, în viața poetului, amintirea iubirii zdrobite de soartă, stabilesc o neapărată legătură între *Rechemarea* lui Boliac și *Tristesse* 3 a lui Lamar-

1 Poezia are un suport real în biografia lui Boliac. În „*Itinerar*“, publicat în *Curierul Romînesc*, 1845, ne vorbește, la pagina 380, despre dragostea lui ce-i dăduse prilejul, altădată, să-și poarte iluziile prin locurile pe care le cerceta atunci, „Cît sînt de tari patimile în omul încă neros de experiență!“ spune el, confirmînd și aici ceiace spunea aiurea : că dragostea aceasta a avut loc în prima lui tinerețe. „Și dimineața ne-a văzut pe malul lacului vizitat de-atîtea ori în timpul iluziilor noastre“. Lacul de care vorbește aici este cel cîntat în elegia „*O dimineață pe malul lacului*“ și localitatea este Cimpina.

2 *Rechemarea*.

3 *Nouvelles méditations* Boliac o putea cunoaște și în romînește, în traducerea lui Alexandrescu, apărută în vol. din 1832.

tine. Poetul francez ceruse deasemeni să-l ducă pe malul mării, la Neapole; să calce acolo, pe subțumbrăvile de portocali, la lumina aurorei răsfrînte pe dealuri, țărnițele pe care își legănase altădată fericirea. Și dacă ceva îl mai leagă de viață „făclia zilelor“ sale este aprinsă de amintirea iubitei dispărute.

La Boliac, tema revine în o *dimineață pe malul locului*, transpunînd aceiași atmosferă de caldă tristețe ce caracterizează poezia lamartiniană. Chiar titlul este de natură să deștepte asociații în sensul acesta. Scrisă în 1836, elegia aceasta cuprinde unele versuri din care s'ar putea ajunge la anumite precisări:

„E-al șaptelea an ăsta, de cînd pe aste locuri,
„Gustam o fericire ce nu voiu mai cerca“.

Resultă de aici că iubita cîntată își trăise clipele din urmă în 1829, atunci cînd poetul, născut în 1813, era în vîrstă de șasesprezece ani. Numai în felul acesta ne-am putea explica faptul că, aici, Boliac, a cărui predilecție de a prinde și insista asupra aspectelor terestre ale dragostei e manifestă, izbutește să se mențină într'o atmosferă mai purificată, să rămînă, în mai mare măsură, lamartinian. Peste impresiile pure, caracteristice vîrstei, s'a așternut poezia amintirii.

În privința datării, totuși, trebuie să fim cît se poate de circumspecți. De necesități metrice nu poate fi vorba; dar numărul șapte își are adoratorii săi și, pe de altă parte, el fusese pus într'o largă circulație de Lamartine, în așa fel că se poate pune întrebarea dacă versurile reproduse mai sus nu transpun ceva din ceia ce poetul francez redase în *Crucifix*:

„Sept fois depuis ce jour l'arbre que j'ai planté
„Sur sa tombe sans nom a changé de feuillage“ 1.

Dar Boliac nu se menține în atmosfera aceasta de sentimentalism accentuat și purificat. Felul său curent de a simți dragostea era altul decît acela, stilizat, ce transpiră din poeziile menționate. Cînd impresii proaspete, din viața de toate zilele, se interpoluau sentimentalismului izvorît din poezia lamartiniană, dominant în erotica sa, răsunetele acestei poezii erau derivate că-

1 Urmind felului, inaugurat de curînd (Ch. Drouhet: *V. Alecsandri și scriitorii francezi*, p. 22—23) de a interpreta fenomenele literare, ar trebui să derivăm din aceiași sursă lamartiniană și versurile:

„Pe cînd natura-i vie pe cînd natura-i moartă,
„A ta, a ta fantasmă, a ta fantasmă poartă
„Tot lucru 'n ochiul meu“. (*Încă o salutare*)

dar cum stările sufletești pe care ele le concretizează sînt, în genere, caracteristice neamului omenesc, nimic nu poate fi mai firesc decît apariția lor independentă.

tră situațiuni baroce. Unele din ele răzbat și în cele două poezii anterioare :

„Nenorociri streine vedeam că o omoară,
„Pe frunte-i sta durerea a oricărui străin,
„De n'am fi cunoscut-o de crimă că-i fecioară,
„Am fi crezut că-un cuget revoltă-al ei venin“. 1

Iar atunci cînd întreaga poezie era zidită pe soclul acestor impresii, situația se soluționa uniformizîndu-se în sensul acesta. Astfel, în *O călătorie*, poetul ne spune :

„Ochii ei îmi erau fari; sînul ei pavilionul ;
„Eu o priviam pe dînsa ca un diadoh tronul“.

Călătorul, rătăcitor în mijlocul verii, ajunge să

„.... simtă pasiuni
„De nimfe jucătoare cu sînuri tot deschise“. 2

Iar aiurea, 3 se întreabă ce poate fi fericirea

„Dacă nu este sînu-ți care oprește graiul
„Și face ca rebelii să-ți fie-adoratori“.

Și mai departe, în poezia *Ții tu minte oare*, el cîntă dragostea în felul următor :

„Ții tu minte oară
„Pentru 'ntăia oară
„Cînd la tulpiniță
„Jos lingă gîrliță
„Noi ne sărutam“ ?

Și continuă astfel, amintind iubitei sale de cîteori se înfilnau și se îmbrățișau „prin rîpi tăcute“, „în aluniș“, „în droașcă, pe chichiță“, „la zapciu pe scară“—o pusderie de sărutări, înregistrate de poet cu grijă ca într'un registru de comptabilitate.

Exemple de felul acesta s'ar putea aduce multe și ele documentează afirmația că, în producțiunile sale, Boliac prezintă elemente care-l fixează, într'o anumită măsură, în cadrul poezilor influențați de sensualismul levantin al lui Christopulos. — Și nu numai în poezie. Adesea, în studiile sale de arheologie, un cuvînt aruncat cu neglijență, trădează aceeași predilecție pentru traducerea în situații pămîntești, a sentimentului erotic.

Dar în afară de sensualismul evident, poezia erotică a lui Boliac se caracterizează și altfel. Despre trăinicia sentimentului

1 *O dimineată pe malul lacului.*

2 *Vara.*

3 *Stanțe.*

nu poate fi vorba : în 1835 el vede, în dragoste, un zeu spurcat“. Dar la data aceea, am văzut, el este puternic subvenționat de poezia străină. În 1836 scrie, în condițiunile indicate, elegia *O dimineată pe malul lacului*. Tot atunci pune, în *O călătorie*, bazele unei noi dragoste, al cărei epitaful îl va semna, în Mart 1837, în *Butada*, dînd gloriei cerului că „a scăpat“ de ea — „cea cu dintele mușcător“ și cu „lacrămi mincinoase“.

Iubirea aceasta nu-i poate procura momente de reală transportare poetică. Chiar sfîrșitul, care motivează prin contrast *Butada* și care, altuia, i-ar fi smuls cîteva accente de poezie, nu-l poate sustrage condițiilor prosaice în care el s'a petrecut :

„Tu zbori la avuție
„Și uiți că te-am amat,
„Cînd eu pe avuție
„Nu te-aș fi schimbat

Nu-i locul să insist ; dar nici nu cred că e nevoie de prea multă insistență spre a dovedi că, definindu-l pe latura erotică, definești însăși nucleul personalității unui poet. Și din punctul acesta de vedere, Boliac se prezintă de o senzualitate, temperată în parte de influența romantismului lamartinian. Și peste tot capitolul acesta se întinde pînza topită a unei poezii, care nu se depărtează decît în mică măsură de superficialitate.

Dealtfel puțina adîncire a problemelor pe care și le pune, este caracteristica generală a activității lui Boliac. Felul cum el înțelegea să facă știință i-a atras de mult timp discreditul oamenilor de specialitate.¹

Dar dacă, în domeniul acesta, el are de partea lui, într-o justă apreciere, meritul deschizătorului de drumuri, nu se poate spune același lucru și despre poezia lui, luată în întregul ei. Insistențe și reveniri inutile, pe deoparte, iar, pe de alta, o totală lipsă de orînduire în succesiunea ideilor, — iată ceiace scade în mare măsură valoarea operei sale. Și la aceasta, am văzut, trebuie să se adauge mulțumirea pe care poetul o găsește în datele elementare, total lipsite de prelucrare, ale simțurilor. *Rugăciunea* este ilustrativă în sensul acesta.²

1 Odobescu : *Funuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează în Columna lui Traian*, 1873. Odobescu îl urmărește pe Boliac, cu ironia sa, și în poezie, Odobescu : *op. comp.* Cartea Rom. I, 182 și notă—Ca o caracterizare generală, v. Maiorescu, în *Conv. lit.* 1882, 402.

2 În *Rugăciunea* cași în *Schitul*, Boliac încearcă poezia religioasă sub influența filosofului francez Ballanche, precursor al lui Chateaubriand. B. Ballanche îl și citează, în *Schitul*. — Trebuie să se menționeze, deasemenea și *Cugetare*, ed. Minerva p. 60, în care Boliac dezvoltă, sub influența lui Volney, tema poetică a ruinelor.

Observația este valabilă și pentru majoritatea poeziilor sale patriotice. Cele dintăiu din această serie, publicate în volumul din 1843, fac excepție în oarecare măsură — și ele au motivat aprecierea favorabilă pe care d. Iorga o are pentru Boliac. Dacă, la acestea, se adaugă lupta statornică pe care poetul nostru a dus-o în vederea realizării idealului de libertate și dreptate socială, ne explicăm total cuvintele calde de care el s'a bucurat din partea cercetătorilor săi.

Cele mai reliefate dintre aceste poezii, *Trădătorul* și oda *La Romania*. Din cea dintăiu, se desprinde, cu contururi bine precizate, blestemul împotriva trădătorului :

„Etern s'auzi în juru-ți pas rar că te gonește
„S'auzi murmurînd rîuri și să te frigi de sete“.

De-aici se va inspira Bolintineanu, cînd va scrie blestemul din *Mihnea și baba*.

Mai multă amploare capătă sentimentul în cea din urmă dintre aceste poezii, în care poetul, adresîndu-se țării sale („O belă brunetă despletită!“) îi arată strălucirea de mai înainte și o îndeamnă să fie și astăzi la înălțimea din trecut. Dar nici aici el nu se poate susține într'un plan ridicat. Preocupări mărunte, de ordin prozaic, răsbat și îiucid inspirația; iar neologismele, abundente, militează, pe calea opusă, — a retoricului supraaccentuat, — în același sens.

Multă vreme după publicarea volumului din 1843, Boliac nu va mai atinge coarda patriotică a lirei sale. A trebuit să vină revoluția din 1848, ca să-l sguide din apatia ce-l copleșise. Dar poeziile din această epocă sînt, neîndoios, lipsite de orice valoare artistică. Unele sînt imitații : *Patria* după *Cîntecul* lui Negruzzi, *Răsunet la Hora Unirei* după *Hora Unirei* a lui Alecsandri; iar altele sînt simple articole de ziar versificate, cum este cazul cu *Prince străin*, în care, după ce versifică celelalte desiderate ale partidului național, închee în felul următor :

„Și strigăm din orice parte
„Nu vrem un mițar plouat,
„Vrem din neamul Bonaparte
„Singe de Latin curat!“

Așa cum se prezintă, poezia patriotică a lui Boliac nu este de natură să creieze evenimente : îi lipsește avîntul viforos, care s'a strecurat în atîtea altele ale altor poeți din vremea aceia. Dacă el a scris, totuși, în genul acesta, explicarea trebuie căutată în faptul că Boliac apare în literatură în timpul în care sentimentul patriotic se înfiripa. Tineretul era înflăcărat — și înflăcărarea generală cuprinse o clipă și pe poetul nostru. Ea îl va părăsi curînd, însă, și astfel îl vom vedea, în ajunul revoluției dela 1848,

teoretician al ideilor socialiste, visînd republica și cosmopolitismul. Iar revenirea, ceva mai tîrziu, la tema națională, în poezie, concordă cu renegarea ideilor sociale de care făcuse atîta caz mai înainte.

Pentru că felul cum Boliac este cunoscut nu corespunde decît în parte adevărului. În activitatea lui se poate distinge o epocă dominantă, aceia în care el face apologia socialismului — și care culminează cu apariția volumului din 1847, precedat de prefața comentată mai sus. Dar toate părerile acestea vor fi înfirmate de ceiace va susține mai tîrziu, după revoluția dela 1848. Cuvîntul lui de ordine din vremea aceasta este: „Respect la persoane! Respect la opinie! *Respect la proprietate!*”¹ El ilustrează o concepție total opusă celei precedente. Aceiași părere, exprimată în termeni identici, ne întîmpină și la Eliade, derivînd și la, unul și la altul, din felul de a vedea, în același domeniu, al lui Lamartine.² Dar Boliac nu merge atît de departe ca Eliade, el nu va susține menținerea raporturilor existente între proprietar și lucrător, ceiace era o consecință firească a acestei atitudini. Înglobînd pe cei ce nu-i conveniau în cadrul „oligarhiei putrede”, el se ridică împotriva lor cu accente ce vestesc satira lui Eminescu.³ „Nație de robi Dumnezeu n'a creat; clasă de robi n'a făcut” — spune el⁴, măsurîndu-și, de data aceasta, revolta cu măsura admisă de programa partidului național, care tindea spre distrugerea privilegiilor, nu a proprietății. Era o maximă ce plutea pretutîndeni în atmosfera vremii. La noi deriva din Lamennais; „Dumnezeu n'a creat nici mari nici mici, nici regi nici supuși: a făcut pe toți oamenii de-o potrivă”⁵.

Din vremea aceasta datează analiza ideilor sociale de care fusese învinuit partidul național, analiză făcută în așa fel încît îl pune pe Boliac deadreptul în conflict cu ceiace susținuse mai înainte.

Socialismul, spune el, are doi reprezentanți de samă: pe Saint Simon și pe Fourier. Sistemul celui dintău se bazează pe reforma socială și stabilește o ierarhie socială, avîndu-se în vedere capacitatea; cel de-al doilea își bazează sistemul pe „desfrîul patimilor” și caută să distrugă tot ce este sfînt în organizarea actuală a societății, preconizînd comunitatea în toate ramurile de activitate omenească. Realizarea o urmărește el prin falansterie⁶.

Insistînd — și cu aceiași energie ca mai înainte — el distruge

¹ *Romînul*, 1859, No. 29.

² G. Oprescu: *Eliade Rădulescu și Franța*, în *Daco-Romania*, III, 48.

³ *Culegere de articole*, Buc. 1861, p. 21, 22, 27: „d'au fost în străinătate, aduseră altă idee, altă cunoștință, alt meșteșug în țară decît știința de-ași încîrlionța părul și a ținea acea sticlură în ochi?”

⁴ *Romînul*, 1856, No. 21.

⁵ *Les paroles d'un croyant*, în trad. lui Dionisie Romano, pag. 18.

⁶ *Romînul*, 1859, No. 29.

tot ce susținuse altădată. Dar la baza acestor atitudini contrare pulsează aceiași accentuată simpatie pentru cei nenorociți. Fluctuațiunea părerilor sale nu se altoește pe stări sufletești diferite, ci se datorește unor împrejurări externe. Situația generală se schimbă, cele câteva reflexe ale concepțiilor socialiste apăsene, ce răzbătuse până la noi, erau în stingere. Incercarea lui Mehtupciu, din 1836, de-a înființa un falanster¹ la Scăeni, în Prahova², dăduse greș; iar mișcarea întreprinsă, prin 1840, la *Curierul Românesc*, avusese același rezultat³. Eliade, ispitit un moment de mirajul aurorei socialiste⁴ revine la atitudinea lui conservatoare⁵. Pe de altă parte, revoluția din 1848 însemnează, pentru socialiștii francezi, un eșec. Toate acestea nu vor fi influențat asupra lui Boliac?

În țară chiar, revoluția a operat în același sens. Înregimentat în partidul național, Boliac își însușește ideologia lui liberală, care corespundea, până la un punct, cu vederile sale. Și-o însușește, pentru motivul că idealul preconizat de ea era mai ușor realizabil. Mișcarea avea un scop bine definit: înlăturarea protectoratului rusesc; dar aceasta echivala, pentru Boliac și pentru alții, cu lupta împotriva tiraniei. De aici, simpatia lui pentru toate popoarele răsculate; de aici, străduința lui de a înfrăți pe Români și pe Unguri în lupta dusă contra Austriei⁶. Lupta, dusă alături de tinerii naționaliști din generația sa, cimentează și mai mult legăturile dintre dinșii. Același rezultat îl are și viața de exil de mai târziu. La Paris, după revoluție, are prilejul să cunoască mai bine realitățile sociale. „Roșii“ fusese învinși, între alții și de Lamartine, pe care Boliac îl admira ca poet pe care-l urmau, în concepțiile sale politice, tinerii români instruiți la Paris, în mijlocul cărora poetul francez cobora deseori⁷. Și Boliac își va aduce aminte și mai târziu de acest succes al lui Lamartine⁸.

Este, în cazul acesta, surprinzător că vizionarul din 1847, care cerea desființarea religiei, a familiei, a proprietății, se ridică împotriva celor ce învinuiau pe naționaliști de comunism, calificând drept «materialism grosolan» desființarea religiei și drept «comunitate animală» desființarea familiei?⁹

Accente din vechile preocupări se mai întilnesc, totuși, răzlețe, și în această epocă a activității sale. Astfel, în finalul poeziei *se naște sau se face omul?* El citează, dându-i dreptate, pe Proudhon; iar atunci când întrebuințează termenii din economie:

1 *Românul*, 1859, No. 29.

2 I. Ghica, l. c. III, 208.

3 G. Oprescu, l. c. p. 91.

4 V mai sus, p. ms. 20.

5 G. Oprescu, l. c. p. 91.

6 În faptul acesta, d. G. B. Duică vede „*versalitate evreească*“ (l. c. p. 301); dar, alături de Boliac și Bălcescu s'a făcut vinovat de aceeași concepție.

7 I. Ghica, l. c. III, 393.

8 *Românul*, 1859, No. 29.

9 Idem.

capital, muncă, el se exprimă fățiș, cum se va exprima, mai târziu, Coșbuc în *Noi vrem pământ*.

„Este-al brațului pământul
„A-l lucra, nu a-i robi, —
„Pinea ferul o rodește
„Tot cu ferul o păstrăm.“¹

Dar, treptat, ecourile acestea din trecut se sting. Atitudinea lui se limpezește, tăindu-și contururi precise în cadrul vederilor democratice ale naționaliștilor epocii. Și Boliac, care fusese fascinat de idealul himeric al socialismului, desfășură o activitate laborioasă, o contribuție efectivă în propagarea și apărarea ideilor naționale din momentul acela.

La lumina concepției sale despre misiunea poetului se lămurește o bună parte din activitatea politică și poetică a lui Boliac. Interesându-se de aproape de cei nenorociți, el va exploata, în poezia socială, realitățile locale; influențat de poezii și doctrinarii socialiști apuseni, el va prezenta situația dată la lumina răspîndită din principiile aceluia. Și, motivînd și una și alta, sentimentul de milă va colora în întregime acest capitol din poezia lui.

În aceste preocupări ale sale, Boliac nu era izolat: satiră politică scria Rosetti; sub aceleași influențe, apoi, Sion ajunsese la exprimarea unui crez poetic-social identic.² Ceiace-l diferențiază pe Boliac de dînsii, este interesul neîntrerupt pe care el îl manifestă pentru tema aceasta.

Dar și mai înainte, literatura romînă înregistrează cîteva rudimentare încercări în sensul acesta. Ele traduceau, mai totdeauna, sentimente determinate de stări locale. O cercetare amănunțită va găsi filonul social în scrierile cronicarilor din toate provinciile romînești. Școala latinistă nu-l ignorează. Și, chiar în veacul al XIX-lea, nu este el una dintre preocupările de căpetenie ale lui Dinicu Golescu, în *Insemnarea călătoriei*? Izvorînd de aici, un curent cu preocupări sociale, dar care nu depășește cadrul romînismului, spintecă întreaga noastră literatură romînă. Și, paralel cu el, se dezvoltă sub influențele indicate, curentul literar-social în care preocupările sociale nu mai sînt îngrădite de nici un fel de considerente. Boliac este cel mai stăruitor și, prin aceasta, cel mai de samă reprezentant al său.

Apariția poeziei sociale concomitent cu influența romantismului este, am văzut, ceva firesc: ni-l aducea romantismul. Iar existența ei în sinul mișcării romantice este, în afară de o problemă de influențe, și o chestiune de structură a acestui curent

¹ *Clăcașul*, 1851.

² În satira „Părul meu alb”; v. P. Haneș, *Studii și cercetări*, pag. 73-74.

literar. Intr'adevăr, romantismul se caracterizează prin tendința de a evada din formulele literare moștenite. Afirmatia aceasta este valabilă și pentru domeniul social. Un exemplu mai mult ni-l oferă mișcarea literară germană *das junge Deutschland*, care se caracterizează prin nota politică, accentuat colorată de preocupări sociale. Și aici, cași în Franța, se vorbește elogios despre poetul „der Freiheit und Gleichheit gepredigt, der *das Trösteramt der Poesie für die Armen und Unglücklichen so edelgeübt*“.¹

Și dacă mergem și mai în urmă, același fapt îl vom constata și în mișcarea preromantică. Este ilustrativ cazul lui Joung în *Nopți*. Concentrarea intensă asupra propriei lumi sufletești își are temeiurile sale afective bine precizate, dar, ca să aducă un argument mai mult spre justificarea acestei atitudini, Joung aruncă o privire și asupra organizării nedrepte a societății de care se despărțise — și constatările la care ajunge îl fac să se adreseze bogaților cu cuvintele :

„Riches voluptueux, quand le plaisir vous lasse, dans ces moments d'ennuis, où le monde vous devient insipide, venez respirer dans ces tristes asiles, ouvrez vos mains, donnez, et ranimez en vous le sentiment de plaisir, en voyant ce que souffrent les malheureux ; mais vous êtes sans pudeur, et si vous rougis sez encore, c'est de la vertu“.²

Boliac a cunoscut, am văzut, din vreme, pe Joung. Îl tradusese Simion Marcovici, profesorul dela Sfântul Sava, unde a învățat și poetul nostru.

Elementul activ, minim, existent în astfel de pasagii, este protentat de influența, suferită de toată generația, abatelui Lamennais. *Les paroles d'un croyant* apăruse în 1834 și, în traducere românească, în 1848. Dar Boliac le cunoștea cu mult mai înainte de data traducerei : în 1842 el scrie *Cugetare*, în care intercalează un citat dintr'insele. Lamennais cuceria masele prin descrierile sale sumbre, prin viziunile grandioase pe care le proiecta pe orizontul decorat fantastic și, mai cu samă, prin tonul apocaliptic al povestirii sale : — „Fils de l'homme, que vois tu ?“ Și fiul omului vede, între altele, popoarele răsculate asupra regilor asupritori, războaiele date și, la sfirșitul capitolului al doilea : „Je vois Satan qui fuit et le Christ qui vient pour régner“. Iar domnia aceasta nouă a lui Hristos aducea după sine instituirea unui creștinism nou. El fusese schițat de mai înainte, din 1825, de Saint-Simon : „Religia trebuie să îndrepte societatea către marele scop al celei mai rezezi ameliorări posibile, a soartei clasei cele mai sărace“.³

¹ Articolul lui M. Carriere asupra lui Börne, în *Allgemeine deutsche Biographie*, s. v. se referă la discursul lui B. asupra lui Jean Paul, publicat, în 1825, *Stuttgarter Morgenblatt*.

² Ed. Paris, 1829. I, 12.

³ Saint-Simon, *Noul Creștinism*, tr., ed. Cult. Naț., p. 122.

Lamennais, laolaltă cu alții, introduce pe Boliac în cadrul literaturii sociale. El îi colorează, în sens creștin, primele sale poezii din ciclul acesta. Și când, după 1850, admirator al politicii lui Lamartine, pe care-l crede învingătorul comuniștilor din 1848, el părăsește concepțiile exagerate de până atunci, Boliac păstrează neatinsă dragostea față de cei umili, dragoste ce stă la baza oricărui sistem social.

Astfel se prezintă Boliac. Și din toate acestea, un fapt se desprinde cu claritate : că evoluția ideilor sale este pe dea întregul condiționată de influențele franceze cărora a fost supus.

Reluînd tema abordată, în 1835, în disertația adresată cenzorului și, în 1836, în scrisoarea către Negruzzi,¹ el caută să pună în lumină starea mizerabilă în care se găseau Țiganii în țările noastre. *Fata de boer și fata de țigan și Țiganul vîndut* sînt pledoarii în favoarea acestei clase desmoștenite, pentru care autorul caută să stîrnească milă. Deaceia el își prezintă eroii în situațiuni patetice : o fată, tînără și frumoasă, dar o frumusețe mutilată de sbiri, se roagă în genunchi la icoană, cu picioarele legate strîns în fiare. Țiganul, despărțit prin vînzare de soția și de copiii săi, moare. Poetul îi însoțește în toate mișcările lor, îi cocoloșește în diminutive, se plînge cu ei și, cînd ei nu-l mai pot însoți în nesfîrșitele sale ieremiade, plînge pentru ei. Animată de sentimentul de compătimire, poezia este ucisă prin insistențe puerile asupra unor momente de proză inutilă, prin revenirea fără rost și printr'o expresie certată cu cel mai elementar bun simț. Ca să potențeze impresia urmărită, el recurge, în expunere la contrast : alături de bunătățile în care huzurește fata de boer, ne prezintă starea mizerabilă în care se găsește țiganca. Tot atît de puțin fericit, sau și mai puțin, este el cînd ne înfățișază bucuria țiganilor desrobiți, în *O țigancă cu pruncul său la statuia libertății în București*, o poezie despre care, totuși, s'au spus cuvinte de laudă, și care a fost și tradusă în franțuzește.²

Procedeul antitetic este utilizat și aiurea — în *Carnavalul* care derivă deadreptul din poezia lui Hugo. În *Pour les pauvres*³ găsim, într'o expunere concentrată, tema dezvoltată de Boliac.

„Dans vos fêtes d'hiver, riches, heureux du monde,
 „Quand le bal tournoyant de ses feux vous inonde
 „Quand partout alentour de vos pas, vous voyez
 „Briller et rayonner cristaux miroirs, balustres,
 „Candelabres ardents, cercle étoilé des lustres
 „Et la dans et la joie au front des conviés ;

¹ *F. p. m.* 1844, p. 313.

² Vaillant : *La Roumanie*, z. III, p. 200 ; fragmentul e reprodus ca prefață la volumul de poezii al lui Boliac, trad. în limba franceză, Paris, Imprimerie de Pommeret et Moreau, 1857.

³ *Les feuilles d'automne*.

„Tandis qu'un timbre d'or, sonnait dans vos demeures
 „Vous change en joyeux chant la voix grave des heures,
 „Oh, voyez vous parfois que, de faim dévoré,
 „Peut-être un indigent, dans les carrefours sombres
 „S'arrête et voit danser vos lumineuses ombres
 „Aux vitres du salon doré ;“ ...

Boliac își însușește și procedeul și tema, pe care o diluiază, după metoda personală. În partea întâia a poeziei sale, ni se arată pregătirile generale în vederea carnavalului. Fiorul bucuriei spintecă sinurile fetițelor, când se gândesc la ceiace va urma; dar, notă desprinsă din tema fundamentală, finalul încornează prin contrast capitolul :

„La cîți vă rîde soarta, gîndiți că'n aste zile
 „Stau subț pămînturi, ocne, în temniți și exile
 „Atîți nevinovați,
 „Pe care pisma, ura și neagra calomnie
 „I-au părăsit crumii, și oarba tiranie
 „Ii ia necercetați“.

În partea a doua, accentul cade cu toată intensitatea pe elementul acesta întunecat. Este revolta și blestemul, distrus de cenzură, al cerșetorului pe care l-au distrus armăsarii celui dela care ceruse pomană. Procedeul din partea întâia revine în partea a treia plăcerea pe care o simt bătrînii cînd văd pe doi tineri îndrăgostiți, la a căror fericire nu se opune nimic, este turburată de poet prin imaginea sărmanei, pe care lipsa o îndrumează pe calea păcătuirii. Partea a patra reproduce, ca un ecou, procedeul din partea a doua. Menționînd în treacăt bunătățile de pe masa bogatului, atenția poetului este atrasă de înfățișarea sdrențuită a unei case sărmane, cu hîrtia din ferestre ruptă de vînt și năpădită de zăpadă. Acolo, înăuntru, sînt șase copilași și mama lor, care se sting de frig și de foame. Neputînd să mai sufere, sărmana femeie iese afară și privirea ei se fixează asupra casei vecinului bogat :

„Se scoală 'și smulge părul și iese pe zăpadă,
 „Și vede casa voastră în veci tot în paradă,
 „In veci în veselii :

„Ferestrele 'ndoite ce crapă de lumină
 „Și veselă-vă umbra, rizindă, dulce, lină,
 „Săltînd în bucurii“.

asemenea nenorocitului, rătăcitor în întunecime, din poezia lui Hugo, care

„S'arrête et voit danser vos lumineuses ombres
Aux vitres du salon doré“.

Și ambele poezii sîrșesc la fel, amenințînd pe bogatul nemilos; dar pe cînd poetul francez, campion al carității, se menține în dimensiunile posibilităților pămîntești ¹, Boliac se avîntă mai departe și, ca un profet revoltat, caută să spintece cu fulgerul dreptății cerești nedreptatea de pe pămînt.

Un suflu biblic, ce parfumează socialismul lui Lamennais, plutește peste toate aceste poezii. Revolta pe care ele o întrupează este revolta profetului ce încălzește la sînu-i icoana dreptății divine și căruia-i răsar, hidoase, la toate colțurile căilor străbătute, aspectele victimelor celor fără de lege.

În contrast cu ceiace se petrece aiurea, tema socială se menține și în volumul din 1847, în aceeași atmosferă de creștinism resemnat, sfișiată rar de revolte ce nu indică, însă, mijloace omenești de remediere.

În *Muncitorul* ni se dă romanul unui lucrător, care luptă din greu cu sărăcia. Starea tristă în care se află își sporește nenorocirea, cînd se vestește că „se adaugă iobagiul“—Muncitorii se mișcă, ceva firesc în situația lor.

„Noi n'avem decît brațul, doar brațul este-al nostru!“

exclamă ei: o exclamație energică, de sigur, dar care își perde mult din forță prin repetiția aceleiași idei într'un singur vers. ² Zidită pe soclul acestor realități, ce poate fi mai firesc decît revolta, ce îmbracă largi orizonturi, împotriva organizației contemporane?

„O, cum ai să mai tremuri, dreptate omenească,
„Cînd va veni odată dreptatea cea cerească
„Puternica dreptate!“

dar poetul nu se menține într'o atmosferă atît de ridicată, el își stinge poezia în amănunte și interjecții, căutînd să redea clipele din urmă ale nenorocitului închis la ocnă. Și moartea lui, care ar fi trebuit, în economia bucății, să marcheze culmea sentimentului de revoltă, nu-i dă acestuia decît dimensiuni neînsemnate față de cele atinse anterior:

„O Doamne, fie-ți milă de bietul muncitor!“

¹ „Que ce ne soit pas lui qui des mains vous arrache
„Tous ces biens superflus où son regard s'attache
„Oh, que ce soit la charité!“

² „Brațul“ muncitorului—element frecvent în scrierile economiștilor apuseni—apare la Boliac și mai tîrziu, în Ziaristrea lui. v. *Romînul*, 1859, No. 29.

În *Ocna*, Boliac tratează aceeași temă cași Alexandrescu în *Ucișorul fără voce* ¹. : soțul, care-și ucide, în vis, soția, își ispășește vina în ocna. El are accente energice împotriva tratamentului la care sînt supuși condamnații; dar pasagiul cel mai reliefat este acela în care ei își exprimă dorul de viață liberă, în cuvintele duioase cu care întovărășesc cadavrul unui soț, trimes dintre ei la lumină :

„Te du, bădiță-i zise, în lume este vară,
„E soare, e lumină !“

Dar titlul de glorie al lui Boliac este *sila*.—Răutatea omească își face apariția la casa nevoiașului, luînd cînd înfățișarea brutală a dorobanțului stăpînirii, cînd pe cea a argatului nemilos dela curtea ciocoiului. Și unul și altul—și stăpînirea mare și stăpînul mic—trăesc sugînd seva aceluiași existențe nenorocite. Poetul începe cu descrierea cadrului în care se va petrece acțiunea :

„Era o iarnă aspră și-o noapte ce'ngrozește,
„Și crivățul, cu viscol, mugia precum mugește
    „Un taur ce-i rănit.
„Într'un cătun de lături a unui sat mai mare
„O rază îngînată da slabă luminare
    „Subt un troian albit.

„Troianul era casă, căscioară locuită
„Ce-i astupau nemeții intrarea umilită,
    „Bordeiu de muncitor ;
„Și raza îngînată venea dintr'o lumină
„De-o flacăra'n cenușe, ce vîlvia în tină
    „Pe un uscat cotor.

„Cu furcile în brîne, cu fețele voioase
„Întînd cît pot cu fusul din caiere stufoase
    „Două femei cîntînd.
„Bătrînă este una, ca iarna de albită ;
„Iar alta este jună, bălaie, și iubită
    „De cîți o vād rizînd !“

Cadrul acesta este sugerat de Lamennais :

„C'était une nuit d'hiver. Le vent soufflait au dehors et la
„neige blanchissait les toits. Sous un de ces toits, dans une chambre
„étroite, étaient assises, travaillant de leurs mains, une femme à
„cheveux blancs et une jeune fille. Et de temps en temps la
„vieille femme réchauffait à un petit braisier ses mains pales.
„Une lampe d'argile éclairait cette pauvre demeure et un rayon
„de la lampe venait expirer sur une image de la Vierge, sus-
„pendue au mur.

1 Și Eliade, în *Anatolida*. - Curs întreg de poezie generală, 154, notă.

„Et la jeune fille, levant les yeux, regarda en silence pendant quelques moments la femme à cheveux blancs, puis elle lui dit : „Ma mère, nous n'avons pas été touj ours dans ce „dénûment“. ¹

La Boliac, fata întreabă pe mamă :

„Tata spunea odată că-aveam și noi moșie,
„De ce-ați vindut-o, mamă ? Că-i rău în iobăgie,
„Muncești pentru străin“.

Dar de aici dezvoltarea continuă independentă. Boliac prezintă situația specială din țările noastre. În lipsa fratelui, pe care cei puternici îl dăduse la oștire, fata trebuia să îngrijască de toată gospodăria. Ea pregătise ceva demincare pentru tatăl bolnav ; dar tocmai atunci apar dorobanții care le iau totul. Și când după plecarea lor, ea caută să se ducă să ceară, dela vecini, puțină hrană pentru părinți, este văzută de un argat dela curtea boerească. Acesta o luă la clacă și acolo, timp de trei zile, fata trebui să gătească așternut de mireasă pentru fata boerului, în timp ce părinții ei se stingeau de frig, de foame, de boală, în bordeiul pustii.

Subiect revoltător, care a ispitit și pe alți poeți romini. Coșbuc în *Nebuna* ² și Eminescu în *Viața*. La aceștia se pot urmări și ecouri din literaturile străine, unde motivul era, deasemenea cultivat. În felul acesta, Coșbuc ne îndrumază către poezia socială germană, — către Heine, pe care el l-a cunoscut de timpuriu, ³—iar Eminescu transpune, în literatura romină, cu remarcabile modificări, celebra poezie a lui Hood, *Cîntecul cămășei*.

Revolta îmbracă, la cei trei poeți romini, forme osebite : ea se manifestă prin ironizarea clerului bine hrănit, care spune, celor ce mor de foame, că sărăcia este calea către fericire, — la Eminescu ; este resemnare la Boliac ; și revoltă fațișe, energic exprimată, întâlnim numai la Coșbuc, primitivul care nu știa nici să se pudreze, nici să-și tăinuiască simțirea :

„Și noi ? Să ridem injurînd
„Pe robi ? De ce pe ei ?
„De ce nu domni ? Giganți în drept
„Și'n suflete pigmei ;
„Cu crucea'n mîni să pălmuești
„Pe domni ca pe nișei !“

Dar Boliac, care se luptase pentru dezrobirea Țigănilor,

¹ Lamennais, *l. c.* Paris, 1858, p. 64.

² *Tribuna*, Sibiu, 1889, 53.

³ Drăganu : *Coșbuc, poetul liceului din Năsăud ; Transilvania*, 1921 pagina 853.

pentru înlăturarea pedepsei cu munca silnică, nu putea să nu se ridice și împotriva pedepsei capitale. O face în *Pedeapsa cu moartea*.¹

E, aici, vorba de un Țigan, care și-a ucis, într'un moment de beție, stăpînul. Tema ne duce cătră faptul povestit de Boliac în altă parte² unde ne arată că intervenția consulului rusesc a împiedicat executarea unui Țigan care, într'un moment de beție și-a ucis stăpînul. Poezia nu este lipsită de elemente de localizare a faptului: «Buzăul șoptia nopții».... Crima aceasta dă prilej poetului să se ridice împotriva sistemului barbar, ce se practica pentru pedepsirea vinovaților. Argumentarea se desfășură sub influența lui Victor Hugo, din *Le dernier jour d'un condamné*³. Și unul și altul pornesc dela aceeași situație: o crimă, a cărei pedeapsă o cere legea. Amîndoi dau numai indicii vagi asupra acestei crime. Hugo insistă asupra stărilor sufletești pe care le trăiește eroul, în timpul procesului și după condamnare, până la execuție. Ni se arată astfel, legăturile osînditului cu lumea a-cesta:

„Las o mamă, o soție, un copil fetiță de trei ani. blindă,
„rumenă, gingașe, cu ochii mari negri și cu părul lung castaniu.
„Avea doi ani și jumătate cînd am văzut-o pentru cea din urmă
„oară. Astfel, după moartea mea, trei femei fără fiu, fără bărbat,
„fără tată; trei orfani în chip osebit, trei văduve făcute de lege.
„Admit: Sînt pedepsit pe drept; dar aceste nevinovate ce-au
„făcut? Ce are-aface? Le desonorează, le sărăcește, și asta e
„justiția?“⁴

Boliac, care, aici, este preocupat să argumenteze rațional tema sa, nu insistă prea mult asupra pasagiilor de natură să stirnească mila:

„. . . . . Gîndiți voi vreodată
„Că și Țiganul ăsta e soț, e și el tată,
„Va fi iubind ceva!“

Un fior străbate rîndurile lui Hugo, cînd se oprește asupra imaginii drăgălașe, de o intimitate caldă, a vieții de familie. Emoția îi sugrumă glasul:

„Cine te va mai mîngîia? Cine te va mai iubi? Toți copi-
„lașii vor avea tată, numai tu nu. La anul nou cum ai să te
„desobișnuești tu, copilașul meu, de jucărele frumoase, de aca-
„dele, de mingieri? Cum ai să mai rabzi foamea, nenorocita

¹ În ediția Haneș, titlurile celor două poezii: *Ocnă* și *Pedeapsa cu moartea*, sînt inversate.

² *Culegere de articole*, p. 14—15

³ Tradusă în romînește, în 1839, de căpitanul St. Stoica. Dealtfel Boliac cunoaște din vreme pe Hugo. v. *Conv. Lit.*, XV, 77.

⁴ În traducerea din Biblioteca pentru toți. pag. 24.

„mea orfană ? Oh! Dacă ar fi văzut ei, cel puțin, pe drăguța „mea Marioară, s'ar fi convins că nu trebuie ucis tatăl unui copil de trei ani“ 1

La Boliac întâlnim și de data aceasta, aceeași concentrare:

„ . . . . . Și va simți căldura

„Ce Domnul a sădit

„In sinul de familie la vorba asta „Tată“.

Dar acolo unde apropierea merge până în ultimul amănunt, este pasagiul în care și unul și altul socotesc că scăparea este imposibilă :

„E cu neputință să mă grațieze! Trebuesc pilde! după „spusa lor“ 2,

Și Boliac repetă :

„Să moară vinovatul, căci moartea înfioară

„Și trebui pilde'n stat!“

Inrudirea este evidentă. Și dacă ea se poate explica, în primele cazuri, prin baza identică din care sînt derivate, nu se poate spune același lucru și despre ultima apropiere: același imperativ, formulat în termeni identici. La toate acestea trebuie să se adauge și faptul că Boliac citează în cursul povestirii, pe Hugo, alături de alte spirite înaintate, care cereau înlăturarea pedepsei cu moartea.

Adoptînd-o condițiunilor locale, tema este amplificată cu scopul de a preciza remediul :

„Gîndiți la instituții, la școli înobilare

„La înlesnirea vieții, la a țării'ndestulare

Și atuncea s'a sfîrșit

„Și crima și hoția. E vițiul în prăvili;

„De-aici se naște răul: curmați aceste stăvili

„Ce revoltează omul și cel mai liniștit“.

E modalitatea pe care va recomanda-o și mai tîrziu cînd, reluînd tema, el o tratează aproape în aceeași termeni :

„Nu se înobilează moravurile cu asprimea și barbaria legilor, Domnilor Legiuitori! Cu cît legile se vor îmblînzi și se vor „înobila, cu atît și moravurile se vor îmblînzi și se vor înobila“ 3

1 Hugo, *l. c.* p. 81. Dealtfel, copilul a fost una dintre preocupările de căpetenie ale lui Hugo. Subt influența lui, Boliac caută să creieze și la noi genul acesta (*Pruncul*). El nu insistă, însă, și astfel o bogată vină poetică rămîne neexploatăată. Și rămîne abia schițată o nouă direcție, în care s'ar fi manifestat influența lui Hugo.

2 Idem, pag. 49.

3 *Culegere de articole*, pag. 17. Referindu-se la alte aspecte ale societății, el urmărește moralizarea ei și, în această direcție, reproduce de departe pe Boileau, prin intermediul lui Gr. Alexandrescu, v. P. V. Haneș, *Studii și cercetări*, p. 87-89. Despre Alexandrescu, poet satiric, Boliac are o părere excelentă, în epistola *La maior Voinescu al II-lea*.

Sint, acestea, afirmațiuni derivate în chip logic din crezul său.

* * *

În afară de influențele urmărite, în opera lui Boliac se oglindesc și răsunete ale poeziei poporane. El a cunoscut-o și a interpretat-o în sensul vederilor sale:

„În cîntecele noastre se simte adesea amorul și durerea a-
„păsării, însă niciodată entuziasmul, hotărîrea și orgoliul; nici-
„odată un sentiment de patrie sau de independență; nu avem
„nimic în care să se resimtă nici motivul:

„Allons enfants de la patrie...

„Acest glas tare al unei nații convinse de puterea ei, nici:

„Δεντε ηαιδες των Ερρητων“...

„Această chemare solemnă a unei nații pline de suveniri.
„Revoluția din 1820 n'a scos alt glas din Romîni decît:

„Aideți frați să trăim bine...

„În cîntecele noastre populare se simte toate aplecarea ro-
„mină pentru crud și deboș,— *fiertatea și orgoliul s'au stîns de*
„*prea mulți secolî în acești populi, ca să mai poată trăi în poe-*
„*zia lor!* — *Suvenirile dace și romane au trebuit să se șteargă*
„*în rivalitatea lor sub deosebitele năvăliri și juguri*" 1.

Deaceia el crede că misiunea Romînilor, în arheologie, este să definească ce au fost Dacii.

Asemenea multora din vremea lui—și de mai tîrziu el vede, în poezia poporană, transpunerea imaginii psihologice a poporului, cînd susține că:

„Firea unui popor o poate cunoaște străinul cercetînd pă-
„tura țărănească, literatura poporană,—nu cea cultă, stricată de
„influență" 2, din regiunile acestea derivă tema din *Maria din*
Pozdat, din *Meșterul Manole* și din *Sburătorul*, în care influența poporană fuzionează cu cea cultă franceză 3.

Pentru că Boliac era un bun cunoscător al tuturor credințelor poporane:

„Aici o luptă de zmei a călcat o pădure de brazi vechi
„ca pămîntul; aici joacă șoimanele—colo flueră Iorgovanii și
„dincolo păzesc șeicanii și voevozii datul cu bobii" 4.

Dar Boliac a făcut mai mult: a căutat să analizeze chiar construcția versului poporan, ceiace, în 1845, nu era o operație prea elementară:

1 *Curierul Romînesc*, 1845, p. 374.

2 *Curierul Romînesc*, 1845, 374.

3 G. B. Duică, l. c. 160 sq.

4 *Curierul Romînesc*, 1845, 366.

„Opt și șapte silabe iambi oarecum—cînd una lungă și alta „scurtă, cînd una scurtă și alta lungă ;... cînd versurile sînt „plane, care se zic femești, nu știi pentru ce, și de șapte cînd „sînt trunche,—bărbătești. Acestea sînt toate de șapte silabe ; și, „deși vre-o două dintrînsele se par a fi de acelea ce se numesc „sdrucioți, adică cu tonul pe propenultimă însă, luînd bine seama „se văd că sînt toate trunche, mai virtos cînd sînt cîntate și țin „toate această măsură :

— — — — — “ 1.

Versul poporan îl adoptă, ca măsură, ca accent, în unele poezii ale sale. Versul trohaic îl întîlnim, între alte bucăți, în *Mesterul Manole*, care se diferențiază de tehnica poporană prin gruparea versurilor în strofe. Dar și în metrică influența fundamentală este tot cea franceză. În general, Boliac are versul amplu, iambul de 13 și de 14 silabe, cu cesura după silaba a șaptea. Afară de versul acesta, însă, el cultivă și versul trohaic complex, de 15 și de 16 silabe (*Rugăciune*) și dodecasilabul trohaic versul caracteristic lui Bolintineanu (în partea I. *Un vis în Carpați*).

Variația aceasta a versului se poate urmări mai departe în tehnica metrică a poetului. Ritmul se schimbă în strofă. Poetul face ca un vers complex să fie urmat de unul simplu (*Un vis în Carpați*, p. I.). În altă parte el alternează versul complex 14 silabe cu versul complex de 12 silabe (*Un vis în Carpați*, p. II și III).

Rima este elementară. Boliac nu este un creator de perle formale, deși are unele versuri frumoase și foarte multe versuri corecte. Dispoziția rimelor este variată: sînt rime plate, încrucișate, îmbrățișate. În strofa de șase versuri, pe care o cultivă cu predilecție, el are primele două versuri cu rime plate, celelalte cu rime îmbrățișate. Ordinea inițială este adesea răsturnată (*Lepădatul*) ajungînd uneori la combinații de rime plate, care propriu zis, interzic structura strofei.

Puțina atenție pe care o are pentru rimă, îl duce, uneori, la înlocuirea ei prin simple asonanțe. Un exemplu edificator este următorul, din *Lepădatul* :

„Cu mult este mai nobil un dobitoc sălbatec,
 „Ce naște în pădure cu-al răului instinct,
 „Decît un om nemernic ce'n adunare, pașnic,
 „Tîrîndu-se tot mușcă, cu cel mai prost insect“.

E drept, cazurile acestea nu sînt frecvente.

O atenție specială merită strofa. Variația, remarcată mai sus, ajunge aici la expresia cea mai puternică. Strofa cea mai simplă este de patru versuri, alcătuită adesea din trei versuri

complexe și unu simplu, care face încheerea. Versul acesta, prin variația bruscă pe care o provoacă, atrage în mod deosebit atenția asupra sa. Alături de această formă, însă, avem catrenul alcătuit din versuri egale, complexe, care fusese încetățenit în poezia romină înaintea apariției lui Boliac, în deosebi grație lui Eliade și Grigore Alexandrescu. Pentru triumful primei forme a catrenului, însă, contribuția lui Boliac este remarcabilă. În fine, trebuie menționat catrenul format din două versuri simple, — al doilea și al patrulea, alături de catrenul alcătuit numai din versuri simple. Strofa de cinci versuri o întâlnim în numeroase poezii. Ea este, în genere, alcătuită din versuri complexe și, uneori, se găsește laolaltă cu cea de șase versuri (*Ocna*). În două strofe de câte cinci versuri se soluționează și strofa de zece versuri din *Chemarea*. Strofa de șase versuri prezintă mai multe înfățișări : a) toate versurile sînt egale ; b) cinci versuri complexe și ultimul vers simplu ; c) versul al treilea și al șaselea simple, celelalte complexe. Aceasta este strofa cea mai mult cultivată de Boliac. Structura ei era potrivită cu gravitatea temelor dezvoltate în poeziile sale, în care versul amplu, maestos, fracturat constant de cel simplu, atrăgea în mod deosebit atenția.

Dintre modelele pe care Boliac le-a avut, bogăția aceasta de forme a versurilor și strofelor, caracterizează, în deosebi, pe Hugo ¹.

Astfel se prezintă Boliac, asupra căruia, susține d. Haneș ², s'a început în vremea noastră o luptă de reabilitare, inaugurată de d. Densușianu și continuată de d. Iorga. Dar reabilitarea poetului, în dimensiunile urmărite, nu este posibilă. Poezia lui, deși mai totdeauna corectă, nu prezintă decît rareori momente reliefate artistic. Ele se grupează, în majoritatea cazurilor, în jurul temei sociale. Simțirea lui, stîrnită arar, se stinge îndată și absența ei este suplinită de expunerea și comentarea de fapte și principii, făcînd, astfel, ca poetul să se deplaseze în domeniul străine poeziei.

Filolog nefericit, el nu este mai favorizat în crearea cuvintelor decît în explicarea lor : *a se adîncă, roșoșii aburi* (=aburii roșii); iar asociația termenilor întrebuițați este așa de aridă, încît îi ucide și puținele poezii despre care s'au spus lucruri bune, cum este cazul cu *Sila* :

„Pe geana aurorii o rouă ce *pistește*
„Dintr'un azur senin“

azur senin, geana aurorei, *pistește* !

Și la toate acestea trebuie să se adauge puerilitatea procedelor la care recurge, în anumite momente critice pentru poet.

¹ Th. Banville, *Petit traité de poésie française*, Paris, Charpentier, 1909, *passim*.

² *Studii și cercelări*, pag. 83.

Este cunoscut sfârșitul poeziei *Suzana* : poetul, neputînd să redea uimirea fecioarei, acuzată pe nedrept și pe neașteptate de lucruri urite, se adresează pictorului, să „brodească“ el pe eroină în momentul acela. La fel în *O călătorie* : în loc să caute singur „fețe“ să-și descrie iubita, se mulțumește să dea indicațiile necesare, unde amatorii ar putea găsi ceiace doresc :

„Catați în Lord Byron
 „La ovreești armonii; acolo se găsește
 „Portretu - unei evreice ; prea mult se potrivește
 „Fecioara din Sion
 „Cu tînăra-mi vergină !“...

Operă de idee în cea mai mare parte a sa, poezia lui Boliac un abundă în imagini. Iar atunci cînd, în deosebi în poezia descriptivă, imaginea nu este exclusă, ea este adesea desprinsă din poezia franceză, din Lamartine în primul rînd. ¹

Toate acestea ne forțează să renunțăm la fabula unui Boliac poet desăvîrșit, așa cum îl cred unii, cum l-au crezut mulți și cum s'a crezut el în deosebi—din această credință a lui au izvorît unele versuri în care arată soarta poetului pe lume—și peste care plutește un suflu asemănător celui din *Benedicțiunea* lui Baudelaire. Ele s'ar putea cita încă, dacă autorul nu ar fi avut ciudata inspirație să compare, spre idealizare, pe poet cu o cobe :

„Ființă ne'nțeleasă ! Pentru dureri străine,
 „Tu gemi și plîngi mai tare decît și pentru tine,
 „Cînd ei, spre răsplătire, te blestem, te gonesc.
 „Tot astfel e gonită și pasărea miloasă
 „Ce vine să jelească în noaptea'ntunecoasă
 „Cu cel ce e'n durere, și'n plîngerea-i duioasă,
 „In loc să-i dea scăpare, o bat și n'o primesc.

Dar dacă valoarea artistică a operei este contestabilă, ² istoricește ea se prezintă altfel. Interesul ce se fixează asupra ei este stîrnit de varietatea temelor tratate și, în deosebi, de natura unora dintre ele. Dezvoltînd subiecte sociale, el transpunea la

1 *Cugetare.*

² În afară de părerile contradictorii ale lui Eliade, activitatea lui Boliac a fost aprețiată în mod diferit de la început. v. *F. p. m.* 1844, 59; Vaillant, *La Roumanie*, III, 200 și prefața la poeziile lui Boliac traduse în franțuzește, Paris, 1857, pag. V nota 1; *Revista Carpaților*, 1861, t. II, p. 341. Se cunoaște părerea defavorabilă a lui Maiorescu : *Conv. lit.* I, No. 1 sq.; G. Panu, *Amintiri dela Junimea*, I, 44; *Adevărul ilustrat*, 1895, 26 Mart; *Lucefărul*, 1914, p. 31.

D. O. Densușianu, în cursul litografiat de H. Stahl, vol. II, 296 citat de d. Haneș, este departe de a lupta pentru reabilitarea lui Boliac. „*Sila* se pomenește ca singura poezie demnă de cetit. Sînt părți frumoase, dar și multe rele“. Rolul lui Boliac trebuie, după d-sa, căutat în proză și în politică. Același lucru și despre părerea d-lui Iorga, care-și armează aprețierea cu atîtea

noi, din poezia franceză, preocupări ce caracterizau intelectualitatea apuseană. Și fixat, în timp, la începutul literaturii noastre moderne, interesul se accentuează prin timpuria încetățenire a acestui gen în poezia română.

În vremea lui și după el, s-a trecut cu mult peste nivelul poetic al operei sale; dar fondul ei a fost un generator puternic de idealuri, care a luminat multora zarea viitorului. Ea înseamnă unul dintre punctele cele mai ridicate din istoria socialismului român¹ și, în același timp, deschide larg perspectiva asupra unor ținuturi neexploatate, încă, decît în mod incidental. Mulți scriitori se vor îndrepta, în urma lui, în direcția aceasta. În mijlocul lor se fixează Eminescu: cu dimensiuni de artă superioară, dar și cu temeinice restricțiuni.

Și, prin aceasta, Boliac este un precursor.

D. Popovici

---

restricțiuni, peste care nu se poate trece în nici un chip: „dacă ar avea totdeauna aceiași putere..... dacă nu s'ar pierde în declamații retorice și în valurile cuvintelor abstracte, de parcă a-i ceti un articol de ziar versificat; dacă ar fi mai cu alegere în cuvintele ce întrebunțează..., dacă etc... (*Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, II, 1908, p. 185. Vezi, deasemenea, bogatul studiu al d-lui G. B-Duică, în *Ist. lit. rom. mod.* I, 290 sq Numai printr'un exces de gentilețe se putea ajunge la afirmarea valorii artistice deosebite a poeziei lui Boliac, P. V. Haneș, *Studii și cercetări*, p. 83.

¹ v. articolul program din *Contemporanul*, I, No. 1 (1881). analizat de d. G. Ibrăileanu, în *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1922, p. 202. El reproduce de aproape părerile lui Boliac, așa cum ele au fost expuse mai sus,

D. E. Lovinescu este vesel

D. E. Lovinescu a răspuns în Rampa și într'o revistă numită Tiparnița Literară articolului meu, în care am probat—pe lângă multe altele—că textul lui Eminescu din ediția d-sale este în așa mod și în așa grad falsificat, încît această ediție este o adevărată profanare a operei lui Eminescu.

D. Lovinescu *nu neagă nici una* din cele vre-o sută de falsificări relevate de mine și care constituie numai o parte din colaborarea d-sale cu Eminescu!

Răspunsul meu ar putea să se isprăvească aici...

Dar voiu continua, căci d. Lovinescu își face un merit că a falsificat pe Eminescu și e foarte vesel.

E vesel, pentrucă falsificările—zice d-sa—nu le-a luat din ediția Scurtu, cum am spus eu, ci dela „Maiorescu“ (Se va vedea pentru ce pun numele lui Maiorescu în ghilmete.)

Așa dar, d. Lovinescu, care în prefața ediției d-sale asigură pe cetitori că a „controlat mai ales *Convorbirile*“, și că dă textul „în cadrele reproducerii cît mai exacte“,—*acum* se arată foarte fericit spunînd acelor cetitori că le-a dat textul falsificat cu ajutorul lui „Maiorescu“, în loc de textul adevărat al lui Eminescu din *Convorbiri*.

Dar ce cîștigă Eminescu că a fost falsificat și înjosit cu ajutorul lui X, și nu al lui Y, și ce cîștigă cetitorul, dacă i se dă un text falsificat cu ajutorul lui X, și nu al lui Y, pentruca d. Lovinescu să fie atît de vesel? Și ce cîștigă „tineretul școlar“ (pentru care, zice d. Lovinescu acum, în răspunsul d-sale, — *agravîndu-și vina* — că a editat mai ales pe Eminescu), dacă acest „tineret“ va purta în minte toată viața un Eminescu falsificat cu ajutorul lui X, și nu al lui Y?—Pentru ce atîta veselie?

Cînd cineva falsifică textul unui scriitor și încă al celui mai mare scriitor național, și este nevoit a recunoaște că a falsificat și că și-a înșelat cetitorii atunci cînd le-a spus că le dă textul „cît mai exact“, —cel care face o faptă atît de urîță, ar trebui să fie mai puțin vesel, mai ales cînd aceste falsificări și mistificări le face cu ocazia unei afaceri pur comerciale.

Și, dacă nu cîștigă nici Eminescu, nici cetitorul, nici „tineretul școlar“, ce pierd eu, odată ce afirmarea mea, că ediția d-lui Lovinescu este cea mai rea, rămîne în picioare?

Ce pierd, mai ales că, în articolul meu, am spus din capul locului că falșificările din ediția Scurtu, copiată de d. Lovinescu, sînt unele ale lui Scurtu, altele copiate de Scurtu din „*alte ediții*“ ?

Dacă falșificările din ediția d-lui Lovinescu s'ar mîrgini la acele care sînt și în „Maiorescu“ și în Scurtu, d. Lovinescu le-ar fi putut lua din „Maiorescu“. Dar în ediția d-sale, pe lîngă aceste falșificări, sînt altele care există *numai* în Scurtu. Și atunci întreb pe orice cetitor: Ce ediție a avut ca model d. Lovinescu ? Ediția „Maiorescu“ sau ediția Scurtu ?

Și-acuma să vedem ce e cu „Maiorescu“. Cu alte cuvinte cine e autorul ineptiilor din ediția Socec. Dacă autorul ar fi Maiorescu, nici Scurtu, nici d. Lovinescu n'ar cîștiga nimic, căci falșificările neghioabe ar rămînea tot falșificări neghioabe, iar Scurtu și d. Lovinescu tot falșificatori.—Dar în cazul acesta ar ieși rău de tot Maiorescu. Așa dar, cele ce urmează sînt o apărare a lui Maiorescu.

D. Lovinescu spune în „răspunsul“ d-sale că falșificările le-a luat din ediția *Maiorescu* „apărută în timpul vieții poetului“. Și e atît de fericit că falșificările le-a luat din această ediție, încît dela o vreme începe să vorbească latinește: „*Oglinzile din rîu*, strigă d-sa, sînt ale lui Maiorescu *ipsissimus*“.

Să-mi arate d. Lovinescu unde a găsit ineptia aceasta și altele (ca „adevăr scaldat în *minte*“, „regi, oșteni și *împărați*“, „în orice om *pe* lume își fac încercarea“ etc. etc.) ori *cacofonii*, (ca „ce palate, ce cetăți“, sau „să-ți cer un semn“, etc.) în ediția Maiorescu apărută în timpul vieții poetului ?

Cînd pune astfel de nerozii pe socoteala „ediției Maiorescu apărută în timpul vieții poetului“, d. Lovinescu calomniază pe Maiorescu și-și înșală cetitorii.

Maiorescu a făcut cîteva schimbări în textul ediției preparată de el. Cu dreptul pe care și-l luase la *Convorbiri*—de a corecta ; cu dreptul maestrului față de tînărul scriitor ; cu grija de a corecta greșelile de tipar din *Convorbiri*, Maiorescu a făcut ce-a putut, cum l'a tăiat capul—căci pe vremea aceia nu avea manuscrisele poetului.

Caragiale l'a insultat pentru aceste corectări. Caragiale a avut dreptate să-l atace, dar a fost prea aspru, căci, în orice caz, Maiorescu are circumstanțe atenuante și apoi ceiace a făcut, a făcut din dorința de a prezenta pe Eminescu cît mai bine.

Apoi, încă odată, schimbările lui Maiorescu sînt puține,—și el, *Maiorescu*, n'a introdus în text ineptii.

Falșificările neroade încep să apară în ediții de după moartea „poetului“. Așa de pildă, „adevăr scaldat în *minte*“ apare în ediția IV. „*Oglinzile din rîu*“, „In orice om pe lume își face încercarea“, „regi, oșteni și *împărați*“ etc. etc.—nu le văd nici în această ediție,—și nu știu în ce ediție posterioară au apărut, și nici nu mă interesează. Dacă neroziile acestea au

apărut într'o ediție Socec posteroară ediției Șaraga, atunci „îngrijitorul” ediției dela casa Socec, „băiat cult”, le-a luat din ediția Șaraga.

Unele—ca „adevăr scaldat în minte”,—trebuie să fie greșeli de tipar¹. Și cînd d. Lovinescu exclamă vesel că ele sînt... „variantele lui Maiorescu *ipsissimus*”, d-sa realizează una din cele mai comice situații cu puțință.

Știe orice cărturar din țara aceasta afară de d. Lovinescu, că ediția Socec a devenit, cu fiecare retipărire, tot mai rea, și a ajuns, la un moment, cea mai rea ediție a lui Eminescu.

Maiorescu nu era funcționar la Casa Socec, ca să facă mereu corectura edițiilor lui Eminescu, care se retipăreau. El a mai adăogat poezii în primele ediții și atîta tot. Înțelege oricine, că nici nu mai cetea edițiile nouă, deși se retipăreau—se retipăresc și azi—cu aceleași prefețe ale sale.

Desigur că nici schimbările făcute de Maiorescu n'au ce căuta într'o ediție actuală a lui Eminescu, cu atît mai mult într'o ediție, în care editorul spune că a dat textul „cît mai exact”, „controlat mai ales după *Convorbiri*” (și nu după ediția lui X sau Y). A pune însă în sarcina lui Maiorescu duiumul de falsificări grosolane din ediția Socec, este nu numai o dovadă de ignoranță și de nepricepere, dar și o nouă impietate—o impietate față de Maiorescu—după aceia de a falsifica cu grosolanii opera lui Eminescu.

Mă mir că nu s'a găsit printre ucenicii lui Maiorescu nici unul care să protesteze împotriva înjosirii maestrului, pe care-l cadelnițau cît a trăit. Și mă mir că în publicistica noastră tradiționalistă, naționalistă, eminesciană, nu s'a găsit nimene să protesteze împotriva falsificării, erijată în principiu, a textului lui Eminescu. Eminescianismul e o vorbă goală... Eminescu—un nume bun de exploatat pentru interese de gașcă.

Ori disprețuesc acești domni pe d. Lovinescu? Dar aici nu e vorba de opiniile estetice, filozofice, sociologice și celelalte ale d-lui Lovinescu. E vorba de Eminescu.

Eu am făcut destul. Am denunțat falsificarea textului eminescian. Am ales ediția d-lui Lovinescu, pentru că conține cele mai multe falsificări, și în toate genurile. Analizînd ediția d-sale, am adăogat un capitol—pe care trebuia să-l scriu în orice caz—la studiul despre edițiile lui Eminescu,—capitolul relativ la falsificările de text. Dacă n'ar fi apărut ediția d-lui Lovinescu, mai rea decît toate, ași fi ales ediția Scurtu pentru discuția falsificărilor de text—și în nici un caz ediția Socec, pentru că nu puteam discuta cu zețarii și cu corectorii Casei Socec și pentru că ediția Scurtu are, în plus, falsificările lui Scurtu. Alegînd ediția d-lui Lovinescu, am ales compendiul cel mai bogat de falsificări: Maiorescu † Socec †

¹ Intr'o ediție a lui Eminescu, în care sînt amestecat, mi s'a dat o corectură perfectă, dar *mite* era zețuit *minte*. Tipografia schimbînd apoi litera, tipărînd din nou coalele, găsesc iarăși *minte*!—Zețarii cred că *mite* e o greșală în manuscris.

Șaraga + Scurtu + Lovinescu,—și cred că am făcut un serviciu publicului.

Era de datoria unui tradiționalist eminescian să intervie—să intervie măcar după „răspunsul“ d-lui Lovinescu. Nu în favoarea mea—eu încă n'am murit—ci în favoarea lui Eminescu. Veselia d-lui Lovinescu că a falsificat pe Eminescu, și încă pentru uzul „tineretului școlar“ — căci falsificarea nu o neagă—nu i-a mișcat pe eminescianii tradiționaliști ?

În n-rul acesta n'am avut timp să răspund cum voiam. O voi face în alt număr—căci „răspunsul“ d-lui Lovinescu este o lungă și complicată încercare de a-și înșela cetitorii.

Acum numai câteva exemple, de probă :

D. Lovinescu zice
caracterizînd articolul meu :

Citez tot pe d. Lovinescu :

„Lipsa unei virgule ¹ devine o impostură, căderea *importantă* a unui și o crimă ², un *din* substituit unui *de* ³, *negrele* în loc de *negrele-i*, *stăpîna mării* în loc de *stăpîn'a mării*, *să nu mai știi de mine* în loc de *și nu mai ști de mine*, etc., într'un cuvînt toate micile fatalități în care ușoara **inadvertență a copistului colaborează cu fantezia tenace a zețarului etc.**“.

„*Din rîu* este versiunea lui Maiorescu *ipsissimus*“.

„*Negrele* e în ediția Maiorescu“.

„*Lunga și stăpîna* nu sînt din Scurtu, ci din Maiorescu“.

„*Să nu mai știi de mine* e din Maiorescu“.

Așa dar *din rîu, negrele, stăpîna, să nu mai știi*, care cu un moment mai înainte erau *greșeli de tipar*, acum sînt *versiunile* lui Maiorescu (ba încă : *ipsissimus*).

Așa dar, cînd scria cu atîta veselie fraza despre „fantezia tenace a zețarului“, d. Lovinescu *știa* că-și înșeală cetitorii.

O altă încercare de a-și înșela cetitorii, o face d. Lovinescu atunci cînd le spune că motivul pentru care am scris articolul din „Viața Romînească“ este „ura“ mea împotriva d-sale, ură care m'a făcut să-l „pîndesc“ cîțiva ani—și acuma să-l atac. (Așa ? Apoi cînd „pîndești“ pe cineva ani întregi și te repezi la el, înseamnă că, înșirșit, ți-a dat ocazia să-l „prinzi“. Nu ?)

D-l Lovinescu își înșeală conștient cetitorii, căci d. Lovinescu *știe bine* că, dacă l-ași fi „pîndit“, ași fi cetit tot ce scrie, ași fi cetit așa dar *Povestirile* lui Eminescu, editate de d-sa mai

1 D. Lovinescu își înșeală cetitorii, căci nu l'am învinuit de lipsa vre-unei virgule, deși puteam dovedi, cu ajutorul punctuației d-sale impusă lui Eminescu, că nu înțelege textul.

2 Acea cădere „inoportună“, care face ca versul să fie șchiop, nu e o „cădere“, căci e în Scurtu !

3 „Oglinzile *din rîu*“ !!

de mult (le-am cetit abia acum, după ce am văzut ce ris și batjocură și-a făcut de poeziile lui Eminescu), ași fi descoperit de mult că nu înțelege *Cezara*, că nu cunoaște nimic din filosofia lui Kant, că plagiază pe d-l Sanielevici, și ași fi sărit din locul meu de „pîndă“, căci nu eram năzdrăvan să știu că o să falsifice mai tirziu poeziile lui Eminescu, și să aștept. D-l Lovinescu știe toate acestea.

Știe bine că articolul meu despre ediția d-sale este al patrulea dintr'o serie. (Articolul despre ediția d-sale avea ca titlu: *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, și ca subtitlu: *Ediția d-lui Lovinescu*). Așa dar știe bine că nu e vorba de „pîndă“. Știe bine că trebuia să scriu despre ediția d-sale, odată ce am scris despre toate edițiile. Și *știe* atît de bine, încît... o spune singur:

„Premergătoare, zice d-sa, ne sosesc însă de cîțiva ani, lungi, interminabile articole, în care erorile de tipar sau micile variante de lectură a *tuturor* edițiilor existente sînt bombardate cu artilerie grea. **In chip firesc i-a venit deci rîndul și ediției mele**“.

Apoi dacă am atacat „toate“ edițiile, și dacă „*în chip firesc i-a venit deci rîndul și ediției d-sale*“, pentruce-și înșeală cetitorii, dînd ca motiv al articolului meu „pînda“ și „ura“ împotriva d-sale?

Și nu mă pot opri să nu constat că, și *de data aceasta*, cînd își înșeală cetitorii, îi înșeală nu numai *en gros*, ci și în detaliu: D. Lovinescu zice cetitorilor d-sale că articolele mele despre Eminescu (*anterioare articolului despre ediția d-sale*) publicate în ultimii ani se ocupă cu „erorile de tipar“ sau „cu micile variante de lectură“ ale edițiilor lui Eminescu. *Adevărul* e că în *acele* articole, pe care le cunoaște bine, căci le-a stors de tot ce i-a trebuit, nu m'am ocupat cu „erorile de tipar“ și cu „micile variante de lectură“, ci cu alte probleme, cu probleme foarte importante (pe care dacă le-am rezolvat bine sau rău,—e altă vorbă). *Adevărul* fiind acesta, ceia ce spune d. Lovinescu cetitorilor săi, ca să-mi deprecieze articolele („erori de tipar“, „mici variante de lectură!“), este un *neadevăr*, care în limba nemeșteșugită romînească se numește „minciună“. (Definiția minciunii: un neadevăr, spus cu conștiință că e neadevăr, și cu scopul de a înșela, pentru a trage un folos).

Cît despre „ura“ mea—ca s'o înțeleagă, d. Lovinescu să-și imagineze că d. Camil Baltazar ar fi murit (ferească Dumnezeu) și că cineva, ca să cîștige parale, i-ar edita poeziile, falsificîndu-i textul pas cu pas. Ce-ar simți și cum ar reacționa d. Lovinescu? Ei bine, ceia ce e d. Camil Baltazar pentru d. Lovinescu, este Eminescu pentru mine.

Și tot ca să înțeleagă „ura“ mea, îi amintesc d-lui Lovinescu cu ce ferocitate a urmărit d-sa pe un tînăr, care a confundat o schiță a unui scriitor cu una a altuia. Pentru d. Lovi-

nescu acel tînăr a devenit nici mai mult nici mai puțin decît „simbolul necinstei profesionale“. Iar sancțiunea dictată de d. Lovinescu era izgonirea acelui tînăr din „publicistică“.

Apoi dacă a confunda o schiță a unui scriitor cu una a altuia este o crimă atît de abominabilă (crimă pe care o comite și d. Lovinescu, cînd nu știe că *Muntele de foc* e de Alecsandri și-și închipue că poate fi de Asaki; cînd vorbește de conținutul broșurii revoluționare munteneste *Cine sînt meseriașii*, pe care o cunoaște așa de bine, încît zice că e... moldovenească; etc., etc.) cum se poate califica desfigurarea oribilă a operei lui Eminescu? Și, totuși, cu toată „ura“ mea, eu n'am spus că d. Lovinescu este „simbolul necinstei profesionale“ și că trebuie alungat din „publicistică“. Acum, băgați de seamă: Omul, care falsifică mereu și-și înșală mereu cetitorii, are curajul de a vorbi de „necinste profesională“ și de izgonirea din „publicistică“ a altora!

O altă încercare de a-și înșela cetitorii, o face d. Lovinescu atunci cînd, spre a bagateliza articolele mele anterioare despre edițiile lui Eminescu, pe care le-a stors de tot ce i-a trebuit, (cu alte cuvinte spre a deprecia ceia ce și-a însușit, pentru ca ceia ce și-a însușit să apară cît mai neînsemnat) spune cetitorilor d-sale că în acele articole eu dau o importanță exagerată unor „mărunișuri“ descoperite de mine și anume: că ediția lui Maiorescu a apărut înainte de Ianuar 1884 și că poezia *Nu mă înțelegi* a fost publicată în 1886, și nu în 1879, cum se credea până acum 1.

Aceste descoperiri, zice, spiritual, d. Lovinescu:

„Au exact importanța descoperirii a 101 chibrituri într'o cutie în dauna alteia care conține numai 99“.

Dar cele „99 de chibrituri“ înseamnă pentru mine—și d. Lovinescu o știe bine—că poeziile din ediția Maiorescu, adunate „de pela persoane particulare“, nu sînt patru, cum se credea până acum, ci douăzeci și patru; că poeziile, despre care nu putem ști dacă au fost destinate, toate, tiparului nu sînt patru, ci douăzeci și patru; în orice caz cele „99 chibrituri“ pun întrebarea dacă Eminescu mai avea sau nu de schimbat ceva în acele poezii (douăzeci și patru și nu patru), cînd le-ar fi dat la tipar; că, dacă erau gata, trebuie să fie o cauză, pentru care nu le dădea publicității. (Eu m'am încercat să dau o explicație, în articolele mele). Și, mai cu seamă, importanța celor „99 de chibrituri“, stă în faptul că aceste poezii fiind găsite de Maiorescu pela persoane particulare, nefiind destinate tiparului, Eminescu nu poate fi învinuit de plagiat, dacă unele din ele care sînt inspirate de scriitori străini, nu poartă, sub titlu, mențiunea care să indice autorul imitat. (Dacă d.

1 Cu un moment mai înainte, spunea cetitorilor că în aceste articole m'am ocupat cu „erorile de tipar“ și cu „micile variante de lectură“!

Lovinescu ar stima pe Eminescu și dacă pentru d-sa plagiatul ar fi un vițiu urît,—două ipoteze absurde,—cum ar apăra d-sa pe Eminescu de plagiat, fără ajutorul celor „99 de chibrituri“ ?)

D. Lovinescu *știe bine*—căci a cetit articolele mele și le-a stors bine de toate informațiile care i-au trebuit pentru ediția d-sale —*știe bine* că descoperirea mea însemna toate acestea, și că am dat'o ca atare,—și cînd se face că nu știe, își înșeală cetitorii.

Și își înșeală cetitorii și atunci, cînd reduce tot la „99 de chibrituri“ descoperirea că poezia *Nu mă înțelegi* a fost publicată în 1886, și nu în 1879, cum se credea—căci d. Lovinescu *știe bine* din aceleași articole ale mele, pe care le-a utilizat pe tăcute, că, dacă *Nu mă înțelegi* e publicată la 1879, aceasta însemnă pentru mine că Eminescu cel sănătos și în culmea talentului putea publica o poezie fragmentară, monotonă, slabă, așa dar nu avea, nedesmințit, simțul de autocritică; pe cînd, dacă poezia e publicată la 1886, cînd era nebun, atunci a publicat-o un nebun—ori, probabil, altcineva, „o persoană particulară“—și autocritica lui Eminescu cel întreg rămîne nedesmințită.

În al doilea rînd—și d. Lovinescu *știe bine* și aceasta—eu am spus că dacă *Albumul* studenților, unde a apărut poezia, ar fi din 1879, cum se credea, aceasta ar dovedi că tinerimea era eminesciană încă dinainte de 1880 (căci studenții, pentru publicațiile lor de felul acesta, se adresează numai la cei pe care-i prețuesc mult), ceiace ar contrazice tot ceiace se știe pînă acum cu privire la timpul cînd tinerimea devine eminesciană (adică după 1883, după ce Eminescu înnebunește și Maiorescu îi publică poeziile).

D. Lovinescu *știe bine* că toate acestea sînt în articolele mele, și cînd se încearcă să convingă pe cetitori că eu am dat aceste descoperiri ca niște simple restabiliri—seci—de date, și că, dîndu-le ca atare, m'am și... mîndrit, d-sa își înșeală conștient cetitorii. Și d-sa are o afit de mare încredere în prostia și ignoranța cetitorilor, încît îndrăznește să le servească următoarea... argumentare spirituală :

„Faptul, de pildă, de a fi tipărit o poezie într'un *Album* studențesc înseamnă [pentru G. Ibrăileanu] intrarea lui Eminescu în conștiința „studențimii“, după cum, de ar fi publicat'o astăzi în foiletonul ziarului *Dreptatea*, ar însemna, probabil, intrarea lui în conștiința țărănimii romîne. Important și *mai ales logic!*“

Îl vedeți? Face și spirit. Ba are nenorocirea să vorbească de „logică!“

Dar *Albumul* nu era o revistă, la care trimite cineva colaborare. Pentru *Album cereau* studenții colaborare. Și cereau dela cei pe care îi prețuiău mult. Dacă *studenții* ar fi cerut lui Eminescu colaborare în 1879, ar fi însemnat că el era intrat deja în conștiința tinerimii.—Dacă cei dela *Dreptatea* ar cere astăzi d-lui Lovinescu colaborare pentru un *Album* numai de 16 pagini, ar însemna că *cei dela*

Dreptatea sînt lovinesciani (*nu țărani!*), că cei dela *Dreptatea* prețuesc mult pe d. Lovinescu.—Pentruce-și bate joc d. Lovinescu de cetitorii săi ?

Dar întregul „răspuns“ al d-lui Lovinescu este o îndrăzneală încercare de a înșela pe cetitori, o încercare ofensatoare pentru ei. *A spera* că vei prosti pe cetitor până la așa grad, încît să-l faci să se convingă că Eminescu nu are nici un drept asupra textului său și că, dacă l'ai falsificat cu ajutorul lui „Maiorescu“, aceasta înseamnă că ai redat „*exact*“ textul lui Eminescu, este un act de curaj, care presupune un dispreț total pentru cetitor.

Este drept, că d. Lovinescu ia oarecare măsuri, ca să fie mai sigur că-și va înșela bine cetitorii. Aceste măsuri, arătînd în-
doiala d-sale asupra totalei prostii a cetitorului, sînt singurul omagiu pe care-l aduce acelor cetitori. Iată omagiul :

D. Lovinescu citînd vorbele mele *în ghilmete* (așa dar luîndu-și obligația să citeze exact), se dedă la operații de natura a-
ceasta. Eu zic de pildă :

„Eminescu imaginează pe fată spunînd (*și'n Convorbiri și'n manuscris*) :

Singurică'n *cămăruță* brațe albe eu întinz

Dar d. Lovinescu, pudic, ca și Scurtu, pune „*cămășuță*“—
îmbracă pe fata goală.

D. Lovinescu citează vorbele mele și le pune *în ghilmete* așa :

„Eminescu imaginează pe fată spunînd :

Singurică'n *cămăruță* brațe albe eu întinz

Dar d. Lovinescu, pudic, ca și Scurtu, pune *cămășuță*“.

Și, după ce citează *așa* vorbele mele, d. Lovinescu izbucnește vesel :

„In realitate *cămășuța* nu e a lui Scurtu, ci a lui T. Maiorescu“

Cum se vede, d. Lovinescu citează *în ghilmete*, dar șterge cuvintele mele : „*în Convorbiri și în manuscris*“.

Și nicăeri, în „răspunsul“ d-sale nu se vede că eu am adus *mereu* ca mărturie *Convorbirile și manuscrisele*.

A simțit și d. Lovinescu că, dacă cetitorul d-sale ar vedea că Eminescu spune în *Convorbiri* altfel decît „Maiorescu“, acest cetitor s'ar trezi din hipnoză și și-ar spune : „Bine bine, o fi spunînd așa „Maiorescu“, dar poeziile nu sînt ale lui Maiorescu, ci ale lui Eminescu, și situația lui Lovinescu, care spunea că a controlat *Convorbirile*, e cam tristă“.

D. Lovinescu vorbește în răspunsul d-sale de niște chestii „pendinte“. Vrea să le vîdez? Îi voi face plăcerea. Dar voi căuta să nu mai rămîie nimic „pendinte!“

D. Lovinescu știe că pînă acum nu l-am luat în serios nici odată. Nu era pentruce. Scobora pe ceilalți scriitori, ca să-i înalțe pe „moderniști“, mai toți musafiri ai ceaiurilor d-sale. Ei și? Nu rezulta, de aici, nimic pozitiv, pentru nimene.

Dar acum s'au schimbat lucrurile. Acum s'a apucat să facă ridicoli pe scriitorii mari, desfigurîndu-le opera. (Aud că ceiace a făcut cu opera lui Creangă—căci l-a „editat“ și pe el— întrece chiar ceiace a pășit Eminescu). Acum, da, a apucat calea cea adevărată ca să distrugă pe scriitorii „reacționari“. Cu critica estetică nu făcuse nimic. Pocîndu-le opera, succesul îi este asigurat.

De-acum înainte îl voi lua în serios și îi voi face și plăcerea să desgrop chestiile „pendinte“.

Dar n'ar fi rău să răspundă și d-sa articolului meu din „V. R.“, căci pînă acum n'a răspuns nimic, nici la ceiace crede că a răspuns—pentru că a răspunde: „N'am falsificat cu ajutorul lui X, ci al lui Y“, nu este un răspuns, chiar dacă ar fi adevărat că falsificările sînt ale lui Y. Și nici cellalt răspuns—că ideile lui Kant, nu sînt cele ale lui Kant, ci acele ale lui Renouvier și ale neokantianului Eugen Lovinescu—nu este un răspuns.

Ca să nu mai fie nici o vorbă, iată la ce trebuie să răspundă d. Lovinescu *deocamdată* :

Este sau nu adevărat că tot ceiace în ediția d-sale este nou—și bun—in comparație cu edițiile anterioare este luat din articolele mele din anii trecuți despre edițiile lui Eminescu?

Este sau nu adevărat că a falsificat textul lui Eminescu: idei, limbă, măsura și ritmul versului, și chiar economia unor poezii întregi?

Este sau nu adevărat că d-sa nu știe ce este ortografia, cînd afirmă că d. Bogdan-Duică a păstrat ortografia veche a lui Eminescu (N'a păstrat ortografia! A păstrat fonetismele!) și cînd d-sa, schimbînd limba lui Eminescu, a crezut și a anunțat pe cetitori că, în *deosebire de d. Bogdan-Duică*,—îi „actualizează“ ortografia?

Este sau nu adevărat că a pus în ediția d-sale un *Luceafăr* combinat de Scurtu?

Este sau nu adevărat că a pus în ediția d-sale poezia *Stelele'n cer* cu strofele pitrocite de Scurtu?

Este sau nu adevărat că n'a înțeles nimic din nuvela *Cezara*, cînd a afirmat că într'un pasagiu,—în care e vorba de o pictură—ar fi vorba de eroul nuvelei și deci de Eminescu?

Este sau nu adevărat că analizînd nuvela *Sărmanul Dionis*, a spus că spațiul și timpul sînt pentru Kant categorii?

Este sau nu adevărat că a afirmat cumcă inexistența obiectivă a realității este concepție de esență pur Kantiană?

Este sau nu adevărat că, în stabilirea izvoarelor străine ale nuvelei *Sărmanul Dionis*, a plagiat dela un capăt la altul pe d. Sanielevici?

Și n'am răbdare să-i mai înșir acum tot ce are de probat. Dar d-sa să ia articolul meu și să probeze punct cu punct că are dreptate, pentrucă fiecare din faptele amintite mai sus (cași oricare din cele pe care nu le-ăm mai amintit) este infamant pentru d-sa. Dacă n'ar fi făcut decît *numai* să falșifice textul lui Eminescu, ori *numai* să plagieze pe d. Sanielevici, ori *numai*... și încă n'ar trebui să fie atît de vesel.

Așa dar, să probeze pe toată linia, să nu îngaiame ceva despre două-trei puncte și apoi să închee că a răspuns, cum a făcut în Tiparnița, ori cum a procedat de pildă atunci, cînd d. I. C. Filitti i-a făcut în *Convorbiri* un pomelnic de cîteva pagini cu ideile și descoperirile, pe care d. Lovinescu i le-a plagiat în *Istoria civilizației romîne moderne*.

Și nici să facă cumva giumbușlicuri și să falșifice textele, cum i-i obiceiul. Omul, care a falșificat pe Eminescu și se falșifică mereu chiar și pe sine însuși (de pildă cînd își publică, în 1926, datîndu-le 1908, articole din 1908 întoarse pe dos—cu laude unde batjocurea, cu batjocuri unde lăuda), omul care-și înșeală cetitorii la fiecare pas, omul acesta nu are ce mai pierde, dacă va falșifica din nou pe Eminescu, dacă se va falșifica din nou pe sine însuși—și cu atît mai mult textul meu.

Altuia, i-ași cere—deși „adversar”—să-i fie milă de Eminescu. Să nu se dedea la operațiile care-i sînt dragi cu ocazia lui Eminescu și pe socoteala lui. Dar d-lui Lovinescu nu-i pot cere acest lucru.

Îl anunț însă că nu-l voiu lăsa să falșifice în pace.

În schimb, e liber să facă incursiuni în viața mea privată, să vorbească de „fobii” și de „boli”, dînd dovadă de o supremă eleganță sufletească, eleganță pe care și-o afișează mereu și prin oroarea de expresii „vulgare”, și care ajunge uneori hilariantă. Iată un exemplu. Am spus în articolul meu despre ediția d-lui Lovinescu, că lui Eminescu i-ar fi fost *scîrbă* de această ediție. Cuvîntul acesta i se pare foarte „neliterar” și foarte „vulgar” d-lui Lovinescu.—Dar cuvîntul este al lui Eminescu și cînd l'am întrebîntat l'am și pus în ghilmete, fiind sigur că orice om de cultură își va aduce aminte de pagina, în care Caragiale povestește ce s'a petrecut în adunarea unde Eminescu a cetit *Scrisoarea II*, cînd publicul de-acolo a votat schimbarea cuvintelor *fameni* și *scîrbi* (dela sfîrșitul *Scrisorii*) în *oameni* și *mîni*. Pentru modificarea anodină, zice Caragiale, a votat și o „damă” la care poetul ținea mult în acea vreme. Dar—adaogă Caragiale—Eminescu care nu era „androgen” și avea oroare de „apa de trandafir”, „nu din toată inima a făcut această concesiune”.

Cum se vede, Eminescu era foarte „vulgar”,—nu era „androgen” și cu atît mai puțin „damă”.—De altfel și Caragiale era „vulgar”. A dovedit'o d. Lovinescu într'un articol, în care și-a exprimat, ca de obicei, toată gingășia estetică. Dacă ar fi frecventat ceaiurile d-lui Lovinescu, poate că acești oameni se mai poleiau.

Și acum, lăsînd la o parte orice glumă, ce înseamnă pretențiile astea estetice la un om, pentru care *Cocoșul negru* al d-lui Eftimiu este „un mic Faust romînesc“, pentru care cutare act din acest *Cocoș* e „de o frumusețe neîntrecută în literatura noastră“, și pentru care cutare sfîrșit de act din același *Cocoș* e „de o frumusețe adevărat shakespeariană“?

G. Ibrăileanu

P. S.—Un prietin, care a citit acest articol în corectură, îmi observă că era de ajuns—în locul oricărui alt răspuns—să-l întreb pe d. Lovinescu ce va face la ediția II-a a poeziilor lui Eminescu: Le va tipări din nou cu „variantele“ lui „*ipsissimus*“, —ori își va corecta ediția conform indicațiilor mele?

În cazul întâiu își va bate joc cu un cinism ostentativ de Eminescu, de public, de „tineretul școlar“, de editorul d-sale. În cazul al doilea, se va umili și autoflagela pe fiecare pagină a ediției.

G. I.

Thomas Mann

Laureatul premiului Nobel pentru anul în curs este o personalitate, ce atrage de mult atenția intelectualității de pretutindeni.

Thomas Mann nu este aceiace numim un scriitor popular. Preocupat de pătrunderea intimă și delicată a vieții sufletești, retrăind clipele unui trecut de gânduri triste, mister și lungă suferință, el și-a concentrat toată puterea de observație de înțelegere și de sinteză, în realizarea unor exemplare de perfectă umanitate.

E poate aici și explicația ultimului său succes. Căci Thomas Mann avea în față un concurent de necontestată seriozitate, susținut pe recentul triumf ce a străbătut câmpul literaturii ca un lung și dureros ecou al câmpului de luptă: puternicul talent al lui Remarque. Tinărul cronicar al suferințelor războiului a scris în adevăr o carte reală, impresionantă și dureroasă; evocând scenele îngrozitoare tragedii care a sfișiat trupurile și a distrus sufletele, el a reimprimat, cu accent și perfectă sinceritate, imensul doliu al omenirii cuprinsă de criza delirantă a măcelului.

Subt acest raport Remarque deține pe primul plan atenția suferinței comune în sufletul marilor mutilați, — suferință pe care ultimul deceniu n'a reușit să o suprime. Scriitor de o candidă simplitate, sincer, sensibil la durere și bun, el a încercat cea mai necruțătoare, mai grea și mai puțin mulțumitoare dintre sarcini: aceia de a prezenta brutalitatea faptelor în fața cărora cei mulți își pleacă cu smerenie frunțile, considerându-le ca pe un „fatum” inevitabil și neînvins.

Evident aceasta e atitudinea unui erou. Despre ea vor vorbi toți cei ce au simțit la fel fără să își exprime încă simțirea lor intimă și neclară, dar vor vorbi mai sigur și definitiv evenimentele de mine.

Alegerea lui Thomas Mann a fost astfel o surpriză în fața așteptării unanime. Se părea doar că actualitatea este datoare lui Remarque nu numai cu elogiul spontan al glasurilor izolate,

ci cu aprecierea sensibilă, oficială și marcantă a juriului pus să evalueze valoarea operelor pentru pace. Dacă așteptarea celor prea mulți n'a fost satisfăcută, decernarea premiului internațional de literatură lui Thomas Mann a fost desigur înțeleasă de acei care s'au identificat de mult cu gândul, aspirațiile și delicata pătrundere a sufletului, pe care o exprimă romancierul german de mai bine de două decenii.

E ceiace vor încerca să evidențieze și rîndurile de față.

* * *

Thomas Mann descinde dintr'o bătrînă familie burgheză din Germania. Bogat comerciant ce ilustrează unul din acele ultime exemplare de negustori hanseatici de altădată, tatăl său i-a transmis un excepțional dar de observație, de justă apreciere a realității și perfect echilibru sufletesc. Nîmai că această ultimă trăsătură de caracter nu a rămas intactă în viața romancierului de mai tîrziu; sbuciumul pe care l-a suportat copilăria și mai ales tinereța fragilă i-au modificat profund structura sufletească.

Thomas Mann, în personalitatea căruia se întilneau variate aptitudini, moștenise după mamă o sensibilitate extremă și temperamentul aprins al meridionalilor.

Cînd viața sa devenea imposibilă din pricina lipsei de înțelegere a celor ce îl înconjurau, copilul cu ochii senini și imensă tristețe în suflet își regăsea refugiul unic în amintirea mamei.

Thomas Mann ne-a descris această penibilă atmosferă ambiantă, care-i lovea sensibil nervii, în romanul său „Tonio Kröger”. După discreta mărturie făcută nu de mult într'un ocazional interview — e în acest roman însăși viața lui.

Tonio copil — nu are decît o sigură afecțiune: mama, ce-i mîngiase primii ani ai copilăriei. Dar privirea severă a tatălui și micile-i obligații cotidiene de școlar îi răpeau farmecul delicat al desmierdărilor maternele. În mediul tuturor libertăților, „Tonio Kröger era lipsit de cea mai naturală și mai legitimă dorință. Tonio a învățat atunci că libertatea este o iluzie, și abuzul o sursă de suferinți. Și astfel micul școlar a oferit prietenilor de viață — încă de atunci — căldura unei suferinți comune și spectrul groazei de izolare și singurătate.

Conflictul de temperament chinuitor și intim l-a suportat Tonio Kröger ani lungi în urma copilăriei dispărute. Destinul a făcut ca sufletu-i neliniștit să fie punctul de încrucișare al singelui meridional aprins și tumultuos cu firea calmă, rezervată și glacială a tatălui său, negustorul din Lübeck.

Tîrziu, în anii în care tinereța adăogase farmec și maturitatea precizie în aptitudinile-i de scriitor și de artist, Kröger își împărțea cu disperare viața între sensualitatea brutală și spiritualitatea pură a operei de artă. Era în această viață lupta sfișietoare, pe care o fixase definitiv, inevitabil și fără posibilitatea unei eventuale suprimări, antagonismul aptitudinilor ancestrale, esențial deosebite prin structura lor.

Sînt rînduri, în care ne mărturisește singur — dezvăluind un admirabil spirit critic și reflexiv — tragicul dureros al existenței sale. Lumea — spune el undeva — crede că un artist se identifică cu opera pe care a creiat-o; că a redat realitatea cum a simțit-o intens, cum a trăit-o. Eroare profundă; ea nu știe ce netrecut abis desparte opera de artă spiritualizată, filtrată și deformată — de realitatea brută pe care o trăim toți.

Tonio Kröger apare astfel psiholog original și subtil. Niciodată — după ipoteza curentă a identificării de viață cu creația estetică — nu ar fi găsit explicație în conștiința cercetătorului analist și estetic, acea fatală dezarmonie între viața de perversiune și viciu — și minunata realizare care constituie opera de artă. E cazul cunoscut al unui Oscar Wilde sau al poezilor: Verlaine, Rimbaud și Baudelaire.

Arta ar fi rămas altfel concepută ca un mister pururi neînțeles pe care filiațiunea procesului de creație este departe de a-l explica.

Și totuși în concepțiunea curentă a realizării estetice este un adevăr necontestat. Ea reprezintă măsura sensibilității artistului; și este în același timp și un produs al subiectivității, al emoțivității celui care a filtrat-o prin sufletul său. Este aci emoția brută în toată expansiunea ei sinceră și intensă? E pasiunea aprinsă ce creiază numai din forța, din elanul ei instinctiv și primar? Nu! — spune Kröger — în opera de artă pasiunea e îmblînzită, emotivitatea atenuată; ea redă vibrațiunile cele mai adecuate și mai perfect coordonate, creînd acea impresie de armonie și calm desăvîrșit ce caracterizează adevărata *capo d'opera*. Ea este o sinteză a caracterelor esențiale, perfect armonizate, redînd o admirabilă — desăvîrșită — simplitate.

Iată-l pe Tonio Kröger estetic; dar un estetic de cea mai pură speță, pe care structura personalității sale și rafinamentul inteligenței îl izolează de opinia curentă și de observația legitimă în cadrul concepției unanime.

Tonio Kröger este un izolat. El nu iubește realitatea pe care trebuie să o transforme, nu simte farmecul nopților clare și nu e un entuziast în fața frumuseților atât de variate pe gama infinită a reinvierii naturii. Este unic în sensibilitatea-i puțin bolnavă sub care simte și constată lumea înconjurătoare; dar tragicul acestei existențe începe atunci cînd înțelege că nuși iubește opera realizată. Ce facem noi artiștii? se întreabă el aiurea. Adesea artiștii par inutili. Nu sînt ei oare după opiniunea comună, oameni de prisos? Ei artificializează și transformă materia brută fără a avea sprijinul criteriului util.

În perspectiva izolării complete și nemulțumirii perpetui față de opera realizată Tonio Kröger nu este numai o individualitate puternică ci mai mult: un exemplar ce se ridică până la genialitate. „Splendida izolare” — acel apogeu al personalității impresionante și creatoare — e poate singura atitudine, ce

caracterizează complet viața de sensibilitate extremă și de superioară interpretare pe care o reprezintă Tonio Kröger.

Dar nu e numai atât. Kröger solitarul — refugiat al vieții comode și obișnuite, apreciază această viață, în care întrevede mediul unic pentru realizarea operelor superioare. Dacă există ceva, care este în stare să facă din omul de litere un poet și din contemplativ un creator, aceasta e mica iubire burgheză pe care o resimțim față de tot ce e viu, uman și obișnuit, — spune el. Astfel — sfîșiat între cele două lumi profund deosebite — între artistul, adorator de frumos și burghezul iubitor de proporții și năzuinți modeste, Kröger — în care noi vedem însăși personalitatea lui Thomas Mann — nu este apropiat de nici unul din ei și nici nu știe cel puțin a cărui intimitate îl jignește mai adînc.

În această mică iubire a vieții comode, întretăiată de aspirații modeste și de o foarte castă dorință de fericire, Tonio Kröger rămîne aceiace îi destăinuște — într'o dureroasă confesiune — o prietină minunată și delicată confidentă : un veritabil burghez dar nu burghez care a părăsit calea bătută de strămoșii săi.

Iată de ce spuneam la începutul acestor rînduri că opera lui Th. Mann — mai mult decît oricare alta — e străbătută de acel spirit adînc comprehensiv, ce înserează exemplarele excepționale în cadrul atmosferei de perfectă umanitate.

* * *

Evoluția literară a romancierului Th. Mann a fost dictată de personalitatea-i complexă, în care am putea distinge două aspecte caracteristice și variate.

Un prim aspect este acel pe care îl reprezintă romanul său „Boddenbrocks“, în care obiectivitatea descrierii și prezentarea faptelor creiază o veritabilă desfășurare de viață reală și fecundă. Opera, pe care criticul francez Edmond Jaloux o apropie de seria „Rougons Maquarts“ a lui Emil Zola, e o uriașă evocare a epocii de constituire a statului german burghez și capitalist, în care Prusia a avut aportul determinant și cuvîntul hotărîtor.

Exceptînd totuși o anumită predilecție de prezentare a vieții subt aspecte de vaste și dureroase proporții, — nimic comun, cred nu apropie pe acești doi scriitori de natură atât de variată. Apropierea essaist-ului francez e datorită mai curînd unui punct de vedere comparativ în realizarea operelor literare, decît aceluia de a descoperi preocupări și ideologie comună cu o operă de accentuată expresie naturalistă. Dar asupra acestui roman, ce nu privește direct criteriul după care am încercat să apreciem opera lui Thomas Mann în rîndurile de față, nu vom insista.

Există însă un alt aspect ce definește mai complex personalitatea-i excepțională,

Este acela în care apare — sentimentul tristeții solitare, al melancoliei calme și rezervate, al nostalgiei accentuate și depressive. E sentimentul însoțit de emotivitate caldă și reținută, de groază și desperare, așa cum îl exprimă micul roman „La mort à Venise”; sau dedublat de acea ironie vioasă și plin humor, pe care îl întâlnim în „Petit bonheur” sau în «Enfant prodigue”.

Tristețea aceasta larg simpatetică e un mijloc de înțelegere a sufletelor, e posibilitatea de întâlnire — pe același plan — a unei dispoziții sufletești comune. Dacă o înțelegem atât de bine, e fără îndoială pentru motivul că cei mai mulți am resimțit-o odată cel puțin în viață, — iar pentru alții ea a rămas refugiul permanent în care scoboară constant în clipe de complectă desperare.

Critica s'a grăbit să vadă în această tristețe nostalgică, constantă și adesea obositoare, simbolul moștenirii maternele și unul din caracterele distincte ale meridionalului. Dar, mi se pare, aici trebuie să remarcăm cu totul altceva.

Tristețea aceasta, care în aparență diminuează energia și paralizează voința, dar în fond trezește — prin contrast — acea reacțiune ce apare sub aspectul rezistenței active și neînfrînte, — este prin excelență o trăsătură de caracter a omului de Nord. Prins între cele două primejdii perpetui — vitregia naturii și afectivitatea intensă dar incapabilă de lungi eforturi — omul de Nord nu reușește să își asigure viața decît printr'un efort puternic, excepțional și prelungit. De aceea, în clipele de certitudine și de odihnă, — el își îngăduie acele reverii adînc scaldate în nostalgia vieții calme, liniștite și mai ales lipsite de efort. E viziunea vieții ideale, așa cum ar dori-o omul ce își încearcă continuu puterea cu forțele naturii.

De aceea cred, tristețea gîndurilor bune și liniștite îl caracterizează pe Thomas Mann ca cetățean al Nordului sau ca admirator al plimbărilor subt clar de lună din „Noaptea senine” ale lui Johan Bojer.

Dar Thomas Mann păstrează evident un caracter meridional, ce contrastează cu reveria rece și firea meditativă a omului de Nord; e sensibilitatea aprinsă, excesivă — pe care o consideram la începutul acestor rînduri chiar — caracterul esențial al personalității sale.

El o transpune cu minuțioasă analiză pînă în cele mai mici detalii și o redă cu expresivitate și realism desăvîrșit. Considerați oricare din micile fragmente de viață, care au străbătut literatura ultimilor săi ani, și veți simți — alături de toți acei ce-au încercat să-l înțeleagă — emoția sinceră și duioasă a celor care suferă. Dar veți înțelege ceva mai mult.

Cetînd nuvelele, în care închide admirabile scene de viață reală sau perfect veridică, veți simți toată puterea de redare a acestui creator de talent și minunata lui viziune de detaliu intim și sufletesc. În adevăr, oricare sînt personagiile pe care le trans-

pune înaintea ochilor noștri : comercianți sau artiști (L'enfant prodigue) infirmi sau brutali (Mr. Friedeman), severi sau duioși (Heure difficile), lucizi sau bolnavi (Tristan), ei sînt străbătuți toți de acel fior de viață, care-i împiedică de a apărea caricatural, căci mai presus de toate sînt dotați cu acea inițiativă și inventivitate, ce deosebește esențial caracterul psihic — de artificial orb și mecanic.

Dincolo de micile scene de viață, însă, se întrevade tot tragicul existenței. Un cocoșat îndrăgostit de o femeie frumoasă nu mai găsește sens vieții comode și liniștite pe care o trăia până atunci și convins că își salvează onoarea-i îngenunchiată sfîrșește prin a se sinucide (Petit Mr. Friedeman). Un veritabil savant — care e gata să-și renege într'o clipă de desnădejde, opera vieții întregi — găsește suprema consolare în eroismul tăcut pe care i-l impusese activitatea-i torturată de fiecare zi. Adăogați la aceasta scena duioasă, în care revede țelul pe care îl urmărise întreaga-i viață familială de sinceră afecțiune și devotament, și veți avea imaginea justă a emoției delicate ce i-a redat încrederea în sine pentru totdeauna, (Heure difficile).

Dar există în opera lui Thomas Mann nespuse de multe exemple de aceeași natură. Disperare întretăiată de un sentiment de revenire sau de efort mental, suferință suprimată de o plăcere factive și trecătoare, adevăr pentru salvarea căruia trebuie să minți, și apoi acea nesfîrșită serie de neînsemnate întimplări meschine — ce constituie decorul vieții obișnuite — și pe care le surprinde cu o perspicacitate uimitoare.

Undeva Thomas Mann întreba cu acea candidă simplitate, dedublă de ironie și spirit incisiv : „Nu știu de ce sînt astăzi apreciat. De zeci de ani fac doar același lucru. Scriu, visez, trăesc din imaginație și fantazie. Sînt un artist ; într'un cuvînt sînt un om de nimic“.

Li vor răspunde în sufletul lor desigur toți acei ce au fost duios impresionați de opera sa, mult prea largă pentru a fi schițată în rîndurile de față : Un creator de viață, de perfect omnesc și admirabilă realizare estetică, este un binefăcător al umanității de totdeauna.

E, cred, aceasta și explicarea mobilului ce a determinat aprecierea juriului în decernarea premiului „Nobel“ pentru anul curent.

Mircea Mancaș.

Cronica teatrală

— IAȘI —

(Topaze.—Prometeu.—Minna von Barnhelm)

Una din trăsăturile caracteristice ale teatrului francez contemporan e, fără de îndoială, cinizmul. Pe când la autorii dramatici dinainte de războiu, observația pătrunzătoare sau răutăcioasă e temperată de spirit ușor sau învăluită într'o atmosferă de surzătoare ironie, gândiți-vă la deliciosii Flers Caillavet, cei mai mulți din tinerei scriitori născuți pe pragul noului secol, sînt lipsiți în ce privește valoarea vieții, de orice speranță și de orice iluzie.

Cu ochii deschiși la douăzeci de ani, vîrstă generoasă a visului și aspirațiilor infinite, într'o lume nebună și atroce, în care popoarele ca și indivizii se zbat în dezordine, nedreptate, neliniște și tabla valorilor străvechi zace la pămînt sfărîmată, satira lor e aspră, corosivă, brutală, revărsînd în suflete o turbure undă de mărăciune și sombru desgust.

Unul din cei mai tipici și mai talentați dintre acești scriitori ai tinerei generații e desigur Marcel Pagnol, a cărui comedie «Topaze» a fost reprezentată pe scena ieșană, în turneul ei recent, de compania dramatică a teatrului Regina Maria.

Cunoscut prin «Les marchands de gloire», scrisă în colaborare cu Paul Nivoix, patetică și crudă șarjă a corbilor nesățioși și profitorilor măcelului mondial, apoi prin originalul și fantasticul «Jazz», Pagnol ne înfățișează, de data aceasta, un moment din dezagregarea și chaosul moral al societății actuale.

Eroul piesei, un biet dascăl într'o școală particulară (între toate profesiile aceasta face pe individ în multe privinți mai rigid și puțin maleabil la schimbările violente ale mediului) reprezintă în mijlocul obșteștii amoralități post-belice, cu candoare și îndărătnicie, idealul etic de odinioară. Dar intransigența lui de caracter, îl pune în situații grotești sau tragice. Elevii îl chinuesc sau își bat

joc de dînsul, o contesă cu trecere la puternicii zilei, îl insultă, fiindcă refuză să schimbe notele rele ale băiatului, o tentativă amoroasă pe lângă fata directorului eșuază lamentabil, ba chiar aduce concedierea lui. Nevoit să intre din cauza mizeriei și sub înfrîngerea unei demimondene aventuriere, pe-al cărui fiu îl prepara, ca om de pae, într'o întreprindere veroasă, condusă de un consilier comunal excroc care e amantul și asociatul doamnei, conștiința lui de om cîstit e torturată de remușcări și chinuită de groaza de fiecare clipă a justiției immanente. Dar cînd vede că aceasta intrînzie să se arate și că vocea presei care începuse să zbrînte e imediat redusă la tăcere cu argumente irefutabile de politicianul venal, cînd se trezește admirat de foștii lui colegi, decorat cu «Palmele academice» până atunci refuzate și cu fata directorului care-l respinsese odinioară căzîndu-i în brațe, ochii lui se deschid brusc și în scurt timp învață atît de bine tehnica noii ocupații, încît își rulează repede asociatul și devine pe acest teren un maestru.

Piesa sfîrșește cu apoteoza eroului și cu scena atît de caracteristică, în care un alt biet profesor, singurul om cîstit din piesă, tulburat de triumful și ascensiunea vertiginoasă a lui Topaze simte conștiința lui șovăind și începe să rîvnească un post de secretar vacant, pe lângă acesta.

Comedia lui Pagnol nu e desigur lipsită din punct de vedere a adevărului psihologic, de grave neverosimilități. Conversiunea și metamorfoza dascalului, timid și chinuit de scrupule, într'un om de afaceri abil și excroc în stil mare, e prea subită și mai ales prea totală, pîntru a fi convingătoare. Ea surprinde și amuzează, dar ne lasă nelămuriți.

Dialogul e însă însuflețit și spiritual iar verva lui Pagnol, comunicativă și cuceritoare.

Personajele : directorul de pension interesant și tiran, consilierul comunal îndrăzneț și cinic, amanta lui insinuantă și practică, ziaristul șantagist sînt schițate în trăsături violent caricaturale, dar viguroase.

Dacă în comedia lui Pagnol, apreciată după un criteriu pur estetic, e greu să descoperim ceva din metalul rar care face o operă să dureze, ea fixează, nu mai puțin, pentru istoricul viitor, impresionant și sugestiv, unul din aspectele semnificative ale tristei epoci, în care ne-a aruncat destinul.

Și privit din acest punct de vedere, succesul ei european, care a avut darul să scandalizeze pe unii, nu e decît firesc și explicabil.

Piesa a fost remarcabil interpretată de un ansamblu excelent. D. Maximilian, artist cu resurse variate și superioare, a izbutit să însufle o viață intensă rolului dificil și problematic a lui Topaze.

În acel al politicianului veros, d. Talianu a fost deasemeni de o mare naturaleță iar d-na Sterian în acel al asociatei sale, de o deosebită supleță felină.

*

Nu cunosc motivele care au îndemnat direcția atît de bine intenționată a teatrului nostru să se oprească asupra lui «Prometeu»,

poemul tragic al d-lui Eftimiu, a cărui «Thebaidă» reprezentată acum câțiva ani la Iași, a fost un lamentabil fiasco.

Să fie caracterul spectacolului al piesei care oferea copios regiei ocazia de a-și pune în valoare însușirile, sau poate faima celor peste douăzeci de opere în proză și versuri ale celui mai fecund dramaturg român, celebru în anumite cercuri ca și într-o bună parte a presei bucureștene, tradus de Hofmannsthal și consacrat de autorități ca domnii Angelo Pernice, membru corespondent al Academiei române sau Mihail Dragomirescu „drept demn de a intra în patrimoniul culturii universale“...?

Relutând după atâția alții povestea celui dintâiu din marii răsvrațiți, cu o îndrăzneală mai mare decât Shelley sau Goethe care nu s'au încumetat să redea unele aspecte din figura titanului, d. Eftimiu n'a ezitat să înfrunte comparația cu Eschil aducând pe scenă întreg mitul lui Prometeu, elaborat de antichitatea clasică.

În primele trei acte, d-sa urmează în linii mari tradiția. Prometeu ce e înfățișat, destăinuindu-și intențiile soției lui, nimfa Eromeni ca și mamei sale, care-l sfătuiesc să nu provoace mânia lui Zeus dar titanul răpește focul sacru de la Hefaistos și îl dăruiește oamenilor, sarmani, locuitorii ai cavelnelor. Actul II se petrece în Olimp, unde în sfatul zeilor, Hefaistos se tîngue și blastămă iar Zeus judecă și condamnă gestul îndrăzneț și trufaș al lui Prometeu.

În actul al III, acesta apare escortat de Apollo și Hefaistos, pentru a-și primi osînda, pe unul din piscurile stîncose ale Caucazului. Făurarul divin țintuește cătușele în stîncă și înfige crud pironul în pieptul osînditului. Cu tot chinul pe care-l îndură, la rugămintele lui Eromeni și a mamei sale de a cere clemența lui Zeus, Prometeu rămîne neînduplecat. Iar Zeus infuriat, dezlanțue o grozavă furtună și vulturul ceresc se năpustește asupra titanului. În ultimele două acte d. Eftimiu se îndepărtează de tradiție, transformînd legenda în timpurile noi.

Prometeu e eliberat de Hercule, însă oamenii cărora le dăruie focul, îl alungă cînd vrea să se încălzească la vatra lor. După o mie de ani de ațipire în fața vetrei, în care focul s'a stins, Prometeu se deșteaptă într-o lume nouă.

Zei și Olimpul s'au prăbușit dar sub domnia lui Iehova, omul nu a devenit liber ci sclavul lui Satan, ediția după d. Eftimiu, modernă, a vechiului Hefaistos.

Satan propune lui Prometeu să răstoarne cu el pe Iehova și ambii să-și împartă domnia lumii. Dar Prometeu refuză și mila de oameni îl face să se sacrifice pentru dînsii a doua oară și să urce subț înfățișarea lui Isus, Golgota.

Ar fi desigur nedrept să tăgăduim d-lui Eftimiu o imaginație dramatică, fertilă și ingenioasă în alegerea și combinarea situațiilor de efect ca și în utilizarea iscusită a variatelor requizite din garderoba literară a tuturor timpurilor.

Dar aici, ca și în restul bogatei sale producții, d. Eftimiu apare ca o victimă a propriei lui abilități și nu izbutește să ne facă să-l luăm în serios, o singură clipă.

Dragostea generoasă a lui Prometeu pentru oameni ca și ingratitudea lor ofereau un motiv dramatic emotiv și impresionant dar apariția troglodiților cu bițiguiala, țopăiala și mirosul lor de piei nedubitate e de un efect mai mult grotesc decît tragic.

Ce să mai spunem despre abuzul de mijloace materiale grosolane sau barbare : furtuni cu trăznete, ținuirea lui Prometeu, atacul vulturului, care nu urmăresc decît captarea fizică a publicului și dau acestui poem tragic cu mari pretenții ideologice, un aspect nesincer și factice de melodramă sau de vulgară feerie de bîlcu.

În ce privește realizarea artistică a operei, e destul să spunem că nobilul mit ellen, al cărui fond profund și simbolic a inspirat odinioară poezia celestă a unui Shelley sau Goethe a fost cu impletate trivializat în versuri prozaice, incolore, banale de un retorism insipid și ieftin.

Montarea piesei îngrijită și fastuoasă prin frumusețea decorurilor și suggestive efecte de lumină a fost un triumf pentru d. Maican. În ce privește însă interpretarea, se știe că tragediile d-lui Eftimiu cer artiștilor sforțări adesea supraumane.

D. Nosec a declamat conștilncios și uneori cu căldură tiradele emfatice ale titanului, dar să poți urla mai tare decît furtuna, chiar atunci cînd vulturul își roade măruntaele e un „tour de force“ care nu poate izbuti oricui.

D. Damira a fost maiestos în Zeus și d. Ghițescu un impetuos și expresiv Hefalstos.

3

Germania a sărbătorit anul acesta bicentenarul lui Lessing și teatrul ieșan a avut nimerita inspirație de a participa la această comemorare cu reprezentarea «Minnei von Barnhelm», precedată de o substanțială și judicioasă conferință a d-lui director Iordan, asupra scriitorului.

Spirit neastîmpărat de o rară luciditate și ascuțime, liber de prejudecăți ca și de orice afectare, luptător fără tihnă și fără teamă în serviciul adevărului, fondator al teatrului național german, critic care în domeniul estetic și cel religios a deschis drumuri nouă, Lessing e o mare figură a culturii europene din ultimele două veacuri și unul din cele mai înalte exemplare a umanității de totdeauna.

Scrisă la 1763 cînd în urma războiului de șapte ani Lessing era la Breslau, secretar al generalului Tauenzien, într'o atmosferă specific fridericiană, militară și prusiană «Minna von Barnhelm» păstrează pecetea puternică a epocii.

Ager observator al realității incunjurătoare și dușman al modelelor convenționale ale teatrului francez, Lessing e totuși un clasic prin admirația lui pentru antici, prin distincția gravă a tonului și un spirit înainte de toate raționalist și logic.

El nu ne atrage, în această comedie prin fantazie exuberantă ca Shakespeare, nici prin verva scinteeatoare a contemporanului său Beaumarchais.

Cu stoicismul sever și concepția lui înaltă asupra onoarei, eroul său maiorul Tellheim e desigur o nobilă figură, dar ce de parte îl simțim de noi, pe acest fiu al raționalismului din vremea perucii, imperativului categoric și a principiilor abstracte!

Distinsa și eleganta Minna, deasemeni, disertează prea bine și în fraze prea alese asupra sentimentelor, pentru cei douăzeci de ani ai ei și dialectica subtilă ca și stratagema prin care vrea să-și recâștige iubitul nu sînt totdeauna în acord cu elanul spontan și capriciile obișnuite ale vrstei.

Ce vii sînt în schimb personajele secundare și cum înțelegem că au putut deveni atît de populare în patria autorului tipuri ca aventurierul francez Riccaut, galant și cinic, Just ordonanța devotată și hazlie, vagmistrul Werner, reeditare a lui «miles gloriosus» a comediei clasice, otelierul interesat și limbut sau vesela și îndrăzneța cameristă!

Discipol fidel al lui Aristot, Lessing respectă cu strictețe regula celor trei unități, astfel că decorul rămîne tot timpul același: interiorul unui han berlinez din secolul al XVIII.

Cu reală pricepere tehnică și fin gust, direcția de scenă a reprezentat însă la parter circioma restaurant și la etaj camera ocupată de domnișoara saxonă, izbutind să dea astfel spectacolului un aspect mai variat și viu.

Interpretarea piesei a fost îngrijită și destul de onorabilă. D. Nosec a jucat corect deși cam uniform rolul lui Tellheim. D. Meicu a fost excelent în acel al hangului iar în Just, d. Ramadan a avut o minunată creație.

O. B.

Cronica științifică

Mecanica nouă a lui L. de Broglie

L. de Broglie.—În Decembrie 1923, Societatea franceză de Fizică își sărbătorea împlinirea a cincizeci de ani de existență. La această serbare luau parte cei mai de samă fizicieni din lumea întreagă. Au ținut conferinți *H. A. Lorentz* din Leyda, *Lord Rayleigh* din Londra, *Vito Volterra* din Roma, *Carl Störmer* din Oslo, *Knudsen* din Danemarca. După fiecare conferință, presidentul, marele matematician francez *Emile Picard*, exprima câteva cuvinte de mulțumire, unite cu un cuvint de laudă pentru autor și în câteva cazuri cu o mică ironie la adresa subiectului tratat de conferențiar. Afară de aceste ședințe în care au expus fizicienii străini, au mai fost două ședințe în care au expus lucrările lor doi fizicieni tineri francezi, *J Cabannes* și *Louis de Broglie*. Acesta din urmă expunea o mecanică nouă care să impace, pentru explicarea fenomenelor luminoase, și teoria emisiei și teoria undulației.

Aerul conferențiarului dădea impresia de o convingere internă puternică în revoluția pe care o anunța în considerarea teoriei luminii. La sfârșitul conferinței, presidentul E. Picard, pentru care teoriile noi din fizică inspiră totdeauna o atitudine sceptică, cu un suris îngăduitor, amintește că de multe ori tinerii își închipue că teoriile vechi nu mai sînt bune la nimic și că trebuiesc înlocuite, dar stot teorii, ca aceia a undulației, a lui Fresnel, care rezistă vremii. De aici, oarecare neîncredere în reușita încercărilor teoretice noi. Conferențiarul, plecat în bancă, își păstra un aer îndărătnic și iluminat.

Dar în 1924, *Louis de Broglie*¹ își trece teza de doctorat

---

¹ Louis de Broglie, prinț, s'a născut în 1892. El este fratele mai mic al ducelui Maurice de Broglie, membru al Academiei de Științi din Paris și fizician cunoscut pentru lucrările sale experimentale asupra spectrului razelor X. Louis de Broglie, după studii istorice și licența în litere, s'a îndreptat spre științele matematice. Teza sa strălucită asupra Mecanicii ondulatorii, și imediatul răsunet avut în Germania, Anglia, America, a făcut să fie numit, în 1928, conferențiar la Institutul de Fizică matematică Henri Poincaré, de pe lângă Sorbonna.

În 1929, Academia de Științi din Stockholm i-a decernat premiul Nobel, pe care, din Franța, l'au mai căpătat până acum, pentru fizică: H. Becquerel, P. Curie, D-na Curie, G. Lippmann Guillaume, (cetățean elvețian), J. Perrin.

cu această lucrare, și imediat, în 1925, *Einstein*, printr'un articol publicat la Berlin, atrage atenția asupra importanței acestei lucrări la explicarea comportării gazelor la temperaturi joase. În 1926, alți savanți atrag atenția că experiențele unor fizicieni americani asupra reflexiei electronilor de către suprafețele cristaline, experiențe care erau neexplicabile, cum și experiențele unui fizician german asupra parcursului electronilor prin gaze, își găsesc imediat explicația, dacă se admite existența unor unde asociate la particulele materiale în mișcare, unde care erau admise și calculate de de Broglie în teza sa.

Importanța teoriei lui de Broglie nu consistă numai într'un nou mod de a concepe fenomenele, dar mai ales în faptul că a găsit o lege esențial nouă, exprimată printr'o formulă, care se verifică experimental. Acea formulă este o relație între înălțimea particulelor materiale și între lungimea de undă a undulațiilor care înțovărășesc acele particule. Oricare ar fi interpretarea care se va da în viitor undelor de materie, formula lui de Broglie rămâne definitiv cucerită pentru știință.

De altfel, multe din teoriile cu renume, bunăoară relativitatea, se străduiesc, ca pe lângă aspectul lor estetic și unitar, să găsească o relație nouă între factori cunoscuți, relație a cărei verificare experimentală să îndreptățească adevărul ei. Pe vremuri, Hertz se exprima despre teoria lui Maxwell, spunând că ceiace rămâne din această teorie, sînt ecuațiile lui Maxwell, adică tocmai relațiile noi dintre factori cunoscuți.

În plus, teoria lui de Broglie a sugerat mii de lucrări experimentale și multe lucrări teoretice, care contribuie la progresul fizicii.

Voiu căuta să dau pe scurt geneza, ipotezele și rezultatele teoriei lui *de Broglie*.

Mecanica ondulatorie se aplică electronilor și atomilor, adică particulelor mici de materie. Ea se bazează pe rezultatele care decurg din teoria relativității și din teoria quantelor, cele două teorii care domină toată Fizica, de la 1900 încoace. Printr'o sinteză frumoasă, raționalistă, a celor două teorii, se ajunge a se explica existența simultană a particulelor de materie și a undelor, adică de a se contopi cele două teorii care rezidă la explicarea luminii.

Să analizăm fiecare din afirmațiile de mai sus.

Electroni și unde.—Corpurile sînt formate din atomi. Fiecare atom este un mic sistem solar, compus dintr'un nucleu central, încărcat cu electricitate pozitivă și un număr de electroni, particule încărcate cu electricitate negativă și care se învîrt în jurul nucleului, ca planetele în jurul soarelui. Nucleul însuși e format din particule pozitive, numite, protoni și din electroni. În ultima analiză materia e alcătuită din protoni și electroni, iar toate fenomenele din Univers sînt rezultatul jocului infinit de complex al prafului de electroni. Electronii sînt constituenții universali ai materiei. Ei au aceeași structură și dimensiuni, de oriunde ar proveni

și în orice situație s'ar găsi, și numai variația asociațiilor dintre ei dă constituenți inegali și complexi, și fenomenele variate din natură. Electronii au o masă bine determinată (a doua mîia parte din greutatea atomului de hidrogen) și o încărcare electrică negativă iarăși bine cunoscută și egală pentru toți.

Acești electroni se întîlnesc cînd singuri, ca în descărcările prin gaze, cînd asociați cu atomii materiali, ca în electroliză, cînd numai îi bănuim că există, ca în fenomenele magnetice, în conducția electricității prin metale. În toate cazurile ei se mișcă după legile mecanice obișnuite, cînd iuțea lor e mică prin raport la iuțea luminii, sau după legile mecanicii relativiste, adică corijate, cînd iuțea lor se apropie de aceea a luminii.

Tot electronii intervin la producerea fenomenelor luminoase, prin învîrtirea lor în jurul nucleului atomic, în anume condiții. Dar electronii nu intervin de loc în propagarea luminii, adică în existența unui fenomen de natură periodică sau ondulatorie. Fenomenele ondulatorii, propagarea luminii, interferența și difracția ei, polarizarea luminii, nu pot fi explicate decît cu teoria lui *Fresnel* a undelor, sau cu teoria lui *Maxwell*, care tratează tot undulații, dar undulații electromagnetice.

Prin unde luminoase înțelegem razele vizibile, razele ultraviolete, razele X, razele gamma, emise de corpii radioactive; iar raze analoage lor sînt undele electromagnetice, cum sînt cele utilizate în T. F. S. În toate aceste cazuri, electronii și în general particulele materiale nu intervin cu esența lor.

Teoria quantelor.—Pe vremuri, fenomenele luminoase erau explicate de *Newton* în teoria emisiei: corpii luminoși trimit în spațiu particule de lumină, care se propagă în linie dreaptă și dau fenomenele luminoase. Experiențele lui *Young* și mai ales ale lui *Fresnel* asupra interferenței și polarizării au condus pe acesta din urmă de a elimina teoria emisiei din optică și a construi o teorie a undulației, care explică toate fenomenele mari, chiar propagarea în linie dreaptă, reflexia, refracția.

În ultimele decenii, optica s'a îmbogățit cu fenomene de ordin atomic, care au impus introducerea unei noi teorii, care aduce pe departe cu teoria emisiei. Este teoria quantelor, pe care am putea-o enunța simplu de tot, spunînd că o rază de lumină, și o radiație în general, este alcătuită din particule mici de radiație, sau atomi de energie, numite quante de energie.

Această teorie a fost impusă de studiul fenomenelor de ordin atomic, cînd intervine un schimb de energie, între atomi sau electroni și între radiații. Pe cînd în fenomenele mari, rezultatul mediu a milioane de fenomene individuale, atomice, singură teoria ondulatorie dă o explicație satisfăcătoare.

Max Planck,—profesor la *Berlin*, în 1900, căutînd să dea o formulă teoretică, care să se potrivească cu datele experimentale, pentru repartitia energiei într'un spectru de lumină, emis

de un corp incandescent, a fost obligat să introducă ipoteza că energia elementară de radiație, emisă de particula care vibrează, nu este o mărime continuă ci se compune din bucăți, atomi de energie sau quante. Energia unei quante este proporțională cu frecvența acelei radiații, adică

$$\text{energia} = h \times \text{frecvența}$$

Cu această ipoteză, în care h este o constantă, s'a făcut o înțelegere reînnoită de concepții în fizică, cu un succes neașteptat. Fenomenele fotoelectrice, fenomenele de magnetism atomic, emisiile spectrelor au căpătat aspecte noi, și în domeniile acestea atomice s'au putut face prevederi noi.

Se numește fenomen fotoelectric expulsarea de electroni de către o suprafață de un corp oarecare, supus la bombardarea unei radiații oarecare, raze luminoase sau raze X. Experiența arată că iuțeala electronilor expulsați de suprafață nu depinde de cantitatea de lumină care cade pe suprafață, ci, lucru curios, depinde de frecvența acelei lumini. Dacă lumina este ultravioletă, adică de frecvență mare, electronii ce ies din suprafață au și ei o iuțeală mare, pentru o lumină roșie, adică de frecvență mai mică, și electronii au o iuțeală mică. *Einstein*, în 1905, a explicat acest fenomen admitând că energia electronilor scoși dintr'o suprafață este egală cu energia elementară a razei care cade pe suprafață, adică cu o quantă de lumină. Relația aceasta a lui *Einstein-Planck* convine experiențelor făcute cu razele luminoase, razele gamma, în fenomenul fotoelectric. Din această reușită, s'a admis, cel puțin de unii, că lumina ar fi alcătuită din atomi de lumină sau fotoni.

Teoria quantelor a cucerit și alte domenii, oridecâte ori e vorba de un fenomen elementar, atomic. În 1912, am găsit teoretic că fenomenele atomice de magnetism sînt în legătură cu quantele de energie. În 1913, *Niels Bohr*, profesor la Copenhaga, a clădit pe teoria quantelor o superbă teorie care explică și prevede liniile spectrale emise de corpii incandescenti. În 1923, *Compton*, fizician american, a găsit experimental, că razele X cînd lovesc un corp, scot din acel corp electroni de anume iuțeală, dar că în plus își schimbă și frecvența lor. Fenomenul Compton nu se poate explica decît admitînd că energia unui foton care lovește un electron din substanță, se împarte în două, o parte pe care o ia electronul pentru a-și căpăta iuțeală, iar altă parte constituie un foton de energie mai mică, adică de frecvență mai mică.

Așa dar, există fotoni, sau atomi de lumină. Prin mișcarea lor dau fenomenele luminoase, avem un fel de teorie a emisiei pentru lumină. Acești fotoni nu pot explica însă fenomenele de interferență și difracție, unde e absolut necesar de a face să existe undulații. Astfel că teoria corpusculară și teoria undelor se întîlnesc în același timp în optică, dar prima teorie se aplică la fenomenele atomice, iar teoria undelor la fenomenele mari, medie a

multe fenomene atomice. De care parte e adevărul? Se poate face o legătură între cele două teorii?

Prima încercare reușită de acest fel este mecanica ondulatorie, creată de *Louis de Broglie*, și dezvoltată de *E. Schrödinger*, actual profesor la Berlin.

Mecanica ondulatorie. — *De Broglie* ajunge să arate că, în cazul fenomenelor de dimensiuni atomice, particulele materiale sînt în-tovărășite de un aspect ondulatoriu, după cum, invers, o rază de lumină, de natură ondulatorie, are și un aspect discontinuu, întrucît e formată din fotoni, atomi de lumină. O particulă materială, atom sau electron, în mișcare asociată cu dînsa o undă, care depinde de iuțeala particulei. Mișcarea particulei este călăuzită de unda pe care o poartă. De aceea și mecanica aceasta atomică poartă numele de mecanică ondulatorie, asociază mișcarea particulei materiale fiind determinată de propagarea undeî pe care o poartă. În acest fel de a vedea, în loc ca mecanica să impună opticei, optica comandă mecanicii, dar rolurile sînt inversate numai pentru fenomenele de ordin atomic.

Iată cum a ajuns de Broglie la această sinteză:

Se știe că unul din rezultatele cele mai importante introduse de teoria relativității lui *Einstein*, din 1905, este că energia posedă o masă și, invers, o masă are concentrată într'însa o energie. Această energie este reprezentată prin relația

$$\text{energia} = \text{masa} \times \text{patratul iuțelii lumînii}$$

De Broglie concepe că printr'o mare lege a Naturii, la o bucată de energie e legat numai decît un fenomen periodic, adică bucată de energie poartă cu dînsa o undă. Acesta e primul postulat admis de de Broglie, și constituînd creația lui, din care restul decurge prin calcule obișnuite. Așa, un atom sau un electron posedă după *Einstein* o energie, a cărei valoare este dată de relația de mai sus. Dar particula, poartă cu dînsa un fenomen periodic, energia fenomenului periodic, să zicem al unui foton, este proporțională cu frecvența acestui fenomen periodic sau al acestei unde, după relația lui Planck, scrisă mai înainte. Se poate imagina că cele două energii, purtate de același atom, să fie egale, adică energia dată de *Einstein*, cu energia fenomenului periodic purtat, dată de Planck. În felul acesta se face o legătură între teoria quantelor și teoria relativității. Aceasta constituie a doua ipoteză admisă de de Broglie. Din această legătură se poate calcula frecvența undeî asociată la materia în mișcare.

Dacă acum s'ar cunoaște iuțeala acestei unde admise, s'ar putea calcula lungimea de undă a ondulației materiale, adică s'ar calcula o mărime experimentală.

Aici intervine o intuiție genială a lui de Broglie, care face legătura între mecanică și optică. Să o considerăm ca a treia ipoteză în construcția lui.

Legile mișcării corpurilor se pot deduce dintr'un principiu, care poartă numele de principiul celei mai mici acțiuni, sau a drumului celui mai scurt, sau principiul lui *Maupertuis*; el se exprimă scriind că suma produselor dintre iuțeala corpului, prin elementele de drum parcurs, este un minim.

Legile mișcării undelor se pot deduce din principiul timpului celui mai scurt care trebuie unei raze de lumină ca să se propage între două puncte, sau principiul lui *Fermat*; el se exprimă scriind că suma citurilor dintre drumul parcurs și iuțeala undei pe acel drum este un minim.

De Broglie admite că cele două principii trebuie să reprezinte același drum. Drumul parcurs de o particulă, după mecanică, trebuie să corespundă cu drumul undei, asociată la materie, calculată prin optică. Făcînd această ipoteză, reese că iuțeala particulei materiale este invers proporțională cu iuțeala de propagare a undelor. Iar un calcul anevoios din teoria relativității conduce a găsi că constanta de proporționalitate este patratul iuștelei luminii.

Cu aceste trei ipoteze: există unde de materie, energia dată de relativitate este egală cu energia dată de teoria quantelor, și că principiul mecanicii trebuie să fie analog cu principiul opticii, de Broglie are toate elementele pentru a calcula lungimea de undă a undulațiilor de materie pe care le-a presupus că există. Rezultatul ultim al calculelor sale este că lungimea de undă a undulației de materie este invers proporțională cu iuțeala particulelor. Pentru particule care au o iuțeală de $v \approx 5000$ km. pe sec. se calculează o lungime de undă de ordinul lungimii de undă a razelor X. Dacă ipotezele lui de Broglie au vre-o valoare, atunci consecințele scoase din ele, că electronii în mișcare poartă cu ei o undă, de mărimea razelor X, pot fi verificate experimental.

Experiențe. — Doi fizicieni americani, *Davisson* și *Germer*, în 1925, studiau la laboratorul Bell din New-York, cum se reflectă un fascicol de electroni care cade pe o suprafață de un corp oarecare. Ei n'aveau nici o idee preconcepută, de oarece nu se știa nimic despre mecanica ondulatorie a lui de Broglie. În primele experiențe, fascicolul căzînd pe o suprafață de nichel, nu se obțineau nici un fenomen deosebit. Printr'un accident, locul unde cădeau electronii era format din cristali mari de nichel. Fenomenul dintr'o dată și-a schimbat aspectul. Reflexia electronilor pe suprafață nu se mai făcea după legile reflexiei, ci se căpătau electroni, prin reflexie, mai mulți în unele direcții decît în altele, în mod alternativ în spațiu, întocmai cum se reflectă un fascicol de raze X pe un cristal (fenomenul Laue și Bragg).

S'a atras imediat atenția că acest fapt era o verificare a ideilor lui de Broglie, undele pe care particulele le poartă, călăuzind drumul lor, după legile undelor. Zeci de cercetători, din toate țările, au repetat, în condiții variate, reflexia discontinuă a electronilor de cătră o suprafață cristalină.

Un fizician englez, *G. P. Thomson*, fiul ilustrului fizician Sir J. J. Thomson, a făcut în 1927 o experiență decisivă pentru verificarea ideilor lui de Broglie. Un fascicol de electroni, de iuteală anumită, e făcut să pătrundă printr'o foaie de aur sau aluminiu, extrem de subțire, cam de o miime de milimetru, formată din cristali mici. În dosul foiței se găsește o placă fotografică. Pe această placă fotografică vin electronii care au străbătut foița cristalină. Dacă electronii s'ar mișca după legile mecanicii, ar trebui să dea pe placă o pată centrală. Dacă electronii sînt mișcați, printre cristali, de undele pe care ei le poartă, aceste unde fiind difractate, electronii vor fi conduși de aceste unde difractate și se vor depune pe placa fotografică după niște cercuri concentrice, exact cum se întîmplă în cazul razelor X. Experiența a arătat că acest de-al doilea caz este realizat, prin urmare ideile lui de Broglie sînt verificate.

Și aceste experiențe au fost repetate și precizate de mulți experimenteratori de pe întreg pămîntul.

Un fizician german, *Rupp*, în 1928, a controlat adevărul ideilor lui de Broglie, difractînd electronii cu o rețea obișnuită, care difractează razele luminoase și razele X. Aceste experiențe iarăși au fost repetate de mulți fizicieni.

Concluzie. — Considerațiile teoretice ale lui de Broglie, oricît de îndrăznețe ar părea, sînt justificate de experiență. Particulele materiale, atomi și electroni, se mișcă după legi, pe care li le ordonă undulațiile pe care le poartă ele.

Ce sînt aceste unde? Se pare că ele n'au o realitate fizică, ci sînt numai aspecte subtile care se prezintă legile de mișcare ale atomilor și electronilor. Adică particulele mici, cărora li se aplică teoria quantelor, în mișcare se supun unei mecanici nouă, mecanica ondulatorie, în care fenomenele ondulatorii au rolul fundamental. Această mecanică nouă, începută de de Broglie, a fost continuată cu succes de Schrödinger.

Pentru particulele materiale mari însă, tot vechea mecanică a lui Galileu-Newton este valabilă.

St. Procopiu

Recenzii

Tudor Măinescu, *o picătură de parfüm*, (Ed. Cartea Românească, București, Lei 90).

Titlul depe volumul d-lui Măinescu caracterizează și modestia lui și esența operei sale. D. Măinescu este un fenomen, adică un poet modest pentru care poezia sa nu cuprinde neîndoios cheia legilor universului. Pentru d. Măinescu poezia nici nu trebuie să fie ceva așa de grav. Ea este o îndeletnicire galantă pentru alții ca și pentru sine.

Cu ocazia dezbaterilor europene asupra poeziei pure, substanța poeziei a fost cercetată în celulele și atomul ei cel mai de pe urmă, până într'atît încît să se spue că înțelesul și cuprinderea cuvintelor dintr'un vers nu au nici o importanță, că „poezia“ poeziei ar fi determinată de o impresie de auz, de un val muzical, chiar fără nici un rost.

Aceste constatări ale abatelui Bremont depășeau chiar ideea că poezia pură trebuie să fie lipsită de subiect.

Dacă o fi așa, atunci d. Măinescu nu face poezie „pură“. Toată poezia d-sale este numai subiect; fiecare din ele are chiar o nuanță anecdotică, ironic sau sceptic anecdotică.

De multe ori poeziile d-lui Măinescu au o atitudine polemică de rancună socială, de dispreț rău, de morală înăcrită.

Chiar în acel „Doamnă“ întrebuițat parcă cu o falșă și exagerată politeță în poeziile de iubire „de dinainte și după ea“ este o nuanță de ironie acră.

D. Măinescu nu este în nici o materie un dezamăgit macabru. D-sa nu se resemnează lipsit de voință și de energie, pentru a se închide în sine și să culeagă de acolo răsunetul ca pe ceva imaterial. D. Măinescu resemnîndu-se ca toată lumea cu superioritatea lui neînțeleasă și necunoscută (așa se resemnează toată lumea cînd e umilită, mai ales în dragoste) reacționează însă

cu oarecare răutate, se răzbună, dă „replica“ cum spune d-sa. (Replică e o poezie a cărei subject e tipic din acest punct de vedere). Dar „Dedicația“ :

„In limuzina unei stanțe,
Vreau să te plimb în vremi și'n spațiu,
Ca rînd pe rînd să te admire
Un șir întreg de generații“.

Iar tu mai practică și mai
Cuminte decît un poet,
Ai vrea mai repede să ai
Nu mai umil, dar mai concret,
Torpedo de cinzeci de cai“.

Din cauza acestei energii și a acestei atitudini de luptă, de răspuns, și de revanșă, poezia d-lui Măinescu nu este o stare de suflet («un etat d'âme») cum se zice că trebuie să fie orice poezie, ci o stare de spirit (un etat d'esprit). Ea e foarte rar un produs cald a unei vieți interioare nebuloase care să-și caute și să găsească uneori o eșire ; și e mai totdeauna produsul rece și calculat a spiritului, formulat cu eleganță și acuitate.

Cu această însușire d. Măinescu este în afară de toată poezia de astăzi cu imaginism, impresionism, expresionism și alte formule menite să caracterizeze un zbugium interior care se caută mereu în poezia ca și în romanul modern. D. Măinescu nu are nimic de-aface cu această „interiorizare“ care constituie o maladie a secolului. D-sa e teafăr, și de aceia are și psihologia unui om care se simte teafăr : atacă.

Scăpat de această boală care te culcă la pămînt și-ți scoate dezorientarea sufletească în geamăt lung, d. Măinescu are în vers și în spirit o agilitate mobilă de spadasin, de amator de floretă, de mușchetar.

Toată poezia d-sale chiar poartă pecetea unui cavaler medieval. Versul d-sale poartă în fond și formă turnura madrigalului spus cavalește la ureche pentru a înmuia o inimă sau a răzbuna o atitudine. Poezia d-lui Măinescu este oferită ca o mînușă ridicată de pe-aproape de cușca leului, cu un cuvînt galant sau o ripostă tăioasă și uneori banală ; versul bine cizelat, de mai totdeauna impecabil și elegant face și el parte din psihologia aceasta de cavaler puțin ratat dar care scăpătat cum este, nu înțelege să-și neglijeze ținuta și se prezintă curat și frumos. Fraza întreruptă în două trei versuri cu rima împletită și naturală, amintește de multe ori salutul întortochiat ca o acoladă a mușchetarului clasic.

Ca atitudine poezia d-lui Măinescu amintește pe aceia a lui Gheorghe din Moldova.

Pentru amîndoi, de multe ori „voința“ este totul, și de-aceia atît de des o strofă înșamnă o poezie, capătă un titlu și devine.

de sine stătătoare cu un înțeles aparte. „Gelozie“, „Scuzație“, „Flirt“, „Deziluzie“ etc. sînt mărturie :

„Dragostea'n salon cu-o fată,
Cu nevinovatu-i ton,
Ține azi, exact cît ține
Placa unui gramofon“

sau : (Flirt)

Cînd nevasta ți-e urită
Și e rea ca și-o urzică,
Oricît ar fi fost de mare
Zestrea,—ți se pare mică.
(Deziluzie)

Privită din punctul de vedere al „poeziei pure“ sau numai al „poeziei“, opera d-lui Măinescu poate fi privită cu aere de grandomanie. Cine însă poate ști unde este adevărul?

D. Măinescu nu a vroit să dea mai mult decît a realizat. Nu are o pretenție gravă și o poză înaintea eternității. D-sa adoptă fără amărăciune atitudinea înțeleaptă a spiritului, și nu dezolarea profundă și inutilă a sufletului. D. Măinescu se definește singur de mai multe ori: în titlul volumului, în prefață:

„Acest volum, afit aș vrea să fie:
O picătură numai de parfum...
Dar nu mireasma veselă și vie
A florii ce'ntîlnim pe-același drum.

Vreau stropul concentrat în care o mie
De flori strivite stărue postum,
Și'n clarul cărui nimeni să nu știe
Obscura trudă de cazan și fum.“

în „Autobiografie“ unde se confirmă mult din psihologia atribuită mai sus :

„Sînt un cuvînt omis dintr'o poemă,
Pe japoneze file editată,
Și osîndit de-a soartei anatemă
Rămas-am până-acuma o „erată“.

Din tot volumul reiese că viața a refuzat d-lui Măinescu ceiace spiritul și conștiința sa ar fi meritat. D. Măinescu mărturisește a fi ca omul îmbrăcat în haină de gală pentru un bal la care ținea să meargă căci acolo îi este iubita, și la care până în ultimul moment nu i-a venit invitația.

În fața acestei situații în care ne aflăm mai mult sau mai puțin cu toții, atitudinea d-lui Măinescu este de glumă, de multe ori plină de ironie și rar de amărăciune.

Substanța de cavalier servant, cu farmecul cavalerismului de modă veche e concentrată ca mirosul miilor de flori într'o picătură de parfum, în următoarea declarație :

„Eu nu scriu pentru domnii critici, care
Analizează toate și complică.

Eu scriu aicea pentru cea mai mică
Și cea mai neatentă cetitoare“

(Unui critic).

și „Incheiere“ :

„Versuri de iubire numai
Doamna mea,
Versuri care nu vor, doamnă,
nemurirea.
Țin puțin... atît cît ține
și iubirea“.

Cu aceste calități de spirit, cu această concepție care ne întinereste, și cu un remarcabil dar de versificare, volumul d-lui Măinescu care ține puțin, atît cît ține și iubirea, se cetește cu un sentiment de juvenil entuziasm, ca și atunci cînd ne gîndim la iubire în care ne-am juca puțin, și care nu ne va face să suferim prea mult niciodată.

Demostene Botez

* * *

P. Bogdan, *Radioactivitatea și structura materiei*, Iași, Viața Romînească, 1929.

În răstimpul unor ocupații așa de variate ca cele impuse unui rector de universitate, d. Bogdan a găsit totuși răgaz să scrie o carte de știință asupra unor probleme din domeniul relativ nou al fizicii și al chimiei: fenomenele radioactive, vederile noi asupra structurii materiei și, în lumina acestor concepțiuni, explicarea unor proprietăți chimice ale elementelor și corpurilor compuse.

Începînd prin a ne informa asupra originii radiațiunilor, autorul ne dă a înțelege cam ce este teoria electromagnetică a lui Maxwell și reușește chiar, neglijînd pentru simplificare pe H. A. Lorentz, să ne convingă că „ceia ce-i comun atomilor diferitelor elemente sînt masele electrice în oscilare“, pentru ca astfel clădind pe complexul de fenomene ce iau naștere prin descărcările electrice în gaze, razele catodice, razele Röntgen, razele canal, să ajungă la formularea legii lui Moseley care leagă frecvența unei radiațiuni de numărul de ordine al elementului emitent.

Capitolele III, IV, V și VI cuprind istoricul radioactivității, expunerea metodelor de cercetare, natura radiațiilor corpurilor radioactive, produsele de transformare ale radiumului, precum și teoria transformărilor radioactive, urmează apoi în cap. VII proprietățile chimice ale substanțelor radioactive în legătură cu sistemul periodic al elementelor și enunțarea proprietății de izotopie. Scheletul acestor capitole îl formează cartea lui *K. Fayans*, „Radioaktivität“.

Urmează expunerea modelului de atom a lui Bohr. E bine să se repete cât mai des: atomul lui Bohr nu constituie o realitate fizică, ci numai un model care nu-i nici mecanic și nici măcar electrodinamic, ci o ficțiune teoretică. În această parte a lucrării sale autorul se orientează după lucrarea lui *N. Bohr* „Ueber den Bau der Atome“ cuprinzând ideile lui Bohr din 1913. Totuși fără calcule complicate, deosebit de luminos, d. Bogdan ne introduce în studiul proprietăților radiante ale materiei în lumina teorii lui Bohr-Ilanck. Se discută astfel cunoscuta lege a lui Balmer, spectrul Heliumului, legea deplasării elementelor radioactive și multe alte fenomene.

Consecințele chimice: caracterizarea valențelor, combinațiile heteropolare, teoria complexelor etc., sînt expuse în cap. IX după broșura lui *V. Kossel*, „Valenzkräfte und Roentgenspektren“. Nu cred fără interes să atrag atenția, cu această ocazie, asupra articolului din „Die Naturwissenschaften“ a lui *F. London*; „Die Bedeutung der Quantentheorie für die Chemie“ (28 luni 1929). Ultimile două capitole tratează despre descompunerea atomilor, stabilitatea elementelor și cuprind un studiu mai amănunțit al fenomenului de izotopie.

În cinci „Note“ la sfîrșit sînt făcute unele calcule necesare textului, pentru cetitorii mai pretențioși.

În afară de broșurile amintite mai sus, autorul se servește și de alte lucrări pe care de altfel—conform uzului științific—le citează pe toate.

Expunerea are în general o factură proprie care încheagă elemente agonisite din izvoare destul de variate, într'un tot oarecum unitar,—ba chiar cu un colorit specific. Autorul este moldovean; ne spune: descărcări, discoperire, diferenți, stecă și... „răpegiune“ în locul lui „iușeală“ pentru „viteză“. Aceasta desigur pentru a compensa pe barbarul „pond“ atomic în locul „greutății atomice“, păstrat probabil dintr'un sentiment de pietate!

În general însă cartea poate fi cetită cu foarte mult folos de toți aceia care doresc să se introducă în studiul problemelor noi ale fizicii și chimiei. Este o lucrare de știință pură și nu de popularizare. Nu pomenește nimic de d-ra Mărăcineanu.

I. Plăcișteanu

* * *

E. A. Poulopol, *Despre teoria juridică a suveranității naționale*, ed. Scrisul românesc, 1929.

E inutil să se construiască o nouă teorie a statului. Statul de azi—și mai ales cel de mine—nu poate fi decît un stat de drept. Iar sursa dreptului nu poate exista decît în sentimentele și nevoile poporului, manifestate în modul cel mai larg posibil. Așa că din punctul de vedere juridic, democrația e singura definiție acceptabilă a statului de drept.

Decît concepția juridică actuală se razămă pe o teorie specială a *suveranității naționale*. Pe această teorie se clădește sursa dreptului, și tot pe ea se bazează manifestarea de voință a națiunii.

Decît din punctul de vedere juridic această concepție *pur juridică* de suveranitate a națiunii—deși *voința* națiunii—e o realitate socială indiscutabilă—e un concept care are baze și consecințe inexacte și neconform cu evoluția faptelor.

Pe teoria juridică a suveranității naționale s'a clădit teoria accesorie a suveranității externe și interne a statelor.

Din punctul de vedere al dreptului internațional e inutil să se discute exactitatea sau utilitatea ei. Nici un fel de organism internațional (Ligă a Națiunilor sau tribunal arbitral) nu poate da-nui dacă statele sînt suverane. Suveranitatea e o noțiune absolută.—Ar trebui—din acest punct de vedere să se vorbească de interdependența națiunilor, nu de suveranitatea lor.

Din punctul de vedere al dreptului intern, teoria juridică a suveranității naționale, așa cum e concepută—duce necesar și logic la suveranitatea unui singur organ al statului, organul legislativ.

Deși ar fi logic—și doctrinele juridice ale lui Duguit și Kelsen sînt pătrunse de această idee—ca nici un organ în stat să nu aibă suveranitate.

Parlamentul—ca organ legislativ—e considerat ca suveran pentru că reprezintă națiunea.

Concepție, anti-juridică—și în contradicție chiar cu principiile clasice ale statului,—Statul fiind *în întregul* său o personificare juridică a Națiunii.

Fără a mai vorbi de concepția contestabilă din punctul de vedere pozitivist a personalității colective a statului, deci de personificarea sa.

Suveranitatea parlamentului are ca rezultat suveranitatea actelor sale juridice, deci imposibilitatea de a le supune unui control jurisdicțional, (nu politic) real, deci de a le supune dreptului.

De unde quasi-imposibilitatea, în țările care consideră ca o dogmă indiscutabilă teoria juridică a suveranității naționale, stabilirea unui control al constituționalității legilor. Dacă s'a admis ca aproape toate actele puterii executive să fie atacate în contencios, nu există nici un motiv juridic valabil ca actele puterii legislative să nu fie susceptibile de un recurs larg și complex în contencios. În țările, ca Austria republicană—unde teoria juridică a suveranității naționale a fost categoric înlăturată s'a creat un tribunal

constituțional care anulează legile găsite neconforme cu normele generale de drept cuprinse în Constituție. Termenul de democrație înseamnă o cît de complectă participare a națiunii la crearea de norme de drept. Dar națiunea nu e compusă numai din indivizi ci și din grupări sociale diferite, a căror realitate naturală nu poate fi contestată.

Reprezentarea acestor grupări departe de a fi negațiunea democrației, așa cum susțin apărătorii teoriei juridice a suveranității naționale ca Esmein și Haurion—nu e decît complectarea și amplificarea ei.

Nu se poate—zicea Duguit—să se refuze grupărilor profesionale dreptul de a colabora la gestiunea statului numai în virtutea unei teorii, nedemonstrabile.

Teoria juridică a suveranității nu recunoaște și nu vede în națiune decît pe indivizii grupați în colegii politice. E o concepție inexactă și depășită dealtfel de toată evoluția societății de astăzi.

După cum vedem, lucrarea d-lui Poulopol este, mai întăiu de toate, o contribuție de metodologie juridică. Ea ne indică metoda ce trebuie urmată în studiul problemei statului, metodă care se bazează mai întăiu: pe o separație făcută între diversele probleme care complică inutil problema statului—ca depildă teoria separației puterilor, sau regimul parlamentar—simple tehnice de guvernămînt și apoi prin eliminarea unor concepte a priori nedemonstrabile din punctul de vedere realist.

D. S.

* * *

Bernard Grasset, *Psychologie de l'immortalité*, Paris, Galimard.

D. Bernard Grasset este un cugetător subtil și un scriitor talentat, care a avut și norocul suplimentar de a ajunge unul din cei mai de șamă editori ai Franței. „Psihologia nemuririi”—a cărei traducere în romînește cetitorul o poate găsi în chiar numărul de față al acestei reviste—a fost publicată separat în volum, deși este menită să facă parte integrantă dintr'un volum mai mare, purtînd ca titlu: „Remarques”, care va cuprinde în plus alte patru alte eseuri: unul asupra „ocupațiilor omului în timpul său liber”, altul asupra „înrudirilor spirituale”, un al treilea asupra „acțiunii”, și ultimul asupra „fericirii”. Dacă însemnările asupra nemuririi au fost publicate izolat, este pentru că—ni-o spune autorul el însuși—„pentru că mă grăbesc să mă despart de ele”.

Este aici o idee scumpă d-lui Grasset. După d-sa sentimentul de posesiune, chiar cînd e vorba de o creație a spiritului, nu e deplin decît în măsura în care dăruim altora lucrul posedat. Este aici una din manifestările paradoxului care se află la baza raporturilor dintre om și Natură. Toată definiția omului stă în două cuvinte: găsește normal să dureze și anormal să sfîrșască. Deacea instinctiv cată a perpetua tot ce are și tot ce simte, a-l perpetua

transmițându-l. Până și copilul face la fel. Încredințînd părintelui grija de a-l apăra, abandonîndu-și soarta în minile acelei ființe mai puternice decît el care este tatăl,—copilul își asigură pur și simplu nevoia de a dura. Moartea e un concept tardiv, produs al unei reflecțiuni mature și indirecte. A dura mai departe—iată ceiace printre lucrurile din Natură, i se pare omului că este cel mai natural.

Această nevoie de dănuire și perpetuare se face prin ceiace d. Grasset numește abandon, o dăruire altora a tot ceiace avem. Copilul se dăruiește părintelui, părintele copilului, geniul își dăruiește opera tuturor celorlalți oameni. În chipul acesta ne asigurăm fericirea pe deoparte, imortalitatea pe de alta.

În jurul acestor situații morale complexe și puțin paradoxale, d. Grasset brodează; multiplică cazurile, variază experiențele, în fundul cărora regăsește aceleași elemente: instinct al nemuririi, indiferență a naturii, necesitate a abandonului de sine. D. Grasset samănă puțin ca metodă dialectică cu filosoful Georg Simmel. Cu deosebire că gîndirea acestuia din urmă are forma unui lanț recitiliu, pe cînd cugetarea d-lui Grasset are forma unei pînze de paianjen unde cercurile și razele duc neîncetat la un punct central în jurul cărora toate se învîrtesc.

D. I. Suchianu

* * *

Al. Topliceanu, *Lupta pentru petrol*, București 1929.

Iată o carte scrisă de un inginer și economist unde totuși nu se face, dela un capăt la altul, decît polemică politică.

Se susține teza cunoscută a ororii față de străini. Se pleacă dela ideea că intervenția capitalului străin în exploatarea petrolului românesc este dezastruoasă țării.

Lucrul se afirmă, și atîta tot. Argumentele celeilalte teze nu se discută. Ba chiar nici nu se pomenesc. În schimb găsim insulte personale adresate făuritorilor legii din 1929. Această lege ar fi rezultatul direct al presiunilor și argumentelor (!) (semnul de exclamație e al autorului) diverselor trusturi petrolifere străine. Ceiace nu se sprijină pe nici o dovadă. Și ceiace, chiar de s'ar dovedi, nu-i un argument în favoarea tezei xenofobe. Căci se poate întîmpla ca o teza susținută numai de oameni de treabă să fie dezastruoasă pentru interesele țării. Trebuie studiat obiectiv acest interes precum și argumentele aduse de diversele teze în conflict. Ceiace d. Topliceanu nu face. D-sa se mărginește să considere ca un adevăr axiomatic că teza xenofobă e totdeauna bună, cea xenofilă totdeauna nefastă. Se prea poate să fie așa. Decît trebuie dovedit. Și aceasta nu numai arătînd și susținînd argumentele tezei naționaliste ortodoxe, dar mai ales ruinînd argumentele aduse în sprijinul celeilalte păreri.

În loc de aceasta, autorul doar afirmă și insultă. Ceiace nu-i un punct de vedere ideal științific.

D. I. S.

* * *

René Capitant. *Introduction à l'étude de l'illicite. L'impératif juridique.* Dalloz, Paris. 1928, p. 226.

Căutînd să împrăştie unele confuziuni de terminologie ce se prelungesc în drept de mai bine de 20 de ani fără de obiect, autorul, conferenţiar la Fac. de Drept din Strassburg, lămureşte totodată şi cîteva probleme din partea generală şi introductivă a dreptului.

D-sa, în prezentul volum, porneşte dela teoria fraudei la lege. Această problemă devine cu atît mai interesantă, cu cît este studiată în comparaţie cu noţiunea *violării legii* sau mai pe larg cu *violarea regulei de drept*, adică cu noţiunea ilicitului.

Regula de drept astfel studiată, implică întrebarea, dacă este un *imperativ*, sau nu şi, mai departe, anume, ce fel de imperativ, *condiţional* sau *categoric*? Numai dacă regula de drept este categorică se poate vorbi de acte ilicite—dacă, însă, ea este condiţională, noţiunea de act ilicit se pierde, pentru a nu lăsa să subsiste condiţiunea.

Pentru a determina, mai întăiu, ce este imperativul în opoziţiune cu indicativul, adică, pentru a arăta opoziţiunea : între „ceiace trebuie să fie” şi „ceiace este” ; între voinţă şi constatare, sau între acţiune şi conştiinţă, practică şi teorie, normă şi lege naturală, autorul îmbrăţişînd o teorie subiectivă arată că imperativul trebuie să fie definit independent de necesitate şi de libertate. Aşa fiind, imperativul pozitiv, care face posibilă o ştiinţă normativă a dreptului, găseşte o concretizare a postulatelor sale în noţiunile de ascultare şi de sancţiune, care nu pot fi decît categorice. Ca atare, dreptul este un imperativ, cu toate constringerile sale : obligaţiunea, datoria, puterea, dreptul, situaţiunea juridică ; precum şi cu regulele de drept cărora în aparenţă le lipseşte caracterul imperativ : legile suplative, dispozitive, prohibitive, permissive, declarative, standardurile şi „*ita jus est*” a lui Binding.

Regula de drept este deci categorică. Alături de imperativele condiţionale care stau la marginea dreptului, imperativul juridic este categoric atît în regulele adresate agenţilor publici cît şi în regulele adresate la simpli particulari.

Fundamentul acestui imperativ, se confundă cu însuşi scopul dreptului, care caută să realizeze o ordine socială,—dar, care nu se poate concepe după atîtea sisteme juridice cîte ordine sociale sînt.

Autorul, după ce analizează amănunţit dreptul pozitiv, care se desparte de ipoteticul „au-delă de la masse sociale”, după ce studiază dreptul ideal, expunînd cu multă personalitate diferitele teorii principale în materie, se opreşte la situaţiunile juridice individuale. Aici, d. R. Capitant îmbrăţişează terminologia d-lui *Gaston Jèze* şi a majorităţii publiciştilor francezi, asupra înţelesului cuvintelor de subiectiv şi obiectiv în drept. Necesitatea de a distinge aceste două terminologii a făcut să se afle, faţă în faţă, nomenclatura civiliştilor (Planiol, Colin, Capitant) după care, expresiunea de drept obiectiv este sinonimă cu regula de drept şi a lui L.

Duguit, care la rîndul lui distinge mai multe denumiri ale subiectivului și obiectivului în drept. Așa, Duguit, se servește fie de terminologia civilistă, apoi, de a sa proprie și, în fine de limbajul lui Jèze, negînd pînă la sfîrșit posibilitatea dreptului subiectiv. De altfel, întreaga operă a lui Duguit este opusă dreptului natural pe care se bazează în înțelesul civilist toate drepturile subiective. Dar, dacă un drept subiectiv derivă în mod necesar dintr'o regulă de drept, el poate deriva sau dintr'o regulă ideală, sau dintr'o regulă pozitivă. Un individ are astfel și drepturi ideale și drepturi pozitive. Drepturile ideale sînt drepturile naturale ale omului, sînt drepturile sale subiective.

De fapt cînd civilisții definesc în sine situațiunea denumită drept subiectiv se găsesc complect de acord cu Duguit, cu diferența numai că ei *definesc* dreptul subiectiv prin noțiunile pe care Duguit ar vrea să le *substituiască*. În adevăr, Duguit vrea să substituiască expresiunea „a avea dreptul“, cu expresiunea „a acționa conform dreptului“ și, noțiunea de „drept subiectiv“ cu aceia de „pretențiune conformă cu dreptul“.

„Dreptul obiectiv și dreptul subiectiv sînt noțiuni interdependente; cele două lature ale aceleiași lentile—lentila juridică prin care privim viața practică“.

Obiectivismul și subiectivismul juridic trebuiesc considerate în senz filosofic, iar nu în neologismele limbajului juridic.

Cu aceste clarificări, scrise într'un admirabil stil, d. René Capitant, îmbogățînd literatura juridică actuală cu o lucrare de un real folos, ne lasă în perspectiva noilor sale studii.

George Băileanu

* * *

Lucien Romier, *L'homme Nouveau*, Paris, Hachette, 1929, 252 p.

E o carte de reflecțiuni. Un interesant caleidoscop de sugestive considerații sociologice, psihologice și politice asupra timpurilor noi cătră care se îndreaptă umanitatea.

Autorul, L. Romier, un scriitor ale cărui opere se cetesc cu pasiune, își pune în «L'homme Nouveau» iritabila problemă: unde mergem? Spre care organizare socială evoluăm? Cătră care viitor ne tirăsc invențiile moderne, mișcarea populației, variațiile economice?

Ca să descopere direcția, în care evoluiază omenirea, el privește lumea din Hollywood pănă'n Moscova. Și, cu toată întinderea imensă, cu toată varietatea de popoare, moravuri și fapte, autorul izbutește totuși să descopere cîteva legi generale.

Oamenii—ne explică L. Romier—formează din ce în ce mai mult *masse*, în care ei se imită reciproc, se apropie unul de altul, se uniformizează. Civilizația tinde astfel să devină o civilizație de *masse*, care se realizează prin atenuarea «pantelor», prin amestecul raselor, prin uniformizarea indivizilor. «Lumea se uniformi-

zează nu numai prin difuziunea acelorași mode pe toată întinderea ei, dar și prin egalizarea progresivă în fiecare țară atît la munte cît și la șes».

Așa dar, volens, nolens sîntem antrenați să ne apropiem cu pași repezi de *un tip uniform de om*.

Laboratorul noii societăți, făuritorul moravurilor noi e orașul. În el se aglomerează oamenii, acolo se formează masele. Orașele ne produc omul cel nou. Și Romier înclină astfel spre cunoscuta teorie, afirmată energic și de Spengler, că numai orașele—nu și satele—ar fi purtătoare de cultură.

Locuitorul orașelor, omul cel nou va prezenta o serie de interesante particularități: e prompt în decizie și acțiune, e ingenios, cu spiritul deschis, de o îndrăzneală necunoscută; un luptător cu poză de Iuliu Caesar. Cîtă diferență între el și omul celorlalte epoci! Ca între șofeur și birjar, ca între electrician și cioban, ca între omul secolului al XX—omul vitezei și al energiei—și omul secolului al XIX—omul cu mînele albe și fine!

Privit mai atent, omul energiei, pe care Romier ni-l elogiază, nu e altul de cît *tipul anglo-american*. E foarte interesant cum un francez, cu cunoscuta lui structură spirituală, se entuziasmează brusc de un alt tip de om, decît de acela al rasei lui și de alte calități decît de acelea, care au fost și încă reprezintă strălucit gloria poporului francez. Dar surpriza ne'ncetează, de 'ndată ce cunoaștem un mic amănunt. [Cite teorii și cite opere nu-și au geneza în cite un fapt divers!] L. Romier a compus «L'homme Nouveau», în urma unei călătorii prea recente în America și sub impresiile proaspete și vii, pe care i le-a lăsat în suflet acea țară a energiei, a avuțiilor și a societății fără caste.

*

Dar, care va fi atunci în noua societate rolul intelectualului, al moralei și al spiritului? În ce mod se vor concilia cu structura psihică a omului nou?

«Intelectualul trebuie să moară de foame, sau să slujească». Acesta pare a fi consemnul viitorului. Intelectualul trebuie să slujească, adică să nu mai creeze opere de juissare pur egoistă, ci să-și utilizeze inteligența în speculațiuni și cercetări, care concordă cu nevoile și eforturile mediului său.

«Intelectualul trebuie să slujească sau să piară». Iată o concluzie pur americană: intelectul subordonat utilului! O concluzie, care nu e, nu poate fi de acord cu spiritul francez, creator de atîta inutil! Ce-ar fi însemnat oare poporul francez fără acele opere de cugetare și de artă, dacă spiritul său ar fi fost permanent orientat în toate marile sale manifestări de idealul utilului?

Cazul se repetă și cu morala. În societatea viitoare va fi nevoie și de morală. «Soarta lucrătorilor pretinde atît în orașele noastre metropole cît și în colonii prosperitatea durabilă a întregii întreprinderi». Pentru buna ordine socială morala va fi necesară.

Dar regula morală nu va fi un precept teoretic, artificial. Regulele morale vor fi extrase din practica vieții. «Exigențele vieții economice vor consacra preceptele morale».

Așa dar o morală empirică, inductivă, utilitaristă. O fundare «more anglicano» a moralei.

Dar, Romier nu se poate sustrage cu totul exigențelor rasei lui. Cultul rațiunii, de care vibrează sufletul francez, îl determină să recunoască în cele din urmă, că în societatea viitoare spiritul va fi adevăratul suveran. «E o problemă decisivă pentru societățile moderne ca să restaureze și să mențină în ele comandamentul vital al spiritului». Supremația intelectualității, funcția proeminentă a spiritului—iată condiția de existență a formelor nouă. «In acea societate omul de rasă albă va fi un misionar al vieții noi». Autorul n'a uitat până la sfârșit că e francez și european.

«L'homme nouveau» e o lucrare atrăgătoare, clară. Ar fi fost și mai prețioasă, dacă autorul nu ar fi divizat materia în prea multe capitole, cu prea multe titluri și subtitluri,—procedare care îngreuiază într'o oarecare măsură descoperirea ideilor generale, ale cărții.

S. S. Bîrsănescu

* * *

J. H. Clapham, *An economic history of modern Britain. The early railway age, 1820-1850*. Cambridge, 1926, 1 vol. în 8°, 623 p.

Cartea savantului profesor dela Universitatea din Cambridge expune evoluția economică a Angliei între 1820 și 1850 dintr'un punct de vedere special: al revoluției produse de perfecționarea căilor de comunicație, în deosebi a căilor ferate. De aici subtitlul: *the railway age*, epoca căilor ferate. Această revoluție nu-și va produce toate efectele decît cătră mijlocul sec. XIX, și ea va forma materia unui al doilea volum. Cea mai mare parte a volumului de față e consacrată expunerii statice a economiei engleze cătră 1820: aspectul general al acestei țări în care „noile creații realizate în fiecă an atingeau limitele miracolului“; populația, în creștere din ce în ce mai rapidă, din cauza sporului de bună stare și a ameliorării condițiilor igienice (11 milioane în 1801, 12.500.000 în 1811, 14.392.000 în 1821 și 16.539.000 în 1831); progresele mijloacelor de comunicație caracterizate prin perfecționarea serviciului de poștalioane (*mail-coaches* și *stage-coaches*) și prin crearea unui nou sistem de canale navigabile; organizarea agrară caracterizată prin dispariția clasei mijlocii a *yeomen-ilor*, prin prevalența covârșitoare a marii proprietăți și prin formarea unui proletariat agricol redus la condiția de salariați; organizarea industriei caracterizată prin introducerea mașinismului și prin formarea unei clase de patroni de industrie, și a unei mase de proletari industriali; organizarea comerțului caracterizată prin creșterea și întărirea clasei de comercianți independenți; organizarea bancară caracterizată

prin formarea marilor instituții de credit și prin extinderea neconținută a pieței financiare.

Interesul deosebit al cărții d-lui Clapham nu stă însă în schițarea mailor linii a dezvoltării economice a Angliei în prima jumătate a sec. XIX, ci în analiza amănunțită a fiecărei ramuri de activitate economică. În locul tabloului general al agriculturii engleze autorul zugrăvește situația specială a fiecărei regiuni; regimul și extensiunea proprietății în diversele părți ale Angliei, proporția între proprietari, arendași și muncitorii agricoli, efectele *enclosures*-urilor și ale urcării prețurilor, industrializarea agriculturii și condiția muncitorilor agricoli.

Aceiași diversitate o relevă în domeniul industrial. Invențiile tehnice și introducerea mașinismului în industrie sporesc în fiecare an productivitatea muncii omenești. Echilibrul social se zdruncină în dauna agriculturii care cade pe planul al doilea și în favoarea orașelor care se înmulțesc și cresc neconținut. Dar efectele revoluției industriale nu se simt deopotrivă și simultan în toate ramurile activității industriale. Dacă în industriile extractive (mine de cărbuni și de fier) „feodalitatea industrială ia ușor locul feodalității agrare“, industria textilă, de pildă, oferă un dublu tablou: în unele ramuri ale fabricației (în torsul firului) regimul mașinei, al uzinei și al salariatului e covârșitor la începutul sec. XIX-a; în alte ramuri (în țesătorii) subsistă multă vreme un regim domestic de libertate aparentă, dar de salariat efectiv, în care muncitorii luptă din răspuțeri, prin reducerea neconținută a salariilor, contra introducerii mașinilor de țesut. Autorul arată îndeosebi că nici o „ramură a industriei engleze n'a trecut printr'o revoluție tehnică complectă înainte de 1830“. Un capitol special e consacrat condiției muncitorilor, foarte inegală, însă în general mizerabilă, legislației sociale și inițiativei particulare pentru ușurarea mizeriei claselor muncitoare.

O judecată de ansamblu asupra acestui volum nu se poate însă emite înainte de publicarea volumului al doilea; reacțiunile economice și sociale ale transformării mijloacelor de comunicație abia acolo vor putea fi studiate.

A. Oțetea

* * *

Eckhart F., *Introduction à l'histoire hongroise*, Paris, Champion, 1927, 1 vol. in-8°, 179 p.—4 cartes historiques.

Director al „Institutului istoric maghiar“ din Viena, autorul e unul din cei mai apreciați reprezentanți ai noii școli istorice din Ungaria. El s'a semnalat în deosebi prin studii relative la istoria dreptului și la chestiunile economice! „*Die glaubwürdigen Orte [loca credibilia] in Ungarn*, Insbrück, 1914 și *A bécsi udvar gazdagsági politikája Magyarországon Mária Terézia korában*, (Politica economică a Curții din Viena pe timpul Mariei Teresia, Budapesta 1922). Volumul de față constituie un tablou sintetic al

evoluției poporului maghiar dela așezarea lui în Europa până la tratatul dela Trianon. Expunerea, solidă și limpede, se resimte puternic de formația economică a autorului. Condițiile economice și sociale ale diferitelor clase sînt puse pe planul întăiu, și procedeul acesta dă expunerii o unitate și un ton de obiectivitate cu care istoricii unguri nu ne-au prea obișnuit. Deși d. Eckhart nu se poate desbăra complet de teoriile istoriografiei ungurești asupra așezării Romînilor și Sîrbilor în Ardeal, și protestează contra tratatului dela Trianon, în numele superiorității culturale și a unității economice a vechii Ungarii, întrebuintează numele ungurești ale orașelor pierdute (Kolozsvár, Nagyszeben Nagyvárad etc), cartea lui se menține, în ansamblul ei, la un nivel de înaltă obiectivitate științifică. Din ea se desprinde limpede concluzia că adevărata cauză a tragediei ungurești trebuie căutată în persistența organizației feudale a societății ungurești și în incapacitatea clasei boierești, strîmtă și înapoiată, de-a înțelege că o astfel de organizație, într'o Europă din ce în ce mai democratică, era un anachronism iremediabil condamnat la peire. O excelentă biografie, critică și metodică, indică faza cercetărilor asupra principalelor perioade și probleme ale istoriografiei ungurești.¹

A. Oțetea

* * *

E de Marcère, *Une ambassade à Constantinople. La politique orientale de la Révolution française*, 2 vol. în 8°. Paris, 1927.

E vorba de misiunea lui Marie-Louis-Henri de Descorches, ci-devant marquis de Sainte-Croix, fost trimis la Constantinopol de comitetul salvării publice pentru a explica Porții adevăratul caracter al Revoluției, pentru a dejuca intrigile miniștrilor străini și pentru a încheia, contra Austriei, un tratat de alianță cu Turcia. Sosit în 7 Iunie 1793 la Constantinopol, el n'a fost recunoscut oficial de Turci și misiunea lui nu și-a atins scopul. După reacțiunea thermidoriană a fost rechemat și în Aprilie 1795 înlocuit cu Verninac. Misiunea lui Descorches constituie o tentativă curioasă de a adapta situației create prin Revoluție vechiul sistem oriental al Franței, și în această tentativă consistă interesul ei deosebit. Exigențele unei lupte fără cruțare contra unei coaliții din care făceau parte Austria, Prusia și Rusia, doctrina revoluționară în

¹ Traducerea d-lui H. Ancel, deși revăzută de d-nii Tronchon și Halphen, nu e în afară de orice critică. Traducerea termenului unguresc *a rendek* prin *Ordres* (*Le développement des Ordres* p. 28) e amfibologică. Cuvîntul francez evocă ordinele religioase. Expresia *Classes privilégiées* ar fi fost mai limpede și mai justă. Tot așa, *anti-réforme* (p. 59), pentru expresia consacrată contre-réforme, nu e decît traducerea servilă a ungurescului *ellenreformáció*. *La réformation*, pentru *la Réforme*, e învechit. Aceste particularități dovedesc că traducerea d-lui Ancel n'a fost decît remanierea unei traducerii franțuzești făcute de un ungur. La pag. 70 cetește Louis XIV, în loc de Louis XVI.

favoarea popoarelor oprimite și tradiția unei glorioase politici naționale împingeau deopotrivă pe oamenii Revoluției să provoace o diversiune în Răsărit mobilizând Suedia, Polonia și Turcia, acești auxiliari tradiționali ai Franței. Lui Descorches îi reveni sarcina de-a provoca intervenția Turciei. Neadmis în conferințe oficiale cu reprezentanții Porții, Descorches a încercat, potrivit metodelor jacobine, să acționeze asupra publicului, și Constantinopolul a păstrat multă vreme amintirea acestui ministru extravagant care îmbrăcat într'o blană și acoperit de-un turban, ținea discursuri înflăcărâte prin cafenelele capitalei.

D. E. de Marcère, avînd în mîni hîrțile lui Descorches, păstrate de o descendată a acestuia, și-a propus „să reconstitue istoria unei ambasade puțin cunoscute și care, totuși, ține un loc important în evenimentele Revoluției dela 1793 la 1795“. Necesitatea unui astfel de studiu, care nu s'a scris încă, e incontestabilă. Din nenorocire, nimic nu indica pe d. de Marcère pentru o astfel de sarcină. D-sa n'are nici pregătirea, nici metoda, nici spiritul, nici cunoștințele necesare pentru alcătuirea unui asemenea studiu. D-sa s'a mulțumit să înșire unul după altul rezumatele depeșelor lui Descorches. De aici nesfîrșite repetiții de fapte identice, lipsa oricărui plan, logic sau cronologic, transcrierea greșită a numelor, absența oricărei judecăți de ansamblu. Autorul ignorează complet bibliografia subiectului și dacă citează de cîteva ori cartea lui A. Sorel, *La question d'Orient au XVIII-e siècle* e pentru a ne dovedi că nici n'a avut-o în mînă ¹.

Autorul ar fi adus istoriei servicii mult mai prețioase dacă s'ar fi mărginit să publice exact, în ordine cronologică, hîrțile lui Descorches. Extrasele reproduse de d. de Marcère ni le arată deosebit de interesante. Ele merită să atragă atenția unui cercetător serios. Misiunea lui Descorches ar putea constitui, de pildă, un excelent subiect pentru o teză de doctorat în litere la Paris.

A. Oțetea

* * *

S. Reinach, *Jean Baptiste et Jésus suivant Josèphe*, Paris, 1929, 24 pp.

Broșura savantului francez, apărută în «Publications de la Société des études juives», este de fapt o mai largă răspîndire a rezultatelor la care a ajuns un alt învățat, mai puțin cunoscut, Robert Eisler, printr'un documentat studiu «Jesus Basileus», terminat în vara curentă. Problema, frămîntată de secole, a originii lui Iisus și a creștinismului în genere, este pusă într'o nouă lumină, astăzi mai temeinic studiată prin intervenția oamenilor de știință, a archeologilor în special.

¹ D. de Marcère îi atribue aprecieri asupra unor evenimente din 1792, cîtă vreme expunerea d-lui Sorel se oprește la tripla alianță din 1775.

Singurul izvor istoric asupra existenței lui Iisus, vorbind de documentele teineice, este până azi scriitorul evreu-roman Josephus Flavius, dela care s'au păstrat câteva lucrări asupra antichităților și istoriei Evreilor cu referințe și la viața Mintuitorului. Păstrate de Biserică, scrierile sale au fost, până'n sec. XII, victima a numeroase interpolări, între care unele au schimbat cu totul caracterul adevărat asupra datelor lui Ioan Botezătorul și a lui Iisus. Pasagiile, considerate de Biserică drept eretice, au fost înlăturate și cu greu s'a strecurat chiar amintirea și cuprinsul lor, până azi.

După o muncă îndelungată, savantul german Eisler, reușește să purifice textul lui Josephus Flavius de toate interpelările și falsificările, pe care-l prezintă pentru întâia oară așa cum a fost originalul, la congresul filologilor germani din 1925 la Erlangen. Fructul studiilor sale și discuțiilor urmate până'n primavara recentă îl prezintă în lucrarea de care se ocupă Reinach.

În câteva cuvinte; Eisler dă o importanță deosebită unui text slav al operei lui Josephus, reprezentat prin 16 manuscrise în vechea rusă, cele mai vechi din sec. XV, păstrate acolo datorită unei eresii judaisante ce cîștigase înaltul cler în acest veac. În această versiune slavă s'a păstrat textul referitor la Iisus din opera „Războaiele“ lui Josephus, complect suprimat în sec. XI din traducerile apusene. Existența istorică a personajului Iisus Christos e pe deplin dovedită și mult mai clar ca în cealaltă operă a lui Iosephus „Antichitățile“. Concluzia lui Eisler e că revoluția creștină a început printr'o răscoală antiromană, antipreotească și că a reușit schimbîndu-i-se caracterul primitiv într'o revoluție spirituală, în primul rînd de Apostolul Pavel.

Deci, teza școalei germane și franceze asupra non-existenței istorice a lui Iisus cade definitiv, ca un paradox. „Școala istorică marxistă, cu concepția sa asupra luptei de clasă, a săracilor „contra bogaților, l-a apropiat cel mai mult (pe Iisus) de adevăr“—conchide Reinach, pentru a menționa meritul capital al operei lui Eisler.

Atragem și noi atenția specialiștilor care se ocupă cu istoria bisericii sau cu probleme mai largi asupra revelațiilor aduse de Eisler, cu atît mai mult cu cît și învățații noștri și-ar putea spune cuvîntul. În afara versiunii slave a operei lui Iosephus „Războaiele“, care a servit de bază exegezei noi, există și o traducere romînească după un bun original slav, într'un manuscris din sec. XVII, aparținînd rabinului Gaster, azi la Londra.

P. Constantinescu-Iași

* * *

I. Andrieșescu, *Des survivances paleolithiques dans le milieu néolithique de la Dacie*, 8 p. + V planșe, Bucarest, 1929.
În scurtele comunicări, publicate în Buletinul francez al secției

istorice a Academiei române, d. Andrieșescu aduce o contribuție, de două ori românească, la o vastă problemă de acută actualitate în arheologia preistorică. Descoperirile dela Glozel au pus într-o nouă lumină teoria continuității civilizației paleolitice și'n neolitic, înlăturându-se astfel zi cu zi acel faimos hiatus, pe care știința nedocumentată suficient îl fixase între cele două mari epoci ale pietrei. Dacă glozelienii sînt convinși mai de mult—adică odată cu descoperirea stațiunii—că civilizația paleolitică se continuă și mai tîrziu, antiglozelienii vor fi obligați să recunoască, în urma broșurii unui neutral în această chestie (după cîte știu, d. Andrieșescu nu s'a pronunțat în nici un fel despre Glozel), că cel puțin subț scest raport avem dreptate.

D-sa prezintă cîteva vase și o figurină, o adevărată mică Venus, descoperite la Sălcuța—Dolj în cursul săpăturilor executate imediat după războiu, care dovedesc data stațiunii din epoca neolitică. Dar alături de ele a găsit o altă statueta din rocă foarte dură, figurînd capul și trupul unui animal „de-o reprezentare naturalistă în senzul propriu zis și direct al tradiției artei paleolitice“. Prima descoperire fu întărită de altele ulterioare sau cunoscute mai dinainte, dar puse de d-sa în noua lumină.

În 1927 i se atrage atenția asupra stațiunii Fedeleșeni din jud. Roman, unde cercetînd dă, pe lîngă un bogat material asemenea stațiunii neolitice dela Cucuteni-Iași, peste o figurină perfect asemănătoare cu cea dela Sălcuța, puțin mai mică și mai prost conservată, dar de-un realism mai expresiv încă. Tradiția „unei arte care n'a dispărut încă“ în neolitic s'a păstrat și mai evidentă la un al treilea obiect, un topor de piatră șlefuită, care se află în muzeul regional din Fălticeni, provenind dela Rădășeni, avînd gravat o cervidee și cîteva semne dedesupt. Asemănarea cu obiectele dela Glozel e atît de evidentă că, la comunicarea subsemnatului, Dr. Morlet, autorul descoperirilor dela Glozel a publicat toporul în „Mercure de France“ imediat. S'a falsificat oare și acest obiect?

Subsemnatul, ca cel mai fervent glozelian în România, declară că nici n'am văzut încă pînă azi toporul dela Rădășeni, studiat doar numai de d. Andrieșescu și descoperit de fapt în 1916.

P. C.-I.

* * *

Nicolai Nic. Moroșan, *O stațiune paleolitică în Dobrogea-Topalu*, 11 pp. + 6 fig., București, 1928 și *Noi contribuții preistorice asupra Basarabiei de Nord*, 17 pp. + 8 fig., București, 1929.

Două comunicări prezentate Academiei de d. Simionescu, asupra unor cercetări duse la bun rezultat de valorosul său asistent, d. Moroșan, cunoscut încă din alte descoperiri anterioare și care au meritul de-a mări harta preistorică a Romîniei. În deosebi, prima broșură a dat la lumină o contribuție de mare preț pentru

epoca paleolitică, foarte puțin cunoscută la noi în țară. Savanți străini nu cunosc încă nimic asupra celei mai vechi vrîste din preistorie la noi, de oarece, afară de studiile d. Martin Roska din Ardeal, nimeni nu s'a ocupat de această epocă la noi. Putem spune că prima stațiune din Dobrogea, identificată cu dovezi complete, e Topalu, studiată de d. Moroșan în 1927.

În carierele de piatră aparținînd gener. Cantacuzino, la 5 km. de Topalu, s'a dat peste o grotă de 12 m. lungime și 7 m. înălțime la gură, în parte golită de pămînt, în care s'au găsit oase de animal și pietre. Cele dintăiu au fost identificate ca aparținînd faunei obișnuite paleoliticului din faza aurignaceiană. Industria lithică e reprezentată printr'o serie de instrumente, lucrute în piatră cioplită, ca : un ciocan-topor mai bine de $\frac{1}{2}$ kgr. pentru sfarmat oasele ca să se scoată măduva, o răzătoare de silex opalizat, o lamă de silex, alta din calcar, o concrețiune-sferoid utilizată de om ca un instrument și altele mai greu de identificat, dar cu evidente urme de lucrătură. Industria osului e reprezentată prin cîteva bucăți, din care una lucietă, ca dovadă unei lungi întrebuițări și cu incizii paralele datorite minii omului ; un metacarpian de cal prezintă incizii mai numeroase și mai distincte.

Concluzia autorului e că stațiunea Topalu aparține epocii Aurignaceene, fără a preciza cărei subdiviziuni anume. Probabil însă că pe fundul grotii să se găsească urme și din epoca Musteriană. De ce d. Moroșan n'a completat cercetările începute prin săpături proprii mai temeinice tot atunci, ca să fi evitat nenorocirea de-a se distruge inconștient această importantă stațiune ?

Încă de-acum cîțiva ani, acest fiu al Basarabiei, colindînd partea de Nord a provinciei de peste Prut, a găsit urme interesante din neolitic și mai rar paleolitic, evidențiind importante stațiuni preistorice. Basarabia a fost locuită de om din cele mai vechi timpuri ; dacă savanții ruși s'au ocupat numai de așezarea dela Petreni-Bălji, revine specialiștilor noștri misiunea de-a cerceta și da la lumină preistoria Basarabiei, complet necunoscută de archeologii străini.

D. Moroșan publică în această a doua broșură cîteva contribuții noi, culese în vara 1928, ca completare celor publicate de d-sa în 1927 cu privire la regiunea din dreapta Prutului. Stațiunile identificate de d-sa între Prut și Nistru ar fi următoarele : „Ponoare“ dintre Cuconeștii-Vechi și Corpaci din porțiunea jud. Botoșani-Basarabia, cu urme de industrie lithică, scoase la iveală de agenții atmosferici și aparținînd Musterianului ; tot de-atunci stațiunea „La Izvor“ de lângă fabrica Ripiceni. Pe valea Ciuhu-rului stațiunea „Proscureni“ din paleoliticul superior și „La Perla“ de lângă Costești cu urme din eneolitic, între care fragmente de ceramică fină ; spre izvor urme de animale fosile la Ruseni.

Trecînd pe malul Nistrului descoperă urme bogate la Nas-

Iavcea-Soroca, unde populația locală ucrainiană a denumit o serie de localități cu termeni legați de mulțimea uneltelor în piatră aflate acolo: peste o mie de exemplare aparținând la cel puțin 16 tipuri de unelte cioplite, care-l duc pe d-sa la fixarea stațiunii în epoca mezolítico-macrolítico. Tot aici s'au găsit peste 15 Kurgane, care dovedesc o puternică și continuă așezare omenească, într'un loc foarte prielnic. Alte stațiuni lângă satul Voloșcovo, la moșia Ostașov, Slobozia-Ianouși, Comarovo, Restev-Atachi, Buzouși, din Hotin cu aproape 20 așezări din diferite epoci dela paleolítico la fer.

P. C.-I.

Revista Revistelor

Mașină și sentiment

Subt acest titlu, cunoscutul filosof englez, Bertrand Russell, încearcă să răspundă—într'un articol din revista *Die Neue Rundschau* (Octomb. 1929)—la vechea problemă pusă de Samuel Butler în terminii următori: Contribue sau nu mașinismul la sporirea fericirii omului?

Răspunsul pe care-l vom da la această întrebare depinde de soluția pe care o vom găsi problemei prealabile următoare: în ce constă fericirea?

Este ea în raport direct cu cantitatea bunurilor materiale pe care le posedă cineva, sau este ea în funcțiune de altceva? Un răspuns afirmativ la întâia întrebare atrage după sine afirmația: da, mașina sporește fericirea omului; din contra, un răspuns negativ la întâia întrebare pune problema în termeni noi, lăsînd-o deocamdată deschisă.

D. Bertrand Russell face o analiză psihologică extrem de judicioasă arătînd că nu sentimentul de posesiune ca atare este acela care sporește gradul nostru de fericire, ci alte sentimente care se altoesc pe el, și dintre care principalul este sentimentul de vanitate, de amor propriu. Prin urmare, dacă fericirea nu e în raport direct cu cantitatea bunurilor materiale pe care le posedă cineva, mașina—care mărește această cantitate de bunuri—nu sporește și gradul nostru de fericire.

În schimb mașina ne răpește două lucruri care contribuie în măsură mare la fericirea noastră: libertatea de acțiune, de inițiativă în lucrurile mici și varietatea. Mașina crează monotonie și, prin asta, plictiseală și nemulțumire surdă contra vieții însăși.

Războiul cel mare, așa cum a fost făcut, a fost, în parte, efectul acestei morbide atmosfere morale. Dacă am cerceta de aproape, am constata că, dintre popoarele mari care au făcut războiul, poporul rus a fost singurul care nu l-a dorit profund, făcînd revoluție ca să obție pace. Ori Rusia era, dintre aceste state, singurul care nu devenise încă sclavul mașinii.

Este evident că mașina nu mai poate fi suprîmată. Poate fi însă suprîmată în parte monotonia pe care ea a adus-o vieții moderne. Russell schițează la sfîrșitul articolului tabloul mijloacelor care ar da satisfacție instinctului vital al varietății și libertății de mișcare pe care omul nu-l va putea suprima niciodată.

(*Die Neue Rundschau*).

Homo faber

Ritmul literaturii franceze pare a fi guvernat de legea următoare: romanul francez dela Balzac și Stendhal încoace este scris de provinciali, sau, mai precis, de oameni care, trăind mult în provincie, au simțul existențelor provinciale. Dimpotrivă, teatrul francez este parizian; parizian prin autorii și prin publicul său. Toți ma-

rii dramaturgi francezi au fost parisieni: Molière, Regnard, Marivaux, Beaumarchais s'au născut și au trăit în Paris.

Cu toate acestea, sînt și excepții. Cea mai importantă este aceea pe care o face Marcel Proust este singurul mare romancier francez specific și evident parisian. O bună parte a extraordinarei sale originalități vine de aici.

În ce privește arta dramatică, excepțiile sînt mai greu de găsit. Se va obiecționa poate că Racine și Corneille n'au fost parisieni. Da!, însă tragedia nu e ceia ce numim teatru pur, ci e o sinteză de artă dramatică și de înaltă artă poetică, de geniu poetic, care este reprevizibil și se poate naște oriunde.

* * *

Exemple luate din actualitatea literară franceză confirmă regula de mai sus. *Topaze* și *Leviathan* sînt cele două mari succese de critică ale ultimului an.

Topaze este o comedie parisiană: *Leviathan* este un roman a cărui acțiune se petrece în provincie, *Topaze* este Parisul zilelor noastre, *Leviathan* este provincia franceză actuală. Mai precis: *Topaze* este Parisul văzut din exterior, nu din interior, un Paris de convenție, fabricat; tot astfel *Leviathan* ne plimbă într-o provincie franceză fabricată, „neadevărată“, o provincie franceză care se rapoartă la adevărata provincie franceză tot așa cum se rapoartă America convențională a filmelor ce ne vin de peste Ocean la America cea reală. Astfel, se poate spune că vremea noastră tinde spre crearea unui nou gen de literatură, a unui gen de literatură care se recunoaște, se mărturisește cu francheță ca fiind fabricată.

Moraud și Giraudoux, fiecare în genul lui, pot fi considerați ca cei dintâi creatori—întâiu în vreme și talent—ai acestei literaturi.

Problema care se pune în fața acestui fenomen este: Literatura fabricată luat-a naștere din cauza incapacității publicului actual de a distinge opera de artă cu adevărat vie, creată cum crează natura, de opera fabricată cum fabrică *homo faber*? Sau s'a născut în chip necesar, ca

singura care corespunde tendințelor vitale ale civilizației moderne?

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*).

Școala de Paris

Ce este școala de Paris în pictură? Școală creată de pictori care s'au născut și trăesc la Paris, sau este ea ceia ce s'ar putea numi un stil, sau chiar o manieră?

Edouard Ramond a organizat cu mult eclectism, în „Galerie dela Renaissance“ o mare expoziție de pictură parisiană. Trăsătura dominantă a tablourilor expuse aici este marea diversitate a tendinților, anarhia velleităților expozațiilor.

Printre străinii care vin să facă pictură la Paris, sînt foarte puțini englezi, italieni, și numai cîțiva spanioli. Majoritatea pelerinilor care se îndreaptă către „Dôme“ și „Couple“ o dă Europa centrală, slavii și evreei din țările „Micii Înțelegeri“; urmează apoi Americanii.

Colette a spus că jocurile dragostii sînt foarte reduse ca număr. Cele ale anarhiei și-ale căutării de originalitate cu orice preț nu sînt mai numeroase. Nimic nu devine mai repede banal decît așa zisa „originalitate“. Iată de ce tablourile „Școalei de Paris“, tablouri cu origini atît de diferite, au luat, toate, acel aer de familie care e indiciul cel mai sigur al unei școli.

Care sînt caracterile comune ale obiectelor expuse în „Galerie de la Renaissance“? exagerarea de culori armonizate a Slavilor; acel cîntec plin de veselie sau de tragică desperare al Slavilor, cîntec cîntat pe trei note tari: roșu, verde și galben, culori dominante și în arta populară a Europei centrale; puterea nețărmită de visare, aptitudinea de a nu se mira în fața imposibilului și-a miracolului.

Dar care e cauza care a împins pe toți acești oameni să vie să picteze la Paris mai degrabă decît la Roma, sau Londra, sau Berlin? Unii au vorbit de un vast complot european contra gustului francez, gust ce ar trebui pervertit chiar la el acasă. Evident că această explicație este o pură copilărie. Cauza trebuie căutată alurea: anume în imperialismul artistic al Pa-

risului. Căci ce țară și ce oraș se poate mindri azi cu un Derain, un Utrillo, un Wlaminch, un Dunoyer, un Ronault, toți aparținând aceleiași generații. Grație creației acestor pictori toată activitatea picturală a Occidentului a fost reintinerită, iar Parisul a câștigat prestigiul care a umplut Montparnasse-ul de câteva mii de pictori străini...

(Robert Rey. *Les Annales*).

America latină dela 1926 la 1928

O primă chestiune care e caracteristică politicii statelor sudamericane este chestiunea fruntariilor. În alte continente mai există de sigur certuri pe chestiunea granițelor. În America latină, această ceartă e cronică. Și o bună parte din energia bărbaților de stat este nevoită să se întrebuițeze pentru soluționarea acestei veșnic nerezolvate probleme.

O altă chestiune importantă a fost, în ultimii trei ani, criza religioasă din Mexic, rivalitatea între vechiul catolicism spaniol și propaganda mai recentă a puritanismului venit din Statele Unite.

În America Centrală toate evenimentele sînt relegate pe al doilea plan de cătră singeroasa Istorie a Nicaragiei. Lupta dintre partide a dat naștere la intervenția armată străină, și dureroasă epopee a generalului Sandino.

Trebuie apoi menționate evenimentele din arhipelagul Caraih, precum și cele în legătură cu tendința unionistă numită A. B. C. (adică Argentina, Brazilia, Chili).

Dar evenimentul cu adevărat epocal a fost congresul panamerican ținut la Havana, unde s'au discutat multe chestiuni și s'au adoptat multe rezoluții. Caracteristic este că această a șasea conferință panamericană s'a reunit fără a avea raporturi cu Societatea Națiunilor, ceiace arată bine personalitatea Continentului American în materie internațională (de altfel nici conferința precedentă, a 5-a, nu s'a ținut în vre-o legătură cu Societatea Națiunilor).

Una din chestiunile cele mai importante care s'au dezbătut la acest al șaselea Congres a fost și aceia a finanțării statelor latino-americane de cătră băncile Statelor-Unite. Se pare

că în privința aceasta progresele realizate în ultimii cincisprezece ani sînt uimitoare. Înainte de războiu Statele Unite nu prea aveau nici-un fel de plasamente în Continentul dela Sud, în timp ce Anglia avea vreo 5 miliarde de dolari, iar Franța singură 1 miliard și jumătate. Astăzi Statele Unite au ajuns Marea Britanie, și este probabil că în curînd o vor întrece-o.

(Max Sorre. *L'année politique française et étrangère*).

Atletul lui Cristos și maeștrii necunoscuți ai Bucovinei

„Decînd am surprins, pe dealurile singuraticale ale Bucovinei, secretul izvoarelor captive, pe toți Fra Angelico moldovenesți, și creștinătatea în floare,—sînt că luarea Constantinopolei este o nenorocire întimplată mie personal săptămîna trecută. Acei pictori necunoscuți de fresce ignorate, acei călugări, mi-au transmis culoaarea pe care o avea lumea înainte de nenorocire. Marea Neagră era atunci un lac latin, brăzdat de vasele Genevei și Veneției, iar vîntul care umflă frumoasele lor pinze trecuseră peste toate insulele Greciei. Fortărețele maritime ale Chiliei, Cetății-Albe, erau ale Voevodului moldovean, și drumurile duceau, dela porturile cele întărite, la munții apărați ai Sucevei, reședința domnească. Era ieri“.

În aceste locuri, pe care Barrès le-ar fi putut numi „des paysages travaillés par l'histoire“, Vodă Ștefan este încă și astăzi pretutindenii. „El e, încă acum, stăpînul absolut al Bucovinei. Această prezență prelungită în absență, această viață dusă mai departe prin moarte, se explică prin multiplul caracter al lui Ștefan, vîntor, strateg, ctitor, amant. El continuă și astăzi să reprezinte libertatea.“

Și Bisericile din Suceava, Sucevița, Moldavița, Voroneț, păstrînd proaspetete culorile în care sînt zugrăviți, în bătaia ploii și în bătaia vîntului, toți sfinții creștini, în plină activitate alegorică. Străinii, francezi și englezi, puținii străini care au văzut aceste minuni—poate singurile minuni din bătrînul continent care s'a fi rămas virgine, neclasate, netrecute în Baedeker—nu și puteau crede ochilor.

Cînd Bucovina a reintrat în moș-

tenirea părintească a lui Stefan, adică la 11 Noembrie 1918, toate acele fresci au fost redatate unui popor care le înțelege. Dar dacă, printr'un miracol, vre-unul din oamenii care au semnat la Constantinopol partea orientală a noului pact ar fi putut cunoaște aceste picturi și înțelege ceiace ele însumă,—poate că s'ar fi purtat altfel decît s'au purtat...

(Princesse Bibesco. *L'illustration*).

Opera lui Gustav Cassel

Gustav Cassel este unul din cei mai cunoscuți economiști contemporani. Cartile sale sînt traduse din limba suedeză în cele trei mari limbi europene: franceză, germană și engleză. Astăzi Tratatul de Economie Națională este o operă încheiată, fruct al unei întregi vieți de meditație, și de muncă.

Totuși este locul să ne îndoim dacă valoarea contribuției lui la știința economică este egală cu faima de care se bucură. În deosebi cele mai tari critici trebuiesc adresate teoriei sale a prețurilor, care este, în opinia economiștilor, aportul său cel mai original. Din potrivă, se pot reține multe observații juste în ceiace privește teoria lui asupra ciclurilor și aceia asupra repartitiei avuțiilor, în care, ce e drept, are într'o mai mică măsură pretenția de a inova. În fine, teoria sa monetară este în genere exactă. Ea reprezintă un înțelept dozaj între metoda abstractă și metoda concretă aplicată fenomenelor economice.

În ce privește forma expunerii întrebunțată de Cassel, nu se poate spune că e dintre cele mai excelente. Ar vrea să fie și original și pedagogic. Asupra primului punct îndoiala e posibilă. Asupra celui alt nu, în sensul că volumele lui Cassel nu vor putea niciodată fi consultate cu folos de un student propriu zis.

Cu toate aceste defecte, este incontestabil că opera lui Cassel reprezintă un efort de sinteză grandios, care a impresionat publicul economist. Rămîne de văzut dacă posteritatea va ratifica această sentință.

(Henry Laufenburger. *Revue d'Ec. Politique*).

Drenajul canalului Chicago

O chestiune foarte curioasă din punct de vedere al raporturilor juri-

dice între două state. Între Canada și Statele-Unite se găsesc, după cum se știe, așa zisele „mari lacuri”. Un canal de drenaj a fost făcut de curînd între lacul Michigan și fluviul Missisipi, prin riul Chicago. Luările de apă efectuate au avut drept consecință să coboare nivelul marilor lacuri și a Sf. Laurențiu în condiții cu totul dăunătoare exercitării navigațiunii. Așa dar chiar apă, care părea că e și numai gratuită, dar a tuturor, poate da nașteri la certuri de proprietate privată. Chiar apă care scaldă direct coasta unei țări nu este coplect a ei. Și chiar cînd e vorba de lacuri imense ca acele nord-americane. S'ar putea chiar ca conflictul să fie încă și mai curios. Iată un lac, de pildă un lac foarte mare, care este coplect anclavat în teritoriul unei singure țări, care deci nu udă malurile niciunei alte țări. Să presupunem acum că am face o luare de apă pentru un scop oarecare. Această priză de apă va avea de efect să micșoreze navigabilitatea unui riu, care e legat cu lacul. Dar acest riu să presupunem că e afară din țară și că udă și teritoriul altor țări; și atunci, aceste țări sînt desigur prejudiciate prin aceia că li se micșorează direct navigabilitatea unuia din cursurile lor.

După cum vedem, chestiunea este juridicește foarte curioasă. Ea se pune astfel: poate un stat să exercite, în limitele teritoriului său, lucrări de natură a antrena o coborîre prejudicială al nivelului apelor situate pe teritoriul unei alte țări?

În cazul care s'a produs, acel al conflictului dintre guvernul canadian, și acel al Statelor-Unite, cu toate notele diplomatice și Comisiile mixte, încă nu s'a tranșat diferendul.

(J. Q. Dealey Jr.. *The American Journal of International Law*).

Statele Unite ale Europei și exemplul american

Astăzi ideea unor State Unite ale Europei cîștigă teren. În loc de argumente de ordin pur logic raționalist, mult mai sugestiv este exemplul experimental al Statelor Unite, o republică mare cît Europa, care nu numai că a arătat odinioară că vrea să trăiască unită, dar o arată neconștient, și astăzi mai tare ca oricînd.

Intr'adevăr, în lupta care s'a dat acolo între tendința centralizatoare și cea descentralizatoare, cea dintâiu pare a se pregăti să învingă definitiv. În ciuda supraviețuirii în limbă, diviziunea țării în partizani ai puterii federale și partizani ai libertăților locale a luat sfârșit de mult. Republicani și democrați sînt egal de federaliști atunci cînd sînt la putere. Ei vor să exercite, fiecare, cît mai multă putere federală, atît pentru a proceda la reformele pe care le doresc, cît și pentru a împedece statele să realizeze pe acelea pe care nu le vroesc. Respectul libertăților locale nu-i invocă decît de cîtră cei învinși, și orice răsturnare de putere se traduce printr'un nou exercițiu al autorității federale și printr'o nouă centralizare.

Mișcarea samănă mult cu aceia care a culminat în Franța cu creația generalităților alături de Provinciile. Statele particulare din republica americană nu dispar, dar, ca și provinciile de odinioară, își perd autonomia locală. Și centralismul e bine primit. În statele depărtate el are chiar mai multă favoare decît la Washington, unde fatal opoziția vine să-și concentreze forțele de propagandă.

Acesta e exemplul oferit de Statele Unite ale Americii. Unirea a reușit deplin. Și atunci, e locul să reamintim de scrisoarea trimisă odinioară de Veniamin Franklin lui Ferdinand cel Mare. Vorbind despre posibilitățile unor state unite ale Americii, Franklin scria „Și dacă izbutește, atunci nu văd de ce nu ați pune în execuție, în Europa, proiectul bunului Rege Henric al IV-lea, alcătuiind o Uniune federală și o singură mare Republică a tuturor Statelor și Regatelor, printr'o convenție asemănătoare”.

(Jacques Lambert. *Revue gên. de Droit Internat. Public*).

Rudyard Kipling și timpul său

Rudyard Kipling este originar din Lahore. Tatăl său dirija Școala de Belle Arte, și Muzeul din acel oraș. Ereditatea lui intelectuală este remarcabilă. Tatăl său era un artist, iar maică-sa poseda daruri deosebite de imaginație și de expresie. El poate revendica trei naționalități: irlandeză, ecosseză și engleză, la care s'ar mai

putea poate adăoga o a patra, cea indiană. Căci în Penjab a copilărit, acolo a trăit el aventurile acelea pline de pitoresc ale celor „Trei mușchetari” descriși în *Stalky and Co*. La vîrsta studiilor universitare, refuză să stea în Europa, și, în 1880 se reîntoarce la Lahore. În curînd intră în birourile ziarului „Civil and Military Gazette”, unde devine în curînd secretar de redacție. Acolo publică el „Simplele povești din deal”, care este volumul lui de rezistență, „The Light that failed”, „Kim”, „Stalky”, „The Story of the Gadsby”. Aceste povestiri el le scria fără plată, adică în schimbul unei lefi lunare care i se dedea în fond pentru altceva, pentru slujba sa de redactor propriu zis.

Aceste povestiri, publicate gratis, el le-a vîndut după aceia pe un preț infinit mai mare decît „greutatea lor în aur”. Pentru o singură nuvelă, de cîteva pagini, un periodic englez îi plătea (inclusiv drepturile de apărare în Statele-Unite) aproximativ o mie de livre sterline. Aproape un milion de lei pentru fiecare nuvelă! Iar bucata *Kim*, numai pentru dreptul de a o publica odată într'un magazin american, editorul S. S. Mc. Clure i-a vîrsat lui Kipling fantastica sumă de 25.000 de dolari, adică patru milioane două sute cincizeci de mii de lei.

Se pare că satira lui Kipling a avut darul nu numai să scandalizeze, dar și să redestepte energia britanică, și că influența lui n'ar fi străină apariției unui nou curent imperialist în suflitele britanice. În tot cazul, succesul și răsunetul nuvelor lui a fost într'adevăr uimitor.

(Henry D. Davray. *Mercur de France*).

Migrațiile internaționale ca factor al păcii și al războiului

Prin migrații internaționale trebuiesc înțelese numai migrațiile voluntare, nu cele forțate. Deaceia nu trebuie să cuprindem de pildă importarea de negri în America, sau deportarea condamnaților, sau refugiații politici, prescrișii, sau fugarii persecuțiilor religioase, sau a curierilor solicitați să emigreze de cîtră societăți care îi angajază dela început.

Cu privire la aceste migrații voluntare, se poate spune că politica în

materie de migrație care ar fi cea mai propice păcii și care ar rezolva problema în chipul cel mai radical ar fi să se facă astfel încît emigrarea să fie cît mai puțin necesară cu puțință, astfel încît să-și piardă dimensiunile extraordinare care fac dintr'însa astăzi o problemă internațională de o gravitate particulară. Cu alte cuvinte: nici o măsură de ordin polițist pentru a restringe sau reprima emigrarea. Libertate legislativă și administrativă deplină. În schimb, toate măsurile de ordin general capabile să împedecă pe oameni să dorească a emigra. Iată, cu titlul de exemplu, cîteva din aceste măsuri:

1. Atragerea capitalului străin în țară; imigrarea de capitaluri, făcînd apel într'o mai largă măsură la mina de lucru națională, face inutilă și nedorită emigrarea muncitorilor.

2. O mai bună distribuire a acestor capitaluri.

3. O mai bună repartiție a mîinii de lucru națională între diversele ramuri profesionale (printr'o orientare profesională și un sistem de plasare apropiate) astfel încît să nu fie la un moment dat prea mulți muncitori într'o aceeași meserie, în raport cu alte meserii și în raport cu structura rațională a economiei naționale.

4. Însfîrșit—last but not least—ridicarea nivelului de trai al maselor populare prin mai multă dreptate socială, și, în deosebi, printr'o politică a salariilor înalte, care ar diminua simțitor forța de atracție a țărilor transoceanice. Desigur, aceste măsuri nu sînt din acele ce pot fi deplin realizate de pe o zi pe alta.

Ele nu suprimă, prin urmare, necesitatea convențiilor internaționale, în tot cazul preferabile reglementărilor unilaterale ale mișcărilor migratorii. Încetul cu încetul însă, asemenea măsuri, singurele careucid răul radical, vor sfîrși poate prin a se arăta eficiente pentru asigurarea păcii mondiale.

(L. Hersch. *Revue Internat. de Sociologie*).

Sărutul, din punct de vedere al dreptului privat

Există o știință întreagă, care se chiamă *osculologie* (de la osculum, care însemnă sărut), și care numără numeroase tratate, dela curioasa di-

sertație a lui J. Herrenschildt, până la Istoria Sărutului a lui K. Nyropp. În cazul de față e vorba de două acte de vînzare, petrecute la Meerssen în veacul al XIII-lea, și pecetluite juridicește printr'un sărut.

Înainte vreme existau mijloace mult mai capabile decît cele de astăzi să impresioneze pe cocontractanți, făcîndu-i să-și aducă bine aminte de fiecare detaliu al actului, și să-și rămină faptul durabil întipărit în minte.

Există și un alt mijloc în genul acesta, tot atît de fizic și de personal ca sărutul, dar înfinit mai brutal. El consta din următoarea operație—pe care o găsim foarte pitoresc exprimată în Pantagruelul lui Rabelais (I, IV, cap. 48, în fine): „Puis y accourut le maistre d'école avec tous ses pedagogues et escoliers, et les fonettoit magistralement, comme on souloit fonetter les petits enfants en nos pays, quand on pendoit quelque malfaiteur, afin qu'il leur en souvint". Acest procedeu se numește în termeni erudiți de etnografie juridică *alapa* (nume care în farmacopee servește la desemnarea celui mai drastic purgativ).

(M. J. Gessler. *Revue Historique de Droit Français et étranger*).

Scrisori către un tînăr monarhist

Tînărul monarhist găsește că, între altele, de saloanele din timpul vechiului regim, care ar fi fost—pare-se—adevărate modeluri de eleganță a spiritului și înaltă ținută intelectuală.

Firește, dacă luăm un Retz, La Rochefoucauld, Saint-Evremond, Montausier, Sévigné, La Fayette. Poate chiar că asemenea exemplare de intelectualitate nu mai avem astăzi. Dar nu mai avem pentrucă nu mai putem avea—ori care ar fi regimul politic, monarhic sau republican. Și asta pentru multe pricini, între altele pentru că a dispărut, chiar în clasele cele mai înalte, orice educație teologică.

Dar nu-i vorba de vedete, ci de trupă. Ea caracterizează societatea. Ori, „intelectualii“ erau mai degrabă disprețuiți pe acea vreme în cercurile elegante. Vorbesc de veacul al 17-lea. În al 18-lea nu. Dar să nu uităm că revoluția franceză a fost opera directă a intelectualilor raționaliști și curajoși ai acestui veac. Argumentul nu-i tocmai bun pentru un monarhist.

De altfel, gustul literar în veacul al 17-lea nu era dintre cele mai recomandabile. Dacă am dresa o listă a pieselor reprezentate dela 1661—adică data cînd începe guvernul personal al Regelui Soare—până la sfîrșitul veacului, vom găsi capodopere destul de dubioase: *Timocrate*, *Le Mercure Galant de Boursault*, *La Devineresse* (Thomas Corneille), *Andromède* (Pierre Corneille), *Esopé à la ville* (Boursault), *Le Malade imaginaire*, *L'école des Femmes* de Molière, *Alcibiade* (Campistron), *L'Ambigu-comique* (Montfleury), *Régulus* (Pradon). Chiar cînd unul din marii dramaturgi avea succes, era pentru o piesă din cele slabe. Molière a plăcut mai mult pentru comedii bufone decît pentru *Misanthrope*. Și pe faimoasa listă de pensiuni, unde Ludovic al 14-lea scria cu mîna sa proprie numele artiștilor subvenționați, găsim aceste rînduri: d. Chapelain, cel mai mare poet francez, 3000 livre. În schimb, mai la vale: Corneille, fără mențiune, 2000.

Dar nu trebuie să mai continuăm. Căci poate că tînărul monarhist s'ar jigni foarte dacă i s'ar spune că mătușile și surorile lui de astăzi fac mai mult decît străbunicile sale de odinioară.

(S. Benda. *Nouvelle Revue Française*).

Victor Hugo la Louis Philippe

Se știe că Hugo a fost un înfocat bonapartist, și că epopeea napoleoniană a jucat un mare rol în educarea imaginației sale. De aceea s'a făcut multă vreme rugat până să consimtă a merge să facă cunoștință la Tuilleries cu Regele-Burghez. Dar fiul Regelui, ducele de Orleans îi făcea avansuri neconținute. Cînd se înșură cu Elena de Mecklemburg nu numai că-l invită la nuntă, dar îi prezentă soția, care îi și recită cîteva din versurile sale. Cum ar fi putut rezista la atîta seducție? Și astfel, intră el încet-încet în intimitatea Re-

gelui. De altfel era fatală o asemenea prietinie. Louis Philippe e tipul monarhului bonon, făcut să placă unui franțuz democrat.

Intr'o zi, Regele îl întreabă pe Hugo dacă a fost vreodată în Engllitera. „Nu? Ei bine cînd te vei duce—căci te vei duce—vei vedea: e foarte straniu. Nu samănă cu nimic din ce e în Franța. Acolo ai să vezi ordine, aranjare ticluitoă, simetrie, curățenie, plictiseală, pomi tunși, colibe drăguțe, peluze pieptănate, și, pe stradă, o adîncă tăcere. Trecătorii sînt serioși și tăcuți ca niște spectre. De îndată ce vorbești pe stradă—in calitate de francez în viață—vei vedea aceste spectre întorcîndu-se și murmurînd cu un amestec inexprimabil de gravitate și dispreț „French people”. Cînd eram la Londra, eu mă plimbam la braț cu nevastă-mea și cu soră-mea, și vorbeam cu ele, vorbeam cam tare—știi, noi în familie sîntem oameni de treabă. Și atunci toți trecătorii se întorceau, atît burgezi cît și oameni din popor, și-i auzeam mormăind în spatelul nostru: „French people! French people!”

Odată Hugo îl întreabă dacă a fost în viața lui amoretzat „O singură dată răspunde Regele. De d-na de Genlis”. Profesoara lui. O profesoară foarte severă, care l-a făcut să învețe, pe lîngă alte lucruri mai intelectuale, și tîmplăria, ferăria, grăjdăria, zidăria. Crescînd, viitorul rege vedea că nu știe ce are oridecîteori ședea lîngă ea. Dar ea, care se pricepea, a știut numai decît. Și l-a tratat atunci foarte urît. În fiecare clipă îi spunea: „Dar bine, domnule de Chartres, cogeamite băețoiu, ce tot ai să te viri mereu în fustele mele”. Ce aveam? a daogă Regele. „Aveam șaptesprezece ani și ea treizeci și șase”.

Grație volumului „Choses vues” toată personalitatea lui Louis Philippe și atmosfera dela Tuilleries ne-au fost transmise intacte.

(André de Breton. *Revue des Deux Mondes*),

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Pierre Abraham, Balzac, (Ed. Rieder).

O documentare strinsă într'un volum mic bine ilustrat; o psihologie a lui Balzac bine expusă și convingătoare, cu o teorie a servilității; o vedere excelentă, pe-alocuri foarte nouă, asupra manierei cu care Balzac a văzut și redat concretul și umanitatea. Preponderanța auzului asupra văzului la Balzac este o remarcă excelentă, dar prea împinsă în sistem. Nimic asupra sociologiei catolice a lui Balzac. E un volum scurt și excelent cu multe idei.

Jean Prévost, La chemin de Stendhal, (Hartman).

Un volum de 130 pagini asupra lui Stendhal. Desigur necomplet, dar cuprinzând totuși tot ce este esențial. Nu-i o biografie ci un studiu al sufletului, o căutare a spiritului. Cele mai bune pagini par a fi cele asupra „Charhëuse”-i și mai ales asupra acelei religii a fericirii și artei de a fi fericit care este poate împreună cu luciditatea și tăria neînblânzită a judecății, cea mai mare lecție a lui Beyle.

Poezie

André Salmon, Carreaux, (N. R. F.).

Subt acest titlu André Salmon adună poemele apărute după 1920, printre care *Prikaz* în care istoria și legenda joacă înlanțuite printre con-

vulsiile sfintei Rusii, epopee cinematografică a îngrijorării universale. *L'Age de l'Humanité* poemă de războiu și de după războiu, poemă a bătrinei Europe subț teascului masacrului „*Péindre*” poeme de o sentimentalitate gtuită, și solemnă în onoarea acelei arte care vrea să recreieze Natura prin imitarea misterului ei,—și în fine *Le livre et la bouteille*, cuprinzind ode, sonete de-o nervoasă eleganță cu muzicalitatea eliptică.

André Salmon e un personaj poetic și legendar, eroul fabulos a unui capitol romantic din istoria artei franceze. El este aproape creatorul poeziei moderne. Jurnalistul din el a putut să simtă această poezie degajându-se din faptele Istoriei la care a fost martor.

Romane

René Trintzius, Deutschland, (N. R. F.).

Ca și Jérôme a lui Bedel, această carte plină de humor este o șarjă, de data aceasta asupra Germaniei moderne. E o latitudine mai jos Plezauteria constituie însă prea mult un principiu, arbitrarul este prea frapant și situațiile prea forțate. Carte cu puțină greutate, lipsită de gravitate, Deutschland constituie o lectură agreabilă și distractivă prin gluma, prin fantezia și prin verva ei.

Blaise Cendrars, Les confessions de Don Jack. (Au sans pareil, éditeur).

Confesiunile lui Don Jack sînt o urmare la Plan de l'Aignille. Ele însă par mai improvizate; prin aceasta însă mai mișcătoare. Don Jack povestește amorurile sale cu Mireille cu care s'a căsătorit pen'ru a o trata ca pe fiica nu ca pe femeia lui. Don Jack pentru care arta nu există, caută un scop serios în viață, și nu găsește. Și Mireille care putea însemna acest scop, moare curînd. Cartea este plină de lucruri noi, de vederi asupra lumii și a vieții.

Pierre Mac Orlan, *Nuits aux bouges*. (Flammarion).

Pierre Mac Orlan era cel mai indicat scriitor pentru a spune tot ce-i hidos și poetic, banalitate și prostie în tavernele cele mai diverse începînd dela micile cafenele cu renume rău din Montmartre pe care le-a frecventat în tinereța lui, și până la barurile de mateloți din porturi și casele suspecte din preajma căzărnilor.

Cărțuția pe care le-o consacră cu amintirile pe care le evocă, atmosfera pe care o creiază constituie cel mai bun tablou ce s'a consacrat vreodată acelei pe care autorul o numește „Vénus Crapuleuse”.

Alexei Remizov, *Soeurs en Croix* (Reider).

Personajele lui Remizov, mai mult poate decît cele a lui Dostoievsky sînt prada nebuniei, halucinației, misticismului și visului.

Toți locatarii care locuiesc cu Marakhoulina în curtea Bourkov au latura lor absurdă, fanatică și maniacă. Artă lui Remizov este o artă esențialmente lirică și somptuos iluminată, ea amintește bisericile bizantine cu drumuri aurite și cu părății acoperiți de mozaicuri.

Neel Doff, *Elva*, (Les editions Rieder).

Elva e o mică bonă. A fost femeie de trotuar și tot acolo se va întoarce. Are un corp tînăr, drăgălășenii și gesturi sălbatice de animal mic, și mai presus de toate veleitatea de a se reîntoarce la prostituție, de unde venise. Acestea sînt ades pretextele obișnuite a lui Neel Doff pentru a manifesta mila ei aspră.

În alegerea detaliului sugestiv și cea flacăra în care se amestecă așa de deosebit neliniștea de a îmbătrîni, stăpînirea sexuală și desgustul de această tiranie.

Phillippe Soupault, *Le grand homme*, (Editions Kra).

În acest nou roman, Ph. Soupault analizează cu poetica psihologie care-l caracterizează, trei caractere curioase: marele industriaș care nu trăește decît pentru uzina lui pe care a creiat-o și vrea să-o desvolte;—femeia tînără de o frumusețe rece și inaccesibilă pe care a luat-o, și tenorul negru, cîntărețul de jazz, celebru, idol al mulțimii.

Claude, femeia industriașului se amorezează încetul cu încetul de negrul cu vocea fermecătoare, dar legată de convențiile vieții sociale, rămîne fidelă soțului străin de orice elan. Negrul pleacă pentru a-și trăi viața în altă parte, cu intensitate. Acțiunea e săracă, însă studiul caracterelor se desfășoară cu amploarea unei simfonii.

Maurice Dekobra, *Les tigres parfumés*, (Editions de France).

Volumul cuprinde aventuri în țara Maharajahilor, și este un excelent reportaj parfumat de ușoară ironie asupra Indiilor. Făcînd războiul ca ofițer de legătură cu armatele Indiilor vorbind limba hindustană, Maurice Dekobra a avut o primire măreață la amicii săi Maharajahi. Și Dekobra povestește vinătorile, obiceiurile brahmanilor și fakirilor, curiozitățile arhitecturale, luptele contra rebelilor și tot felul de aventuri și istorii stranii.

Irène Némirowsky, *David Golder*, (Grasset, ed.).

Cartea prezintă tipul psihologic de actualitate a omului de afaceri evreu și anturajul lui. Romanul cu subiectul și detaliile lui relative la mersul afacerilor cu creșteri și descresțeri la Bursă, depășește cadrul activității feminine și de-aceia surprinde subțil până unei femei. Caracterul bătrînului Golder constituie unul din personajele cele mai tipice de observație literară. Prin vigoarea ei, cartea merită o atenție deosebită și o relevare cu totul specială.

Francis de Miomandre, *Baroque*, (Ferenczi, ed.).

Autorul a vroit să realizeze în Baroque un amestec de grotesc și de poezie. Acțiunea se desfășoară într'un principat al unei Germanii imaginate, din vis, și are ca eroi un tînăr student, un prinț cu metresa lui, o bătrînă favorită, un mare poet de Curte,

studenți revoluționari, o serie de fete tinere. Acțiunea cu aceste personaje interesează până la sfârșit și constituie un roman, pe alocuri o poezie, o poveste, o istorie filosofică și multe alte.

J. Kessel, *Dames de Californie*, (N. R. F.).

Ofițerii subalterni cînd sînt beți practică amorul cu o extremă gravitate și cu o tot afit de extremă fantezie. Adăogați la această prezentare plăcerea de a fi într'o țară aliată entuziasmată de victoria nouă-nouă, și veți avea esența subiectului acestor confidențe.

Dacă maniera de a reda și povesti a lui Kessel este cîteodată apăsătoare și grăbită, această mică lucrare este salvată de toate aceste cusururi prin scurtime și subiect, și e salvată de banalitate prin adevărul suvenirului.

Jacques Chenevière, *La jeune fille de neige*, (Calman Lévy).

E o carte plină de feerie grave și grațioase, cu o sentimentalitate delicată și reținută. Un humor subtil,

puțin cam prea întins, dar fermecător, dau tonul cărții.

E o istorisire amuzantă, care cuprinde laolaltă o reverie sensuală cu evocări inocente, o bonhomie reținută și mai ales o cunoaștere deloc convențională și poetică a acelor ființe care se numesc „domnișoare” și care apar așa de rar în literatură, **Jean Casson**, *La clef des souges* (Emile-Paul).

Personajele din „La clef des souges” încep a se mișca ca niște oameni normali, convenționali, dar îndată un suflu interior îi deformează, îi dematerializează și transportă printre umbrele fanteziei. Efectele de vis și imaginație sînt destinate să scoată în evidență semnificația psihologică a acțiunilor omenești. Visul e amestecat cu realul, cu o artă prudentă și sigură.

Pierangelo, vagabondul amator imprimă operei o mișcare puțin picarescă.

Romanul marchează odată mai mult tentativa de poetizare a romanului care caracterizează pe Casson.

COMPILATOR

Bibliografie

Dr. A. Koralnic, *Scritori și artiști*, Portrete literare, Trad. de C. Săteanu, Iași, Tipogr. Albina, 1930.

O. Ghibu, *Universitatea Daciei superioare*, București, Cultura Națională, 1929.

I. Teodoreanu, *Bal Mascal*, ed. II. Cartea Rominească 1930.

I. Nistor, *Unirea Bucovinei*, Buc. Fundația I. Brătianu, 1929.

St. Ciobanu, *Unirea Bucovinei*, Buc. Fundația I. Brătianu, 1929.

I. Hušková, *Moderní Rumunské Básnictví*, Bratislava, 1929.

Almanahul Cooperatorului, Buc. 1930.

Ellodor Constantinescu, *Prologus la Comediile lui Plautus*, Teză de doctorat, R.-Vilcea, Tip. „Gutenberg“, 1929.

Constantin Kirîțescu, *Școala în slujba înțelegerii popoarelor și a păcii*, Buc., 1929, „Cartea Rominească“.

Dr. Ioan Lupăș, *Anastasia Șaguna*, Cunoștinți Folositoare, Bucur. „Cartea Rominească“, Prețul 5 lei.

I. Simionescu, *Afganistanul*, Cunoștinți folositoare, Buc., „Cartea Rominească“, Prețul 5 lei

Nicolae Mărgineanu, *Psihotehnica în Germania*, Cluj, Tip. Șc. de Arte și Meserii «Principele Carol», Prețul 60 lei.

Eugène Pohonțu, *L'activité patriote D'Helène Văcărescu*, Paris, Librairie J. Gamber, 1929.

Zoe N. Mandrea, *Icoane din trecut*, Buc., Tip. Geniului, 1929.

Prof. G. G. Antonescu, *Concepții și realizări în pedagogie*, Buc., Edit. „Casa Școalelor“, 1929. Prețul lei 90.

Liviu Rebreanu, *Crăișorul*, Buc. Ed. Cartea Rominească, 1930 Prețul 100 lei.

Th. D. Sperantia, *Inceput de Viață*, Buc., Cartea Rominească, Prețul 75 lei.

Eugeniu Sperantia, *Pasul umbrelor și al veciei*, Buc., „Luceafărul“ 1930, Prețul lei 60.

Dr. Christen și Ph. Pye, *Economia Iberă*, trad. de Marie-Goilav-Pie, Botoșani, 1929, Tip. Saidman, Prețul lei 49.

Romulus Ciofleac, *Subt soarele polar*, Ed. Națională. Timișoara, 1929.
Th. D. Speranția, *Începutul de viață*, Buc., Cartea Românească, 1929, Prețul 75 lei.

Constantin D. Mereanu, *Neguțătorul de povești*, Buc., Cartea Românească, 1929, Prețul 90 lei.

Gh. Bălleanu, *Evoluția juridică a Epitropiei Sf. Spiridon dela 1757 la 1800*, Iași, 1929.

Mihail Iorgulescu, *Contenciosul actelor administrative de autoritate—doctrină și jurisprudență*, București, 1927, p. 236.

Reviste primite la redacție :

Țara Birsei, a. II, No. 1 ; Arhiva, Iași, No. 3-4 ; Arhiva pentru Știința și Reforma socială, No. 4 ; Gallia No. 3 ; La Nouvelle Revue française, Nov. și Dec. 1929 ; Gîndirea No. 11-12 ; Țara Noastră, (a. X) No. 1-3 ; Cîmpul. No. 21-24 ; Tinerimea romină, No. 2 ; Pentru inima copiilor, No. 6-8 ; Studentul, No. 10 ; Buletinul agricol, No. 11-12 ; Buletin de la Section Scientifique, No. 4-5 ; Glasul Minorităților, No. 11 ; Șezătoarea, No. 11-12 ; Românul, No. 5 ; Biserica Ortodoxă romină, No. 11 ; Luceafărul literar și artistic No. 5-6 ; Buletinul internațional al Stelei, No. 3-4 ; Resumé Mensuel des Travaux de la Société des Nations, No. 10 ; Revue internationale du Travail, No. 5-6 ; Buletinul Soc. generale a Funcț. publici, No. 7-12 ; România Militară, No. 9-10 ; Grafica romină, No. 8-10 ; Fintina Darurilor, No. 9 ; Revista Generală a Învățămîntului, No. 9-10 ; Viața agricolă, No. 21-24 ; Analele Dobrogei, Fasc. 1-12 ; Analele Olteniei, No. 9-12 ; Buletinul Trimestrial al Publicațiilor din România, anul 1928 ; Cuvinte Literare, No. 2 ; Revista de Filosofie, No. 4 ; Căminul, No. 9-10 ; Generația Unirii, No. 10 ; Observatorul politic și social, No. 7-8 ; Junimea literară, 9-12 ; Raze de lumină No. 5 ; Zorile Romanatului, 9-10 ; Ardealul tînăr No. 1 ; Răsăritul, No. 15-16 ; Moldova literară No. 10-12 ; Revista Critică, No. 1 ; Unu, No. 21 ; Utopia, No. 10 ; Revista Funcționarilor publici, No. 10-11 ; Ritmuri, 3-5 ; Correspondance Economique roumaine, No. 4-5 ; Mișcarea Socială, No. 4 ; Limba romină, No. 5

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXX

(Anul XXI, Numerele 11 și 12).

I. Literatură

<i>Botez Demostene.</i> —Trecut	36
<i>Lesnea George.</i> —Stihuri de toamnă (Ploaie.—Baladă.— Priveghiu).	
<i>Mantu Lucia.</i> —Intre paseri (Gîștele.—Curcile.—Ciorile.— Vrăbiile.—Botgrosul)	74
<i>Mihăescu I. Gib.</i> —Fragment	5
<i>Poenaru Alexandru.</i> —Acordul	43
<i>Protopopescu Dragoș.</i> —Quia pulvis es.. . . .	29
<i>Stahl Ivonne Henriette.</i> —Plumb	82
<i>Străinu Emanuel.</i> —Marea.	59

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Georgescu V. Vasile.</i> —De unde începe romanul. . .	44
<i>Grasset Bernard.</i> —Psihologia nemuririi (Trad. de D. I. Suchianu)	62
<i>Greenwood Thomas.</i> —Lichidarea unui imperiu. . . .	38
<i>Ibrăileanu G.</i> —D. E. Lovinescu este vesel.	162
<i>Mancaș Mircea.</i> —Thomas Mann.	173
<i>Popovici D.</i> —Poezia lui Cezar Boliac.	128

<i>Rosetti Al.</i> —Resturi de limbă scito-sarmată	114
<i>Vianu Tudor.</i> —Atitudini și motive romantice în poeziile de tinereță ale lui Eminescu.	11

III. Note pe marginea cărților

<i>Preutescu Laurențiu.</i> —Emil Ludwig	78
--	----

IV. Cronici

<i>B. O.</i> —Cronica teatrală: Iași (Topaze.—Prometeu.—Minna von Barnhelm)	179
<i>Procopiu St.</i> —Cronica științifică (Mecanica nouă a lui L. de Broglie)	184

VI. Recenzii

<i>Andrieșescu I.</i> —Des survivances paleolithiques dans le milien néolithique de la Dacie (P. C.-I.)	206
<i>Bogdan P.</i> —Radioactivitatea și structura materiei (I. Plăcinteanu)	194
<i>Capitant René.</i> —Introduction à l'étude de l'illicite. L'imperatif juridique (George Băileanu)	199
<i>Clapham H. J.</i> —Au économie history of. modern Britain. The early reilway age (A. Oțetea)	202
<i>Eckhart F.</i> —Introduction à l'histoire hongroise (A. Oțetea).	203
<i>Grasset Bernard.</i> —Psychologie de l'immortalité (D. I. Suchianu).	197
<i>Marcère E. de.</i> —Une ambassade à Constantinople. La politique orientale de la Révolution française (A. Oțetea)	204
<i>Măinescu Tudor.</i> —O picătură de parfum (Demostene Botez)	191
<i>Moroșan Nic. Nicolai.</i> —O stațiune paleolitică în Dobrogea-Topalu. Noi contribuții preistorice asupra Basarabiei de Nord (P. C.-I.).	207
<i>Poulopol A. E.</i> —Despre teoria juridică a suveranității naționale (D. S.).	196

<i>Reinach S.</i> — Jean Baptiste et Jésus suivant Joseph (P. Constantinescu-Iași)	205
<i>Romier Lucien.</i> —L'homme Nouveau (S. S. Birsănescu).	200
<i>Topliceanu Al.</i> —Lupta pentru petrol (D. I. S.).	198

VII. Revista Revistelor

<i>Benda S.</i> —Scrisori către un tânăr Monarhist (Nouvelle Revue Française)	215
<i>Bibesco, princesse.</i> —Atletul lui Cristos și maestrul necunoscuți ai Bucovinei (L'illustration)	212
<i>Breton André de.</i> —Victor Hugo la Louis Philippe (Revue des Deux Mondes)	216
<i>Davray D. Henry.</i> — Rudyard Kipling și timpul său (Mercure de France)	212
<i>Dealey Q. J., Jr.</i> — Drenajul canalului Chicago (The American Journal of International Law).	213
<i>Hersch L.</i> —Migrațiile internaționale ca factor al păcii și al războiului. (Revue Internat. de Sociologie).	214
<i>Lambert Jacques.</i> —Statele Unite ale Europei și exemplul american (Revue gén. de Droit International Public).	213
<i>Launferburger Henry.</i> —Opera lui Gustav Cassel (Revue d'Ec. Politique).	213
Mașină și sentiment (Die Neue Rundschau)	210
<i>Rey Robert.</i> —Școala de Paris (Les Annales).	211
<i>Sorre Max.</i> —America latină dela 1929 la 1928 (L'année politique française et étrangère)	212
<i>Thibaudet Albert.</i> —Homo faber (Nouvelle Revue Française)	210
VII. Mișcarea Intelectuală în Străinătate	217
VIII. Bibliografie	220

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele când va crede de cuviință, conducându-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuiesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească”, strada Alecsandri, Iași.**

CĂRȚI APĂRUTE ÎN ED. VIAȚA ROMINEASCĂ

G. IBRĂILEANU

SCRIITORI ROMÎNI ȘI STRĂINI

Caragiale, Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Coșbuc, Jean Bart, Codreanu, Ionel Teodoreanu, I. I. Mironescu, I. Negruți, Demostene Botez, Duiliu Zamfirescu, Macedonschi, H. Streitman, Anatole France, W. James, Marcel Proust, L. Reymont, Max Nordau, Tomas Hardy.

PREȚUL 100 LEI

G. BĂRGĂUANU

PĂMÎNT ȘI SOARE

⟨VERSURI⟩

PREȚUL 80 LEI

STEJAR IONESCU

DOMNUL DELA MURANO

⟨NUVELE⟩

PREȚUL 60 LEI

PREȚUL 80 LEI

CĂRȚI APĂRUTE ÎN ALTE EDITURI

M. RALEA

P E R S P E C T I V E

⟨CRITICI LITERARE⟩

ED. CASEI ȘCOALELOR

PREȚUL 40 LEI

IONEL TEODOREANU

T U R N U L M I L E N E I

⟨ROMAN⟩

ED. «CARTEA ROMÎNEASCĂ»

PREȚUL 96 LEI

DEMOSTENE BOTEZ

Z I L E L E V I E Ț I I

⟨POEME⟩

ED. «CARTEA ROMÎNEASCĂ»

PREȚUL 60 LEI

CEZAR PETRESCU

OMUL CARE ȘI-A GĂSIT UMBRA

⟨ROMAN⟩

ED. CARTEA ROMÎNEASCĂ

PREȚUL 75 LEI

20,00